

Gireidi Ya 2

VHEGE YA 1

TSHIVENDA

LUAMBO LWA

HAYANI

**Pulane
ya Ngudo**

TSHIHANEDZI/KUITELE KWA NZUDZANYO

Kha vhashumisani,

Vho t̄anganedzwa kha Phurogireme ya NECT ya Luambo Lwa Hayani!

Ri tama u vha divhadza kana u vha tsivhudza uri matheriala wa themo ya 1 ya NECT ya luambo lwa hayani wo bveledzwa nga tshifhinga tshipufhi. Zwenezwo, ri khou tenda na u t̄anganedza uri hu nga vha na dziñwe nzudzanyo kana tshanduko dzine dza nga tevhela nga murahu.

Ri khou dzhia vhudifhinduleli hothe ha u vha vhane vha mañwala, na u shuma na vhashumisani na riñe u dzula ri tshi khou khwinisa matheriala. Arali vha wana hu na vhukhaxhi, ri humbela uri vha tevhele kuitele kwo teaho kwa u vhiga murahu.

1 Kha vha rumele imeili kha diresi yo teaho:

xitsonga@homelanguage.co.za

tshivenda@homelanguage.co.za

sepedi@homelanguage.co.za

siswati@homelanguage.co.za

isizulu@homelanguage.co.za

isindebele@homelanguage.co.za

isixhosa@homelanguage.co.za

sesotho@homelanguage.co.za

setswana@homelanguage.co.za

afrikaans@homelanguage.co.za

english@homelanguage.co.za

2 Kha mutaladzi wo ñwalwaho “*subject*” kha imeili, vha ñwale referensi ya dokhumenthe yavho. Sa tsumbo Gireidi Ya 3 THEMO YA 1 PULANE DZA NGUDO MASIAṬARI A 45–47

3 Kha mutumbu wa mafhungo avho a imeili, vha ñee mutevhe wa dzitshanduko kana ndulamiso dzine dza tea u itwa. Kana, vha ite tshanduko/ndulamiso idzo kha khophi ya siaṭari vha sikene kana u dzhia tshifanyiso tsha siaṭari lenelo vha nambatedze kha imeili.

4 Arali mafhungo avho ane vha toḁa uri tshivhudza ngao nga ha luambo a tshi fhira thoḁo, ri vha humbela uri vha shumise referensi heyi kha mutaladzi wo ñwalwaho “*subject*” kha imeili. Sa tsumbo: VHUṬANZI HA DAIḼEKITHI YA DZINGU

5 Vha konaha u t̄alusa mafhungo avho kha mutumbu wa imeili.

6 Ri khou humbela uri vha tshi rumela imeili vha ambe madzina avho, poswo ine vha vha khayo na nomboro dza selfounu uri ri kone u vha kwama arali hu tshi nga vha na thoḁea ya u vha na therisano navho.

7 **Ri khou livhuwa u engedza ndivho yavho kha phurogireme iyi! Ri khou toḁa vha na vhuṭanzi ha uri mañwalwa a luambo luñwe na luñwe a vhe o kunaho nahone a kwae kha dokhumenthe dzothe dzashu.**

Zwi re ngomu

Notsi dza Ndangulo	v
Thikho ya Maitele	xii
Vhege ya 1 Pfumbudzo	1
Musumbuluwo	2
Ḳavhuvhili	7
Ḳavhuraru	11
Ḳavhuḡa	18
Ḳavhuḡanu	21
Vhege ya 2 Pfumbudzo	25
Musumbuluwo	26
Ḳavhuvhili	32
Ḳavhuraru	36
Ḳavhuḡa	43
Ḳavhuḡanu	46
Vhege ya 3 Thero: U pembelela ḡuvha Ḳa mabebo	51
Musumbuluwo	53
Ḳavhuvhili	58
Ḳavhuraru	63
Ḳavhuḡa	70
Ḳavhuḡanu	74
Vhege ya 4 Thero: U pembelela ḡuvha Ḳa mabebo	79
Musumbuluwo	81
Ḳavhuvhili	86
Ḳavhuraru	91
Ḳavhuḡa	98
Ḳavhuḡanu	102
Vhege ya 5 Thero: U ya fhano na fhaḲa	107
Musumbuluwo	109
Ḳavhuvhili	114
Ḳavhuraru	119
Ḳavhuḡa	126
Ḳavhuḡanu	130

Vhege ya 6 Thero: U ya fhana na fhaḷa	135
Musumbuluwo	137
Ḳavhuvhili	142
Ḳavhuraru	147
Ḳavhuḡa	153
Ḳavhuṡanu	158
Vhege ya 7 Thero: U thusa khonani/ṡhama	163
Musumbuluwo	165
Ḳavhuvhili	170
Ḳavhuraru	175
Ḳavhuḡa	182
Ḳavhuṡanu	185
Vhege ya 8 Thero: U thusa khonani/ṡhama	191
Musumbuluwo	193
Ḳavhuvhili	198
Ḳavhuraru	204
Ḳavhuḡa	210
Ḳavhuṡanu	215
Vhege ya 9 Thero: Ri na zwipfi	221
Musumbuluwo	223
Ḳavhuvhili	228
Ḳavhuraru	233
Ḳavhuḡa	240
Ḳavhuṡanu	244
Vhege ya 10 Thero: U ta ndivho	249
Musumbuluwo	251
Ḳavhuvhili	256
Ḳavhuraru	261
Ḳavhuḡa	267
Ḳavhuṡanu	272

Notsi dza Ndangulo

Mvelelo dza u guda

Theme heyi, vhagudi vha tea u swikela mvelelo dza u guda dzi tevhelaho:

U THETSHELESA NA U AMBA

- 1 Vhagudi vha tea u kona u amba kana u imba zwidade zwiṅa zwiswa.
- 2 Vhagudi vha tea u kona u shela mulenzhe kha therisano na u kovhana thangelanḁivho kiḁasini.
- 3 Vhagudi vha tea u kona u ita therisano nga zwiṅori zwa u vhalo (khathihi) na vhagudi hu tshi shumiswa fureme ya therisano sa tsumbandila
- 4 Vhagudi vha tea u kona u bveledza zwiṅori zwavho vhone vhane, u itela nyito ya vhutsila ha u anetshela zwiṅori
- 5 Vhagudi vha tea u kona u amba nga zwe vha ṅwala ngazwo.
- 6 Vhagudi vha tea u kona u pfesesa na u shumisa ḁivhamaipfi i tevhelaho

pembela	vhuṅambo	tshimangadzo	humbula	hangwa	hangwiwa
mpho	ndivhuho	u rulea	ramba	thambo	fulobo
fha	ṅewa/wana	ḁaḁa	pfarelo	songo lavhelelwa	khakha
vhuendedzi	ḁoweleaho	songo ḁoweleaho	u sa ḁifulufhela	vivho	takalela
ṅiraka	luvhilo	vhengema	zwiendedzi	ṅḁila	magombikombi
tshivhanga	Ethiopia	Oḁimpiki	Inthaneshinaḁa	u ḁiimisela	tshiphuga
u ḁihudza	u khoḁa	thusa	thuso	luga	thaela
thaela ḁo xa	bombo	lukanyakanya	khombo	vhukonani	u takalela
ḁiromu	tumba	phaḁalala	murahu	nga fhasi	u bva kha
muḁḁine- tshedz	mona	ṅoḁa	ndivho	u swikela	u sa swikela
khwinisa	u pulana	mbambe	u vhulunga	u ita ṅḁowe- ṅḁowe	mbuelo
tshiṅirathedzhi	ṅalifha	thanya	bvafha	shumesa	fanela
u swikela	u wana ifa	vhukoni			

NDIVHO YA FONIKI NA FONIKI

- 1 Vhagudi vha tea u kona u ṅalisa mibvumo nga u pfa kana u thetshelesa.
- 2 Vhagudi vha tea u kona u ḁivha fonimi dzi tevhelaho nga u shumisa tshumisandowelo.

3 Vhagudi vha tea u kona u t̃anganya na u fhandekanya fonimi dzi tevhelaho:

iu	ie	oo	ee	uu	io
ue	ai	eu	uo	ia	ou
ea	ui				

Vhagudi vha tea u kona u fhandekanya madungo a maipfi a tevhelaho:

tshiulu	miumo	miunga	mielo	tshienge	dzhiela
swiela	tshoṭoo	muunga	muumba	loiwa	poidza
muelo	muedzi	muembe	maitete	aina	waini
kwaila	baisigira	vhaisa	dzeula	vheula	muomva
muoki	miano	siana	t̃olou	peama	muila
muingameli					

U VHALA

Vhagudi vha tea u kona u dikhouda maipfi a tevhelaho:

tshiulu	miumo	miunga	mielo	tshienge	dzhiela
swiela	mboo	tshoṭoo	vhee	tshee	see
wee	duu	muunga	muumba	loiwa	thoi
poidza	muelo	muedzi	muembe	maitete	aina
waini	kwaila	baisigira	vhaisa	dzeula	vheula
muomva	muoki	miano	siana	vhia	via
khou	tou	t̃olou	vhea	sea	rea
tshea	peama	muila	muingameli		

Vhagudi vha tea u kona u vhalala maipfi o ḍowealeho a tevhelaho:

khou	mabebo	vhathu	tshi	vhoṭhe	elekanya
seisa	phathi	ñe	gloi	ntswa	kutukana
dovha	hafhu	Vhagidimi	vhanzhi	gidima	kilomitha
mbambe	reila	luvhilo	baisigila	khonani	vhana
vhaḷa	dzhena	ngomu	dzumbama	vhulunga	tshimange
lutingo	makhulu	bulasi	malume	shedeni	lavhelesa

Vhagudi vha tea u kona u vhala mañwalwa o tumekeyawaho sa tsumbo i tevhelaho:

Ndi mvelele yashu u thetshesela zwiṭori zwa u anetshela. Ri thetshesela zwiṭori ro dzula muliloni nga madekwana. Malume vho anetshela ro dzula heneḥo ri tshi khou swura tie. Ro vha ri tshi khou ora mulilo ngauri ho vha hu tshi khou rothola. Lidido lo vhasiwaho li tsini na shovu la miomva. Tshiṭori tshe malume vha anetshela tshi funzedza muthu u humbula na u pulana.

U PFESESA

- 1 Vhagudi vha tea u kona u bvumba zwi re kha mañwalwa nga u vhala zwifanyiso.
- 2 Vhagudi vha tea u kona u humbula zwidombedzwa zwi no kwama mañwalwa.
- 3 Vhagudi vha tea u kona u ṭalutshedza mañwalwa e vha vhala ngao.
- 4 Vhagudi vha tea u kona u tevhékanya zwiwo zwi no bva mañwalwani.
- 5 Vhagudi vha tea u kona u thoma u pfelesa uri zwi amba mini u shumisa tshifanyiso tsha muhumbulo, u tumekeya, u humbulela, u divhudzisa nga mañwalwa.
- 6 Vhagudi vha tea u kona u humbula nga vhusedzi nga zwi no kwama mañwalwa vha tshi shumisa fureme ya u ṭalutshedza.
- 7 Vhagudi vha tea u kona u ita manweledzo a mañwalwa.
- 8 Vhagudi vha tea u kona u bveledza manweledzo nga mañwalwa

U NŴALA

- 1 Vhagudi vha tea u kona u ola zwifanyiso zwine zwa amba kana zwa rumela mulaedza.
- 2 Vhagudi vha tea u kona u dzhenisa lebulu nthihi kana mbili kha zwe vha ola.
- 3 Vhagudi vha tea u kona u nŵala pharagirafu vha tshi shumisa fureme ya u nŵala na u pulana.
- 4 Vhagudi vha tea u kona u nŵala: mutevhe, garaṭa ya thambo, mutevhe wa ndaela, nzw.
- 5 Vhagudi vha tea u kona u nŵala: mutevhe

Matheriala na Zwiko Zwi re Hone

Kha vha dzhieḥe nzhele uri zwiko zwoṭhe zwe vha fhiwa ndi zwa tshikolo. Zwiko zwi ḍo bviswa luthihi fhedzi, zwino zwi tea u ṭanganedziwa zwa vhulungiwa nga ngona.

Kha Themo ya 1 vhadededzi/vhagudisi vho newa zwiko zwi tevhelaho:

- 1 **Bodo dza u ṭana dza mivhala × 4**
Kha vha shumise bodo idzi kha u furema mushumo wavho wa vhege. Vhege inwe na inwe, kha vha ṭane: mibvumo na maipfi; maipfi o shumiseswaho; maipfi a divhamaipfi ya thero; nyolo; na fureme ya u nŵala.
- 2 **Tshathi ya/dza muñwalo**

Kha vha tane tshati idzi phanda kilasini u itela uri dzi vhe khagala kha vhagudi. Vhadededzi vha Gireidi ya 1 na Gireidi ya 2 vha do fhiwa Tshati dza Muñwalomugannḁiswa. Vhagudisi vha Gireidi ya 2 na Gireidi ya 3 vha do fhiwa Tshati dza Muñwalomupombiwa.

3 Pulane dza Ngudo dza Themo ya 1

Kha vha shumise pulane idzi kha u vhona uri vha do funza mini ḁuvha nga ḁuvha. Thikho dza maitele dzi vha vhudza kufunzelwe kwa ngudo inwe na inwe. Kha vhege mbili dza u thoma dza Themo ya 1, vha do tevhedza phurogireme ya tsumbandila.

4 Ndondangudo ya Themo ya 1

Kha vha shumise liñwalwa ili kha u ḁadza ATP yavho na Pulane ya Themo yavho. Kha vha ite thikhi na u ñwala ḁuvha kha ngudo inwe na inwe khathihi na nyito ya u linga musi une zwa itiwa ngawo. Kha vha tole kufunzele kwavho.

5 Bugu Khulwane ya Themo ya 1

Kha vha shumise zwiḁori zwa bugu khulwane musi wa ngudo ya U vhala (khathihi) na vhagudi. Hu na zwiḁori zwa malo zwa themo yeneyo.

6 Phekhe ya Zwiko ya Themo ya 1

Phekhe ya zwiko i na zwithu zwi tevhelaho:

- **Maipfi a Garaḁathanwa** vho fhiwa e a u shumisa kha ḁivhamaipfi ya thero; maipfi o shumiseswaho; mibvumo na maipfi. Kha vha dzi gere vha dzi vhulunge dzi tshi tevhekana nga ngona. Kha vha shumise maipfi a garaḁathanwa aya kha bodo dza u ḁana.
- **Tsumbedzelo dza ḁivhamaipfi ya Thero** dzo ñewa he zwa tea. Kha vha dzi gere vha dzi vhulunge dzi tshi tevhekana nga ngona. Kha vha shumise maipfi a garaḁathanwa aya kha bodo dza u ḁana.
- **Mabammbiri a Vhutsila ha U anetshela Zwiḁori** o ñewa e a thero inwe na inwe. Hu na tselano ya zwifanyiso zwa 3 kana zwa 4 zwi no anetshela tshiḁori. Hu na khophi dza 10 dza bammbiri liñwe na liñwe – lithihi kha tshigwada tshiḁuku tshithihi. Kha vha ite dziñwe khophi hafhu arali dzi tshi ḁoḁea.
- **Mabammbiri a Rekhodo dza U linga** vho ñewa e a u rekhoda mvelelo dza vhagudi na mabulamihumbulo zwa themo yeneyo.

7 Mabammbiri a U vhala a Themo ya 1 × 8

Vho ñewa Mabammbiri a U vhala a themo iyi – lithihi kha vhege inwe na inwe u thoma kha Vhege ya 3 u swika kha Vhege ya 10. Kha vha shumise mabammbiri a u shumela aya musi wa U vhala na tshigwada hu na u sumbiwa ḁila. Hu na khophi dza 20 dza Bammbirimishumo la U vhala la. Kha vha ite dziñwe khophi hafhu arali dzi tshi ḁoḁea.

Rothini/nyitondowelwa dza vhege: Awara dza 7

- 1 Phurogireme dza u guda dzo tou pulanelwaho dzi tevhela rothini dzi no fana vhege inwe na inwe.
- 2 Hezwi zwi leludzela vhagudisi na vhagudi uri vha kone u tevhela.
- 3 Vhagudi vha nga dilugisela nyito i no tevhela musi vha tshi vho divha rothini.
- 4 Rothini iyi yo disendeka nga tshifhinga tsha fhasisa tsha CAPS tsha Luambo lwa Hayani: awara dza 7 nga vhege.
- 5 Rothini iyi yo itelwa u shuma sa tshipida tsha phurogireme ya nyambo mbili i tshi shuma khathihi na phurogireme ya u guda yo tou pulanelwaho ya PSRIP EFAL.
- 6 Kha vha tane rothini iyi kilasini yavho nahone vha lingedze u i divha nga thoho!

MUSUMBULUWO		LAVHUVHILI		LAVHURARU		LAVHUNA		LAVHUTANU	
Nyito dza Oraja	15			Nyito dza Oraja	15			Nyito dza Oraja	15
		Foniki (Mibvumo)	15	Foniki (Mibvumo)	15	Foniki (Mibvumo)	15	Foniki (Mibvumo)	15
Murwalo	15	Murwalo	15	Murwalo	15				
U vhala na Vhagudi	15	U vhala na Vhagudi	15			U vhala na Vhagudi	15	U vhala na Vhagudi	15
U nwala	30			U nwala	30				
U Vhala na Tshigwada	30	U Vhala na Tshigwada	30	U Vhala na Tshigwada	30	U Vhala na Tshigwada	30	U Vhala na Tshigwada	30
1.45		1.15		1.45		1.00		1.15	

Ndugiselo dza Vhege nga Vhege

Zwi na ndeme u elelwa uri phurogireme ya Luambo lwa Hayani yo fhungudza thodea ya uri vhagudisi vha PULANE, fhedzi NDUGISELO dzi kha di todea! Luthihi nga masiari kha vhege, kha vha tangane na vhashumisani navho (vhagudisi vhothe vha Vhuimo ha Fhasi), vha ite ndugiselo vhothe.

Musi vha tshi khou ita ndugiselo dzavho, vha elelwe u:

- 1 Vhala pulane ya ngudo ya vhege nga vhuronwane.
- 2 Vha vhe na vhuțanzi uri vha divha na u pfesesa ngona dzine dza tea u shumiswa. Arali zwi songo ralo, kha vha ye kha khethekanyo i no pfi 'Thikho ya maitele' vha vusuludze he zwa tea.
- 3 Tshi no tevhela, kha vha sedze uri ndi garațathanwa na tsumbedzelo dzifhio dzi no todea kha divhamaipfi ya thero, maipfi a no shumiswa, foniki na fureme ya u nwala. Kha vha lugise garațathanwa na tsumbedzelo idzi nga ndila heyi:
  - a Kha vha gere garațathanwa kana tsumbedzelo.
  - b Kha vha lingedze u dzi nambatedza kha khadibodo kana bammhiri.

- c Arali zwi tshi konadzea, kha vha dzi lamineithe kana vha dzi putele nga pulasitiki.
- d Kha vha vhee garaṭathanwa dza ngudo fhethu huthihi fuloboni, kana vha dzi vhofhe nga lulekere.
- 4 Kha vha kuvhanganye zwiṅwe zwiko zwine vha nga zwi ṭoda, hu tshi katelwa na zwifanyiso kana zwithu zwa vhukuma.
- 5 Kha vha sedze uri Bugu Khulwane yavho i kha ngona.
- 6 Kha vha vhale nyito dziṅwe na dziṅwe dzi re kha Bugu ya Mishumo ya DBE ine vha tea u i ṭhaphudza.
- 7 Kha vha ite ndowendowe ya u ṅwala ngudo.
- 8 Kha vha vhe na vhuṭanzi uri Ndongangudo yavho a khou tshimbila na tshifhinga u bva tsha vhege yo fhiraho vha ṭole kushumele kwavho.

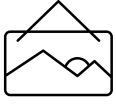
Sheduḷu ya Thero na U vhalala

NOMBORO YA VHEGE	THERO	MAṅWALWA A U VHALA NA VHAGUDI	BAMMBIRI ḲA U SHUMELA ḲA U VHALA
1	TSUMBANḲILA		
2			
3	U pembelela maḍuvha a mabebo	Ḳuvha Ḳa mabebo Ḳo hangwiwa	3
4	U pembelela maḍuvha a mabebo	Phathi ya ḍuvha Ḳa mabebo Ḳa Zanele	4
5	U enda	Chuck ndi kuṭiraka	5
6	U enda	Haile Gebrselassie: Mugidimimakoni	6
7	Ri thusa khonani dzashu	Thaela Ḳa Jane Ḳo xa	7
8	Ri thusa khonani dzashu	Mudzumbamo	8
9	U ḍivhetshela zwipikwa	Marie o vhulunga tshelede	9
10	U ḍivhetshela zwipikwa	Murwa wa vhuṭali	10

Phurogireme ya U linga ya Themo ya 1

Phurogireme ya U linga yo dizainiwa hu tshi tevhezwa Khethekanyo ya 4 Yo Pfuḥifhadzwaho Tshitamennde Tsha Pholisi Tsha Kharikhulamu na U linga (CAPS). Hezwi zwi nga wanala murahu ha Ṭhitekha ya themo iṅwe na iṅwe.

Maṭano a kilasini

BODO DZA MAṬANO

- 1 Sa tshipiḁa tsha phurogireme iyi, vha ḁo fhiwa bodo nṅa khulwane dza u ṭana dza mivhalavhala.
- 2 Bodo inwe na inwe ya mivhalavhala i ḁo shumiswa kha u ṭana sethe dzo fhambanaho dza maipfi dza vhege nga vhege.
- 3 Kha vha shumise bodo idzi nga nḁila i tevhelaho:
  - a **Bodo dala** – kha vha ṭane maipfi a ḁivhamaipfi ya thero na tsumbedzelo dza vhege yeneyo.
  - b **Bodo ya lutombo** – kha vha ṭane maipfi e a shumiseswa a vhege yeneyo.
  - c **Bodo ya muṭaḁa** – kha vha ṭane mibvumo ya foniki na maipfi a vhege yeneyo.
  - d **Bodo ya pinki** – kha vha ṭane fureme ya u ṅwalela ya vhege yeneyo.
- 4 Maipfi a re kha bodo idzi a tea u engedzwa vhege inwe na inwe.
- 5 Vha songo ṭana ḁivhamaipfi na tsumbedzelo zwa thero zwa ṅwaha woṭhe. Maṭano aya a tea u yelana na thero ine vha vha khayoyo. Arali maipfi na tsumbedzelo zwa vha zwo sokou ḁadza kilasi yoṭhe, zwi ḁadisa vhagudi nahone hu ḁo swika hune vha sa tsha zwi londa.
- 6 Musi vho no bvisa sethe dza maipfi na tsumbedzelo, kha vha dzi faiḁe nga vhuronwane.
- 7 Kha vha londote maipfi aya u itela uri vha a shumise ṅwakani.

ṬAFULA YA THERO

- 1 Kha vha lingedze u ita ṭafula ya thero afho kilasini yavho.
- 2 Kha vha shumise fhethu afha kha u ṭana zwifanyiso na zwithu zwa vhukuma (zwi no tshila) zwi no yelana na thero.
- 3 Kha vha ṅwale izwi zwithu madzina, u itela uri vhagudi vha gude maipfi aya.

Thikho ya Maitele

Ndangulo ya kilasi

Zwiṅwe zwa zwiṭirathedzi zwa ndangulo ya kilasi zwo dzheniswa afha sa ‘Thikho ya maitele’. Hezwi ndi zwiṭirathedzhi zwine zwa shumiswa misi yoṭhe kha phurogireme iyi, zwino zwi na ndeme uri zwi ḍivhiwe tshoṭhe.

***Ndivho:** U khwinisa tshifhinga-tshishumiswa, vhudifari ha mugudi na tshumisani vhukati ha vhagudi. U fhungudza u khakhiswa ha pfunzo. U ḍisa mitambo pfunzoni.*

KUDZULELE NA ZWIGWADA ZWIṬUKU

- 1 Zwi na mushumo uri vha ḍiṅee tshifhinga na u ṭhogomela uri vha dzudza vhagudi vhavho nga ṅḍila ḍe kilasini.
- 2 Musi vha tshi ita ngauralo, kha vha londe zwi tevhelaho:
  - a **Kha vha dzudze vhagudi vha tshi edza u vangana ha vhukoni** – o zwo ngo tea uri vhagudi vha no khou kundelwa vha dzule nga tshavho, ngeno vha no kona vho dzula vho nga tshavho. Kha vha vanganye vhagudi u itela uri kilasi yoṭhe i vhe fhethu ha vhukoni ho vanganaho.
  - b **Kha vha dzudze vhagudi vha tshi shumisa maano u itela u thivhela phosho yo kalulaho.** Vhagudi vha no dzindela vhaṅwe vha songo dzudzwa nga tshavho. Vhagudi vha no ambesa vha songo dzudzwa nga tshavho. Kha vha fhandekanye vhagudi vho raliho u itela u tinya thaidzo.
- 3 Kha phurogireme ya u guda iyi hu na nyito dzi si gathi dzi no ṭoḍa vhagudi vha tshi shuma vhe kha zwigwada zwiṭuku.
- 4 Zwigwada izwi zwi tea u vha zwi na vhana vha 3–4, vho dzulaho tsini na tsini. Kha vha ite ngauralo u itela uri musu vha tshi vhudza vhagudi uri vha shume vhe kha ‘zwigwada zwiṭuku’ zwavho vha kone u vhumba zwigwada izwi nga u ṭavhanya hu si na thavhithavhi nanzhi.
- 5 Arali vhagudi vho dzula kha miduba, ṅḍila i sa konḍi ya u ita zwigwada zwiṭuku nda ya uri vhagudi vhavhili vha re kha muduba wa phanda vha rembuluwe vha sedzane na vhagudi vhavhili vha re murahu havho, kha muduba wa vhuvhili. Vha nga kona u ita zwigwada zwiṭuku zwa vhaṅa nga u ṭavhanya nahone zwo fhelela.
- 6 Vha songo zwi sia kha vhagudi vhone vhaṅe. Kha vha vhone uri vha vhumba hani zwigwada zwiṭuku kilasini yavho, vha gudise vhagudi uri vha kuvhangane zwigwadani zwavho nga u ṭavhanya nahone hu si na phosho.
- 7 Arali vho vhana nzulele ya tshigwada tshigede i sa shumi zwavhuḍi, kha vha shandukise tshigwada – vha songo kombetshedza uri vhagudi vha shume vhoṭhe.

U LANGA THERISANO DZA ZWIGWADA

- 1 Kha phurogireme ya u guda iyi hu na nyito dzi si gathi dzi no ṭoḁa vhagudi vha tshi ita therisano dza zwigwada.
- 2 Kha vha gudise vhana uri vha zwi ite nga ndila dzi tevheleho:
  - a Tsha u thoma, vhagudi vha tea u vha kha zwigwada zwiṭuku zwavho.
  - b Tshi no tevhela, vhagudi vha tea u ṭalukanya mbudziso kana fureme ya therisano.
  - c Zwo no ralo, mugudi muṅwe na muṅwe u fanela u wana tshifhinga tsha u fhindula mbudziso iṅwe na iṅwe, zwi amba uri:
    - Mugudi 1 u fanela u fhindula Mbudziso ya 1.
    - Mugudi 2 u fanela u fhindula Mbudziso ya 1.
    - Mugudi 3 u fanela u fhindula Mbudziso ya 1.
    - Mugudi 4 u fanela u fhindula Mbudziso ya 1.
    - Mugudi 1 u fanela u fhindula Mbudziso ya 2.
    - Mugudi 2 u fanela u fhindula Mbudziso ya 2.
    - Mugudi 3 u fanela u fhindula Mbudziso ya 2.
    - Mugudi 4 u fanela u fhindula Mbudziso ya 2.
    - Ngauralo ngauralo.
- 3 U nga vha muhumbulo wavhuḁi u shumisa zwiga zwa u ṭhonifha tshiambi sa 'lubaḁa/ tombo/tshiṅwe tshithu' kha u langa u sielisana.
  - a Kha vha fhe tshigwada tshiṅwe na tshiṅwe tshithu tshi no nga lubaḁa kana tombo, zwa mivhalavhala.
  - b Tshiambi tsho faraho itsho tshithu tshi a amba ngeno muṅwe na muṅwe a re kha tshigwada o thetshelesa.
  - c Musi mugudi o no fhedza u amba, u tea u pfukisela tshiga kha muṅwe mugudi, ngauralo ngauralo.
- 4 Musi tshigwada tshi tshi tea u vhiga murahu, musu muṅwe na muṅwe o no fhindula, tshigwada tshi a vouta uri uri phindulo ya khwinesa ya mbudziso iṅwe na iṅwe ndi ifhio.

NYITO DZA U RANGELA U VHALA

- 1 Musi wa ngudo dza U vhalala Nga Tshigwada Hu na U Sumbiwa Nḁila, vhadededzi/ vhagudisi vha tea u shuma na zwigwada zwivhili izwi.
- 2 U bva kha tshiṅwe tshigwada u ya kha tshiṅwe, zwo tea uri hu vhe na 'bureiki ya muṭharamuwo' musu vha sa athu dzudza vhana uri vha ite nyito i no tevhela kha Bammbiri ḁa u shumela.
- 3 Kha vha zwi ite nga ndila i tevhelaho:
  - a Musi vho no fhedza u shuma navho, kha vha ri Tshigwada tsha 1 tshi humele ṭafulani dzatsho.
  - b Kha vha ri kilasi i thetshelese.
  - c Kha vha ite nyito ya Phanda u Vhalala na kilasi yoṭhe.
  - d Kha vha ri vhagudi vha dzule fhasi vho fara Bammbirimishumo ḁa U vhalala ḁa.

- e Kha vha ṭalutshedze nyito i no khou tevhela i re kha Bammbirimishumo ḷa U vhalala.
  - f Kha vha humbudze vhagudi uri vha tea u thoma vha fhedza nyito ine vha khou ita vha sa athu pfukela kha i tevhelaho – vha tea u shuma nga luvhilo lwo vha teaho.
  - g Kha vha vhidze Tshigwada tsha 2 tshi ḑe tshi shume navho.
- 4 Kha Themo ya 1, ri themendela uri vha shumise Nyito dza Phanda u Vhala dza 4 vhe na vhagudi:

Nyito ya 1: Mudededzi/Mugudisi Vha Ri:

- 1 Kha vha ri vhagudi vha ime.
- 2 Kha vha vha ṭalutshedze uri vha khou ya u miṭharamuwo yo fhambanaho, sa: u fara ṭhoho; u fhufhisa khaithi; u vinyula ṅingo; u fhufha kararu; nzw.
- 3 Vha thoma nga u amba uri ‘mudededzi/mugudisi vha ri’, vhagudi vha tevhedza nga zwiito.
- 4 Arali vhone vha nga ri ‘mugudisi vha ri’, vhagudi vha tea u ima dzii.
- 5 Arali mugudi a nga ita nyito vhone vha songo ri ‘mugudisi vha ri’, mugudi uyu o kaṭa lune a tea u dzula fhasi.
- 6 Mukundi ndi uyo mugudi we a sala e eṭhe.

Nyito ya 2: Phathi ya Mutshino

- 1 Kha vha ri vhagudi vha ime.
- 2 Kha vha vha ṭalutshedze uri vha ḑo tamba muzika kha founu yavho.
- 3 Musi vhagudi vha tshi pfa muzika, vha tea u tshina.
- 4 Musi vhone vha tshi tou dzima muzika, vhagudi vha tea u ima dzii.
- 5 Kha vha tambe muzika vha dovhe vha u dzime lu re na tshivhalo, u itela uri vhagudi vha tshine na u ima dzii lu re na tshivhalo!

Nyito ya 3: Bidiga, bidiga, dzii

- 1 Kha vha ri vhagudi vha ime.
- 2 Kha vha ri: bidiga, bidiga, bidiga, bidiga, bidiga, bidiga, dzii!
- 3 Vhagudi vha tea u amba hezwi khathihi na vhone nahone vha tea u bidigama vha tshi ri ‘bidiga’.
- 4 Musi vha tshi swika kha u ‘dzii’ vha tea u sa tsukunyea nahone ho tou hwii!
- 5 Kha vha dovholole lu re na tshivhalo.

Nyito ya 4: Nḡe na tshidulo tshanga

- 1 Kha vha ri vhagudi vha ime tsini ha zwidulo zwavho. Hu tea u sala zwikhala u mona navho.
- 2 Kha vha vha ḡea ndaela dzine vha tea u tevhedza – vha tea u ita nga u ḡavhanya nahone vho fhumula.
- 3 Ndaela idzi dzoḡhe dzi kwama tshidulo nahone vha ita ḡdowendḡowe ya u shumisa thangelavhuimo/mabulafhethu.
- 4 Kha vha ḡee ndaela dzi no fana na:
  - imani murahu ha tshidulo.
  - imisani tshidulo ḡḡha.
  - gonyani ḡḡha ha tshidulo.
  - rathani ḡḡha tshidulo tshanu.
  - nzw.

Nyito dza Oraḡa

Mathomoni a ngudo ya Luambo Lwa Hayani nga Musumbuluwo muḡwe na muḡwe, ḡavhuraru ḡiḡwe na ḡiḡwe na ḡavhuḡanu ḡiḡwe na ḡiḡwe vha ḡo ita ngudo dza oraḡa Hezwi ndi nyito dza u thetshesela na u amba zwa phurogireme/mbekanyamushumo. Zwo vhekanyiwa nga vhuronwane u itela uḡea mugudi muḡwe na muḡwe tshifhinga tsha u amba.

Kha vha Funze ḡivhamaipfi ya Thero

Ndivho: U engedza ḡdivho ya ḡivhamaipfi ya mugudi hu tshi itelwa u khwiḡisa u vhalala hu na u pfesesa na ḡdivho nga u angaredza. U ḡea mugudi luambo lwa khwine lune a ḡo kona u shuma zwavhuḡi kha Vhuimo ha Vhukati.

- 1 Kha vha gudise vhagudi maipfi mararu a ḡivhamaipfi ya thero.
- 2 Kha vha shumise maitele a SIVA (PATS) u funza ḡivhamaipfi ntswa.
- 3 SIVA zwo imela Sumbani, Itani, Vhudzani, Ambani
- 4 A zwi konadzei tshifhinga tshoḡhe u ita nyito hedzi ḡḡa kha ipfi ḡiḡwe na ḡiḡwe ḡa kha thero
  - a S-SUMBANI vha sumba kha tshifanyiso kana kha tshithu tsha vhukuma arali zwi tshi konadzea.
  - b I-ITANI kha vha sumbe ipfi ḡi re kha thero nga u tou ita.
  - c V-VHUDZANI kha vha vhudze vhagudi uri ipfi ḡi re thero zwi amba mini. Kha vha ḡee ḡhalutshedzo i sa konḡi ya ipfi
  - d A-AMBANI kha vha ambe ḡi kha fhungo, vhagudi vha tevhedzele nga murahu.
- 5 Musi vho no funza ḡivhamaipfi ya thero ya vhege, kha vha ḡane maipfi kha bambiri ḡa u ḡanela khathihi na tshifanyiso tsha ipfi i ḡa thero

- 6 A si vhagudi vhothe vha no do humbula ipfi liswa la thero nga u tsvhanya. Hezwi zwi songo vha vhilaedza, nahone vha songo ita uri vhagudi vha dovholele ipfi lunzhilunzhi.
- 7 Vhagudi vha do tanga na maipfi maswa manzhi nga tshifhinga tsha thero, Vha do newa tshifhinga tsha u fhaa divhamaipfi yavho nga zwi bvaho kha vhone vhane.

Nyimbo kana Zwidade

Ndivho: Kha vha khwathisedze ndivho ya divhamaipfi ntswa kha vhagudi. *Nga u guda nga u tamba.*

- 1 Nyimbo kana zwidade zwo tiwaho zwine vha tea u ita na vhagudi zwo dubekanyiwa kha pulane ya ngudo.
- 2 Tshifhinga tshi tshi ya phanda, vhagudi vha do divha idzi nyimbo na zwidade, vha vho do kona u imba hu si na u humbula.
- 3 Naho zwo ralo, musi vha tshi thoma u divhadza nyimbo kana zwidade kha vhagudi, vha tea u funza vha maipfi, nyito na muungo (arali u hone)
- 4 Kha vha funze vhagudi luimbo kana tshidade mutaladzi nga mutaladzi sa zwi tevhelaho:
  - a Kha vha imbele kilasi luimbo lwothe kana tshidade tshothe kana vha tou zwi bula nga mulomo.. Kha vha talutshedze vhagudi zwine luimbo kana tshidade tsha amba zwone arali zwo tea.
  - b Kha vha imbe kana u amba mutaladzi wa u thoma, vhagudi vha tevhedzele nga murahu havho.
  - c Kha vha imbe kana u amba mutaladzi wa vuvhili, vhagudi vha tevhedzele nga murahu havho.
  - d Kha vha imbe kana u amba mutaladzi mivhili ya u thoma khathihi, vhagudi vha tevhedzele nga murahu havho.
  - e Kha vha ise phanda ngaurali u swikela vha tshi funza vhagudi luimbo kana tshidade tshothe.
- 5 Kha vha katele nyito yo teaho kha luimbo kana tshidade tshifhinga tshothe.
- 6 Vhagudi kha vha humbelwe u imba luimbo lune vha lu takalela mafheloni a divha – heyi ndi ndi ndila ya u khwathisedza luambo luswa lwe vha guda.

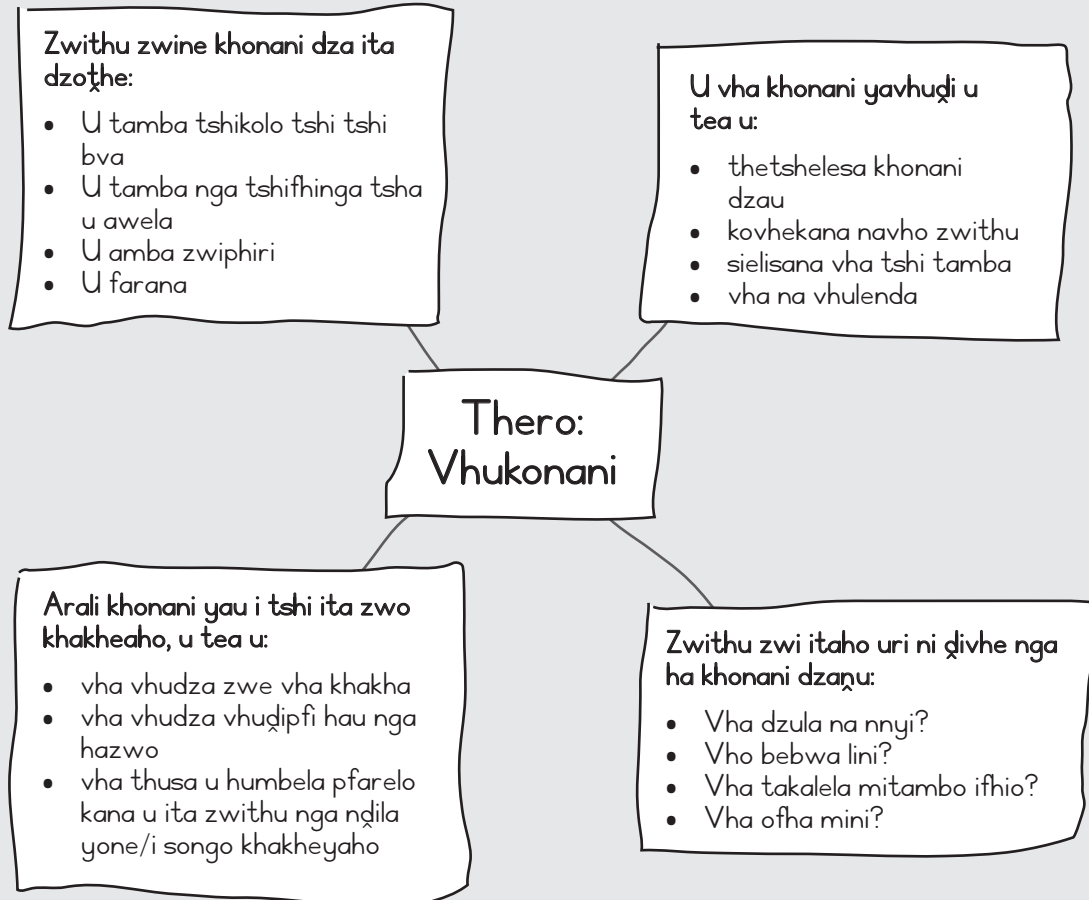
Kha vha divhadze Thero: U linga ndivhothangeli.

Ndivho: u bveledza na u tangedza ndivho ine vhagudi vha vha nayo kha thero, na u fhaa kha zwine zwa vho divhiwa nga ha thero. U modela mepe wa ndivho nga u shumisa tshithathethi tsha mapa wa muhumbulo.

- 1 Kha heyi nyito, mugudisi u thoma nga u ita mapa wa muhumbulo nga u tsvhanya kha bodo ya u nwalela.

- 2 Mugudisi vha ola tshitendeledzi tshi re na dzina la thero vhukati ha bodo ya u nwalela.
- 3 Tshi tevhelaho, mugudisi vha vhudzisa vhagudi: *Ndi mini tshine na vho divha nga ha thero iyi?*
- 4 Mugudisi vha nwala fhasi mihumbulo ya vhagudi u mona na mapa wa muhumbulo. Mugudisi vha tea u lingedza u vhea mihumbulo i fanaho kha tshigwada tshithihi, tsumbo, arali thero i 'Vhukonani' vha nga vha na mapa wa muhumbulo u no nga sa hoyu:

- 5 Nga vhege ya vhuvhili ya mutevhetshandu, mugudisi vha do shumisa mapa wa muhumbulo kha u thusa vhagudi u ita ndovhololo na u sedza murahu kha zwe vha guda kha vhege ya u thoma ya mutevhetshandu.
- 6 Mugudisi vha do vhudzisa vhagudi: *Ndi zwifhio zwiswa na zwithu zwo vha takadzaho kha zwe vha guda u swika zwino nga ha thero iyi?*

Vhutsila ha u anetshela tshitori Vhege ya 1

Ndivho: U nea vhagudi tshifhinga tsha ushumisa luambo luswa nga vhone vhanene, na u shumisa ndivho dzavho kha thero na vhutsila ha u sika tshitori tshi no amba zwi pfallaho. U fhatu tshikili tsha u tevhekanya. U nea vhagudi tshifhinga tsha u u shuma hu na u tanganelana na u pfesesana kha tshigwada tshituku.

- 1 Nyito hedzi dzi nea vhagudi tshifhinga tsha u u shumisa khumbulelo na vhutsila ðivhamaipfi ya thero ntswa na tshikili tsha tevhekanya hu tshi itiwa tshiṭori tshiswa.
- 2 Kha vha vhudze vhagudi vha ye kha zwigwada zwavho zwiṭuku.
- 3 Kha vha nee tshigwada bammbiri la vhutsila ha u anetshela tshiṭori nga thero. Vha do wana izwi kha mabambri a zwishumiswa.
- 4 Haya mabambiri a na mutevhe wa zwifanyiso 3–4 zwine zwa do shumiswa u fhaṭa zwiṭori zwi re na vhushaka na thero.
- 5 Kha vha vhudze vhagudi vha humbule nga tshiṭori tshi yelanaho na zwifanyiso.
- 6 Kha vha nee vhagudi minete muthihi kana mivhili u shumisa mihumbulo.
- 7 Zwi tevhelaho, mugudi muṅwe na muṅwe kha tshigwada u tea u sielisana na vhaṅwe kha u nea sia laṅwe la tshiṭori.
- 8 Kha vha humbudze vhagudi uri vhege yo fhelaho, vho fhaṭa zwiṭori zwavho nga ha zwifanyiso.
- 9 Kha vha monamone vha tshi thetshesela vhagudi vho fhambanaho musi vha tshi khou anetshela zwiṭori zwavho.
- 10 Kha vha kuvhanganye mabambiri vha a vhulunge nga vhuronwane u itela vhege i tevhelaho/idaho.
- 11 Kha vha tuṭuwedze vhagudi uri vha anetshele vhaṅwe zwiṭori zwavho hayani.

Vhutsila ha u anetshela tshiṭori Vhege ya 2

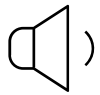
Ndivho: U nea vhagudi tshikhala tsha ushumisa luambo luswa nga vhone vhaṅwe, na u shumisa ndivho dzavho kha thero na vhutsila ha u sika tshiṭori tshi no amba zwi no pfala. U fhaṭa tshikili tsha u tevhekanya. U fha vhagudi tsha u shuma hu na u tanganelana na u pfesesana kha tshigwada tshiṭuku.

- 1 Kha vha vhudze vhagudi vha ye kha zwigwada zwavho zwiṭuku.
- 2 Kha vha nee tshigwada bammbiri la vhutsila ha u anetshela tshiṭori nga thero.
- 3 Kha vha humbudze vhagudi uri vhege yo fhelaho, vho fhaṭa zwiṭori zwavho nga ha zwifanyiso.
- 4 Ino vhege, vhagudi vha tea u shuma nga zwigwada u dzhia tsheo nga ha tshiṭori tsha tshigwada.
- 5 Kha vha humbudze vhagudi uri tshiṭori tshavho tshi tea u vha na vhutsila fhedzi tshi tea u yelana na zwifanyiso.
- 6 Kha vha vhudze vhagudi zwine vha tea u zwi dzhiela nzhele.
- 7 Kha vha humbele zwigwada 1–2 zwo fhambanaho u kovhekana na zwiṅwe zwigwada zwiṭori zwavho.
- 8 Kha vha livhuwe vhagudi u kovhekana na zwiṅwe zwigwada zwiṭori zwavho.

Kha vha rere nga liñwalwa la u Vhala Khathihi na Vhagudi

Ndivho: kha vha funze vhagudi u humbula hu na u sengulusa, tshikili tsha u ita manweledzo na u vha ñea tshifhinga tsha u ita ndowendowe uri vha bveledze izwi zwikili. U fhaṭa vhudifulufheli ha vhagudi nga u vha ñea tsha u fhaṭa na u amba mihumbulo, u sengulusa, u tanganyisa na u kwamanisa na u zwo disendeka nga vhuṭanzi na u humbula. U ñea vhagudi tshikhala tsha u u shuma hu na u tanganelana na u pfesana kha tshigwada.

- 1 U rera nga liñwalwa la u Vhala Khathihi na Vhagudi zwi itea nga Lavhuṭanu liñwe na liñwe.
- 2 Kha vha thome nga u ñwala fureme ya u rera kha bodo ya u ñwalela.
- 3 Zwi tevhelaho, kha vha vhale vha ṭalutshedze vhagudi fureme ya u rera.
- 4 Vhagudi vha tea u zwi pfesana uri a hu na khaṭhulo kha phindulo ya mbudziso yo vuleaho (i si na phindulo yo tewaho) – phindulo dzo fhambanaho na mihumbulo zwi a tanganedzwa.
- 5 Mafheleloni a ngudo, kha vha vhudze kilasi zwine ya tea u zwi dzhiela nṭha.
- 6 Kha minete i si gathi ya u fhedza ya u fhedza kha vha vha humbele vhagudi kana tshiñwe tshigwada tshi sumbedze zwiñwe zwigwada phindulo yatsho.
- 7 Vha livhuwe phindulo na thikhedzo ya vhagudi.
- 8 Musi phindulo dzi si dzone, kana hu na ṭhodea ya u engedzedza, kha vha khakhulule vhagudi kana u vhudzisa mbudziso dza u ṭokonya muhumbulo.

U ṭalukanya mibvumo na Foniki/Muñwalo

Gireidi ya 1 na 2 (U swikela phurogireme ya foniki i tshi fhela)

U ṭalukanya mibvumo na Foniki/Muñwalo zwi shuma zwoṭhe kha heyi phurogireme

U Pfumbisa/khwaṭhisedza: Musumbuluwo muñwe na muñwe

Ndivho: U linga ṭhalukanyo ya vhagudi ya mibvumo na u elelwa foniki na muñwalo zwo gudwaho lwa infomala. U lulamisa kana u khwaṭhisedza ndivho ya foniki na muñwalo nga u dikhakhulula. U shumisa u linga ha mbono ndivho hu u itela u khwinisa u funza na kugudele.

- 1 Nga Musumbuluwo muñwe na muñwe nga tshifhinga tsha Muñwalo, vhagudi vha ita ndowendowe ya u ñwala nga u sa pomba hu u sedzulula mibvumo, dungo na maipfi zwo gudwaho vhege yo fhelaho.
- 2 Kha vha vhudze vhagudi vha vule bugu dzavho dza u ñwalela. Vhagudi vha vhuya vha kona u vula bugu, vha tea u ñwala datumu.
- 3 Zwi tevhelaho kha vha vhudze vhagudi vha pete siaṭari nga vhukati, vha ñwale nomboro 1–5 kha lukombo na 6–10 vhukati ha siaṭari. (nomboro ya mibvumo, dungo na ipfi zwi ḍo fhambana u ya nga ngudo na ngudo.)

- 4 Kha vha vhudze vhagudi vha n̄wale mubvumo, dungo kana ipfi musi vha tshi khou ɿi amba – vha tea u n̄wala tsini na nomboro i re yone. Arali vha sa koni u n̄wala mubvumo kana ipfi, vha tea u n̄wala deshe –.
- 5 Kha vha humbudze vhagudi uri heyi ndi nyito ya tshihadu u vhona arali vha tshi humbula mañwalele a mibvumo, dungo na maipfi vho no a gudaho.
- 6 Kha vha vhudze vhagudi uri vha khou ɿola foniki na muñwalo wavho.
  - a Vha tea u vhona arali vha tshi kona u n̄wala mubvumo, dungo kana ipfi nga ndila yone.
  - b Vha tea u vhona arali vha tshi ɿivha u vhumba ɿedere zwavhuɿi.
- 7 Kha vha bule mibvumo, dungo na maipfi zwi re kha pulane ya ngudo.
- 8 Zwi tevhelaho kha vha nee vhagudi ndaela uri vha dzhie khirayoni vha lulamise mishumo yavho.
- 9 Kha vha n̄wale phindulo yone kha bodo ya tshoko vha tshi khou bula mubvumo, na u ɿalutshedza mañwalele musi vha tshi khou ita hezwi.
- 10 Kha vha vhudze vhagudi uri, arali vha tshi kondelwa nga u elelwa mubvumo kana u n̄wala ɿedere, vha tea u ɿi guda vhukati ha ino vhege.
- 11 Kha vha kuvhanganye bugu dza vhagudi tshikolo tshi tshi bva, vha n̄wale notsi dza u sumbedza uri ndi vhafhio vhane vha ɿoda thuso yo engedzwaho.

U guda Mubvumo na Maipfi: ɿavhuvhili na ɿavhuraru ɿiñwe na ɿiñwe

Ndivho: U bveledza na u ɿalukanya mibvumo kha vhagudi zwi khagala nga ndila yo ɿandavhuwaho zwi tshi tevhekana. U funza vhagudi mibvumo na dungo ya Luambo lwa Hayani zwi khagala nga ndila yo ɿandavhuwaho zwi tshi tevhekana, na u ita ndowendowe ya u topola na u shumisa fonimi na dungo dzo funzwaho kha maipfi.

Kha vha ɿivhadze mubvumo muswa

- 1 Kha vha ambe mubvumo vho imisela garaɿatai n̄ɿha, tsumbo:/b/.
- 2 Kha vha ambe mubvumo vha laele vhagudi u dovhoolola × 3.
- 3 Kha vha rere vha tshi sumbedza uri mubvumo/b/u a fana kha luambo lwa hayani na kha English/wo fhambana na wa luambo lwa hayani na English.
- 4 Vha tshi amba nga mubvumo muthihi, kha vha sumbedze vhagudi mubvumo kha alfabethe dzi re kha luvhondo.
- 5 Kha vha vhudzise vhagudi: Ndi maipfi afhio ane na a elekanya a no shumisa mubvumo/o/?
- 6 Kha vha humbule maipfi na vhagudi, sa **omo, oma, omba, ola, (maipfi maña.)**
- 7 Kha vha vhudzise vhagudi: Ni nga kona u elekanya maipfi ane a ɿhaphuwa nga /o/
- 8 Kha vha elekanye maipfi vhe na vhagudi, sa: dzomo, khoro, goko

Kha vha divhadze maipfi maswa

- 1 Kha vha bule ipfi zwi tshi pfala zwi khagala musi vha tshi khou sumbedza vhagudi garaṭatai: **omo, oma, omba, ola** (maipfi maṅa.)
- 2 Kha vha sumbedze vhagudi ipfi liṅwe na liṅwe, musi vha tshi li bula.
- 3 Kha vha humbele vhagudi vha dovhohole maipfi vha edzisela vhone, vha tshi ombedzela maipfi a re na mibvumo yo nangwaho.
- 4 Kha vha nambatedze magaraṭatai a maipfi kha bodo ya u ṭana foniki.

U ṅwala (ma)ḽedere na maipfi maswa: ḽavhuvhili na ḽavhuraru liṅwe na liṅwe

Ndivho: U bveledza vhukoni ha vhagudi nga ṅḽila yone na u ṅwala grafimi zwi tshi yelana na fonimi ye vha funzwa zwi khagala nga ṅḽila ya u ṭandavhudza nga u tevhekana.

- 1 Kha vha funze vhagudi u vhumba (ma)ḽedere nga ṅḽila yone a mubvumo wo funzwaho.
- 2 Kha vha edzisele u ṅwala mibvumo kha bodo ya tshoko – kha vha ṭalutshedze maitele a u vhumba ḽedere musi vha tshi khou ṅwala.
- 3 Kha vha vhudze vha no shumisa monde vha vhee ṭhoho dzavho kha desike.
- 4 Zwino, vha furalela vhagudi, vha imisela tshanda tshavho tshauḽa ṅḽha.
- 5 Kha vha vhudze vha shumisaho tshanda tshauḽa u tevhedzela musi vha tshi khou ṅwala (ma)ḽedere vha tshi khou kha muya.
- 6 Zwi tevhelaho, kha vha dovhohole maitele aya na vhagudi vha shumisaho monde.
- 7 Vha kone u vhudza vhagudi vha shume na muṅwe vhe vhavhili.
- 8 Zwino kha vha vhudze vhagudi uri vha shume vhe vhavhili vha tshi ṅwalana miṭana nga minwe.
- 9 Murahuru ha hezwi kha vha vhudze vhagudi u ṅwala mubvumo kha desike nga munwe.
- 10 Tsha u fhedzisela, kha vha dovhe vha sumbedze vhagudi kuvhumbele kwa (ma)ḽedere na maipfi kha bodo ya tshoko.
- 11 Vhagudi vha tea u ṅwala mubvumo/maipfi/mafhungo buguni dzavho.
- 12 Vhagudi vha tea u talela mubvumo muswa wo gudwaho kha maipfi/mafhungo o ṅwalwaho.

U Fhandekanya na u ṭanganya : ḽavhuṅa

Ndivho: U bveledza u ṭalukanya mibvumo kha vhagudi zwi khagala nga ṅḽila yo ṭandavhuwaho zwi tshi tevhekana, na vhukoni ha u ṭanganyisani na u fhandekanya fonimi na dungo dzo funzwaho, u itela u vhala na u ṅwala nga iwe muṅwe. U engedza u ṭalukanya fonimi nga tshumisandowelo (automacy.)

Ndi ita...

- 1 Kha vha thome nga ipfi li bvaho kha ngudo ya ḽavhuvhili.

- 2 Kha vha bule ipfi: ombani.
- 3 Kha vha fhandekanye ipfi nga mubvumo nga mubvumo:/o/-/m/-/b/- a/-/n/-/i/.
- 4 Kha vha bule mubvumo muthihi wa u thoma kha ipfi:/o/.
- 5 Kha vha bule mubvumo muthihi wa vhuvhili kha ipfi:/m/.
- 6 Kha vha bule mubvumo muthihi wa vhuraru kha ipfi:/b/
- 7 Kha vha bule mubvumo muthihi wa vhuṅa kha ipfi:/a/.
- 8 Kha vha bule mubvumo muthihi wa vhuṅanu wa ipfi:/n/.
- 9 Kha vha bule mubvumo muthihi wa u fhedza kha ipfi:/i/.
- 10 Kha vha ṅwale ipfi kha bodo nga tshoko:/mba/.
- 11 Kha vha edzisele u sumba kha na u patekanya dungo ni tshi ita ipfi:/o/-/mba/-/ni/= ombani.
- 12 Zwi tevhelaho, kha vha ambe dungo ya u thoma ya ipfi:/o/.
- 13 Kha vha ambe dungo ya vhuvhili ya ipfi:/mba/.
- 14 Kha vha edzisele/modela u sumba kha, na u patekanya dungo ni tshi ita ipfi:/o/-/mba/-/ni/= ombani.
- 15 Kha vha dovhoolole ipfi ili li no bva kha ngudo ya Lavhuraru.

Ri ita...

- 1 Kha vha thome nga ipfi li bvaho kha ngudo ya Lavhuvhili.
- 2 Kha vha ambe ipfi: maba.
- 3 Kha vha vhudzise vhagudi: Mubvumo wa u thoma kha ipfi ndi ufho?/m/.
- 4 Kha vha vhudzise vhagudi: mubvumo wa vhuvhili ndi ufho?/a/.
- 5 Kha vha vhudzise vhagudi: mubvumo wa vhuraru ndi ufho?/b/.
- 6 Kha vha vhudzise vhagudi: mubvumo wa u fhedza ndi ufho/a/.
- 7 Kha vha vhudzise vhagudi: u fhandekanya ipfi nga u ya nga mubvumo nga mubvumo:
- 8 /m/-/a/- b/-a/.
- 9 Kha vha ṅwale ipfi kha bodo ya tshoko : maba.
- 10 Kha vha ṅee vhagudi ndaela u tanganya mibvumo i vhe ipfi na vhone:/m/-/a/-b/-a/= maba.
- 11 Kha vha vhudzise vhagudi: silabulu ya u thoma ya ipfi ndi ifho?:/ma/.
- 12 Kha vha vhudzise vhagudi: silabulu ya vhuvhili ya ipfi ndi ifho?:/ba/.
- 13 kha vha vhudze vhagudi u tanganya silabulu dzi fhaṅa/ma/-/ba/= maba.
- 14 Kha vha dovhoolole ipfi ili li no bva kha ngudo ya Lavhuraru.

U wana ipfi: Lavhuṅanu liṅwe na liṅwe

Ndivho: u ṅea vhagudi tshifhinga tsha u khwaṅhisedza ndivho yavho ya fonimi dzo gudwaho. U ṅea vhagudi tshifhinga tsha u ita ndowendowe ya tshikili tsha u vanganya hu tshi fhatwa maipfi. U engedza ndivho ya fonimi nga tshumisandowelo (automaticity.)

Kha vha ṅwale thebulu kha bodo ya u ṅwalela hu tshi katelwa na mibvumo yo gudwaho tshifhinga tsho fhiraho khathihi na yo funzwaho nga Lavhuvhili na Lavhuraru.

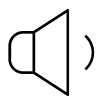
bv-	i	n
zw	d	a
zw	e	m

U Edzisela/Modela

- 1 Kha vha humbudze vhagudi mubvumo wa vhege: sa tsumbo: **/bv/-a/-n/i/**.
- 2 Kha vha vusuludze mibvumo yothe na themba dzo vanganaho (thanganyiso)
- 3 Kha vha nee vhagudi minete ya 3 ya u sika maipfi a re na tshivhalo, u ya nga hune vha kona, vha tshi shumisa mibvumo na themba dzo vanganaho dzi re afho ntha.
- 4 Kha vha sumbedze vhagudi uri u fhaṭa ipfi hu tshi shumiswa mubvumo wo sedzwaho khawo zwi itiswa hani, sa **/bv/-a/-n/i/**.
- 5 Kha vha humbudze vhagudi uri vha nga fhaṭa ipfi vha tshi shumisa mibvumo miṅwe na miṅwe – a vha tou tea u shumisa **/bv/a/n/i/fhedzi**.
- 6 Kha vha sumbedze vhagudi u fhaṭa liṅwe ipfi, sa: **/zw-/-i/-/-m/-a/**.
- 7 Kha vha humbudze vhagudi uri vha nga fhaṭa maipfi vha tshi shumisa mibvumo yo sedzwaho khayoy sa **zwima** kana maipfi a mibvumo i songo sedzwaho khayoy, sa **dzivha**.

Zwine vhagudi vha ḡo ita

- 1 Kha vha vhudze vhagudi vha vule bugu ya ndowendowe, vha ṅwale thoho: **bv, u, m, a**.
- 2 Kha vhalaele vhagudi uri vha thome u ṅwala.
- 3 Kha vha vhudze vhagudi uri vha wane maipfi manzhi nga ṅdila ine vha nga kona ngayoy.
- 4 Kha vha tendele vhagudi u lulamisa mushumo wavho. Kha sumbedze vhagudi kufhaṭele kwa maipfi aya (na maṅwe):
bvani, bvisa, bvuma, bvela maba, mila, mela, doba, dada, dipe, mala.

U ṭalukanya mibvumo na Foniki/Muṅwalo

Gireidi ya 2 na 3 (U swikela phurogireme ya fonikik i tshi fhela)

U ṭalukanya mibvumo na Foniki/Muṅwalo zwi shuma zwothe kha heyi phurogireme

GIREIDI YA 2 THEMO YA 3-4

MUṅWALO

U shandula Maipfi: Musumbuluwo muṅwe na muṅwe

Ndivho: u khwinisa na u khwaṭhisedza foniki na muṅwalo u ḡilulamisa iwe muṅwe. U bveledza zwikili zwa u vhala nga u thusa vhagudi u livha kha na u lavhelela u shanduka ha phetheni kha ipfi, kana mafhungo, zwine zwa shandukisa zwine ipfi kana fhungo ḡa amba.

Dzhielani nzhele: zwi tshi thoma, vhagudi vha tea u ita nyito iyi vha sa pombi. Musi vhagudi vha tshi tou kona u pomba ho linganela, vha vha humbela vha fhedzise nyito i re kha MUPOMBO.

- 1 Nga Musumbuluwo muñwe na muñwe nga tshifhinga tsha Muñwalo, vhagudi vha ita ndowendowe ya u ñwala nga u sa pomba hu u sedzulula mibvumo, na maipfi zwo gudwaho vhege yo fhelaho.
- 2 Kha vha vhudze vhagudi vha vule bugu dzavho dza u ñwalela, vha ñwale datumu.
- 3 Zwi tevhelaho kha vha vhudze vhagudi u nombora 1–5 kha lukombo, vha tshi pfuka mutalo vhukati ha nomboro.
- 4 Kha vha ñwale fhungo lo ñewaho kha pulane ya ngudo kha bodo ya tshoko tsini na nomboro 1, sa 1. Ndi funa u vhala.
- 5 Kha vha ñee vhagudi ndaela ya u ñwalulula fhungo ilo kha bugu dzavho.
- 6 Kha vha ñee vhagudi ndaela.
- 7 Zwi tevhelaho, kha vha ñee vhagudi ndaela ya u ñwala zwipida zwa ñefhungo zwo fhambanaho (nga Tshivenda – maimela) tsini na nomboro sa:
  - U
  - Ni
  - Tshi
  - Vha
- 8 Kha vha ñee vhagudi ndaela ya u ñwalulula fhungo, vha tshi shumisa maipfi sa ñefhungo sa maimela.)
- 9 Kha vha humbudze vhagudi uri heyi ndi nyito ya tshihaðu u vhona arali vha tshi humbula mañwalele a mibvumo, silabulu na maipfi vho no a gudahho.
- 10 Kha vha vhudze vhagudi uri hu khou tolwa foniki na muñwalo wavho.
- 11 Mafheloni a ngudo, kha vha ñwale fhungo nga ndila yone kha bodo ya tshoko, vha tshi bula mubvumo na u talutshedza maitele a u pomba musu vha tshi khou ita hezwi.
- 12 Vha kone u humbela vhagudi vha sumbe phetheni inwe na inwe ine vha khou i vhona, sa: hune fhungo la Shanduka.
- 13 Kha vha talele phetheni, sa:
  - U funa u vhala.
  - Ni funa u vhala.
  - Tshi funa u vhala.
  - Vha funa u vhala.
- 14 Kha vha ñee vhagudi ndaela uri vha dzhie khirayoni vha lulamise mishumo yavho.
- 15 Kha vha vhudze vhagudi uri, arali vha tshi kondelwa nga u humbula mubvumo kana u ñwala ledere nga u pomba, vha tea u li guda vhukati ha ino vhege.
- 16 Kha vha kuvhanganye bugu dza vhagudi tshikolo tshi tshi bva, vha ñwale notsi dza u sumbedza uri ndi vhafhio vhane vha toda thuso yo engedzwaho. Vhañwe vhagudi vha nga vha vha kha di kondelwa nga foniki, hu uri vhañwe vha khou kondelwa nga u ñwala nga u pomba.

GIREIDI YA 3 THEMO YA 1-2

MUÑWALO

Vhuthihi vhu tshi ya kha maipfi a vhunzhi: Musumbuluwo muñwe na muñwe

***Ndivho:** u khwinisa na u khwaṭhisedza foniki na muñwalo u dilulamisa iwe muṅe. U bveledza zwikili zwa u vhala nga u thusa vhagudi u livha kha na u lavhelela u shanduka ha phetheni kha ipfi, kana mafhungo, zwine zwa shandukisa zwine ipfi kana fhungo la amba.*

***Dzhielani nzhele:** zwi tshi thoma, vhagudi vha tea u ita nyito iyi vha sa pombi. Musi vhagudi vha tshi tou kona u pomba ho linganela, vha vha humbela vha fhedzise nyito i re kha MUPOMBO.*

- 1 Nga Musumbuluwo muñwe na muñwe nga tshifhinga tsha Muñwalo, vhagudi vha ita ndowendowe ya u ñwala nga u sa pomba nga u vusuludza maipfi o gudiwaho vhege yo fhiraho hu u sedzulula mibvumo, na maipfi zwo gudwaho dzi vhege dzo fhelaho.
- 2 Kha vha vhudze vhagudi vha vule bugu dza u ñwalela vha ñwale datumu na ṭhoho:
Vhuthihi vhu tshi ya kha maipfi a vhunzhi.
- 3 Zwi tevhelaho kha vhudze vhagudi vha ñwale nomboro 1–5 kha lukombo, hu tshi pfukiwa mutalo vhukati ha nomboro.
- 4 Kha vha humbudze vhagudi uri heyi ndi nyito ya tshihadu u vhona arali vha tshi humbula mañwalele a mibvumo na maipfi vho no a gudaho.
- 5 Kha vha vhudze vhagudi uri vha khou ṭola foniki na muñwalo wavho.
- 6 Kha vha bule maipfi a re kha vhuthihi a re kha pulane ya ngudo, vhagudi vha tea u ñwala aya maipfi tsini na nomboro sa zwi tevhelaho:
Vhuthihi vhu tshi ya kha maipfi a vhunzhi.
  - Tshimange.
  - Tshikolo.
  - Milenzhe.
  - Mutukana.
- 7 Zwi tevhelaho kha vha ṅee vhagudi ndaela ya u ñwalulula maipfi a kha vhunzhi.
- 8 Kha minete miṭanu ya ngudo, kha vha ñwale maipfi nga bodo ya tshoko nga ndila yone, vha tshi khou bula mibvumo vha tshi ṭalutshedza maitele ane u pomba ha itiswa zwone musi vha tshi khou ita na u sumbedzela.
- 9 Vha kone u humbela vhagudi vha sumbe kha phetheni inwe na inwe ine vha i vhona, sa: hune ipfi la Shanduka.
- 10 Kha vha talele phetheni hedzi, sa:
Vhuthihi vhu tshi ya kha Vhunzhi
  - 1 Tshimange.
Zwimange.
  - 2 Khuhu.
Dzikhuhu.

3 Goloi.

Dzigoloi.

4 Muthu.

Vhathu.

5 Mutukana.

Vhatukana.

- 11** Kha vha vhudze vhagudi uri vha humbele nga ha phetheni musi vha tshi khou vhala kana u n̄wala.
- 12** Kha vha n̄ee vhagudi ndaela uri vha dzhie khirayoni vha lulamise mishumo yavho.
- 13** Kha vha vhudze vhagudi uri, arali vha tshi kondelwa nga u humbula mubvumo kana u n̄wala ledere nga u pomba, vha tea u li guda vhukati ha ino vhege.
- 14** Kha vha kuvhanganye bugu dza vhagudi tshikolo tshi tshi bva, vha n̄wale notsi dza u sumbedza uri ndi vhafhio vhane vha toda thuso yo engedzwaho. Vhanwe vhagudi vha nga vha vha kha di kondelwa nga foniki, hu uri vhanwe vha khou kondelwa nga u n̄wala nga u pomba.

GIREIDI YA 3 THEMO YA 3-4

MUÑWALO

Vhuthihi vhu tshi ya kha vhunzhi: Musumbuluwo muñwe na muñwe

Ndivho: u khwinisa na u khwathisedza foniki na muñwalo u dilulamisa iwe muñe. U bveledza zwikili zwa u vhala nga u thusa vhagudi u livha kha na u lavhelela u shanduka ha phetheni kha ipfi, kana mafhungo, zwine zwa shandukisa zwine ipfi kana fhungo la amba.

Dzhielani nzhele: zwi tshi thoma, vhagudi vha tea u ita nyito iyi vha sa pombi. Musi vhagudi vha tshi tou kona u pomba ho linganela, vha vha humbela vha fhedzise nyito i re kha MUPOMBO.

- 1** Nga Misumbuluwo nga tshifhinga tsha Muñwalo, vhagudi vha ita ndowendowe ya u n̄wala nga u sa pomba nga u vusuludza maipfi o gudiwaho vhege yo fhiraho.
- 2** Kha vha vhudze vhagudi vha vule bugu dza u n̄walela vha n̄wale datumu na thoho:
Vhuthihi vhu tshi ya kha maipfi a vhunzhi.
- 3** Zwi tevhelaho kha vhudze vhagudi vha n̄wale nomboro 1–5 kha lukombo, hu tshi pfukiwa mutalo vhukati ha nomboro.
- 4** Kha vha humbudze vhagudi uri heyi ndi nyito ya tshihaḁu u vhona arali vha tshi humbula mañwalele a mibvumo na maipfi vho no a gudaho.
- 5** Kha vha vhudze vhagudi uri vha khou tola foniki na muñwalo wavho.
- 6** Kha vha bule maipfi are kha vhuthihi are kha pulane ya ngudo, vhagudi vha tea u n̄wala aya maipfi tsini na nomboro sa zwi tevhelaho:
Vhuthihi vhu tshi ya kha maipfi a vhunzhi.
- 1** Tshimange tshi khou n̄anzwa mafhi.

- 2 Khuhu i a fhufha.
- 3 Muthu u a vhala.
- 4 Mutukana u funa tshikolo.
- 5 Goloi i a ima.
- 7 Zwi tevhelaho kha vha nee vhagudi ndaela ya u nwalulula maipfi a kha vhunzhi
- 8 Kha minete miṭanu ya ngudo, kha vha nṱwale maipfi nga bodo ya tshoko nga ndila yone, vha tshi khou bula mibvumo vha tshi ṭalutshedza maitele ane u pomba ha itiswa zwone musi vha tshi khou ita na u sumbedzela.
- 9 Vha kone u humbela vhagudi vha sumbe kha phetheni inwe na inwe ine vha i vhona, sa: hune ipfi ḷa shanduka.
- 10 Kha vha talele phetheni hedzi, sa:
Vhuthihi vhu tshi ya kha mafhungo a vhunzhi
  - 1 Tshimange tshi khou nanzwa mafhi.
Zwimange zwi nanzwa mafhi.
  - 2 **Khuhu i a fhufha.**
Khuhu dzi a fhufha.
  - 3 Muthu u a vhala.
Vhathu vha a vhala
  - 4 Mutukana u funa tshikolo.
Vhatukana vha funa tshikolo
  - 5 Goloi i a ima.
Goloi dzi a ima
- 11 Kha vha vhudze vhagudi uri vha humbule nga ha phetheni musi vha tshi khou vhala kana nṱwala
- 12 Kha vha nee vhagudi ndaela uri vha dzhie khirayoni vha lulamise mishumo yavho.
- 13 Kha vha vhudze vhagudi uri, arali vha tshi kondelwa nga u humbula mubvumo kana u nṱwala ḷedere nga u pomba, vha tea u ḷi guda vhukati ha ino vhege.
- 14 Kha vha kuvhanganye bugu dza vhagudi tshikolo tshi tshi bva, vha nṱwale notsi dza u sumbedza uri ndi vhafhio vhane vha ṭoda thuso yo engedzwaho. Vhaṱwe vhagudi vha nga vha vha kha ḷi kondelwa nga foniki, hu uri vhaṱwe vha khou kondelwa nga u nṱwala nga u pomba.

FONIKI

Ndovhololo ya mibvumo nga U fhandekanya na U ṭanganya: ḷavhuvhili na ḷavhuraru ḷinwe na ḷinwe

***Ndivho:** U bveledza u ṭalukanya mibvumo kha vhagudi zwi khagala nga ndila yo ṭandavhuwaho zwi tshi tevhekana, na vhukoni ha u ṭanganyisani na u fhandekanya fonimi na silabulu dzo funzwaho, u itela u vhala na u nṱwala nga iwe muṱe. U engedza u ṭalukanya fonimi nga tshumisanḍowelo.*

Ndi ita...

- 1 Kha vha thome nga ipfi li bvaho kha ngudo ya Lavhuvhili.
- 2 Kha vha bule ipfi: ombani.
- 3 Kha vha fhandekanye ipfi nga mubvumo nga mubvumo: /o/-/m/-/b/- a/-/n/-/i/.
- 4 Kha vha bule mubvumo muthihi wa u thoma kha ipfi: /o/.
- 5 Kha vha bule mubvumo muthihi wa vhuvhili kha ipfi: /m/.
- 6 Kha vha bule mubvumo muthihi wa vhuraru kha ipfi: /b/.
- 7 Kha vha bule mubvumo muthihi wa vhuṅa kha ipfi: /a/.
- 8 Kha vha bule mubvumo muthihi wa vhuṭanu wa ipfi: /n/.
- 9 Kha vha bule mubvumo muthihi wa u fhedza kha ipfi: /i/.
- 10 Kha vha ṅwale ipfi kha bodo ya tshoko: /mba/.
- 11 Kha vha edzisele u sumba kha na u patekanya silabulu ni tshi ita ipfi: /o/-/mba/-/ni/= ombani.
- 12 Zwi tevhelaho, kha vha ambe silabulu ya u thoma ya ipfi: /o/.
- 13 Kha vha ambe silabulu ya vhuvhili ya ipfi: /mba/.
- 14 Kha vha edzisele u sumba kha, na u patekanya silabulu ni tshi ita ipfi: /o/-/mba/-/ni/= ombani.
- 15 Kha vha dovhohole ipfi ili li no bva kha ngudo ya Lavhuraru.

Ri ita...

- 1 Kha vha thome nga ipfi li bvaho kha ngudo ya Lavhuvhili.
- 2 Kha vha ambe ipfi: maba.
- 3 Kha vha vhudzise vhagudi: Mubvumo wa u thoma kha ipfi ndi u fhio? /m/.
- 4 Kha vha vhudzise vhagudi: mubvumo wa vhuvhili ndi ufho? /a/.
- 5 Kha vha vhudzise vhagudi: mubvumo wa vhuraru ndi ufho? /b/.
- 6 Kha vha vhudzise vhagudi: mubvumo wa u fhedza ndi ufho? /a/.
- 7 Kha vha vhudzise vhagudi: u fhandekanya ipfi nga u ya nga mubvumo nga mubvumo:
- 8 /m/-/a/- b/-a/.
- 9 Kha vha ṅwale ipfi kha bodo ya tshoko : maba.
- 10 Kha vha ṅee vhagudi ndaela u ṭanganya mibvumo i vhe ipfi na vhone : /m/-/a/-b/-a/= maba.
- 11 Kha vha vhudzise vhagudi: silabulu ya u thoma ya ipfi ndi ifho?: /ma/.
- 12 Kha vha vhudzise vhagudi: silabulu ya vhuvhili ya ipfi ndi ifho?: /ba/.
- 13 kha vha vhudze vhagudi u ṭanganya silabulu dzi fhaṭa /ma/-/ba/= maba.
- 14 Kha vha dovhohole ipfi ili li no bva kha ngudo ya Lavhuraru.

Ni ita ...

- 1 Kha vha vhudze vhagudi vha bwise bugu dzavho dza u ṅwalela, vha ṅwale datumu na ṭhoho: maipfi a P.
- 2 Zwi tevhelaho kha vhudze vhagudi u ṅwala nomboro i no bva kha 1–5 kha lukombo.
- 3 Kha vha bule silabulu ṭhanu kana maipfi a bvaho kha pulane ya u funza.

- 4 Vhagudi vha tea u n̄wala aya maipfi tsini na nomboro yone. Vha tea u shumisa zwikili zwa fhandekanya na u t̄anganya uri zwi vha thuse u peleta maipfi aya.
- 5 Vhagudi vha tea u talela mubvumo wo tiwaho kha ipfi.
- 6 Nga minete mivhili ya u fhedzisela, kha vha n̄wale maipfi kha bodo ya tshoko nga nd̄ila yone, vha talele mubvumo wo tiwaho.
- 7 Kha vha vhudze vhagudi vha khakhulule
- 8 mushumo wavho nga khirayoni.
- 9 Kha vha t̄alutshedze vhagudi uri vha do guda u n̄wala iyi mibvumo nga u POMBA kha ngudo i tevhelaho.

MUÑWALO

U n̄wala ma/ledere na maipfi maswa: Lavhuvhili na Lavhuraru linwe na linwe

Ndivho: U bveledza vhukoni ha vhagudi nga nd̄ila yone na u n̄wala grafimi zwi tshi yelana na fonimi ye vha funzwa zwi khagala nga nd̄ila ya u t̄andavhudza nga u tevhekana.

- 1 Kha vha funze vhagudi u vhumba (ma)ledere nga nd̄ila yone na mubvumo wo funzwaho.
- 2 Kha vha funze maledere matuku na madanzi a mubvumo muñwe na muñwe.
- 3 Kha vha edzisele u n̄wala mibvumo kha bodo ya tshoko – kha vha t̄alutshedze maitele a u vhumba ledere musi vha tshi khou n̄wala.
- 4 Kha vha vhudze vha no shumisa monde vha vhee thoho dzavho kha desike.
- 5 Zwino, vha furalela vhagudi, vha imisela tshanda tshavho tshaula n̄tha.
- 6 Kha vha vhudze vha shumisaho tshanda tshaula u tevhezela musi vha tshi khou n̄wala (ma)ledere vha tshi khou n̄wala muyani.
- 7 Zwi tevhelaho, kha vha dovholele maitele aya na vhagudi vha shumisaho monde.
- 8 Vha kone u vhudza vhagudi vha shume na muñwe vhe vhavhili.
- 9 Zwino kha vha vhudze vhagudi uri vha shume na muñwe vhe vhavhili vha tshi n̄walana mitana nga minwe.
- 10 Murahhu ha hezwi kha vha vhudze vhagudi u n̄wala mubvumo kha desike nga munwe.
- 11 Tsha u fhedzisela, kha vha dovhe vha sumbedze vhagudi kuvhumbele kwa (ma)ledere na maipfi kha bodo ya tshoko.
- 12 Vhagudi vha tea u n̄wala mubvumo/maipfi/mafungo buguni dzavho.
- 13 Musi vha tshi khou edzisela maipfi, kha vha khwaṭhisedze nga nd̄ila ine maledere a tumana ngayo musi hu tshi pombiwa.
- 14 Vhagudi vha tea u talela mibvumo kha ipfi/mafungo mañwe na mañwe o n̄waliwaho.

FONIKI

U tshintshana ha majedere: Lavhuna linwe na linwe

Ndivho: u khwinisa na u khwathisedza ndivho ya foniki. U bveledza zwikili zwa u vhala nga u thusa vhagudi u livha kha na u topola tshanduko nthihi kha ipfi ine ya shandukisa zwine ipfi la amba.

Ndi ita...

- 1 Kha vha talutshedze uri namusi ri do ita ndowendowe ya u sedza phambano thukhu kha ipfi. Hezwi zwi ri thusa u vha vhavhali vha khwine.
- 2 Kha vha nwale maipfi mavhili o newaho kha pulane ya ngudo kha bodo ya tshoko, sa **pila, sila**.
- 3 Kha vha talutshedza uri namusi ri do lingedza u sumbedza uri ndi mubvumo ufho wo fhambanaho kha maipfi mavhili.
- 4 Kha vha sumbedze vhagudi phambano, sa: **pila, sila**.
- 5 Kha vha talutshedze phambano, sa mubvumo/b/na/s/yo fhambana fhedzi tshinwe na tshinwe kha ipfi zwi a fana.

Ri ita ...

Tshipida tsha 1

- 1 Kha vha nwale maipfi mavhili o newaho kha pulane ya ngudo kha bodo ya tshoko, sa **sela, sala**
- 2 Kha vha vhudzise vhagudi: Phambano ndi mini kha aya maipfi mavhili?
- 3 Kha vha vhidze mugudi a de a talele phambano vhukati ha maipfi mavhili, sa **sela, sala**.
- 4 Kha vha talutshedze phambano vhukati ha maipfi mavhili.

Tshipida tsha 2

- 1 Zwi tevhelaho, kha vha nwale ipfi lo newaho kha pulane ya ngudo kha bodo ya u nwalela, sa: **bola**.
- 2 Kha vha vhudzise vhagudi: Ndi mubvumo ufho une na nga u shandula kha ipfi ili u ita ipfi lo fhambanaho?
- 3 Kha vha nwale muduba wa mihumbulo ya vhagudi kha bodo ya u nwalela, sa: **mila, lila; bola, bala**.

Ni ita...

- 1 Kha vha nwale ipfi lo newaho kha pulane ya ngudo kha bodo ya u nwalela, sa: **mila**.
- 2 Kha vha vhudzise vhagudi: **Ndi mubvumo ufho u ne ra nga thivha kha ipfi ili u ita ipfi liswa?**
- 3 Kha vha nee vhagudi ndaela uri vha fhate maipfi manzhi a ne vha nga a kona, u thivha mubvumo muthihi kha ipfi.
- 4 Mafheloni a ngudo, kha vha vhidze vhagudi vha kuvhangane.
- 5 Kha vha vhidze vhagudi vha de kha bodo ya u nwalela vha nwale maipfi avho.

- 6 Kha vha sedze maipfi, vha talutshedze uri ndi mubvumo ufho wo shandulwaho bola, lila, bula, bala.

FONIKI

U wana Ipfi: Lavhutanu liñwe na liñwe

Ndivho: u nea vhagudi tshifhinga tsha u khwathisedza ndivho yavho ya maledere (phonemes.) u tendela vhagudi u ita ndowendowe tshikili tsha u tanganyisa hu tshi fhatwa maipfi. U engedza ndivho ya fonimi nga tshumisandowelo.

Kha vha ñwale thebulu kha bodo ya u ñwalela. Zwi katela na dziñwe thangi.

tshi-	u-	p	mu-
zwi-	b	a	vh-
l	e	m	dzi-

U sumbedzela

- 1 Kha vha humbudze vhagudi mibvumo ya vhege: /**kh/na/th/-/**
- 2 Kha vha vusuludze mibvumo yothe na themba dzo vanganaho (thanganyiso) nga u i ñwala kha bodo ya tshoko.
- 3 Kha vha talutshedze uri vhagudi vha do vha na minete miraru ya u fhatwa maipfi manzhi ane vha nga kona musi vha tshi khou shumisa mibvumo na movango u re afho ntha.
- 4 Kha vha sumbedze vhagudi ndila i ne vha nga shumisa mubvumo yo nangiwo u fhatwa maipfi sa: /**th/-/u/-/th/-/a/= thatha.**
- 5 Kha vha humbudze vhagudi uri vha nga kona u fhatwa maipfi vha tshi shumisa mibvumo miñwe na miñwe – A vha tou tea u shumisa /**th/kana/kh/.**
- 6 Kha vha sumbedze vhagudi ndila i ne vha nga fhatwa ngayo manwe maipfi, sa: /**b/-/a/-/ b/-/a/ = baba.**
- 7 Kha vha humbudze vhagudi uri vha nga fhatwa maipfi vha tshi shumisa mibvumo yo nangiwo, sa: mibvumo yo tiwaho, sa: **phula**, kana maipfi a si na mibvumo yo nangiwo, sa vhamba.

Vhagudi vha ita

- 1 Kha vha vhudze vhagudi vha vule bugu dzavho dza u ñwalela vha ñwale thoho **kh, th.**
- 2 Kha vha fhe ndaela vhagudi uri vha thome u ñwala.
- 3 Kha vha fhe vhagudi minete 3 u wana maipfi a u fhatwa maipfi manzhi ane vha nga a kona.

- 4 Kha vha tendele vhagudi u lulamisa mishumo yavho. Kha vha sumbedze ndila i ne vha nga fhatisa zwone maipfi (na zwiñwe): **phula, thutha, thendo, thatha, mathatha, thivha, phapha, phupha, phopho, thula phema, phala, tholo, fholo, mbila, mela, lala, swima, raha, phomo.**

U vhala na vhagudi (khathihi) na Zwiṭirathedzhi zwa u pfesesa

Tshiṭori tshiswa tsha u vhala (khathihi) na vhagudi vhege inwe na inwe.

U vhala (khathihi) na vhagudi hu itwa nga ndila i tevhelaho:

Musumbuluwo: Thangelauvhala

Ḳavhuvhili: U vhala ha u thoma

Ḳavhuṅa: U vhala ha vuvhili

Ḳavhuṭanu: Thevhelauvhala

Kha tshifhinga hetshi tsha tsha u vhala (khathihi) na vhagudi, kha vha ite uri vhagudi vha lavhelele zwi tevhelaho:

- U dzula vho ḍigeḍa nahone vho fhumula, vhagudi vha tea u dzulisea, uri vha kone u vhona zwifanyiso kha bugu khulwane. Mugudisi a humbudze vhagudi nga zwi tevhelaho:
- ZWANDA zwi dzule kha zwirumbi.
- Mihumbulo na MATO zwi dzule zwo livha kha buguni kha tshiṭori.
- Vhagudi vha FHUMULE (Kha vha ite tsumbozwanḍa i sumbedzaho uri vhagudi vha phosho.)

Ndivho khulwane dza u vhala (khathihi) na vhagudi

- 1 *Mugudi u wana tshenzhemo ya u vhala tshiṭori tshoṭhe tshi konḍaho, u fhira musi a tshi vhala e eṭhe. Kha vhagudi vha si na thaidzo ya u vhala ha tshitekiniki, zwi ita uri vha lavhelesese kha mitaladzi ya tshiṭori na vhabvumbedzwa. Vhagudi vha dovha hafhu vha takalela tshiṭori na u bvedza u dzangalelo ḷa u vhala.*
- 2 *Mugudisi u vhalela tshiṭori nṯha a tshi edza zwiñwe zwa zwikili zwa u vhala: u vhala u bva kha siṭari ḷa u thoma u ya kha siṭari ḷa u fhedza, u vhala u bva nṯha a tshi ya fhasi ha siṭari, u vhala u bva kha tshanda tsha u ḷa u ya kha tsha monde, u tevhedzela zwiḡa zwa u vhala, u vhala a tshi elela nga ḷiga ḷo teaho, u vhala a tshi sumbedza vhuḍipfi, hezwi zwi ita uri ṯhalutshedzo ya mafhungo i pfesese. Vhagudi vha guda zwikili zwinzhi zwa u vhala nga u tou lavhelesa muvhali a no vhala zwavhuḍi nga ḷiga ḷo teaho.*
- 3 *Musi mugudisi a tshi vhala, u ṯahisa ṯhalutshedzo dza tshiṭorini nga: u sumbedza tshipiḍa tsha tshifanyiso kha tshiṭori, u shumisa tsumbozwanḍa kana nga u tou edzisela zwine a khou vhala tshiṭorini, na nga u engedza nyanyuwo kana thouni ya ipfi musi a tshi vhala. Mugudisi u dovha hafhu a inga u pfala ha ṯhalutshedzo dzawe, nga u ita a tshi ima musi a tshi khou vhala, a ṯalutshedza zwine ipfi kana fhungo ḷa amba zwone. Nga u*

thetshesela na u lavhelesa mugudisi a tshi ita zwothe hezwi, vhagudi vha guda tshikili tsha luambo tshiswa.

- 4** *Ndi zwa ndeme uri musi hu tshi tshi vhalwa (khathihi) na vhagudi, mugudisi a gudise vhagudi u humbula nga ha tshitori, na u fhaṭa kupfesesele khavho kwa tshitori. Kha phurogireme heyi, ro nanga u fhaṭa zwiṭirathedzhi zwa u pfesesa zwo fhambanaho. Ho shumiswa zwiṭirathedzhi zwa u pfesesa zwi tevhelaho:*

- U bvumba.
- U shumisa tshifanyiso tsha muhumbulo.
- ṭalani maṅwalwani/ṭalani kha maṅwalwa.
- U nweledza/manweledzo.
- U elekanya nga zwi ḍaho (ḍivhudzisa.)
- U ṭumekanya mafhungo.
- U ṭahisa mihumbulo.
- U ṭhaṭhuvha.

ZWIṬIRATHEDZHI ZWA U PFESESA

Thebuḷu i re afho fhasi i ṭalutshedza tshitarathedzhi nga tshithihi nga tshithihi.

Tshiṭirathedzhi tsha u thoma (1): U bvumba	
Ṭalutshedzo.	Musi vhagudi vha tshi bvumba, vha amba nga zwine vha humbula u nga zwi ḍo itea kha tshitori. Vhagudi vha bvumba zwine vha vhona u nga zwi ḍo itea nga u sedza zwifanyiso. Vha nga bvumba na zwino khou tevhela, zwine zwi nga itea nga murahu ha musi vho vhalwa maṅwalwa. Vhagudi vha nga fhedzisela nga u bvumba uri tshitori tshi ḍo fhela hani.
Ndivho.	<i>Nga u ita uri vhagudi vha bvumba, mugudisi u vha a tshi khou vha thusa u humbula nga ha tshitori, vha sa a thu na u thoma u i vhalwa. Vhagudi vha nga tou ṭungwa u ri vha lingedze u bvumba uri vhaṅwe vha vhabvumbedzwa ndi vhaḥio, na uri zwiwo zwine zwa ḍo itea ndi zwifhio. Musi vhagudi vha tshi bvumba vha vha vha tshi khou bveledza zwikili zwa vho zwa u pfesesa nga u humbula nga tshitori.</i>
Maga a u bvumba nga zwifanyiso.	<ol style="list-style-type: none"> 1 Lavhelesani zwifanyiso. 2 Kha vha vhudzise vhagudi: Ni humbula u nga hu khou itea mini afha? 3 Kha vha tendele vhagudi vha humbule nga ha mbudziso. 4 Arali vhagudi vha sa koni u fhindula, vha ṅeeni tsumbo ya phindulo. 5 Sumbedzisani uri zwifanyiso zwi ṭumekana hani kha u fhaṭa tshitori.
Tsumbo dza u bvumba nga zwifanyiso.	<ol style="list-style-type: none"> 1 Ni humbula u nga hu khou itea mini afha? 2 Ni humbula u nga mubvumbedzwa uyu u khou ḍipfa hani? Ndi ngani ni tshiralo? 3 Ni humbula u nga ni ḍo vhona mini kha zwifanyiso zwi tevhelaho?
Maga a u bvumba nga zwi no kwama	<ol style="list-style-type: none"> 1 Vhalani siaṭari ḷithihi ḷa maṅwalwa. 2 Kha vha vhudzise vhagudi: Ni humbula u nga hu khou itea mini afha? 3 Kha vha tendele vhagudi vha humbule nga ha mbudziso. 4 Arali vhagudi vha sa fhinduli, vha ṅeeni tsumbo ya phindulo.
Tsumbo dza u bvumba nga zwi no kwama	<ol style="list-style-type: none"> 1 Ni humbula u nga ho itea mini zwi tevhelaho? 2 Ni humbula u nga mubvumbedzwa uyu o ita mini zwi tevhelaho? 3 Ni humbula u nga tshitori itshi tsho fhela hani?

Tshiřirathedzhi tsha vuvhili (2): U shumisa tshifanyiso tsha muhumbulo	
řhalutshedzo.	Musi vhagudi vha tshi shumisa tshifanyiso tsha muhumbulo, vha tea u humbula nga zwine zwa khou itea kha tshiřori, sa kha bono řa kha muvi. Vha tea u lingedza u vhona tshiřori tshi tshi khou itea mihumbuloni yavho musi vha tshi khou endela u vhala.
Ndivho.	<i>Tshifanyiso tsha muhumbulo tshi thusa u řea řhaluso ya maipfi a re kha siařari tsha a shandukisa a nga sa a bono řa kha muvi mihumbuloni ya vhagudi. Tshifanyiso tsha muhumbulo tshi thusa vhagudi u vhona uri zwiwo zwi řumekana hani. Hezwi zwi thusa u fhařa u pfesesa nga ha tshiřori tshořhe tsho fhelela, u fhira u vhala siařari nga siařari.</i>
Maga a u shumisa tshifanyiso tsha muhumbulo.	<ol style="list-style-type: none"> 1 Vhalani mařwalwa kha siařari. 2 Kha vha vhudze vhagudi uri: Zwino ri khou ya u bvedza tshifanyiso tsha muhumbulo u fana na musi ro sedza muvi. 3 Kha vha vhudze vhagudi vha bonye mařo. Kha vha řalutshedze vhagudi uri vha thetshesele maipfi uri vha kone u ita muvi wavho mihumbuloni yavho. 4 Dovhololani u vhala mařwalwa. 5 Kha vha vhudze vhagudi tshifanyiso tsha muhumbulo tshařu (edzani tshikili.) 6 Kha vha vhudzise vhagudi: No vhona mini? (Hu khou itea mini kha muvi wařu?) 7 Thetshesani phindulo dza vhagudi ni ambe navho ngadzo. Kha vha ite vhungoho ha uri phindulo dza vhagudi dzi yelana na zwine zwa khou bvelela kha tshiřori.
Tsumbo dza u shumisa tshifanyiso tsha muhumbulo kha mařwalwa.	<ol style="list-style-type: none"> 1 Ndi na tshifanyiso tsha muhumbulo tsha musi Joe a tshi kunda kha mbambe ya u gidima. Ndo vhona biko ři tshi tou phopha řhoho yořhe heyi. Ndo vhona mařo awe o tou fombe, o livha mutaladzini wa u řhaphudza mbambe, muvhili wawe u tshi khou shuma vhukuma. 2 Tshifanyiso tshařu tsha muhumbulo ndi tshifhio? Ho itea mini muvini wařu?
Tshiřirathedzhi tsha vhuraru (3): řalani mařwalwani/řalani kha mařwalwa	
řhalutshedzo.	U řala mařwalwani ndi iřwe ya nřila yo leluwaho ya u pfesesa mbudziso kha mařwalwa. Mbudziso hedzi dzi thusa vhagudi u humbula kana u sedza maipfi kha siařari na u humbula mafhungo.
Ndivho.	<i>Mbudziso hedzi dzi sedza kha u pfesesa maipfi kha siařari. Siřirathedzhi hetshi tshi sumbedza vhagudi u topola na u řořa maipfi a ndeme a ne a řo vha thusa u fhindula mbudziso.</i>
Maga a u řala kha mařwalwa.	<ol style="list-style-type: none"> 1 Vhalani mařwalwa kha siařari. 2 Kha vha vhudzise vhagudi nga ha mafhungo a re kha mařwalwa, sa tsumbo, Joe o vha a tshi khou řořa u kunda nnyi kha mbambe? 3 Kha vha tendele vhagudi vha fhindule mbudziso. 4 KHA VHA DZHIELE NZHELE: kha vha thuse vhagudi uri vha wane phindulo nga u topola maipfi a ndeme, vha dovhe hafhu vha řoře mafhungo maipfi ayo ndeme kha mařwalwa. Hezwi zwi vha isa nřilani ya u kona u nga fhindula mbudziso.
Tsumbo.	<ol style="list-style-type: none"> 1 Joe o vha a tshi khou řořa u kunda nnyi? 2 Joe o thoma a ita mini mbambe i sa a thu thoma? 3 Joe o ita lini nřowedzo ya mbambe? 4 Mbambe yo farelwa gai?

Tshiṭirathedzhi tsha vhuṅa (4): U nweledza/manweledzo	
Ṭhalutshedzo.	Musi vha vhagudi vha tshi ṅea manweledzo a mafhungo, vha tea u humbula nga zwo iteaho kha tshiṭori. Vha tea u humbula na nga zwinwevho zwithu, sa: ndi mini tshine vha funa nga ha tshiṭori na zwe vha guda kha tshiṭori.
Ndivho.	<i>Manweledzo a sumbedza uri vhagudi vha pfesesa na u humbula nga ha tshiṭori. U vhudzisa vhagudi nga ha manweledzo a tshiṭori ndi ṅila ya khwine ya u sedzulusa uri vho pfesesa vha dovha vha humbula nga ha tshiṭori naa.</i>
Maga a manweledzo.	<ol style="list-style-type: none"> 1 Vhalani maṅwalwa. 2 Kha vha humbudze vhagudi: ri tshi ṅea manweledzo, ri humbula nga zwipiḁa zwa ndeme kha tshiṭori. Ri dovha hafhu ra humbula nga ha zwine ra zwi funa afho kha tshiṭori. Ri dovha hafhu ra humbula nga zwine ra zwi takalela afho kha tshiṭori na zwe ra guda kha tshiṭori. 3 Kha vha ṅee vhagudi muthethe muthihi wa u humbula nga ha tshiṭori. 4 Kha vha vhudze vhagudi vha rembuluwe vha sedzane uri vha ambe nga manweledzo na ṭhama dzavho. 5 Tsha u fhedzisela, vha nga humbela vhagudi u ri vha ṅwale fhasi manweledzo avho, vha tshi khou shumisa fureme u vha thusa.
Tsumbo.	<p>Tshiṭori: Joe u kunda kha mbambe ya u gidima.</p> <p><u>Vhagudi vha ṅea manweledzo a tshiṭori a tevhelaho:</u></p> <p>Tshiṭori hetshi tshi amba nga ha mutukana a no pfi Joe, a no khou ṭoḁa u kunda muṅwe mutukana a no pfi Sizwe kha mbambe ya u gidima tshikoloni. Joe o vha a tshi ita ṅdowedzo tshifhinga tshotḁhe, o fhedzisela o kunda Sizwe.</p> <p>Ndi takalela tshipiḁa tsha musii Joe a tshi kunda a ṭhukhula theiphi mafheleloni a mbambe.</p> <p>Ndo guda uri arali u tshi shuma nga maanḁa u sa neti u ya kunda.</p>
Tshiṭirathedzhi tsha vhuṭanu (5): U elekanya nga zwi ḁaho (ḁivhudzisa)	
Ṭhalutshedzo.	Musi mugudisi a tshi ḁivhudzisa, u tea u vha a tshi khou humbulela ṅṅha nga zwi no kwama U ita uri vhagudi vha pfe nga zwine a khou humbula ngazwo.
Ndivho.	<p><i>Nga u edzisela kana u modeḁa musii u tshi khou humbula/kana u ḁivhudzisa nga ha maṅwalwa, ri vha ri tshi khou gudisa vhagudi zwithu zwivhili:</i></p> <p><i>Tsha u thoma, ri vha gudisa uri vhavhali kwae, a vha vhali mafhungo lwa fhedzi, vha tea u dzula vha tshi humbula nga zwine vha khou vhalala ngazwo.</i></p> <p><i>Tsha vhuvhili, ri sumbedza vhagudi kuhumbulele, na ṅila kwae dza u vhalala maṅwalwa. Ngauralo ri vha ri khou gudisa vhagudi u humbula nga vhuḁoni na u humbula ho ṭandavhuwaho nga maṅwalwa. Tshifhinga tshi tshi ya vhagudi vha mbo ḁi thoma u ita izwi zwithu zwoḁhe nga vhoḁhe.</i></p>
Maga a u elekanya nga zwi ḁaho (ḁivhudzisa.)	<ol style="list-style-type: none"> 1 Vhalani maṅwalwa kha siaṭari. 2 Humbulani nga mbudziso kana muhumbulo une muvhali kwae a nga vha nawo nga zwi no kwama (Mihumbulo yo ṅewa kha u vhalala ha u ranga na ha vhuvhili kha buḁoko ire kha puḁane ya ngudo) 3 Kha vha vhudze vhagudi: Ndi a vhona. 4 Kha vha vhudze vhagudi: Ndi khou ḁivhudzisa ...? 5 Vhagudi a vho ngo tea u ṅea phindulo
Tsumbo.	Ndi a vhona uri Sizwe o sea Joe musii a tshi dzhena mbambeni ya u gidima. Ndi khou ḁivhudzisa arali hezwi zwo vhaisa Joe?

Tshiřirathedzhi tsha vhurathi (6): U řumekanya mafhungo	
řhalutshedzo.	Musi vhagudi vha tshi řumekanya mafhungo, vha fanyisa zwa tshiřori na zwa matshilo avho a řuvha na řuvha, kana mafhungo ane vha a řuvha na e vha vhala huńwevho.
Ndivho.	<i>U řumekanya mafhungo zwi thusa uri vhagudi vha pfesese mańwalwa zwavhuđi nga u řumekanya ayo mafhungo na zwińwe zwine vha zwi řivha, kana vho vhuyaho vha řangana nazwo. Hezwi zwi sumbedza uri vhagudi vha nga kona u řumekanya mafhungo: u bva kha mańwalwa u ya kha mańwe mańwalwa, mańwalwa u ya kha iwe muńe, matshilo avho, na mańwalwa a zwa shango – mańwe mafhungo a ne a řivhea shangoni.</i>
Maga a u řumekanya mafhungo.	<ol style="list-style-type: none"> 1 Vhalani mańwalwa kha siařari. 2 Kha vha vhudzise vhagudi mbudziso, sa: Ndi lini he na vhuya na pfa ni tshi tama u kunda, u fana na Joe? 3 Shumisani muedzo kana vha nga tou modeřa u řea phindulo sa tsumbo yańu, sa: Musi Joe a tshi řođa u kunda kha mbambe ya u gidima, zwi nkhumudza musu ndi tshi řařisana na mukomana wanga tshikoloni. O vha a tshi dzulela u wana maraga dza nřha kha zwořhe, vhabebi vhanga vho vha vha tshi řihudza ngae. Ndo vha ndi tshi řođa uri vhabebi vhanga vha řihudzevho nga nře.
Tsumbo.	<ol style="list-style-type: none"> 1 Izwi zwi ni humbudzisa mini nga vhutshilo hańu? 2 Ambani arali no no vhuya na vha na tshifhinga tshe zwi fanaho na izwi zwa bvelela kha inwi. 3 Arali no vha ni Joe, no vha ni tshi řo vha no ita mini musu Sizwe a tshi ni sea? 4 Ni humbula u nga Sizwe o řipfa hani musu a tshi kundwa nga Joe? 5 Izwi zwithu zwi ni humbudza mubvumbedzwa ufho?
Tshiřirathedzhi tsha vhusumbe (7): U řahisa mihumbulo	
řhalutshedzo.	U řahisa mihumbulo zwi katela u shuma kana u humbula nga zwine wa vho zwi řivha, na zwine wa vha wo vhala uri u bvumbe zwavhuđi nga ha tshiřori. Hezwi ndi zwone zwine ra zwi vhidza u vhala u tshi řođa u pfesesa na u wana řhalutshedzo ya zwo ambiwaho nga vhumone. Musu vhagudi vha tshi řahisa mihumbulo, vha bvumba nga zwavhuđi zve vha vhala kha tshiřori. Tshińwe tshifhinga muńwali hańwali zwidodombedwa zwořhe nga ha tshiřori. Muńwali u siya zwińwe zwiřođa zwa mafhungo kha tshiřori, u zwi siya zwi songo fhelela, uri vhavhali vha kone u wana mafhungo o fhelelaho nga vhone vhane.
Ndivho.	<i>Vhagudi vha tea u wana u pfesesa kha tshiřori nga u řahisa mihumbulo yavho – vha tea u guda u vhala vha tshi itela u pfesesa na u wana řhalutshedzo ya zwo ambiwaho nga vhumone. U ita hezwi vha tea u shumisa zwońwalwaho na zwine vha vho dzula vha tshi zwi řivha u lingedza u wana zwithu zwi songo bvelaho khagala musu hu tshińwalwa tshiřori.</i>
Maga a u řahisa mihumbulo.	<ol style="list-style-type: none"> 1 Vhalani mańwala kha siařari. 2 Kha vha vhudzise vhagudi: Ni řivha mini nga hezwi? Mańwalwa a ri mini? 3 Vhudzisani vhagudi: Ndi zwiřho zwińwe zwine ra nga bvumba nga mafhungo aya? Hu na mafhungo o siedzwaho kha mańwalwa? 4 Vhudzisani vhagudi: Ni nga řahisa mihumbulo ufho musu no sedza nřila ye Joe a vha a tshi khou ita nřowedzo dzawe? 5 Thetshelesani vhagudi, ni ite therisano navho nga phindulo dzavho. Kha vha ite vhungoho ha uri vhagudi vha řea phindulo dzi pfalaho. 6 Arali vhagudi vha tshi kundelwa, vha řeeni tsumbo ya řahisa mihumbulo. Shumisani fureme ya mafhungo u vha thusa: U ya nga nga mutheo wa mafhungo aya ... Ndi humbula u nga ...

Tsumbo.	<p>Mañwalwa</p> <p>Khaladzi yanga o apuḷayela u ya Yunivesithi. Ndi tshi swika hayani ndo wana o fara luñwalo a tshi khou mwemwela. Mme anga vho vha vha tshi khou lila, vha dovha hafhu vha sea, vha tshi ita na u mu kuvhatedza.</p> <p>U ṭahisa mihumbulo:</p> <p>U ya nga mutheo wa mafhungo aya ndi mbuno ya uri khaladzi yanga o apuḷaya u ya Yunivesithi, na uri u o fara luñwalo nahone u vhoneka o takala, ri bvumba uri o ṭanganedzwa Yunivesithi.</p>
Tshiṭirathedzhi tsha vhumalo (8): U ṭhaṭhuvha	
Ṭhalutshedzo.	Musi ri tshi ṭhaṭhuvha mañwalwa, ri dzhia tsheo nga tshipiḍa tsha mañwalwa ayo.
Ndivho.	<i>Vhagudi vha tea u funzwa uri vha dzule vha tshi ṭhaṭhuvha zwine vha vhala, na u tikedza phindulo dzavho nga mbuno dzi pfalaho.</i>
Maga a u ṭhaṭhuvha.	<ol style="list-style-type: none"> 1 Vhalani mañwala kha siṭari. 2 Vhudzisani vhagudi mbudziso ya u ṭhaṭhuvha mañwalwa: ni vha humbele uri tikedze phindulo dzavho nga mbuno dzi pfalaho. 3 Tsumbo: Ni vhona u nga X o ita zwone? Ndi ngani? 4 Thetshelesani vhagudi, ni ite therisano navho nga phindulo dzavho. Kha vha ite vhungoho ha uri vhagudi vha ṅea phindulo dzi pfalaho. 5 Arali vhagudi vha tshi kundelwa, vha ṅeeni tsumbo ya u ṭhaṭhuvha: Ndi vhona u nga X o ita zwone ngauri X
Tsumbo.	<p>Dziñwe mbusiso dza u ṭhaṭhuvha dzi thoma nga:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1 Ni vhona u nga ... 2 Ni a tendelana na. 3 Nga u vhona haḅu ... 4 No takalela ...

Afho fhasi ndi ṭhalutshedzo ya ngonathikho ya ngudo inwe na inwe ya u vhala (khathihi) na vhagudi. thangelauvhala, u vhala ha u thoma, u vhala ha vhuvhili, na thevhelauvhala.

U VHALA (KHATHIHI) NA VHAGUDI: THANGELAUVHALA

ZWIṬIRATHEDZHI ZWA U PFESESA: U BVUMBA

Kha thangelauvhala, ri fhaṭa zwikili zwa u pfelesa nga u ita uri vhagudi vha humbule nga tshiṭori vha sa a thu u tshi vhala.

- 1 Kha vha vhudze vhagudi uri ṅamusi vha ḍo lavhelesa zwifanyiso kha tshiṭori, na u humbula nga ha tshiṭori.
- 2 Kha vha vhudze vhagudi uri u ya nga zwine vha vhona, vha ḍo tea u bvumba nga ha tshiṭori. Hezwi zwi amba uri vha ḍo shumisa zwifanyiso u lingedza u bvumba uri tshiṭori tshi amba nga mini?
- 3 Kha vha ṭalutshedze vhagudi uri vha songo humbula nga tshifanyiso tshithihi fhedzi. Vha tea u humbula ngauri zwifanyiso zwoṭhe zwi na vhushaka ḍe. Vha tea u ṭumekanya zwifanyiso zwoṭhe u itela u wana uri tshiṭori tshoṭhe tsho fhelela tshi amba nga ha mini.

- 4 Kha vha sumbedze vhagudi khava ya tshiṭori ni vhalele ṭhoho ya mafhungo nṭha.
- 5 Kha vha vhudzise vhagudi: Ni vhona u nga hu ḍo itea mini kha tshiṭori itshi
- 6 Tshi tevhelaho, lavhelesani tshifanyiso tshinwe na tshinwe kha tshiṭori, musi no lavhelesa sa zwenezwo, Kha vha vhudzise vhagudi:
  - a Ni khou vhona mini kha tshifanyiso itshi?
  - b Ni vhona u nga hu khou itea mini afha fhethu?
  - c Ni vhona u nga hu itea mini zwi tevhelaho?
- 7 Arali vhagudi vha tshi hangwa u ṭumekanya zwifanyiso zwo fhambanaho, vha ṭuṭuwedzeni u ita hezwi: Tsumbo, Ni a humbula uri uyu mutukana o vha a tshi khou ita mini kha tshifanyiso tsho fhiraho? U khou ita mini zwino? Ni vhona u nga hu khou itea mini?
- 8 Ni tshi swika kha tshifanyiso tsha u fhedzisela, Kha vha vhudzise vhagudi: Ni humbula u nga tshiṭori itshi tshi ḍo fhela hani? (arali zwo tea)
- 9 Livhuwani vhagudi nge vha bvumba.
- 10 Arali ni na tshifhinga, vhalani tshiṭori tshoṭhe nga khathihi ni sa imi.

U VHALA (KHATHIHI) NA VHAGUDI: U VHALA HA U RANGA/THOMA

TSHIṬIRATHEDZHI TSHA U PFESESA: TSHIṬIRATHEDZHI TSHINE TSHA TEA U SHUMISWA TSHI ṬALUSWA KHA PUḶANE YA NGUDO

Kha u vhalo ha u ranga/thoma, ri tea u thoma ra fhaṭa zwikili zwa u pfesesa nga u vhalo na u ṭalutshedza vhagudi nga ha tshiṭori. Ri tea u ita muedzo kana u modela u humbula nga ha tshiṭori. Musi ni sa a thu u thoma u vhalo, kha vha vhudze kilasi zwine na ḍo vha ni tshi khou ita. Vha vhudzeni zwithu zwi ngaho sa: *‘Kilasi, ndi tshifhinga tsha u vhalo (khathihi) na vhagudi’ Ni humbule uri musi hu tshi vhalwa kana u thetsheswa tshiṭori, ndi zwa ndeme u dzula u tshi humbula nga ha tshiṭori. ‘Namusi ndi ḍo ni sumbedza uri nṅe ndi humbulisa hani nga tshiṭori. Ndi ḍo ni sumbedza hezwi nga u shumisa: sa tsumbo, tshifanyiso tsha muhumbulo u wana uri ho itea mini kha tshiṭori. Hezwi zwi amba uri musi ndi tshi khou vhalo ndi ḍo ita muvi nga ha tshiṭori muhumbuloni wanga.’*

- 1 Vhalani siaṭari liṅwe na liṅwe la tshiṭori ni tshi elela zwavhuḍi na dovha na pfala. Musi vha tshi khou vhalo, kha vha shumise nyambangazwanda, nyito na u amba nga tshifhaṭuwo, ni tshi shandukisa khalo/thoni ya ipfi u khwaṭhisedza ṭhalutshedzo dza manwalwa.
- 2 Hune zwa vha zwo tea, imani, ni ṭalutshedze ipfi kana furase lenelo kha vhagudi.
- 3 Nga tshifhinga tshenetsho tshithihi, musi ri kati na u vhalo ha u ranga/thoma, ri lavhelesesa kha u ita muedzo kana u modela na u funza vhagudi zwiṭirathedzhi zwa u pfesesa.
- 4 Mafheleloni ha siaṭari liṅwe na liṅwe, ni ḍo vhona buloko mbili dzo khalariwaho, dzo lebelwa, u vhalo ha u ranga/thoma na u vhalo ha vhuvhili.
- 5 Vha tshi fhedza u vhalela vhagudi siaṭari ilo, ni awele, ni sumbedzise uri ni khou humbula nga u ri: ‘hu na mini kha buloko?’ Nga u ita nga ndila heyi, ni khou modela

- kana u ita muedzo wa u humbula nga ha tshitori. Ndi zwa ndeme u pfelesa zwine na khou amba ngazwo – arali zwi sa pfali kha vhone, a zwi nga pfali na kha vhagudi.
- 6 Kha siatari la u fhedzisa kha tshitori, hu na mbudziso dzi si gathi kha buloko dza u vhala ha u ranga/thoma na u vhala ha vhuvhili.
  - 7 Kha vha vhudzise vhagudi vho fhambanaho mbudziso uri vha dzi fhindule.
  - 8 Kha vha sumbedze vhagudi uri hu nga vha na phindulo dzi fhiraho nthihi kha mbudziso, na uri vhagudi vha nga vha na mihumbulo yo fhambanaho.

U VHALA (KHATHIHI) NA VHAGUDI: U VHALA HA VHUVHILI

TSHITIRATHEDZHI TSHA U PFESESA: TSHITIRATHEDZHI TSHINE TSHA TEA U SHUMISWA TSHI TALUSWA KHA PULANE YA NGUDO

Kha u vhala ha vhuvhili, ri ya phanda na u fhaṭa zwikili zwa u pfelesa nga u vhala na u ṭalutshedza vhagudi nga ha tshitori, na u modela kana u ita muedzo wa u humbula nga tshitori. Dovahani hafhu, ni vhudze kilasi zwine na ḁo vha ni tshi khou ita. Vha vhudzeni zwithu zwi ngaho sa: *‘Kilasi, ndi tshifhinga tsha u vhala (khathihi) na vhagudi’ Ni humbule uri musi hu tshi vhalwa kana u theshelesa tshitori, ndi zwa ndeme u dzula u tshi humbula nga ha tshitori. Namusi ndi ḁo ni sumbedza uri nne ndi humbulisa hani nga tshitori. Ndi ḁo ni sumbedza hezwi nga u shumisa: sa tsumbo, tshifanyiso tsha muhumbulo u wana uri ho itea mini kha tshitori. Hezwi zwi amba uri musi ndi tshi khou vhala ndi ḁo ita muvi nga ha tshitori muhumbuloni wanga.’*

- 1 Zwi tevhelaho, vhalani siatari liṅwe na liṅwe la tshitori ni tshi elela zwavhuḁi na dovha na pfala. Musi vha tshi khou vhala, shumisani nyambangazwanda, nyito na u amba nga tshifhatuwo, ni tshi shandukisa khalo/thoni ya ipfi u khwaṭhisedza ṭalutshedzo dza maṅwalwa.
- 2 Nga tshifhinga tshenetsho tshithihi, musi ri kati na u vhala ha vhuvhili, vha a modela kana u ita muedzo wa u humbula nga ha tshitori.
- 3 Mafheleloni ha siatari liṅwe na liṅwe, ni ḁo vhona buloko mbili dzo khalariwaho, dzo lebelwa, u vhala ha u ranga/thoma na u vhala ha vhuvhili.
- 4 Ni tshi fhedza u vhalela vhagudi siatari ilo, vha awele, ni sumbedzise uri ni khou humbula nga u ri: ‘hu na mini kha buloko?’ Nga u ita nga ndila heyi, ni khou modela kana u ita muedzo wa u humbula nga ha tshitori. Ndi zwa ndeme u pfelesa zwine na khou amba ngazwo – arali zwi sa pfali kha inwi mune, a zwi nga pfali na kha vhagudi.
- 5 Kha siatari la u fhedzisa kha tshitori, hu na mbudziso dzi si gathi kha buloko dza u vhala ha u ranga/thoma na u vhala ha vhuvhili.
- 6 Kha vha vhudzise vhagudi vho fhambanaho mbudziso uri vha dzi fhindule.
- 7 Tsha u fhedzisela, kha vha vhudze vhagudi vha sike/vhumbe mbudziso dza zwi no kwama
  - a Kha vha vhudze vhagudi vha humbule nga vhoṭhe nga mbudziso dzine vha nga vhudzisa nga zwi no kwama

- b** Arali zwo fanela, kha vha humbudze vhagudi nga maipfi a mbudziso, tsumbo, ndi nnyi? Ndi mini? Gai? Hani? Ndi ngani? U ya nga muhumbulo wanu, ni humbula u nga ...? Neani, Nzw.
- c** Kha vha vhudze vhagudi vha rembuluwe vha sedzane uri vha kone vhudzisana mbudziso.
- d** Kha vha vhudze vhagudi vha si gathi vha nee phindulo dzavho kilasi yo thetshelesa.
- e** Kha vha nee vhañwe vhagudi tshifhinga u nea phindulo dza mbudziso.

U VHALA (KHATHIHI) NA VHAGUDI: THEVHELAVHALA

Ndivho ya nyito ya thevhelavhala ndi u nea vhagudi tshifhinga tsha u tanganyisa kana u kuvhanganya ndivho ya kupfeselese kwa tshitori, na u didowedza nyambo ntswa ye vha guda.

Kha thevhelavhala, ni do ita nyito nthihi kha nna:

- 1 Tsumbedzelo dza mañwalwa.
- 2 U ita litambwa/nyito nga ha tshitori.
- 3 Nganetshelelo ya tshitori ya orała kana ya u tou ñwalwa.
- 4 Thelokanyondivho ya u tou ñwalwa.

TSUMBEDZELO DZA MAÑWALWA

- 1 Kha vha dzudze vhagudi desikeni dzavho, na bugu dzavho dza u ñwalela kana siatari li si na tshithu, penisela na dzikhirayoni.
- 2 Kha vha vhudze vhagudi uri vha do tea u shumisa tshifanyiso tsha muhumbulo nga ha mañwalwa a no bva kha tshitori. Kha vha humbudze vhagudi uri musi vha tshi shumisa tshifanyiso tsha muhumbulo, vha tea u humbula uri tshi nga vha tshi tshi fana na mini? tshi na munukho de? Tshi pfalisa hani? Vha tea u nea tshifanyiso tsha muhumbulo nga uri vha dipfa hani nga mubvumbedza, zwiwo kana zwiteñwa zwi re kha mañwalwa.
- 3 Kha vha vhudze vhagudi vha bonye maño, vha kha nyawelo. Vha vhaleleni mañwalwa hafhu.
- 4 Kha vha vhudze vhagudi vha bonyolole maño, vha ole tshifanyiso tshavho tsha muhumbulo tshi no bva kha mañwalwa. Vhagudi vha nga lebulu na u talutshedza, munukho, muthetshelo, Nz
- 5 Vhagudi vha tea u shumisa mathomo a mafhungo u ñwalwa fhungo kana u ñwala nga tshifanyiso tsha muhumbulo tshavho.
- 6 Tsha u fhedzisa, kha vha tendele vhagudi u rembuluwa vha sedzana vha nekana mihumbulo nga ha tshifanyiso tsha muhumbulo.

U ITA LITAMBWA/NYITO NGA HA TSHITORI

- 1 Kha vha dzudze vhagudi kha thovho/methe, kana fhethu ho dzikaho nnda.
- 2 Kha vha vhudze vhagudi uri namusi vha do edza zwipiđa zwa tshitori tshe vha vhala.
- 3 Kha vha farele bugu khulwane ntha. Vhalani siatari la u thoma.
- 4 Kha vha nee vhagudi ndaelo dza zwine vha khou tea u edza. (kha pulane ya ngudo)

- 5 Kha vha edze ndaela na vhagudi
- 6 Kha vha dovholole kha siatari liñwe na liñwe.
- 7 Kha vha gudise vhagudi u tenda u shumisa tshiga tsha u sumbedza u fhumula uri vha kone u thetshesela musi ni khou vhala kha siatari ni tshi sumbedzela na nga nyito.

NGANETSHELO YA TSHITORI YA ORALA KANA YA U TOU N'WALWA

- 1 Kha vha dzudze vhana zwavhudi uri vha kone u ni pfa.
- 2 Kha vha tevhele maga a pulane ya nyito u talutshedza vhagudi zwipida zwa tshitori.
- 3 Tsha u thoma, ni do edza u ita nganetshelelo ya zwiñwe tsha zwipida kha tshitori.
- 4 Ha tevhele uri ni vhudze vhagudi uri vha humbule nga tshiñwe tsha zwipida kha tshitori – a vho ngo tea u kopa nganetshelelo ya tshitori tshanu.
- 5 Vhagudi vha tea u rembuluwa vha sedzana vha nekana mihumbulo nga nganetshelelo dzavho vhone vhanu.
- 6 Tsha u fhedzisela, ni do tea u vhidza vhagudi vha si gathi uri vha nee kilasi nganetshelelo dzavho.
- 7 Arali ngudo i ya nganetshelelo ya u tou n'wala, vhagudi vha tea u ola/kana u n'wala nganetshelelo buguni dzavho dza u n'walela.

THOLOKANYONDIVHO YA U TOU N'WALWA

- 1 Musi ngudo i sa a thu thoma, n'walani thoho ya mañwalwa sa thoho ya mafhungo kha bodo ya u n'walela.
- 2 Ha tevhele, uri ni n'wale kupfesesele kwa mbudziso, kha bodo ya u n'walela, na mathomele a mafhungo musi ni tshi nea phindulo. (arali zwo tea)
- 3 Kha vha nee vhagudi ndaedzo ya u vula bugu dza u n'walela vha kone u n'wala thoho ya mafhungo.
- 4 Kha vha vhudze vhagudi uri namusi vha khou ya u humbula na u n'wala phindulo dza mbudziso hedzi.
- 5 Vhalani mbudziso na vhagudi ni nee thalutshedzo arali zwo tea.
- 6 Kha vha vhudze vhagudi uri a vho ngo tea u n'wala mbudziso, vha tea u n'wala phindulo fhedzi.
- 7 Tshimbilani ni mone na kilasi ni thuse vhagudi vha ne vha khou kundelwa.
- 8 Mithethe mivhili ya u fhedzisela, i shumiseni u vhala phindulo na vhagudi, ni vha tendele vha khakhulule mushumo wavho.

U Vhala ha Zwigwada

Ndivho: U thetshesela mugudi muñwe na muñwe a tshi vhaleta ntha nga muthihi, na u fhaṭa zwikili zwa maitele a u vhala na zwikili zwa u vhala hu na u pfesesa zwi khagala. U tendela kilasi yothe u wana tshifhinga u ita ndowendowe ya u vhala maipfi a foniki, maipfi ano dovholola lunzhi na mafhungo ane a konea u dikhouda, vha saathu fhedza nyito pfufhi yo n'walwaho ya tholokanyandivho nga muthihi.

Ndi zwa ndeme uri vha thetshesele mugudi muñwe na muñwe a tshi vhala e ethe, luthihi nga vhege.

ZWINE VHA ITA NA KILASI YOṬHE:

- 1 Vha sa a thu u thoma na tshifhinga tsha u vhala ha tshigwada, vha tea u thoma nga u dzudzanya kilasi yoṱhe na bugu dzavho dza ndowendowe na mabambiri a mushumo wa u vhala a no dikhoudea.
- 2 Vha tea u vha na vhuṱanzi uri mabambiri a mushumo o tsiredzea, nga u shumisa faela dza u tou vula kana zwibambiri zwa pulasitiki.
- 3 Kha vha funze vhagudi maitele a u vhala ha tshigwada kha Luambo lwa Hayani nga ndila i tevhelaho:
  - a Kha vha dzudzanye kilasi na mabambiri avho a mushumo a u vhala.
  - b Kha vha ṱalutshedze bambiri ṱa nyito ya mushumo une vha tea u u shuma.
  - c Kha vha vhidze tshigwada tshi vha vhalele.
  - d Musi vho no thetshesele mugudi muñwe na muñwe kha tshigwada, tshigwada kha tshi humele murahu vhudzuloni hatsho.
  - e Kha vha nee kilasi ndaela ya u ita nyito ya muratho, sa Mugudisi uri; tshinani vhutambo; tshimbila tshimbila, imani ni tou dzii! kana Ndi tshidulo tshanga na nṱe.
    - *Kha vha elelwe minete ya 30 yo lapfesa kha vhagudi vhaṱuku vho tou dzula vho fhumula nga vhone vhane. Nga mulandu wa zwenezwo, ndi zwa ndeme u ita nyito ya u pfukela kha inwe nyito, u itela uri vhagudi vha awele vha ite zwiñwe zwi takadzaho nga muvhili yavho.*
  - f Kha vha dzudzanyulule kilasi vhe na mabambiri avho a mushumo.
  - g Kha vha ṱalutshedze nyito ya bambiri ya mushumo i tevhelaho i ne ya tea u shumiwa
  - h Kha vha vhidze tshiñwe tshigwada tshi vha vhalele.
- 4 Ndi muhumbulo wavhuṱi vha dzudza mugudi a no kondelwa tsini na muvhali a sa kondelwi, u itela uri musu vhagudi vha tshi khou vhala mabambiri a mushumo, vhañwe vhagudi vha nga thusa.

TSHIVHUMBEO TSHA MABAMMBIRI A MUSHUMO WA U VHALA:

- 1 Bammbiri ṱa mushumo wa vhege inwe na inwe ṱi na nyito dza 10 dza tshifhinga tsha u Vhala ha Tshigwada nga vhege, naho zwo ralo tshigwada tshiñwe na tshiñwe tshi na tshifhinga tsha u shuma na mugudisi luthihi nga vhege. Hezwi zwi amba uri vhagudi vha ḁo fhedza nyito dza bammbiri ṱa mushumo nga zwifhinga zwa 9.
- 2 Zwiga zwi humbudza vhagudi zwine vha ḁo ita ḁuvha ṱiñwe na ṱiñwe:
  - a Mulomo u humbudza vhagudi u bula mubvumo ipfi zwi tshi pfala.
  - b Maṱo a humbudza vhagudi uri vha tea u vhala aya maipfi vho tou a sedza.(U vhalela mbiluni)
  - c Nwana muthihi u humbudza vhagudi u vhala nga vhoṱhe.
  - d Vhana vhavhili vha humbudza vhagudi uri vha vhala vhe vhavhili.

- e Tshanda tsho faraho tsha u nwala zwi humbudza vhagudi uri vha tea u ola kana u nwala.
- 3 Mutevhe wothe wa foniki na maipfi a no dovhola lunzhi e a funziwa a vhulungwe. Zwiwori zwiwisa zwo dzudzanyiswa hu tshi khou shumiswa foniki na maipfi a no dovhola lunzhi a vhege yeneyo na o gudwaho tshifhinga tsho fhiraho. Hezwi zwi amba uri vhagudi a vha tei tangana na maipfi vha saathu a vhaona kha bambbiri la mushumo

KOVHELANI ZWIGWADA LIÑWALWA LO NANGELWAHO U VHALA HA TSHIGWADA:

- 1 Kha vhege mbili dza u thoma dza tshikolo, kha vha thetshelese mugudi muñwe na muñwe a tshi vhalala e ethe.
- 2 Kha vha shumise ruburiki i re afho fhasi u dzudzanya vhagudi u ya nga vhukoni havho
- 3 Kha vha kovhekanya vhagudi u ya nga zwigwada zwa vhukoni vhu no fana.
- 4 Kha phurogireme hei, hu na zwifhinga zwa 10 zwa u thetshelesa u vhalala. Zwi amba uri vha nga vhumba zwigwada zwa 10. Arali vha nga vhumba zwigwada zwiwuku kha 10, vha nga shumisa tshifhinga tsho salaho kha u shuma na vhavhali vhane vha kondelwa.
- 5 Kha thireka yavho vha do wana fomo ine vha do nwala madzina a vhagudi u ya nga zwigwada, na thebulu i ne ya do vha tendela u dzula vhe na vhumani na zwe vhagudi vha vhalala.
- 6 **Kha vha elelwe:** ruburiki i fhandekanya vhagudi zwo disendeka kha zwikili zwa maitele a vhukoni havho.
- 7 Arali hu na vhagudi vhanzhi kha vhuimo vhuifanaho, vha nga shumisa u vhalala hu na u pfesesa sa inwe ndila ya u isa phanda na u kovhekanya tshigwada.
- 8 Kha kilasi ya vhagudi vha 40, hu nga vha hu:
  - a si na vhuimo ha u 1 ha tshigwada tsho dalaho, hu na vhagudi vhawuku.
  - b tshigwada tsha 1 kha vhuimo ha 2.
  - c zwigwada 2 kana 3 kha vhuimo ha 3.
  - d zwigwada 2 kana 3 kha vhuimo ha 4.
  - e zwigwada 1 kana 2 kha vhuimo ha 5.

Ndi hambula uri mugudi hoyu u vhala kha: vhuimo ha 1	Ndi hambula uri mugudi hoyu u vhala kha: vhuimo ha 2	Ndi hambula uri mugudi hoyu u vhala kha: vhuimo ha 3	Ndi hambula uri mugudi hoyu u vhala kha: vhuimo ha 4	Ndi hambula uri mugudi hoyu u vhala kha: vhuimo ha 5
<ul style="list-style-type: none"> Hoyu mugudi ha ñivhi na ipfi, kana maipfi a si manzhi. Hoyu mugudi ha vhoneali a tshi ñivha vhushaka ha vhunzhi ha mibvumo ya maḽedere. 	<ul style="list-style-type: none"> Hoyu mugudi u ñivha maipfi a si manzhi o ḽowealeho Hoyu mugudi ha vhoneali a tshi ñivha vhushaka ha miñwe ya mibvumo, KANA hoyu mugudi u ṽoḽa thuso nnzhi u vhala maipfi o fhiraho o dzumbiwaho. 	<ul style="list-style-type: none"> Hoyu mugudi u ñivha maipfi manzhi o ḽowealeho Hoyu mugudi u ṽoḽa thuso ya u dikhouda maipfi o fhiraho o dzumbiwaho. 	<ul style="list-style-type: none"> Hoyu mugudi u ñivha maipfi manzhi o ḽowealeho na u kona u dikhouda vhunzhi ha maipfi o fhiraho o dzumbiwaho. Hoyu mugudi u a ṽoḽa thuso nga tshiñwe tshifhinga u dikhouda maipfi manzhi a mu ñeaho khaedu. Mugudi u vhala a tshi tou elela zwiṽuku/nyana. 	<ul style="list-style-type: none"> Hoyu mugudi u ñivha maipfi manzhi o ḽowealeho Hoyu mugudi u a kona u dikhouda vhunzhi ha maipfi o fhiraho o dzumbiwaho. Mugudi hoyu u vhala a tshi tou elela na vhuḽinyanyuli. Hoyu ndi muñwe wa vhavhali vha khwine kiḽasini.

ZWINE VHA ḽO ITA NA TSHIGWADA TSHIÑWE NA TSHIÑWE NGA TSHIFHINGA TSHA U VHALA HA TSHIGWADA:

- Kha vha vhidze tshigwada tshi vha vhalele.
  - Kha vha vhe na vhuṽanzi uri mugudi muñwe na muñwe u na ḽi ñwalwa ḽo teaho.
  - Tshigwada kha tshi dzule nga tshitendeledi/sekele.
  - Kha vha hambudze vhagudi nga maipfi a no dovhoolola e vha guda kha vhege yeneyo. Kha vha sumbedze vhagudi magariṽatai a haya maipfi vha ite ndowendowe ya u a vhala.
  - Zwi tevhelaho, kha vha ñee vhagudi minete i si minzhi vha vhale zwiṽiḽa zwa ḽiñwalwa nga vhoṽhe na musi vho fhumula.
  - Vha kone u hambela mugudi a vhalele ñṽha tshipiḽa tsha ḽiñwalwa, e eṽhe.
- Nga tshifhinga tsha u vhala ha tshigwada, ndi zwa ndeme u hambula u:
  - sumba maipfi a no dovhoolola lunzhi.** Kha vha hambudze vhagudi uri hu na mañwe maipfi a no bvelela lunzhi, aneo ri tea u guda u a vhala ri tshi tou a vhona.
  - fhaṽa zwikili zwa u dikhouda.** Arali mugudi a sa koni u vhala ipfi, Vha songo sokou muthusa nga u ṽavhanya, vha nga tou muṽuṽuwedza uri kha vhale iḽo ipfi nga mubvumo zwi tshi pfala, vha kone u ḽi ṽanganya mibvumo u vhumba ipfi na mugudi.

- c khoda na u tutuwedza vhagudi.** Kha vha ite u vhala ha tshigwada hu u guda ha tshenzhemo i thusaho kha vhagudi, vha dovhe vha shumise tshifhinga itshi u fhaṭa vhuḍifulufheli kha vhagudi.
- d fhaṭa u vhala nga u elela.** Kha vha thuse vhagudi u khwinisa u vhala havho vha tshi tou elela. Kha vha vhudze vhagudi uri, u vhala havho hu tea u pfala vha tshi nga vha kho tou amba. Kha vha edzisele vhagudi u vhala vha tshi tou elela, vhagudi vha dovholole murahu havho.
- e fhaṭa u vhala hu na u tshi pfesesa.** Kha vha vhudze vhagudi uri tshifhinga tshoṭhe vha tea u humbula nga ha zwine vha khou vhala nga hazwo. Kha vha gudise vhagudi u awela, vha humele murahu vha vhalulule zwe vha vhala arali vho xedza vhuṭala ha zwine zwa amba. Kha vha vha gudise u humbulela musi vha tshi khou vhala-u fhaṭa filimu/muvi ṭhohoni dzavho wa zwine vha khou vhala. Kha vha gudise vhagudi u lingedza u humbula zwe vha vhala. Kha vha dovhe vha vha tutuwedze u vhudzisa arali vha sa pfesesi zwiṅwe.

U VHULUNGA MABAMMBIRI A MUSHUMO:

- 1 Ndi muhumbulo wavhuḍi u vhea mabammbiri a mushumo kha faela ya u tou vula musi vhagudi vha tshi a shumisa.
- 2 Vha londe mabammbiri aya nga vhuronwane, vha a vhulunge zwavhuḍi o no shumiswa.
- 3 Vha ḍo kona u shumbisa anea mabammbiri a mushumo miṅwaha minzhi, sa izwi vhagudi vha sa ṅwaleli khao. Vhudzuloni hao, vha ṅwalela kha bugu dzavho dza ṅdowendowe.

TSHIṅWE TSHI NE VHA NGA ITA KHA U VHALA HA TSHIGWADA

Vha elelwe uri mbuno ya u Vhala ha Tshigwada ndi u thetshelesa mugudi muṅwe na muṅwe nga muthihi, u itela u vha thusa kha u fhaṭa zwikili zwa thekiniki ya vhala. Arali vha si na vhudzulo ho linganaho ha hezwi kiḷasini yavho, kana arali vha na khaedu ya u langula vhuḍifari hu si havhuḍi kiḷasini musi vha tshi khou thetshelesa tshigwada tshi tshi khou vhala, hu na zwiṅwe zwine vha nga ita.

Nga tshifhinga tsha u Vhala ha Tshigwada, kha vha dzudzanye vhagudi vhoṭhe kha desiki dzavho vha na mabammbiri a u vhala. Vha kone u ita zwi tevhelaho:

- 1 Kha vha ṭalutshedze nyito ya u thoma i ne vha tea u ita kha bammbiri ḷa mushumo.
- 2 Vha konaha, u vhidza mugudi nga muthihi nga muthihi a ḍe a vha vhalela ṭafulani yavho.
- 3 Kha vha thetshelese mugudi muṅwe na muṅwe a tshi vhala kha ḷiṅwalwa ḷi bvaho kha vhuimo ho mu teaho.
- 4 Kha vha fhaṭe thekiniki ya zwikili zwa u vhala kha vhagudi.
- 5 Murahu ha minete ya 15, kha vha ṅee kiḷasi ndaela ya u ita nyito ya u pfukela kha iṅwe nyito.

- 6 Vha kona-ha u dzudzanyulula vhagudi vhudzuloni havho vha na mabambiri avho a u shumela khao
- 7 Kha vha talutshedze nyito i tevhelaho i ne vha tea u i ita.
- 8 Kha vha ise phanda na u vhidza vhagudi nga muthihi nga muthihi vha tshi da u vhalela ntha tafulani yavho.

Arali vha tshi khou khetha u shumisa haya maitele a u thetshelesa hu si u vhala, vha tea u vha na vhuṭanzi uri vha do thetshelesa mugudi muṅwe na muṅwe luthihi nga vhege.

U ṅwala nga maga

***Ndivho:** U gudisa vhagudi maitele a u shumisa mihumbulo yavho kha u ṅwala vha tshi tou thusiwa. U sumbedza vhagudi uri musu vha tshi shumisa u tevhekana ha maga/magoza zwi ita uri vha wane tshikhala tsha u shandula, u dzeula na u khwinisa mihumbulo yavho, vhudzuloni ha uri 'vha zwi kone nga luthihi'.*

U ṅwala nga maga zwi katela u pulana, mvetomveto u dzudzanya, u anḑadza na u kumedza. Zwiḑida izwi zwiṅa zwa maitele a u ṅwala zwi gudiwa kha gireidi tharu, musu vhana vha tshi alusa vhukoni nga zwiṭuku nga zwiṭuku.

KHA VHA PULANELE U ṅWALA

- 1 Kha phurogireme iyi, u pulana zwi sedzesa u gudisa vhana u pulana hu tshi shumiswa:
  - a Mutevhe.
  - b Mepe/mapa wa muhumbulo.
- 2 Musu vhagudi vha sa athu ḑisikela pulane yavho, vha vha itele tshiedziso tshayo, u itela uri vha talukanye uri ndi zwifhio zwine vha tea u ita. Pulane ya ngudo ndi tsumbandila yavho ya kuitele kwa hezwi zwithu.
- 3 Kha vha talutshedze vhagudi uri, tshifhinga tshoṭhe, muthu u tea u HUMBULA nga zwine a khou ya u ṅwala ngazwo. Kha vha talutshedze kuhumbulele kwavho vha tshi ambela ntha u itela uri vhagudi vha vha pfe.
- 4 Kha vha shumise themphuleithi ya u pulana musu vha tshi sika pulane yavho ya u ṅwala.
- 5 Tshi tevhelaho, kha vha fhe vhagudi minete i si gathi ya u elekanya nga zwine vha do ṅwala ngazwo.
- 6 Kha vha tende vhagudi vha tshi rembuluwa, vha ambe na u nekana mihumbulo na vhaṅwe ngavho.
- 7 Tsha u khunyeledza, kha vha dededze na u tikedza vhagudi musu vha tshi shumisa themphuleithi ya u pulana uri vha fhedzise pulane dzavho.

U N̄WALA MVETOMVETO

- 1** Musi ngudo i sa athu thoma, kha vha n̄wale hafhu fureme yavho ya u pulanela ya ngudo ye ya funzwa nga MUSUMBULUWO kha bodo. Kha vha n̄wale fureme ya u n̄wala kha bodo.
- 2** Tshi tevhelaho, kha vha talutshedze, nga u pfufhifhadza khathihi na u sumbedzela, uri vhagudi vha do shumisisa hani pulane dzavho vha tshi ita mvetomveto
- 3** Kha vha sumbedze vhagudi fureme ya u n̄wala ine ya do vha thusa u ita mvetomveto
- 4** Musi vhagudi vha tshi khou khunyeledza mvetomveto dzavho, kha vha tandule kilasi vha tshi vha thusa.

KHA VHA DZUDZANYE ZWE ZWA N̄WALWA

- 1** Kha vha n̄wale mutevhe wa u tola (checklist) wa u dzudzanya mañwalwa u no bva kha pulane ya ngudo i re kha bodo.
- 2** Kha vha vhale vha talutshedze vhagudi milayo ya kuitele (criteria).
- 3** Vha nga kha di sumbedza vhagudi kululamisele kwa vhukhaki ho itwaho nga vhunzhi havho.
- 4** Kha vha fhe vhagudi tshifhinga tsha u dzudzanya na u lulamisa zwe vha n̄wala, vha tshi shumisa mutevhe wa u tola.

U AN̄DADZA NA U KUMEDZA MAÑWALWA

- 1** Kha vha vhudze vhagudi uri vha vhe na vhudele musu vha tshi n̄wala mañwalwa a u khunyeledza.
- 2** Kha vha fhe vhagudi tshifhinga tsha u nekana bugu uri vha vhale mañwalwa a vhañwe.
- 3** Kha vha fhe vhañwe vha vhagudi tshifhinga tsha u vhalela kilasi yothe zwe vha n̄wala.
- 4** Kha vha humbele vhagudi vha n̄walulule zwe vha n̄wala, kha kubambiri ku songo n̄walwaho tshithu vha sumbedzele nga zwifanyiso, vha saine. Kha vha tane mañwalwa aya kha luvhondo kilasini.
- 5** Kha vha kuvhanganye bugu dza vhagudi. Vha lavhelwa uri vha lulamisa mañwalwa a 2 fhedzi lwa fomaḷa nga themo vha tshi shumisa rubiriki dze vha nea. Fhedzi ha, kha vha vhale na u bula mihumbulo yavho malugana na mañwalwa a u khunyeledza a mugudi kha mutevheṭhaḍu (sekele) muñwe na muñwe.
- 6** Ri tshi ombedzela, vhuḍifulufheli ndi tshithu tshihulwane kha u alusa/bveledza zwikili zwa u n̄wala.

Zwiṭirathedzhi zwa u ṅwala

Ndivho: U fha vhagudi zwiṭirathedzhi zwi re na tshivhalo zwine shuma sa basha ḷa u vha thusa u shandula mihumbulo yavho ya fhaṭa maṅwalwa a no bva khavho vhone vhaṅe.

- 1 Kha vha tevhele pulane dza ngudo vha tshi fhedzisa mushumo wa u ṅwala wa vhege inwe na inwe.
- 2 Kha pulane dza ngudo, vha ḍo zwi vhona uri hu tevhelwa rothini dzi no fana. Ndi u itela u thusa vhagudi uri vha ḍivhe zwine vha tea u lavhelela kha pulane dza maṅwalwa. Hezwi zwi vha thusa u fhaṭa vhuḍifulufheli.
- 3 Vha ḍo zwi vhona uri zwiṭirathedzhi zwo fhambanaho zwi funzwa vhana nga zwiṭuku nga zwiṭuku u itela uri vha kone u ṭhaphudza fureme dza maipfi zwavhuḍi.
- 4 Ndivho ndi ya uri, u kona ha vhagudi u shumisa zwiṭirathedzhi izwi, zwi vha zwo no tou vha malofhani, yo no vha ṅdowelo.
- 5 Zwiṭirathedzhi izwi zwi thusa vhagudi uri vha vhe na vhuḍifulufheli siani ḷa zwe vha ṅwala nge vha vha sumbedza uri hu na maga a re na tshivhalo ane a tevhelwa musi vha tshi ṅwala.

TSHIṬIRATHEDZHI TSHA U THOMA (1): MUDEDEDZI/MUGUDISI U SUMBEDZELA KUṆWALELE U THOMA

- a Mugudisi u thoma nga u sumbedza kilasi kushumele (u sumbedza kilasi zwithu zwone zwone zwine vha khou ya u ita.)
- b Nge vha ṭalela mugudisi, vhagudi vha vho pfesesa zwine vha tea u ita.

TSHIṬIRATHEDZHI TSHA VHUVHILI (2): VHAṆWALI VHA A ELEKANYA VHA SA ATHU ṆWALA

- a U ṅwala ndi nyito ya u ṅwala mihumbulo kha bammbiri.
- b Hezwi zwi amba uri vhaṅwali vha tea u thoma nga u humbula vha kona u khetha zwine vha tama u ṅwala ngazwo musi vha sa athu ṅwala.
- c Zwi dovha zwa amba uri a hu na 'phindulo' dzone na dzo khakheaho musi muthu a tshi ṅwala – muṅwali muṅwe na muṅwe u mihumbulo yawe ine a tama u ṅwala ngayo.
- d Tshifhinga tshoṭhe kha vha wane tshifhinga tsha uri vhagudi vha humbule nga zwine vha tama u ṅwala ngazwo.

TSHITIRATHEDZHI TSHA VHURARU (3): VHAÑWALI VHA TALELA IPFI LIÑWE NA LIÑWE MUTALO

- a Vhagudi vha elekanya nga fhungo line vha toḁa u li ñwala, vha li bulela nḁha.
- b Vha vhala uri hu na maipfi mangana kha fhungo ili, vha tala mutalo u no imela ipfi liñwe na liñwe.
- c Mitalo iyi i fanelwa u talwa i tshi buḁa u bva kha tsha monde u ya kha tsha u la nahone i tshi sielisana u bva nḁha ha siaḁari i tshi ya fhasi ha siaḁari.
- d Vhulapfu ha mitalo iyi vhu tea u anganyelwa uri vhu lingane na ha maipfi ayo.
- e Maipfi kha gadiswe. (Kha hu siiwe tshikhala vhukati ha maipfi.)
- f Magumoni a fhungo, mugudi u vhea tshithoma/tshiwelo.
- g Musi mitalo iyi yo no vha hone, mugudi u ñwalela maipfi ane a ḁivhiwa, kana a lingedze u ñwala mibvumo ya u ranga ya ipfi musi a sa athu humbela thuso.
- h Hezwi zwi ita uri mañwalwa a mugudi a vhe na tshivhumbeo, zwa fhaḁa vhuḁifulufheli. Vhagudi vhane vha khou kundelwa na vhone vha nga thoma u ñwala mañwalwa nga ḁila yenyi.

TSHITIRATHEDZHI TSHA VHUḂA (4): VHAÑWALI VHA SHUMISA ZWIKO KHA U ÑWALA MAIPFI

- a Kha vha gudise vhagudi vha si humbele thuso ya u ñwala maipfi oḁhe ane vha sa a ḁivhe. Kha vha thome vha shumise zwiñwe zwiko kha u wana kuñwalele kwa ipfi line vha si li ḁivhe. Sa tsumbo:
- b Maipfi a re luvhondoni.
- c Bugu dziñwe vho.
- d Mitevhe ya mupeleḁo.
- e Vha nga kha ḁi vhudzisa na vhañwe ngavho kiḁasini.

TSHITIRATHEDZHI TSHA VHUḂANU (5): VHAÑWALI VHA SHUMISA NYEDELWO YAVHO KHA U ÑWALA MAIPFI

- a Vhagudi vha tea u lingedza u elelwa maipfi e vha guda, na u a ñwala zwi tshi bva kha nyedelwo dzavho.

TSHIṬIRATHEDZHI TSHA VHURATHI (6): VHAṆWALI VHA BULA MAIPFI VHA TSHI ONGOLOWA SA TSHIBODE

- a** Kha vha gudise vhagudi u bula nga u ongolowa ipfi line vha sa li divhe u itela u pfa mibvumo yaḷo yo fhambanaho. (U fhandekanya)
- b** Zwi no tevhela, kha vha gudise vhagudi u ṅwala mubvumo muṅwe na muṅwe une vha kona u u pfa. (Vha nga vha vha sa koni u peleṭa ipfi nga ngona, fhedzi hu vha hone u thoma u ṅwala maipfi ane vha sa a divhe. Sa tsumbo **thoṭha** li nga ṅwalwa sa **thoṭha**. Mugudisi a nga kona-ha u fhaṭa kha zwenezwi a fundedza muṅwali mupeleṭo wone.)
- c** Kha vha lingedze u vhala maṅwala a fonetiki a mugudi, vha vha khoḍe uri vho shumisa ṅdivho yavho ya fonetiki vha tshi lingedza u fhaṭa maipfi. Hetshi ndi tshikili tshihulwane tshine tsha tea u tuṭuwedzwa.

TSHIṬIRATHEDZHI TSHA VHUSUMBE (7): VHAṆWALI VHA VHALA ZWINE VHA ṆWALA

- a** Vhagudi vha vhalela ṅṭha mafhungo avho vha tshi divhalela vhone vhaṅe kana vha tshi vhalela vhaṅwe ngavho. U vhalela vhaṅwe nga iwe kḷasini zwe wa ṅwala zwi ita uri maitele a u ṅwala a pfaḍe.
- b** Musi vha tshi ita ngaaurali, vha ita vha tshi ṭola uri a hu na maipfi e vha siedza naa.
- c** Vha dovha hafhu vha sedza uri thevhekano ya maipfi ndi yone naa.
- d** Tshi re tshihulwane afha ndi tsha uri vha zwi ite nga ṅḍila ine vhana vha ḍiphṅa nga u vhala, nahone vha pfe vha tshi ḍihudza nga zwe vha ṅwala.

TSHIṬIRATHEDZHI TSHA VHUMALO (8): VHAṆWALI VHA A REMBULUWA VHA AMBA

- a** Kha zwifhinga zwo fhambanaho musu wa ngudo, vhagudi vha nga rembuluwa vha livhana na vhaṅwe ngavho vha sielisana u amba vhoṭhe.
- b** Hezwi zwi nga shumiswa kha u ṅekana mihumbulo i no kwama zwine vha ḍo ṅwala ngazwo, vha tshi vhalelana, u ṭalutshedzana zwifanyiso, kana u ṭola uri vha a pfesesa zwine vha tea u ita.
- c** Kha vha gudise vhagudi vha sedzane nahone vha haseledze vha sa iti phosho musu vha tshi rembuluwa vha amba.

TSHITIRATHEDZHI TSHA VHUṬAHE (9): HU VHA NA DZULO TSHIROLE (MINI-CONFERENCES)

- a** Hetshi ndi tshitirathedzhi tshi no shuma tshi no shumiswa musi vhagudi vha tshi khou ṅwala.
- b** Kha vha tandule kilasi/lufhera, vha ime hune vha vhona mugudi a tshi khou kundelwa.
- c** Kha vha ite dzulo-tshirole na mugudi uyu.
- d** Kha vha ambe nga mushumo wa mugudi, vha mu thetshelese, vha mu thuse zwi tshi langwa nga thuso ine a lila/ṭoḍa.
- e** Vha elelwe u lingedza u fha mugudi thuso yawe e eṭhe, khathihi na u khoḍa u lingedza hune vhagudi vha ita khathihi na u ḍikhwinifhadza havho.

The background of the entire page is a light gray color with a repeating pattern of small, white, line-art icons. These icons represent various educational fields: science (flasks, beakers, globes, atoms), mathematics (calculators, rulers, compasses, triangles), arts (pencils, paint palettes, brushes), and general education (books, graduation caps, lightbulbs, speech bubbles).

Gireidi ya 2

THEMO YA 1

Vhege ya

1

Pfumbudzo

Musumbuluwo

Nyito dza Oraja

Minete ya 15

KHA VHA DIVHADZE THERO: U LINGA NDIVHOTHANGELI (VHEGE YA U THOMA YA THERO)

- 1 Kha vha vhudze vhagudi uri nañwaha, ri do guda thero dziñwevho.
- 2 Kha vha vha thalutshedzo uri thero ndi muhumbulo muhulwane une wa do ri dededza musi ri tshi guda rothe.
- 3 Kha vha ole tshitendeledzi tshi re na ipfi **tshikolo** nga ngomu, vhukati ha bodo ya u ñwalela.
- 4 Kha vha vhudzise vhagudi vha ri: *Ndi zwifhio zwine na zwi divha nga tshikolo?*
- 5 Kha vha ñwale mihumbulo ya vhagudi u mona na mapa wa muhumbulo. Kha vha vhee mihumbulo i no fana fhethu huthihi.
- 6 Arali vhagudi vha tshi balelwa u fhindula kha vha vhudzise mbudzisothuthuwedzi dzi tevhelaho:
  - a No ita mini tshikoloni kha Gireidi ya 2?
  - b Ndi zwifhio zwa tshikolo zwa na zwi funesa kha Gireidi ya 2?
  - c Ndi dipfa hani musi ni tshikoloni?

DIVHAMAIPFI YA THERO

- 1 **Kha vha thalutshedze uri nañwaha ri do guda maipfi maswa manzhi ane a do ri thusa u bula mihumbulo yashu na ngelekanyo dzashu nga ndila ya khwine!**
- 2 Kha vha funze vha tshi shumisa PATS.
- 3 Kha vha tane maipfi na tsumbedzelo kha Bodo ya Divhamaipfi ya Thero.
  - a Zwi no fana
    - Kha vha imisele ntha minwe ya 1–5.
    - Kha vha thalutshedze vhagudi uri vha imise minwe ya tshivhalo TSHI NO FANA.
    - Kha vha zwi dovholele luña u swika kha luñanu.

Muñwalo

Minete ya 15

- 1 Kha vha thalutshedze uri ri do shumisa sisiteme i re na u tokomelwa ya u phakhela bugu dza ndowedzo.
- 2 Kha vha nange sisiteme i no shumela vhone na vhagudi vhavho, sa: **U shumisa monitha dza bugu.**
- 3 Kha vha thalutshedze uri kha ñwaha wothe, muñwe na muñwe u do fhiwa tshikhala tsha u vha monitha wa bugu. Ino vhege, ri do ita ndowe-ndowe ya uri monitha wa bugu u tea u ita mini u itela uri muñwe na muñwe a zwi divhe khathihi na u dzula o dilugisa.

- 4 Kha vha sumbedze vhagudi hune bugu dza ndowedzo dza do dzula hone na uri dzo fhandekanywa nga ndila ifhio (nga zwigwada, rou/muduba, nzw.)
- 5 Kha vha sumbedze vhagudi kudobele kwa tshithopho tsha bugu dza ndowedzo vha tshi itela zwigwada zwavho, rou, nzw.
- 6 Kha vha vha sumbedze uri bugu dzi phakhelwa vhañwe nga ndila-ḑe, hu na vuhwawho, vhuronwane na u shaya thotho (vha songo posana bugu!)
- 7 Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi (tshivhalo tshavho tshi do langwa nga nzulele ya kilasini yavho) vha ri vha ḑe vha vhe monitha dza bugu dza lenelo ḑuvha.
- 8 Kha vha nee monitha dza bugu ndaela ya uri vha ite ndowendowe ya u phakhela bugu.
- 9 Kha vha vha nee ndaela vha dzule fhasi vho fhumula.
- 10 Musi mugudi muñwe na muñwe o no wana bugu, kha vha talutshedze uri monitha dza bugu dzi do dovha dza vha dzone dzi no kuvhanganya bugu.
- 11 Kha vha sumbedze vhagudi kukuvhanganyele kwa bugu vha tshi itela zwigwada zwavho, rou, nzw.
- 12 Kha vha sumbedze vhagudi hune bugu dza vhewa hone.
- 13 Kha vha vhidze monitha dza bugu, dza lenelo ḑuvha, uri vha ite ndowendowe ya u kuvhanganya bugu.

U vhalala (khathihi) na vhagudi:

Minete ya 15

Thangelauvhala

- 1 Kha vha talutshedze uri nanwaha, ri do ita zwa u vhalala (khathihi) na vhagudi.
- 2 Kha vha talutshedze uri u vhalala (khathihi) na vhagudi hu do itiwa ho dzulwa kha khaphethe/methe, i re phanda kilasini (kana huñwe na huñwe, arali izwi zwi si nga shumi kilasini yavho.)
- 3 Kha vha talutshedze uri vhagudi vha fanela u dzula khaphethe/metheni/metheni nga u tavhanya nahone vho fhumula.
- 4 Kha vha sumbedze vhagudi uri vha ya hani khaphethe/metheni/metheni. Kha vha talutshedze uri vha songo kwamana nga zwanḑa, vha songo amba, nahone vha tea u tshimbila nga u tavhanya na nga vhuronwane.
- 5 Kha vha nange sisiteme ya u ya khaphethe/metheni/metheni, ine ya shumela kilasi yavho khathihi na vhagudi, u fana na ya: **Rou nga rou/Muduba nga muduba.**
- 6 Kha vha vhudze vhagudi uri vha kha rou ifhio, u itela u divha uri vha kha Rou ya 1, Rou ya 2, Rou ya 3, nzw.
- 7 Kha vha talutshedze vhagudi uri vha tea u **elelwa** rou dzavho.
- 8 Kha vha vhidze vhagudi nga rou nga rou uri vha ye khaphethe/metheni/metheni.
- 9 Musi vhagudi vho no dzula kha khaphethe/methe/methe, kha vha vha talutshedze uri ri do tea hafhu u humela vhudzuloni hashu nga u tavhanya nahone ro fhumula.
- 10 Kha vha sumbedze vhagudi uri vha humela hani vhudzuloni havho. Kha vha talutshedze uri vha songo kwamana nga zwanḑa, vha songo amba, nahone vha tea u tshimbila nga u tavhanya na nga vhuronwane!

11 Kha vha vhidze vhagudi nga rou nga rou vha ye vhudzuloni havho.

U n̄wala:

Minete ya 30

Pulane na mvetomveto

FUREME YA U N̄WALA:

n/a

NYEDZISELO/U MODELA

- 1 Kha vha talutshedze uri namusi, vhagudi vha do ola vha tshi sumbedza uri **vha dipfa hani tshikoloni namusi.**
- 2 Kha vha vhalele vhagudi fureme ya u n̄wala. Vha i vhalele n̄tha.
- 3 Kha vha shumise **u modela** kha u sumbedza vhagudi uri ri tea **u elekanya ri sa athu n̄wala.**
- 4 Kha vha vhidze vhagudi mihumbulo ine vhone vha vha nayo ine vha do i shumisa kha u da dza fureme ya u n̄wala, u fana na: Tshikolo ndi a tshi funa nahone u vha fhanu zwi ita uri ndi pfe ndo takala.
- 5 Kha vha shumise **u modela** kha u ola tshifanyiso tsha vhone vha vha tshi sumbedza vho takala musi vhe kilasini.
- 6 Kha vha talutshedze uri ndi maipfi afhio ane vha do a n̄wala. **Vha tale mutalo wa ipfi liiwe na liiwe.**
- 7 Kha vha shumise **u modela** kha u fhedzisa fureme ya u n̄wala: **Tshikolo tshi ita uri ndi pfe** ndo takala.
- 8 **Bulani maipfi ni tshi ongolowa sa tshibode ni n̄wale mibvumo ine na i divha.**
- 9 **Kha vha shumise zwiko,** sa maipfimaḁowelwa nga tshivhumbeo na maipfi divhamaipfi ya thero.
- 10 Kha vha thuthe tsumbo i re kha bodo ya tshoko. Kha vha talutshedze uri yo vha i tshi tou vha tsumbo fhedzi, zwino vhagudi vha tea u n̄wala mihumbulo yavho vhone vha vha.

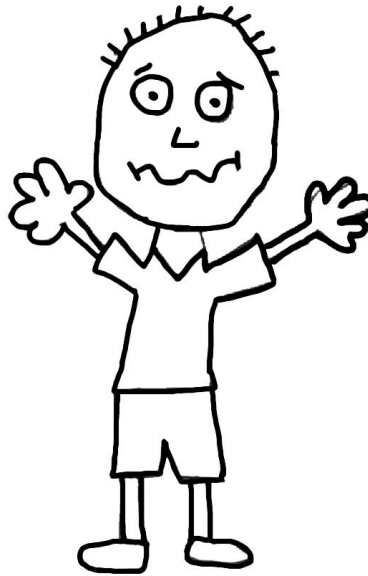
NDAELA DZA ORALA

- 1 Kha vha vhidzise vhagudi vha ri: **Ni dipfa hani tshikoloni namusi?**
- 2 Kha vha nee vhagudi ndaela ya **u elekanya vha sa athu n̄wala.**
- 3 Kha vha vhidze vhagudi vha 2–3 uri vha vha vhidze uri vha dipfa hani.
- 4 Vha tea u amba uri: Ndi pfa ...
- 5 Kha vha talutshedze uri zwino vhagudi vha do ola na u n̄wala nga zwi no kwama vhudipfi havho!

U N̄WALA

- 1 Kha vha vhidze monitha dza bugu dzi phakhele bugu dza ndowedzo.
- 2 Musi vhagudi vha tshi khou n̄wala, vhone kha vha tshimbile na kilasi vha tshi enda vha tshi fara khuvhanganotshihadu na vhagudi.
- 3 Kha vha humbele vhagudi vha vhudze nga zve vha n̄wala.
- 4 Kha vha thuse vhana kha u dzhenisa leibuḽu.
- 5 Kha vha tuṭuwedze vhagudi.
- 6 Kha vha vhidze monitha dza bugu dzi kuvhanganye bugu dza ndowedzo.

Tshikolo tshi a ntshuwisa.

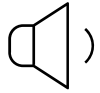

U vhala nga tshigwada ha u tou sumbiwa ndila

Minete ya 30

- 1 Kha vha talutshedze uri ri do shumisa sisiteme i re na u tokomelwa ya u phakhela **Mabammbirimishumo a U vhala.**
- 2 Kha vha talutshedze uri monitha dza bugu dzi do ita na u phakhela kilasi mabammbirimishumo a u vhala.
- 3 Kha vha sumbedze vhagudi hune mabammbirimishumo a u vhala a do dzula hone na uri o fhandekanywa nga ndila ifhio (nga zwigwada, rou, nzw.)
- 4 Kha vha sumbedze vhagudi kudobele kwa mabammbirimishumo a u vhala kha tshithopho vha tshi itela zwigwada zwavho, rou, nzw.
- 5 Kha vha vha sumbedze uri mabammbirimishumo a phakhelwa vhanwe nga ndila-de, hu na vuhwavho, vhurwane na u shaya thotho (vha songo posana mabammbirimishumo!)
- 6 Kha vha vhidze monitha dza bugu dzi vhe dzone dzi no dovha dza phakhela mabammbirimishumo a u vhala.
- 7 Kha vha vha nee ndaela ya u ita ndowendowe ya u phakhela mabammbirimishumo a u vhala.
- 8 Kha vha vha nee ndaela vha dzule fhasi vho fhumula.
- 9 Kha vha nee ndaela vhagudi vhothe uri vha lavhelese mabammbirimishumo a u vhala.
- 10 Kha vha talutshedze vhagudi aikhoni/zwigazwifanyiso dzi re kha mabammbirimishumo a u vhala:
  - a Mafo: Lavhelesani ni bule ipfi.
  - b Mulomo: Bulani maipfi ri a pfe.
  - c Hu vhala mugudi muthihi: Tholokanyo/U vhala nga muthihi.
  - d Hu vhala vhagudi vhavhili: Tholokanyo/U vhala nga phere.
- 11 Kha vha talutshedze uri monitha dza bugu dzi do vha dzone dzi no kuvhanganya mabammbirimishumo a u vhala.
- 12 Kha vha sumbedze vhagudi kukuvhanganye kwa mabammbirimishumo a u vhala vha tshi itela zwigwada zwavho, rou, nzw.
- 13 Kha vha sumbedze vhagudi hune mabammbirimishumo a u vhala a vhewa hone.
- 14 Kha vha vhidze monitha dza bugu, dza lenelo divha, uri vha ite ndowendowe ya u kuvhanganya mabammbirimishumo a u vhala.

Lavhuvhili

U ɽalukanya mibvumo na Foniki:

Minete ya 15

Kha vha ɽivhadze mibvumo miswa na maipfi maswa

- 1 Kha vha ɽalutshedze uri musi ri tshi guda foniki nañwaha, zwi na ndeme uri ri thetshelese nga vhuronwane.
- 2 Kha vha ɽalutshedze uri namusi, ri ɽo tamba mutambo wa **Mugudisi Vha ri**. Hoyu ndi mutambo une wa ɽoɽa uri ri thetshelese nga vhuronwane nga maandã! Hoyu mutambo ri ɽo anzela u u tamba ñwaha uno wothe!
- 3 Kha vha ɽalutshedze vhagudi milayo:
  - a Kha vha ɽalutshedze uri vha khou ya u ita mitsukunyeo yo fhambanaho, u fana na u fara ɽhoho; u fhufhisa khaithi; u tshinisa ñingo; u fhufha kararu; nzw.
  - b Arali vhone vha nga thoma ngauri, 'mugudisi vha ri', vhagudi vha tea u ita nyito ye ya bulwa.
  - c Arali vha sa songo amba uri 'mugudisi vha ri', vhagudi vha tea u ima vha sa tsukunyei.
  - d Arali mugudi a nga ita nyito vhone vha songo ri 'mugudisi vha ri', mugudi uyu o kaɽa lune a tea u dzula fhasi.
  - e Mukundi/muwini ndi uyo mugudi we a sala e ethe.
- 4 Kha vha ri vhagudi vha ime.
- 5 Kha vha tambe mutambo uyu u swika ho sala mugudi muthihi fhedzi o imaho!

Muñwalo:

Minete ya 15

Kha vha ñwale maɽedere maswa kana ɽedere ɽiswa/maipfi maswa/mafhungo maswa

- 1 Kha vha humbudze vhagudi uri monitha dza bugu dzi ɽo dovha dza vha dzone dzi no phakhela bugu dza ndowedzo na mabammbirimishumo a u vhalã.
- 2 Kha vha humbudze vhagudi hune bugu dza ndowedzo dza ɽo dzula hone na uri dzo fhandekanywa nga ndila ifhio (nga zwigwada, rou, nzw.)
- 3 Kha vha humbudze vhagudi kudobele kwa tshiɽhopho tsha bugu dza ndowedzo vha tshi itela zwigwada zwavho, rou, nzw.
- 4 Kha vha vha humbudze uri bugu dzi phakhelwa vhañwe nga ndilaɽe, hu na vuhwavho, vhuronwane na u shaya thotho (vha songo posana mabammbirimishumo!)
- 5 Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha ɽe vha vhe monitha dza bugu dza ɽeneɽo ɽuvha. Vha **songo vha** vhagudi vhe vha vha nanga nga Musumbuluwo.
- 6 Kha vha ñee monitha dza bugu ndaela ya uri vha ite ndowendowe ya u phakhela bugu.
- 7 Kha vha vha ñee ndaela vha dzule fhasi vho fhumula.

- 8 Musi mugudi muṅwe na muṅwe o no fhiwa bugu, kha vha ṅee vhagudi vhoṭhe ndaela ya uri vha vule siaṭari ḷa u ranga ḷi songo ṅwalwaho tshithu.
- 9 Kha vha ṅee vhagudi ndaela ya uri vha ṅwalulule deithi/ḍuvha i/ḷi re kha bodo nga u ṭavhanya. Kha vha ṭalutshedze vhagudi uri vha ḍo ṅewa minete muthihi fhedzi wa u ita izwi. (Zwi na ndeme u gudisa vhagudi u shuma nga u ṭavhanya!)
- 10 Kha vha ṭalutshedze uri monitha dza bugu dzi ḍo dovha dza vha dzone dzi no kuvhanganya bugu.
- 11 Kha vha humbudze vhagudi nga kukuvhanganyele kwa bugu vha tshi itela rou dzavho, zwigwada zwavho, nzw.
- 12 Kha vha humbudze vhagudi nga hune bugu dza vhewa hone.
- 13 Kha vha vhidze monitha dza bugu, dza ḷeneḷo ḍuvha, uri vha ite ṅdowendowe ya u kuvhanganya bugu.

U vhala (khathihi) na vhagudi:

Minete ya 15

U vhala ha U ranga

- 1 Kha vha ṭalutshedze uri ṅaṅwaha, ri ḍo ita zwa u vhala (khathihi) na vhagudi.
- 2 Kha vha humbudze vhagudi uri u vhala (khathihi) na vhagudi hu ḍo itiwa ho dzulwa kha **khaphethe/methe**, u re phanda kiḷasini.
- 3 Kha vha ṭalutshedze uri vhagudi vha fanela u dzula kha **khaphetheni/metheni** nga u ṭavhanya nahone vho fhumula.
- 4 Kha vha sumbedze vhagudi uri vha ya hani **khaphetheni/metheni**. Kha vha ṭalutshedze uri vha songo kwamana nga zwanda, vha songo amba, nahone vha tea u tshimbila nga u ṭavhanya na nga vhuronwane!
- 5 Kha vha nange sisiteme ya u ya khaphetheni/metheni, ine ya shumela kiḷasi yavho khathihi na vhagudi, u fana na ya: **Rou nga rou/Muduba nga muduba**.
- 6 Kha vha vhidze vhagudi uri vha kha rou ifhio, u itela u ḍivha uri vha kha Rou ya 1, Rou ya 2, Rou ya 3, nzw.
- 7 Kha vha ṭalutshedze vhagudi uri vha tea **u elelwa** rou dzavho.
- 8 Kha vha vhidze vhagudi **nga rou nga rou** uri vha ye khaphetheni/metheni.
- 9 Musi vhagudi vho no dzula kha khaphethe/methe, kha vha ṭalutshedze uri kha u vhala (khathihi) na vhagudi, hu na milayo ya kudzulele kha khaphethe/methe.
- 10 Kha vha vhidzise vhagudi vha ri: Ni vhona u nga zwithu zwifhio zwi re na ndeme musiro dzula roṭhe kha khaphethe/methe?
- 11 Kha vha ite tsukamihumbulo na vhagudi ya mihumbulo i si gathi, sa u sa sokou farafara vhaṅwe, u sa vhivha vhudzulo, u thetshelesa vhaṅwe vha tshi amba, nzw.
- 12 Kha vha ṭalutshedze na u sumbedza kudzulele kha khaphethe/methe/methe musu wa u vhala (khathihi) na vhagudi, u fana na:
  - a Ri dzula ro pfunṅa tshisenga kana ro imisa magona, u itela uri muṅwe na muṅwe a wane vhudzulo.

- b Zwanḁa kha zwi vhewe kha zwirumbi zwashu kana zwi songo ṭharamudzelwa kha vhaṅwe.
  - c Ri thetshelesa ro fhumula musi hu tshi khou vhaliwa tshiṭori.
  - d Ri amba ro thoma ra imisa tshanda.
- 13 Kha vha ṅee vhagudi ndaela ya u ita ṅdowendowe ya minete i si gathi ya kudzulele musi wa u vhala (khathihi) na vhagudi.
- 14 Kha vha humbudze vhagudi uri ri tea hafhu u guda u humela vhudzuloni hashu nga u ṭavhanya nahone ro fhumula.
- 15 Kha vha sumbedze vhagudi uri vha humela hani vhudzuloni havho. Kha vha ṭalutshedze uri vha songo kwamana nga zwanḁa, vha songo amba, nahone vha tea u tshimbila nga u ṭavhanya na nga vhuronwane!
- 16 Kha vha vhidze vhagudi nga rou nga rou vha ye vhudzuloni havho.

U vhala nga tshigwada ha u tou sumbiwa ṅdila

Minete ya 30

- 1 Kha vha humbudze vhagudi uri ri ḁo shumisa sisiteme i re na u tokomelwa ya u phakhela **Mabammbirimishumo a U vhala**.
- 2 Kha vha humbudze vhagudi uri monitha dza bugu dzi ḁo ita na u phakhela kilasi mabammbirimishumo a u vhala.
- 3 Kha vha sumbedze vhagudi nga hune mabammbirimishumo a u vhala a ḁo dzula hone na uri o fhandekanywa nga ṅdila ifhio (nga zwigwada, rou, nzw.)
- 4 Kha vha humbudze vhagudi nga kudobele kwa tshiṭhopho tsha mabammbirimishumo a u vhala vha tshi zwi ita nga tshigwada, rou, nzw.
- 5 Kha vha vha humbudze uri mabammbirimishumo a phakhelwa vhaṅwe hu na vhuhwavho, vhuronwane na u shaya thotho (vha songo posana bugu!)
- 6 Kha vha vhidze monitha dza bugu, ntswa dza Lavhuvhili, dzi ḁe dzi phakhele mabammbirimishumo a u vhala.
- 7 Kha vha vha ṅee ndaela ya u ita ṅdowendowe ya u phakhela mabammbirimishumo a u vhala.
- 8 Kha vha vha ṅee ndaela vha dzule fhasi vho fhumula.
- 9 Kha vha ṅee ndaela vhagudi vhoṭhe uri vha lavhelese mabammbirimishumo a u vhala.
- 10 Kha vha humbudze vhagudi nga zwa aikhoni/zwigazwifanyiso dzi re kha mabammbirimishumo a u vhala:
  - a Maṭo: Lavhelesani ni bule ipfi.
  - b Mulomo: Bulani maipfi ri a pfe.
  - c Hu vhala mugudi muthihi: Tholokanyo/U vhala nga muthihi.
  - d Hu vhala vhagudi vhavhili: Tholokanyo/U vhala nga phere.
- 11 Kha vha humbudze vhagudi uri monitha dza bugu dzi ḁo dovha dza vha dzone dzi no ḁo kuvhanganya mabammbirimishumo a u vhala.
- 12 Kha vha humbudze vhagudi ṅdila ine vha ḁo kuvhanganya ngayo mabammbirimishumo vha tshi itela rou yavho, tshigwada, nzw.

- 13** Kha vha humbudze vhagudi nga hune vha tea u vhea hone mabammbirimishumo.
- 14** Kha vha vhidze monitha dza bugu, dza lenelo duvha, uri vha ite ndowendowe ya u kuvhanganya mabammbirimishumo a u vhala.
- 15** Zwo no ralo, kha vha nee vhana ndingotshihaḁu ya oraḁa vha tshi linga nyelwa dzavho dza aikhoni na uri vha vhe vha tshi ḁidowedza u imisa zwanda u ri vha sumbiwe vha ambe.
- 16** Kha vha vhudzise vhagudi mbudziso dzi no nga:
- a** Ndi aikhoni ifhio i no ri vhudza uri ri vhale nga phere?
  - b** Aikhoni ya milomo i amba mini?
  - c** Ni tea u ita mini musi ni tshi vhona aikhoni ya mulomo?
  - d** Nzw.

Lāvthuraru

Nyito dza Oraḷa

Minete ya 15

VHEGE YA 1

ḌIVHAMAIPFI YA THERO

- 1 Kha vha funze vha tshi shumisa PATS.
- 2 Kha vha ṭane maipfi na tsumbedzelo kha Bodo ya Ḍivhamaipfi ya Thero.
  - a Tshinwevho
    - Kha vha phakhele bugu dza vhagudi.
    - Kha vha ole tshivhumbeo TSHI SA KONḌI kha bodo.
    - Kha vha ṭalutshedze vhagudi uri vha ole tshivhumbeo TSHINWE-VHO buguni dzavho.
    - Kha vha zwi dovholele luṅa u swika kha luṅanu.

VHUTSILA HA U ANETSHELA ZWIṬORI (VHEGE YA U THOMA YA THERO)

- 1 Kha vha ṭalutshedze uri ṅanwaha, kha ngudo dza vhotsila ha u anetshele zwiṭori, ri ḍo shuma ri kha zwigwada. Ri tea u vhumba zwigwada zwiṭuku ri sa ongolowi!
- 2 Kha vha ṭalutshedze vhagudi uri vha vhumba hani zwigwada zwiṭuku. Kha vha sumbedze vhagudi uri vhone vane vha ḍo vha kha tshigwada nga tshithihi nga tshithihi.
- 3 (Sa tsumbo: arali vhagudi vhu dzula kha rou dzavho, ṅḍila i no leluwa ya u vhumba zwigwada zwiṭuku ndi ya uri vhagudi vhavhili vho dzulaho kha rou ya phanḍa vha rembuluwe vha sedze vhagudi vhavhili vha re kha rou i re murahu havho, kha rou ya vuvhili.)
- 4 Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a pfesesa uri ndi nnyi a re kha tshigwada tshavho na uri vha dzhena hani kha tshigwada tshavho.
- 5 Kha vha tambe mutambo u no thusa vhagudi u guda uri vha nga vhumba hani zwigwada zwavho zwiṭuku nga u ṭavhanya.
- 6 Kha vha ṭalutshedze uri musi vha tshi bula ipfi 'kha ri ye', vhagudi vha ḍo ṅewa minete ya 30 ya u gidimela kha zwigwada zwavho zwiṭuku.

- 7 Mugudi muñwe na muñwe ane a kundelwa u dzhena kha tshigwada tshawe nga minete ya 30 o bva, hu tshi katelwa na tshigwada tshawe tshothe! Vha tea u ða vha ima phanda ha kilasi.
- 8 Kha vha tambe mutambo uyu u swika hu tshi sala tshigwada tshithihi fhedzi. (Arali zwo tea, kha vha fhungudze tshifhinga tsha u gidimela zwigwadani tshi vhe minete ya 20, minete ya 10).

U talukanya mibvumo na Foniki:

Minete ya 15

Kha vha ðivhadze mibvumo miswa na maipfi maswa

- 1 Kha vha humbudze vhagudi uri musi ri tshi guda foniki ñañwaha, zwi na ndeme uri ri thetshelese nga vhuronwane..
- 2 Kha vha talutshedze uri ñamusi, ri ðo tamba mutambo wa **Mugudisi Vha ri**.
- 3 Kha vha humbudze vhagudi milayo ya hone:
  - a Kha vha talutshedze uri vha khou ya u ita mitsukunyeo yo fhambanaho, u fana na u fara thoho; u fhufhisa khaithi; u tshinisa ningo; u fhufha kararu; nzw.
  - b Arali vhone vha nga thoma ngauri, 'mugudisi vha ri', vhagudi vha tea u ita nyito ye ya bulwa.
  - c Arali vha sa songo amba uri 'mugudisi vha ri', vhagudi vha tea u ima vha sa tsukunyei.
  - d Arali mugudi a nga ita nyito vhone vha songo ri 'mugudisi vha ri', mugudi uyu o kaṭa lune a tea u dzula fhasi.
  - e Mukundi/muwini ndi uyo mugudi we a sala e eṭhe.
- 4 Kha vha ri vhagudi vha ime.
- 5 Kha vha tambe mutambo uyu u swika ho sala mugudi muthihi fhedzi o imaho!

Muñwalo:

Minete ya 15

Kha vha ñwale maḷedere maswa kana ḷedere ḷiswa/maipfi maswa/mafhungo maswa

- 1 Kha vha humbudze vhagudi uri monitha dza bugu dzi ðo dovha dza vha dzone dzi no phakhela bugu dza ñdowedzo na mabammbirimishumo a u vhalala.
- 2 Kha vha humbudze vhagudi hune bugu dza ñdowedzo dza ðo dzula hone na uri dzo fhandekanywa nga ñdila ifhio (nga zwigwada, rou, nzw.)
- 3 Kha vha humbudze vhagudi kudobele kwa tshithopho tsha bugu dza ñdowedzo vha tshi itela zwigwada zwavho, rou, nzw.
- 4 Kha vha vha humbudze uri bugu dzi phakelwa vhañwe nga ñdilade, hu na vuhwavho, vhuronwane na u shaya thotho (vha songo posana mabammbirimishumo!)
- 5 Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha ðe vha vhe monitha dza bugu dza ḷeneḷo ḷuvha. Vha **songo vha** vhagudi vhe vha vha nanga u thomani.

- 6 Kha vha nee monitha dza bugu ndaela ya uri vha ite ndowendowe ya u phakhela bugu.
- 7 Kha vha vha nee ndaela vha dzule fhasi vho fhumula.
- 8 Musi mugudi muñwe na muñwe o no fhiwa bugu, kha vha nee vhagudi vhothe ndaela ya uri vha vule siatari la u ranga li songo ñwalwaho tshithu.
- 9 Kha vha nee vhagudi ndaela ya uri vha ñwalulule deithi/duvha i/li re kha bodo nga u tsvhanya. Kha vha talutshedze vhagudi uri vha do newa minete mivhili fhedzi ya u ita izwi. (Zwi na ndeme u gudisa vhagudi u shuma nga u tsvhanya!)
- 10 Kha vha nee vhagudi ndaela ya uri vha ñwale madzina avho nga vhudele nahone nga u tsvhanya nga fhasi ha deithi/duvha. Kha vha talutshedze uri vha na minete ya 30 fhedzi ya u ita izwi.
- 11 Kha vha nee ndaela vhagudi vhane vha kha di vha na tshifhinga tsho salaho uri vha ñwale madzina avho hafhu (kana vha a ñwale lunzhilunzhi kha minete ya 30 ye vha newa).
- 12 Musi minete ya 30 yo no fhela, kha vha nee vhagudi ndaela ya u tiba bugu dzavho.
- 13 Kha vha humbudze vhagudi uri monitha dza bugu dzi do dovha dza vha dzone dzi no kuvhanganya bugu.
- 14 Kha vha humbudze vhagudi nga kukuvhanganyele kwa bugu vha tshi itela rou dzavho, zwigwada zwavho, nzw.
- 15 Kha vha humbudze vhagudi nga hune bugu dza vhewa hone.
- 16 Kha vha vhidze monitha dza bugu dza lenelo duvha uri vha ite ndowendowe ya u kuvhanganya bugu.

Tsvhudzo: Vha nga vhea ito musi vhagudi vha tshi khou ñwala madzina avho vha mbo di vha linga lu si lwa fomala vha tshi sedza uri ndi vhagudi vhafhio vha re kilasini yavho vhane vha talukanya kuñwalele kwa madzina avho, na uri vha zwi ita nga luvhilo lungafhani.

U ñwala:

Minete ya 30

Pulane na mvetomveto

FUREME YA U ÑWALA:

Tshikolo tshi ita uri ndi di pfe ndo _____

Tshithu tshine nda tshi funa nga tshikolo ndi _____

NYEDZISELO/U MODELA

- 1 Kha vha talutshedze uri namusi, vhagudi vha do engedza liñwe fhungo kha zwe vha ñwala nga Musumbuluwo.
- 2 Namusi vha do elekanya nga tshithu tshine nda tshi funa nga tshikolo!
- 3 Kha vha vhalele vhagudi fureme ntswa ya u ñwala.

- 4 Kha vha shumise **u modela** kha u sumbedza vhagudi uri ri tea **u elekanya ri sa athu n̄wala**.
- 5 Kha vha vhudze vhagudi mihumbulo ine vhone vha vha nayo ya u ḁadza fureme ya u n̄wala: Ndi funa nga maanda u gudisa vhagudi u vhala, ngauri u vhala hu na ndeme!
- 6 Kha vha shumise **u modela** kha u engedza kha tshifanyiso tshe vha vha olela, sa: Ni khou shuma na vhañwe vhagudi kha tshigwada tshiṭuku.
- 7 Kha vha ṭalutshedze maipfi ane vha ḁo a shumisa. **Kha vha tale mutalo wa ipfi liñwe na liñwe**.
- 8 Kha vha shumise **u modela** kha u fhedzisa fureme ya u n̄wala, sa: **Tshithu tshine nda tshi funa nga tshikolo ndi** u gudisa u vhala!
- 9 **Bulani maipfi ni tshi ongolowa sa tshibode ni n̄wale mibvumo ine na i ḁivha**.
- 10 **Kha vha shumise zwiko** (maipfimaḁowelwa nga tshivhumbeo na maipfi ḁivhamaipfi ya thero) ni tshi dzhenisa leibuḁu kha zwifanyiso.
- 11 **Kha vha thuthe tsumbo yavho** i re kha bodo ya tshoko. Kha vha ṭalutshedze uri yo vha i tshi tou vha tsumbo fhedzi, zwino **vhagudi vha tea u n̄wala mihumbulo yavho vhone vhañe**.

NDAELA DZA ORALA

- 1 Kha vha humbudze vhagudi uri nga Musumbuluwo ro elekanya nga uri tshikolo ri tshi vhona nga n̄dila-ḁe.
- 2 N̄amusi ri ḁo engedza liñwe fhungo kha zve ra n̄wala.
- 3 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ndi tshithu tshifhio tshine na tshi funesa tshikoloni?
- 4 Kha vha ṅee vhagudi ndaela ya **u elekanya vha sa athu n̄wala**.
- 5 Kha vha ṭalutshedze uri vhagudi vha tea u ḁa na mihumbulo yavho – vha **songo** n̄walulula mihumbulo ya Mugudisi!
- 6 Kha vha ṭalutshedze uri ri **rembuluwa ra amba** nga n̄dilade:
  - a Vhagudi vha tea u rembuluwa vha sedza muthu a re tsini navho.
  - b Vha tea u sielisana u vhudza phathinara dzavho phindulo ya mbudziso.
  - c Musi phathinara i tshi khou amba, vha teau thetshelesa nga vhuronwane!
- 7 Kha vha ṅee vhagudi ndaela ya uri vha **rembuluwe vha ambe** na phathinara dzavho nga tshithu tshine vha tshi funesa tshikoloni.
- 8 **Kha vha mone na kilasi vha vhe na vhuṭanzi uri mugudi muñwe na muñwe u na phathinara ine a ḁo amba nayo. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha khou amba nga mbudziso ye vha vha vhudzisa**
- 9 Kha vha vhidze vhagudi vha 3–4 uri vha vha vhudze tshithu tshine phathinara wavho vha tshi takalela tshikoloni.
- 10 Vha tea u amba uri: tshithu tshine phathinara wavho vha tshi takalela tshikoloni ...
- 11 Kha vha ṭalutshedze uri zwino vhagudi vha ḁo shumisa fureme ya u n̄wala kha u ola na u n̄wala nga ha mihumbulo yavho!

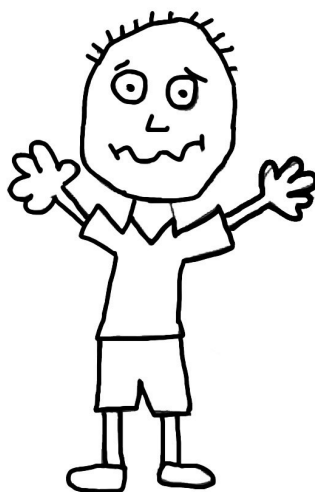
U N̄WALA

- 1 **Kha vha vhidze monitha dza bugu dzi phakhele bugu dza ndowedzo.**
- 2 Kha vha nee vhagudi ndaela ya u wana zwe vha n̄wala nga Musumbuluwo. Vha do **engedza** kha zwenezwi!
- 3 Musi vhagudi vha tshi khou n̄wala, vhone kha vha tshimbile na kilasi vha tshi enda vha tshi fara **khuvhangantshihadu** na vhagudi.
- 4 Kha vha ri vhagudi **vha ambe nga zwe vha n̄wala.**
- 5 Kha vha thuse vhagudi u fhedzisa fureme ya u n̄wala.
- 6 Kha vha thuse vhagudi u **bula maipfi vha tshi ongolowa sa tshibode** khathihi na **u shumisa zwiko.**
- 7 **Kha vha t̄t̄uwedze vhagudi.**

U REMBULUWA VHA AMBA

- 1 Musi ho sala minete ya 2–3, kha vha vhudze vhagudi uri vha vhee penisela dzavho kule.
- 2 Kha vha humbudze vhagudi uri musiri tshi **rembuluwa ra amba**, ri rembulutshela kha phathinara dzashu ra amba/rera!
- 3 Kha vha vhudze vhagudi uri vha **rembuluwe vha ambe** nga nyolo dzavho na phathinara dzavho.

Kha vha nembledze zwe vhagudi vha n̄wala kha luvhondo u mona na kilasi, kha vhuntha/levele hu/i no swikelea nga maṭo a vhagudi. Hezwi zwi thusa uri vhagudi vha kone u amba nga thero.

1+1	=	2✓
2+2	=	4✓
3+3	=	6✓

Tshithu tshine tsha ntakadzesa
tshikaloni ndi mpalo.

U vhala nga tshigwada ha u tou sumbiwa ndila

Minete ya 30

ZWIGWADA: _____

- 1 Kha vha humbudze vhagudi uri ri do shumisa sisiteme i re na u tokomelwa ya u phakhela **Mabammbirimishumo a U vhala**.
- 2 Kha vha humbudze vhagudi uri monitha dza bugu dzi do ita na u phakhela kilasi mabammbirimishumo a u vhala.
- 3 Kha vha sumbedze vhagudi nga hune mabammbirimishumo a u vhala a do dzula hone na uri o fhandekanywa nga ndila ifhio (nga zwigwada, rou, nzw.)
- 4 Kha vha humbudze vhagudi nga kudobele kwa tshithopho tsha mabammbirimishumo a u vhala vha tshi zwi ita nga tshigwada, rou, nzw.
- 5 Kha vha vha humbudze uri mabammbirimishumo a phakhelwa vhañwe hu na vuhwawho, vhuronwane na u shaya thotho (vha songo posana bugu!)
- 6 Kha vha vhidze monitha dza bugu dza Lavhuraru, dzi de dzi phakhele mabammbirimishumo a u vhala.
- 7 Kha vha vha nee ndaela ya u ita ndowendowe ya u phakhela mabammbirimishumo a u vhala.
- 8 Kha vha vha nee ndaela vha dzule fhasi vho fhumula.
- 9 Kha vha nee ndaela vhagudi vhothe uri vha lavhelese mabammbirimishumo a u vhala.
- 10 Kha vha humbudze vhagudi nga zwa aikhoni dzi re kha mabammbirimishumo a u vhala:
  - a Maṭo: Lavhelesani ni bule ipfi.
  - b Mulomo: Bulani maipfi ri a pfe.
  - c Hu vhala mugudi muthihi: Tholokanyo/U vhala nga muthihi.
  - d Hu vhala vhagudi vhavhili: Tholokanyo/U vhala nga phere
- 11 Kha vha talutshedze uri namusi ndi Lavhuraru, zwino vhagudi vha tea u lavhelesa nyito ya Lavhuraru.
- 12 Kha vha sumbedzele/modele kha vhagudi uri nyito iyi i itiwa nga ndilade, vha tshi shumisa aikhoni.
- 13 Vha no fhedza, kha vha talutshedze uri vhagudi vha tea u ita nyito iyi **nga ethe** (namusi kha vha pfuke zwa u vhala nga phere!)
- 14 Kha vha talutshedze uri musi ri tshi musi ri itshi ita zwa **u vhala nga wothe**, ri tea:
  - a U lavhelesa bammbiri langa nne mune.
  - b U edzisa u vhalela mbiluni maipfi a re kha bammbiri.
  - c Arali ipfi ri sa li divhi, ri nga vhudzisa muthu ane ra vha tsini nae kana ra pfuka ilo ipfi.
- 15 Kha vha fhe vhagudi tshifhinga tsha u ita ndowendowe ya u vhala nga vhothe. Kha vha mone na kilasi vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha kha khou shumisa mabammbirimishumo.

- 16** Nga murahu ha minete ya 5, kha vha hambudze vhagudi uri monitha dza bugu dzi do dovha dza vha dzone dzi no do kuvhanganya mabammbirimishumo a u vhalala.
- 17** Kha vha hambudze vhagudi ndila ine vha do kuvhanganya ngayo mabammbirimishumo vha tshi itela rou yavho, tshigwada, nzw.
- 18** Kha vha hambudze vhagudi nga hune vha tea u vhea hone mabammbirimishumo.
- 19** Kha vha vhidze monitha dza bugu, dza lenelo duvha, uri vha ite ndowendowe ya u kuvhanganya mabammbirimishumo a u vhalala.
- 20** Zwo no ralo, kha vha nee vhana ndingotshihadu ya orala vha tshi linga nyelwa dzavho dza aikhoni na uri vha vhe vha tshi didowedza u imisa zwanda u ri vha sumbiwe vha ambe.
- 21** Kha vha vhudzise vhagudi mbudziso dzi no nga:
- a** Ndi aikhoni ifhio i no ri vhudza uri ri vha nga phere?
  - b** Aikhoni ya mulomo i amba mini?
  - c** Ni tea u ita mini musi ni tshi vhona aikhoni ya mulomo?
  - d** Nzw.

Lavhuṅa

U ṭalukanya mibvumo na Foniki:

Minete ya 15

U Fhandekanya na u Ṭanganya

- 1 Kha vha humbudze vhagudi uri musi ri tshi guda foniki ṅaṅwaha, zwi na ndeme uri ri thetshelese nga vhuronwane.
- 2 Kha vha ṭalutshedze uri ṅamusi, ri ḁo tamba mutambo muswa wa **Bidiga, Bidiga, Dzii.**
- 3 **Kha vha ṭalutshedze vhagudi milayo:**
  - a Kha vha ṭalutshedze uri vha ḁo shumisa maipfi aya mavhili: bidigama na dzii.
  - b Musi vha tshi amba uri bidigama, vhagudi vha tea u bidigama.
  - c Musi vha tshi ri 'dzii' vha tea u ima nahone vho tou tshetee!
  - d Arali vhagudi vha sa ima 'dzii' vha a bva!
- 4 Kha vha ri vhagudi vha ime.
- 5 Kha vha ri: bidiga, bidiga, bidiga, bidiga, bidiga, bidiga, dzii!
- 6 Kha vha vhudze vhagudi vhane vha si ime dzii uri vha dzule fhasi!
- 7 Kha vha dovhoolole lu re na tshivhalo.

U vhalala (khathihi) na vhagudi:

Minete ya 15

U vhalala ha vhuvhili

- 1 Kha vha ṭalutshedze uri ṅaṅwaha, ri ḁo ita zwa u vhalala (khathihi) na vhagudi.
- 2 Kha vha humbudze vhagudi uri u vhalala (khathihi) na vhagudi hu ḁo itiwa ho dzulwa kha **khaphethe/methe**, u re phanda kilasini.
- 3 Kha vha ṭalutshedze uri vhagudi vha fanela u dzula **kha khaphethe/methe** nga u ṭavhanya nahone vho fhumula.
- 4 Kha vha sumbedze vhagudi uri vha ya hani khaphetheni/metheni. Kha vha ṭalutshedze uri vha songo kwamana nga zwanḁa, vha songo amba, nahone vha tea u tshimbila nga u ṭavhanya na nga vhuronwane!
- 5 Kha vha nange sisiteme ya u ya khaphetheni/metheni, ine ya shumela kilasi yavho khathihi na vhagudi, u fana na ya: **Rou nga rou/Muduba nga muduba.**
- 6 Kha vha vhudze vhagudi uri vha kha rou ifhio, u itela u ḁivha uri vha kha Rou ya 1, Rou ya 2, Rou ya 3, nzw.
- 7 Kha vha ṭalutshedze vhagudi uri vha tea **u elelwa** rou dzavho.
- 8 Kha vha vhidze vhagudi nga rou nga rou uri vha ye khaphetheni/metheni.
- 9 Kha vha humbudze vhagudi nga kudzulele kwa khaphetheni/metheni musi wa u vhalala (khathihi) na vhagudi, u fana na:
  - a Ri dzula ro pfunḁa tshisenga kana ro imisa magona, u itela uri muṅwe na muṅwe a wane vhudzulo.

- b Zwanḁa kha zwi vhewe kha zwirumbi zwashu kana zwi songo ṭharamudzela kha vhaṅwe.
  - c Ri thetshesela ro fhumula musi hu tshi khou vhaliwa tshiṭori.
  - d Ri amba ro thoma ra imisa tshanda.
- 10 Kha vha ṭalutshedze uri musi wa U vhalu (khathihi) na Vhagudi, vhagudi vha tea u thetshesela zwiṭori nga vhuronwane.
  - 11 Kha vha vhale tshiṭori tshi re kha siaṭari ḁa 2 ḁa bugu ya mishumo ya DBE, vha tshi vhalele nṭha.
  - 12 Kha vha vhudzise vhagudi mbudziso dzi tevhelaho. Vha vha humbudze uri vha tea u imisa zwanḁa arali vha tshi ṭodou fhindula:
    - a Ndi vhoneyi vhe vha ya lwanzhe musi tshikolo tshi tshi vala/nga maḁuvha a u awela?
    - b Ndi vhoneyi vhe vha ya ha makhulu wavho?
    - c Jabu o ḁi pfa hani musi hu si na he a dala hone musi tshikolo tshi tsha vala?
  - 13 Kha vha ṅee vhagudi ndaela ya u ita ndowendowe ya minete i si gathi ya kudzulele musi wa u vhalu (khathihi) na vhagudi.
  - 14 Kha vha humbudze vhagudi uri ri tea hafhu u guda u humela vhudzuloni hashu nga u ṭavhanya nahone ro fhumula.
  - 15 Kha vha sumbedze vhagudi uri vha humela hani vhudzuloni havho. Kha vha ṭalutshedze uri vha songo kwamana nga zwanḁa, vha songo amba, nahone vha tea u tshimbila nga u ṭavhanya na nga vhuronwane!
  - 16 Kha vha vhidze vhagudi nga rou nga rou vha ye vhudzuloni havho.

U vhalu nga tshigwada ha u tou sumbiwa ndila

Minete ya 30

- 1 Kha vha humbudze vhagudi uri ri ḁo shumisa sisiṭeme i re na u tokomelwa ya u phakhela **Mabammbirimishumo a U vhalu**.
- 2 Kha vha humbudze vhagudi uri monitha dza bugu dzi ḁo ita na u phakhela kilasi mabammbirimishumo a u vhalu.
- 3 Kha vha sumbedze vhagudi nga hune mabammbirimishumo a u vhalu a ḁo dzula hone na uri o fhandekanywa nga ndila ifhio (nga zwigwada, rou, nzw.)
- 4 Kha vha humbudze vhagudi nga kudobele kwa tshiṭhopho tsha mabammbirimishumo a u vhalu vha tshi zwi ita nga tshigwada, rou, nzw.
- 5 Kha vha vha humbudze uri mabammbirimishumo a phakhelwa vhaṅwe hu na vuhwavho, vhuronwane na u shaya thotho (vha songo posana bugu!)
- 6 Kha vha vhidze monitha dza bugu, ntswa dza Lavhuṅa, dzi ḁe dzi phakhele mabammbirimishumo a u vhalu.
- 7 Kha vha vha ṅee ndaela ya u ita ndowendowe ya u phakhela mabammbirimishumo a u vhalu.
- 8 Kha vha vha ṅee ndaela vha dzule fhasi vho fhumula.
- 9 Kha vha ṅee ndaela vhagudi vhoṭhe uri vha lavhelese mabammbirimishumo a u vhalu.

- 10** Kha vha humbudze vhagudi nga zwa aikhoni dzi re kha mabammbirimishumo a u vhala:
- a** Maṭo: Lavhelesani ni bule ipfi.
  - b** Mulomo: Bulani maipfi ri a pfe.
  - c** Hu vhala mugudi muthihi: Tholokanyo/U vhala nga muthihi.
  - d** Hu vhala vhagudi vhavhili: Tholokanyo/U vhala nga phere.
- 11** Kha vha ṭalutshedze uri ṇamusi ndi Ḷavhuraru, zwino vhagudi vha tea u lavhelesa nyito ya Ḷavhuṇa.
- 12** Kha vha sumbedzele/modeḷe kha vhana uri nyito iyi i itiwa nga ṇḍilade, vha tshi shumisa aikhoni.
- 13** Vha no fhedza, kha vha ṭalutshedze uri vhagudi vha tea u ita nyito iyi **nga ethe** (*ṇamusi kha vha pfuke zwa u vhala nga phere!*)
- 14** Kha vha ṭalutshedze uri musu ri tshi musu ri itshi ita zwa **u vhala nga wothe**, ri tea:
- a** U lavhelesa bammbiri ḷanga ṇṇe muṇe.
  - b** U edzisa u vhalela mbiluni maipfi a re kha bammbiri.
  - c** Arali ipfi ri sa ḷi ḍivhi, ri nga vhudzisa muthu ane ra vha tsini nae kana ra pfuka ilo ipfi.
- 15** Kha vha fhe vhagudi tshifhinga tsha u ita ṇḍowendowe ya u vhala nga vhothe. Kha vha mone na kilasi vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha kha khou shumisa mbammbirimishumo.
- 16** Nga murahu ha minete ya 5, kha vha humbudze vhagudi uri monitha dza bugu dzi ḍo dovha dza vha dzone dzi no ḍo kuvhanganya mabammbirimishumo a u vhala.
- 17** Kha vha humbudze vhagudi ṇḍila ine vha ḍo kuvhanganya ngayo mabammbirimishumo vha tshi itela rou yavho, tshigwada, nzw.
- 18** Kha vha humbudze vhagudi nga hune vha tea u vhea hone mabammbirimishumo.
- 19** Kha vha vhidze monitha dza bugu, dza ḷenelo ḍuvha, uri vha ite ṇḍowendowe ya u kuvhanganya mabammbirimishumo a u vhala.
- 20** Zwo no ralo, kha vha ṇee vhana ndingotshihadu ya oraḷa vha tshi linga nyelelwa dzavho dza aikhoni na uri vha vhe vha tshi ḍidowedza u imisa zwanda u ri vha sumbiwe vha ambe.
- 21** Kha vha vhudzise vhagudi mbudziso dzi no nga:
- a** Ndi aikhoni ifhio i no ri vhudza uri ri vhale nga phere?
  - b** Aikhoni ya mulomo i amba mini?
  - c** Ni tea u ita mini musu ni tshi vhona aikhoni ya mulomo?
  - d** Nzw.

Lavhuṭanu

Nyito dza Oraḷa

Minete ya 15

VHEGE YA 1

DIVHAMAIPFI YA THERO

- 1 Kha vha funze vha tshi shumisa PATS.
- 2 Kha vha ṭane maipfi na tsumbedzelo kha Bodo ya Divhamaipfi ya Thero.
  - a Zwi no fana
  - b Zwiṅwevho
    - Kha vha kuvhanganye zwiṅwe zwithu, zwi no fana na: bugu dza mishumo dza 2 dza DBE, penisela, zwipeḍukwa zwa 2 zwa tshoko, na tshiphumulabodo.
    - Kha vha sumbedze vhagudi zwithu zwivhili.
    - Kha vha ṭalutshedze uri arali zwithu zwi ZWI NO FANA, vhagudi vha tea U IMISA MAGUNWE.
    - Arali izwi zwithu zwi sa fani, vha dzudze zwanḍa zwavho kha desike.

THERISANO NA MAṆWALWA A U VHALA(KHATHIHI) NA VHAGUDI

- 1 Kha vha ṅwale fureme ya therisano kha bodo ya tshoko:
  - a Zwiḷiwa zwine nda zwi funesa ndi ...
  - b Nyito ine nda i funesa ndi ...
- 2 Kha vha ṭalutshedze uri ṅaṅwaha, ri ḍo shuma ri kha zwigwada zwiṭuku ri tshi rera nga maṅwalwa ashu a u vhalala (khathihi) na vhagudi. Ri tea u vhumba zwigwada zwiṭuku ri sa ongolowi!
- 3 Musi ri kha zwigwada zwashu, ri ḍo shumisa zwisimafhungo zwi re kha bodo uri ri vhe na therisano.
- 4 Kha vha vhalele vhagudi fureme ya therisano.
- 5 Kha vha ṭalutshedze uri ra vhuya ra dzhena kha zwigwada zwashu, mugudi muṅwe na muṅwe u tea u fhindula mbudziso inwe na inwe.
- 6 Kha vha thome u shumisa zwiga zwa u ṭhonifha tshiambi sa 'lubaḍa/tombo/tshiṅwe tshithu'.
- 7 Kha vha ṭalutshedze uri vhagudi vha tea u pfukisela tshiga kha muṅwe mugudi. Musi vho fara tshiga tsha lubaḍa lwa muambi, ndi tshifhinga tshavho tsha u amba. Musi muṅwe-vho henefho kha tshi gwada o fara lubaḍa muṅwe na muṅwe a re kha tshigwada u tea u thetshelesa.
- 8 Kha vha vhidze vhagudi vhararu vha ḍe phanḍa ha kiḷasi vhone vha sumbedze ngavho kupfukisele kwa lubaḍa nahone vha fhindule mbudziso hedzi:
  - a Mugudi wa 1 u fhindula Mbudziso 1.
  - b Mugudi wa 2 u fhindula Mbudziso 1.
  - c Mugudi wa 3 u fhindula Mbudziso 1.
  - d Mugudi wa 4 u fhindula Mbudziso 1.

- e Mugudi wa 1 u fhindula Mbudziso 2.
  - f Mugudi wa 2 u fhindula Mbudziso 2.
  - g Mugudi wa 3 u fhindula Mbudziso 2.
  - h Mugudi wa 4 u fhindula Mbudziso 2.
- 9 Kha vha humbudze vhagudi nga kuvhumbelwe kwa zwigwada zwiṭuku. Kha vha vha humbudze uri ndi vhone vha vha wela kha tshigwada tshinwe na tshinwe. Zwi fanela u fana na zwa zwigwada zwa Lavhuraru!
- 10 Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vhoṭhe vha elelwe uri ndi vhone vha vha kha zwigwada zwavho na uri vha vha ḁo dzhenisa hani zwigwadani zwavho.
- 11 Kha vha ṭalutshedze uri musi vha tshi bula ipfi 'kha ri ye', vhagudi vha ḁo newa minete ya 30 ya u gidimela kha zwigwada zwavho zwiṭuku.
- 12 Vho no fhedza, kha vha fhirisele lubaḁa kha zwigwada zwinwe nga tshithihi nga tshithihi. Vha ta u sielisa vha tshi fhindula mbudziso sa zwe vhone vha sumbedzela.

U ṭalukanya mibvumo na Foniki:

Minete ya 15

Ṭhalamaipfi

- 1 Kha vha ṭalutshedze uri musi ri tshi guda foniki ṇaṇwaha, zwi na ndeme uri ri thetshesele nga vhuronwane.
- 2 Kha vha ṭalutshedze uri ṇamusi, ri ḁo tamba mutambo wa **Nṇe na tshidulo tshanga.** Hoyu ndi mutambo une wa ṭoḁa uri ri thetshesele nga vhuronwane nga maanda! Hoyu mutambo ri ḁo anzela u u tamba ṇwaha uno woṭhe!
- 3 Kha vha ṭalutshedze vhagudi milayo:
- a Kha vha ṭalutshedze uri vhagudi vha ḁo ima tsini na zwidulo zwavho.
  - b Vhone vha ḁo vha ṇea ndaela.
  - c Vhagudi vha tea u thetshesele nga vhuronwane thangelavhuimo/mabulafhethu, uri vha si khakhe.
- 4 Kha vha ri vhagudi vha ime.
- 5 Kha vha ṇee ndaela dzi no fana na:
- a imani murahu ha tshidulo.
  - b imisani tshidulo ṇṭha.
  - c gonyani ṇṭha ha tshidulo.
  - d rathani ṇṭha ha tshidulo tshaṇu.

U vhalala (khathihi) na vhagudi:

Minete ya 15

Thevhelauvhala

- 1 Kha vha ṭalutshedze uri vhege inwe na inwe hu na u vhalala (khathihi) na vhagudi, ri ḁo ita nyito ya thevhelauvhala.

- 2 Kha vha ṭalutshedze uri vhagudi vha ḁo amba nga tshithu tshe vha tshi takalelesa tshi re tshifanyisoni tsha nyito yo fhiraho ya u vhala (khathihi) na vhagudi.
- 3 Kha vha shumise **u sumbedzela/u modela** kha u sumbedza vhagudi uri vha nga itisa hani manweledzo a fhungo lithihi u swika kha mavhili a zwi no bva kha tshitori: **Ndi kha ḁi zwi elelwa uri Jabu o vha o tungufhala ngauri o vha e na vhumvumu hayani.**
- 4 Kha vha dovhe vha vhale hafhu tshitori tshi re kha siaṭari la 2 la bugu ya mishumo ya DBE.
- 5 Kha vha ri vhagudi vha elekanye nga **manweledzo avho.**
- 6 Kha vha ri vhana vha 2–3 vha **nekane** mihumbulo na kilasi yoṭhe. **Kha vha thuse** vhagudi u vhumba mafhungo o fhelelaho.
- 7 Kha vha ṭalutshedze na u lulamisa thaidzo dze dza anza kha vhagudi.
- 8 Kha vha humbudze vhagudi uri ri **rembuluwa ra amba** nga ndilade:
  - a Vhagudi vha tea u rembuluwa vha sedza muthu a re tsini navho.
  - b Vha tea u sielisana u vhudza phathinara dzavho phindulo ya mbudziso.
  - c Musi phathinara i tshi khou amba, vha teau thetshelesa nga vhuronwane!
- 9 Kha vha ṅee vhagudi ndaela ya uri vha **rembuluwe vha ambe** na u anetshela phathinara dzavho **nga zwe vha ṭangana nazwo.**

U vhala nga tshigwada ha u tou sumbiwa ndila

Minete ya 30

- 1 Kha vha humbudze vhagudi uri ri ḁo shumisa sisiteme i re na u tokomelwa ya u phakhela **Mabammbirimishumo a U vhala.**
- 2 Kha vha humbudze vhagudi uri monitha dza bugu dzi ḁo ita na u phakhela kilasi mabammbirimishumo a u vhala.
- 3 Kha vha sumbedze vhagudi nga hune mabammbirimishumo a u vhala a ḁo dzula hone na uri o fhandekanywa nga ndila ifhio (nga zwigwada, rou, nzw.)
- 4 Kha vha humbudze vhagudi nga kudobele kwa tshithopho tsha mabammbirimishumo a u vhala vha tshi zwi ita nga tshigwada, rou, nzw.
- 5 Kha vha vha humbudze uri mabammbirimishumo a phakhelwa vhaṅwe hu na vuhwavho, vhuronwane na u shaya thotho (vha songo posana bugu!)
- 6 Kha vha vhidze monitha dza bugu, ntswa dza Lavhutaṅu, dzi ḁe dzi phakhele mabammbirimishumo a u vhala.
- 7 Kha vha vha ṅee ndaela ya u ita ndowendowe ya u phakhela mabammbirimishumo a u vhala.
- 8 Kha vha vha ṅee ndaela vha dzule fhasi vho fhumula.
- 9 Kha vha ṅee ndaela vhagudi vhoṭhe uri vha lavhelese mabammbirimishumo a u vhala.
- 10 Kha vha humbudze vhagudi nga zwa aikhoni dzi re kha mabammbirimishumo a u vhala:
  - a Maṭo: Lavhelesani ni bule ipfi.
  - b Mulomo: Bulani maipfi ri a pfe.
  - c Hu vhala mugudi muthihi: Tholokanyo/U vhala nga muthihi.

- d** Hu vhala vhagudi vhavhili: Tholokanyo/U vhala nga phere.
- 11** Kha vha talutshedze uri namusi ndi Lavhuraru, zwino vhagudi vha tea u lavhelesa nyito ya Lavhutanu.
- 12** Kha vha sumbedzele/modele kha vhana uri nyito iyi i itiwa nga ndilade, vha tshi shumisa aikhoni.
- 13** Vha no fhedza, kha vha talutshedze uri vhagudi vha tea u ita nyito iyi **nga ethe** (*namusi kha vha pfuke zwa u vhala nga phere!*)
- 14** Kha vha talutshedze uri musi ri tshi musi ri itshi ita zwa **u vhala nga wothe**, ri tea:
- a** U lavhelesa bammberi langa nne mune.
  - b** U edzisa u vhalela mbiluni maipfi a re kha bammberi.
  - c** Arali ipfi ri sa li divhi, ri nga vhudzisa muthu ane ra vha tsini nae kana ra pfuka ilo ipfi.
- 15** Kha vha fhe vhagudi tshifhinga tsha u ita ndowendowe ya u vhala nga vhothe. Kha vha mone na kilasi vha vhe na vhumanzi uri vhagudi vha kha khou shumisa mbammbirimishumo.
- 16** Nga murahu ha minete ya 5, kha vha humbudze vhagudi uri monitha dza bugu dzi do dovha dza vha dzone dzi no do kuvhanganya mabammbirimishumo a u vhala.
- 17** Kha vha humbudze vhagudi ndila ine vha do kuvhanganya ngayo mabammbirimishumo vha tshi itela rou yavho, tshigwada, nzw.
- 18** Kha vha humbudze vhagudi nga hune vha tea u vhea hone mabammbirimishumo.
- 19** Kha vha vhidze monitha dza bugu, dza lenelo divha, uri vha ite ndowendowe ya u kuvhanganya mabammbirimishumo a u vhala.
- 20** Zwo no ralo, kha vha nee vhana ndingotshihadu ya orala vha tshi linga nyelelwa dzavho dza aikhoni na uri vha vhe vha tshi didowedza u imisa zwanda u ri vha sumbiwe vha ambe.
- 21** Kha vha vhudzise vhagudi mbudziso dzi no nga:
- a** Ndi aikhoni ifhio i no ri vhudza uri ri vhale nga phere?
  - b** Aikhoni ya mulomo i amba mini?
  - c** Ni tea u ita mini musi ni tshi vhona aikhoni ya mulomo?
  - d** Nzw.

The background of the entire page is a light gray color with a repeating pattern of small, white, line-art icons. These icons represent various educational fields: science (flasks, beakers, globes, atoms), mathematics (calculators, rulers, compasses, triangles), arts (pencils, paint palettes, brushes), and general education (books, graduation caps, lightbulbs, speech bubbles).

Gireidi ya 2

THEMO YA 1

Vhege ya

2

Pfumbudzo

Musumbuluwo

Nyito dza Oraja

Minete ya 15

KHA VHA VUSULUDZE THERO: U LINGA NDIVHOTHANGELI (VHEGE YA VHUVHILI YA THERO)

- 1 Kha vha humbudze vhagudi uri nañwaha, ri do guda thero dzo fhambanaho.
- 2 Kha vha ole tshitendeledzi tshi re na ipfi **tshikolo** nga ngomu, vhukati ha bodo ya u ñwalela.
- 3 Kha vha vhudzise vhagudi vha ri: *Ndi zwifhio zwine na vho zwi ðivha malugana na tshikolo zwe na vha ni sa zwi ðivhi vhege yo fhiraho?*
- 4 Kha vha ñwale mihumbulo ya vhagudi i tshi mona na mapa wa muhumbulo. Kha vha vhee mihumbulo i no fana fhethu huthihi.
- 5 Arali vhagudi vha tshi balelwa u fhindula kha vha vhudzise mbudzisothuthuwedzi dzi tevhelaho:
  - a No ita mini tshikoloni vhege yo fhelaho tshi re tshiswa?
  - b Ndi mini tshiswa tshe na guda vhege yo fhelaho?
  - c Ni ðipfa hani malugana na u vha kha Gireidi ya 2?

ÐIVHAMAIPFI YA THERO

- 1 Kha vha ðalutshedze uri nañwaha ri do guda maipfi maswa manzhi ane a do ri thusa u bula mihumbulo yashu na ngelekanyo dzashu nga ndila ya khwine!
- 2 Kha vha funze vha tshi shumisa PATS.
- 3 Kha vha ðane maipfi na tsumbedzelo kha Bodo ya Ðivhamaipfi ya Thero.
  - a Vhanzhi
  - b Kha vha vhidze vhagudi VHARARU vha ðe vha ime kha lurumbu luthihi lwavho.
  - c Kha vha ñee ndaela mugudi MUTHIHI a ðe a ime kha luja luñwe lurumbu.
  - d Kha vha vhudzise vhagudi uri: ndi tshigwada tshifhio tsha vhagudi tshi re na vhagudi VHANZHI.
  - e Kha vha dovholole vha tshi shumisa zwivhalo zwa fhambanaho zwa vhagudi.

Muñwalo

Minete ya 15

- 1 Kha vha ðalutshedze uri zwi na ndeme kilasi i vhe na milayo yayo.
- 2 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ndi mikhuvha ifhio ine ya vha na ndeme afha kilasini yanu?
- 3 Kha vha ñwale mihumbulo ya vhagudi kha bodo.
- 4 Zwino kha vha sime milayo vhe na vhagudi.
- 5 Tsumbandila dza kusimelwe kwa milayo ya kilasi:

- a I fanela u fusha mikhuvha ye ya bulwa kha mutevhe.
- b I tea u n̄walwa i sa hanedzani na nzulele ya zwithu (Ri a ... vhudzuloni ha A ri ...)
- c Milayo i tea u angaredza shango – i tea u vha i ngoho tshifhinga tshoṭhe.
- d Hu tea u vha na milayo ya kilasi miṭanu u swika kha ya sumbe.

Tsivhudzo: Musi tshikolo tsho no bva, kha vha n̄wale milayo kha phositarara kana kha bammbiri lihulwane. Kha vha i/li nembeledze hune ya/la kona u vhoṇiwa nga vhagudi vhoṭhe.

U vhalu (khathihi) na vhagudi:

Minete ya 15

Thangelauvhala

- 1 Kha vha humbudze vhagudi uri n̄anwaha, ri ḍo ita zwa u vhalu (khathihi) na vhagudi.
- 2 Kha vha humbudze vhagudi uri u vhalu (khathihi) na vhagudi hu ḍo itiwa ho dzulwa kha khaphethe, i re phanda afha kilasini (kana huṇwe na huṇwe, arali izwi zwi si nga shumi kilasini yavho.)
- 3 Kha vha humbudze vhagudi uri vha fanela u dzula khaphetheni/metheni nga u ṭavhanya nahone vho fhumula.
- 4 Kha vha humbudze vhagudi nga uri vha isa hani khaphetheni/metheni. Kha vha ṭalutshedze uri vha songo kwamana nga zwanda, vha songo amba, nahone vha tea u tshimbila nga u ṭavhanya na nga vhuronwane!
- 5 Kha vha vhidze vhagudi nga rou nga rou uri vha ye khaphetheni/metheni.
- 6 Musi vhagudi vho no dzula kha khaphethe/methe, kha vha vha ṭalutshedze uri vha tea uri vha vha thetshelese tshifhinga tshoṭhe
- 7 Kha vha vha funze **zwiṭuṭuwedza u thetshelesa**, zwi no nga:
  - a 1–2–3 MAṬO NGENO,
  - b 1–2 MAṬO KHA VHOIWE!
- 8 Kha vha vhudze vhagudi uri zwiṭuṭuwedza u thetshelesa zwi shuma nga ndilade:
  - a Musi muthu a tshi pfa “1–2–3 MAṬO NGENO” vha tea u fhumula.
  - b Vha tea u amba uri “1–2 MAṬO NGEYO.”
  - c U bva afho, vha mbo ḍi dzula fhasi vho fhumula maṭo o sedza.
- 9 Kha vha tambe mutambo uyu na vhagudi uri zwi vha thuse u guda zwiṭuṭuwedza u thetshelesa:
  - a Kha vha n̄ee vhagudi ndaela ya u amba na vhahura vhavho.
  - b Kha vha ri: “1–2–3 MAṬO NGENO.”
  - c Vhagudi vha tea u ri: “1–2 MAṬO NGEYO.”
  - d U bva afho, vha mbo ḍi dzula fhasi vho fhumula, maṭo o sedza mugudisi.
  - e Kha vha huwelele vhagudi vhane vha si khou tevhela ndaela!
- 10 Musi vho no fhedza u ita ndowendowe ya zwiṭuṭuwedza u thetshelesa, kha vha humbudze vhagudi uri vha tea u humela vhudzuloni havho nga u ṭavhanya nahone vho fhumula

- 11 Kha vha humbudze vhagudi uri vha humela hani vhudzuloni havho. Kha vha talutshedze uri vha songo kwamana nga zwanda, vha songo amba, nahone vha tea u tshimbila nga u tsvhanya na nga vhuronwane!
- 12 Kha vha vhidze vhagudi nga rou nga rou vha ye vhudzuloni havho.

U n̄wala:

Minete ya 30

Pulane na mvetomveto

FUREME YA U N̄WALA:

N̄n̄waha, ndi tama u guda _____

NYEDZISELO/U MODELA

- 1 Kha vha talutshedze uri namusi, vhagudi vha do ola nga **tshiñwe tshithu tshine vha tama u tshi guda n̄n̄waha.**
- 2 Kha vha vhalele vhagudi fureme ya u n̄wala, vha tou vhalela n̄tha.
- 3 Kha vha shumise **u modela** kha u sumbedza vhagudi uri ri tea **u elekanya ri sa athu n̄wala.**
- 4 Kha vha vhidze vhagudi mihumbulo ine vhone vha vha nayo i no kwama tshifanyiso tsho vha vha olela, u fana na: Ndi tama u guda zwinzhi nga muñwe na muñwe wa vhagudi vha re kilasini yanga.
- 5 Kha vha shumise **nyedzisele/u modela** vha tshi ola tshifanyiso tshavho vha tshi khou amba na mugudi.
- 6 Kha vha talutshedze uri ndi maipfi afhio ane vha do a n̄wala. **Vha tale mutalo wa ipfi liñwe na liñwe.**
- 7 Kha vha shumise **u modela** kha u fhedzisa fureme ya u n̄wala: **N̄n̄waha, ndi tama u guda** zwinzhi nga muñwe na muñwe wa vhagudi vha re kilasini yanga.
- 8 **Bulani maipfi ni tshi ongolowa sa tshibode ni n̄wale mibvumo ine na i divha.**
- 9 **Kha vha shumise zwiko,** sa maipfimaḍowelwa nga tshivhumbeo na maipfi divhamaipfi ya thero.
- 10 Kha vha thuthe tsumbo i re kha bodo ya tshoko. Kha vha talutshedze uri yo vha i tshi tou vha tsumbo fhedzi, zwino vhagudi vha tea u n̄wala mihumbulo yavho vhone vhañe.

NDAELA DZA ORALA

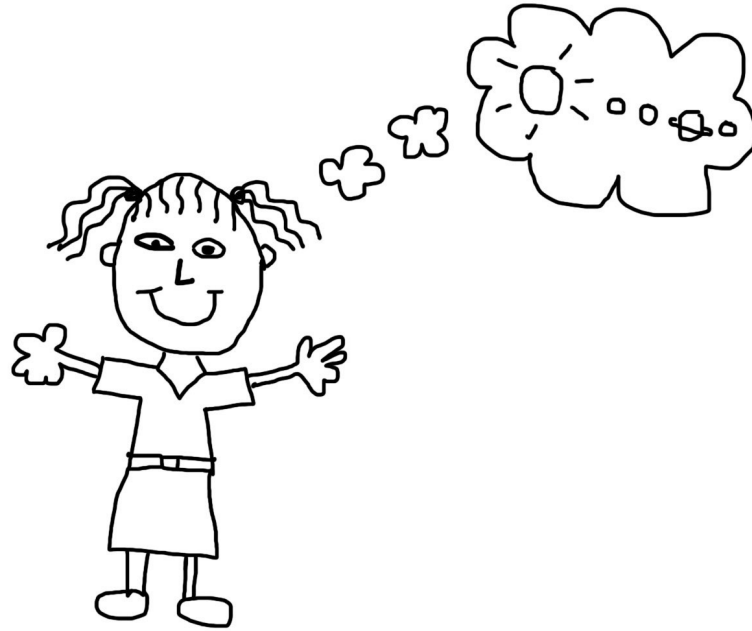
- 1 Kha vha vhidzise vhagudi vha ri: Ndi zwifhio zwine na tama u guda n̄n̄waha?
- 2 Kha vha ñee vhagudi ndaela ya **u elekanya vha sa athu n̄wala.**
- 3 Kha vha humbudze vhagudi uri ri **rembuluwa ra amba** nga ndilade:
  - a Vhagudi vha tea u rembuluwa vha sedza muthu a re tsini navho.

- b** Vha tea u sielisana u vhudza phathinara dzavho phindulo ya mbudziso.
- c** Musi phathinara i tshi khou amba, vha tea u thetshesesa nga vhuronwane!
- 4** Kha vha nee vhagudi ndaela ya uri vha **rembuluwe vha ambe**, vha ambe na phathinara dzavho nga mihumbulo ine vha vha nayo.
- 5** Kha vha nee vhagudi minete ya 2–3 ya u rembuluwa vha amba.
- 6** Kha vha vhidze vhagudi vha 2–3 vha vha vhudze tshithu tshithihi tshine vha tama u guda nañwaha.
- 7** Vha tea uri: Nañwaha, ndi tea u guda nga...
- 8** Kha vha talutshedze vhagudi uri zwino vha do ola na u ñwala nga mihumbulo ya vhone vhañe!

U ÑWALA

- 1** Kha vha sumbedze vhagudi tshati ya monitha dza kilasi. Kha vha vha talutshedze uri monitha dza bugu dza vhege ndi vhone.
- 2** **Kha vha vhidze monitha dza bugu dzi phakhele bugu dza ndowedzo.**
- 3** Musi vhagudi vha tshi khou ñwala, vhone kha vha tshimbile na kilasi vha tshi enda vha tshi fara **khuvhanganotshihadu** na vhagudi.
- 4** Kha vha humbele vhagudi vha vhudze nga zwe vha ola.
- 5** Kha vha thuse vhana kha u dzhenisa leibu.
- 6** Kha vha tutuwedze vhagudi.
- 7** **Kha vha vhidze monitha dza bugu dzi kuvhanganye bugu dza ndowedzo.**

Naiwaha ndi tama u guda nga
Zwa tshikhalani.

U vhala nga tshigwada ha u tou sumbiwa ndila

Minete ya 30

- 1 Kha vha sumbedze vhagudi tshati ya monitha dza kilasi. Kha vha vha humbudze uri monitha dza bugu dza vhege ndi vhonny.
- 2 Kha vha humbudze vhagudi uri monitha dza bugu dzi do phakhela kilasi bugu dza ndowedzo.
- 3 Kha vha talutshedze uri munwe mushumo wa monitha ndi u vha monitha wa phosho.
- 4 Kha vha talutshedze uri monitha dza phosho dzi tea u humbudza vhañwe vhagudi uri vha shume vho fhumula musi wa u vhala muthu e ethe.
- 5 Kha vha sumbedze vhagudi zwine monitha dza phosho dza tea u ita.
- 6 Kha vha talutshedze uri monitha dza phosho dza vhege ndi vhonny.
- 7 Kha vha vhidze monitha dza bugu dzi phakhele mabambirimishumo.
- 8 Kha vha nee ndaela vhagudi vhothe uri vha lavhelese mabambirimishumo a u vhala.
- 9 Kha vha talutshedze vhagudi aikhoni dzi re kha mabambirimishumo a u vhala:
  - a Maṭo: Lavhelesani ni bule ipfi.
  - b Mulomo: Bulani maipfi ri a pfe.
  - c Hu vhala mugudi muthihi: Tholokanyo/U vhala nga muthihi.
  - d Hu vhala vhagudi vhavhili: Tholokanyo/U vhala nga phere.

- 10** Kha vha ambe na vhagudi nga ndaela dza nyito ya Musumbuluwo wa vhege ya 3.
- 11** U bva afho, kha vha talutshedze uri vhagudi vha tea u ita izwi **nga vhothe** (*namusi kha vha pfuke zwa u vhala nga phere!*)
- 12** Kha vha humbudze vhagudi uri musi ri tshi ita zwa **u vhala nga wothe**, ri tea:
- U lavhelesa bammbiri langa nne mune.
  - U edzisa u vhalela mbiluni maipfi a re kha bammbiri.
  - Arali ipfi ri sa li divhi, ri nga vhudzisa muthu ane ra vha tsini nae kana ra pfuka ilo ipfi.
- 13** Kha vha humbudze vhagudi uri vha tea u ita nyito iyi vho fhumula nahone nga vhothe
- 14** Kha vha nee vhagudi minete ya 15 ya u ita ndowendowe ya nyito iyi. Nga tshifhinga itshi, kha vha vhidze vhagudi vha si gathi vha de desikeni yavho, vhone vha ite u linga ha U vhala Hu na U sumbiwa Ndila vha tshi shumisa rubiriki (i re afho fhasi.)
- 15** Nga murahu ha minete ya 15, kha vha nee vhagudi bureiki pfufhi. Kha vha tambe mutambo wa: Mugudisi vha ri, nga u tavhanya.
- 16** Kha vha ambe na vhagudi nga ndaela dza nyito ya u thoma ya Lavhuraru wa vhege ya 3.
- 17** Kha vha humbudze vhagudi uri vha tea u ita nyito iyi vho fhumula nahone nga vhothe.
- 18** Kha vha nee vhagudi minete ya 15 ya u ita ndowendowe ya nyito iyi. Nga tshifhinga itshi, kha vha vhidze vhagudi vha si gathi vha de desikeni yavho, vhone vha ite u linga ha U vhala Hu na U sumbiwa Ndila vha tshi shumisa rubiriki (i re afho fhasi.)
- 19** Musi ho no fhela minete ya 30, kha vha vhidze monitha dza bugu dza lenelo divha uri dzi ite ndowendowe ya u kuvhanganya mabammbirimishumo a u vhala.

Ndi vhona kuvhalele kwa mugudi uyu ku kwa: Levele ya 1	Ndi vhona kuvhalele kwa mugudi uyu ku kwa: Levele ya 2	Ndi vhona kuvhalele kwa mugudi uyu ku kwa: Levele ya 3	Ndi vhona kuvhalele kwa mugudi uyu ku kwa: Levele ya 4	Ndi vhona kuvhalele kwa mugudi uyu ku kwa: Levele ya 5
Mugudi uyu ha divhi kana u divha maipfi a si gathi. Mugudi uyu u nga ha koni u talukanya vhushaka vhukati ha majedere na mibvumo.	Mugudi uyu u talukanya mibvumo i si gathi kana u sumbedza a tshi talukanya uri majedere a na vhushaka na mibvumo KANA mugudi uyu u lila thuso nnzhi ya u vhala maipfi ane a khou a vhona lwa u thoma.	Mugudi uyu u a talukanya mañwe a maipfi o dowealeaho. Mugudi uyu u lila thuso ya u saukanya (dikhouda) maipfi ane a khou a vhona lwa u thoma.	Mugudi uyu u a talukanya mañwe a maipfi o dowealeaho. U a kona u saukanya (dikhouda) vhunzhi ha maipfi. Hoyu mugudi tshirwe tshifhinga u lila thuso ya u saukanya maipfi.	Mugudi uyu u talukanya maipfi manzhi o dowealeaho. Mugudi uyu u a kona u saukanya maipfi ane a khou a vhona lwa u thoma. Mugudi uyu u vhala a tshi elela nahone e na vhuḍinyanyuli.

Ḳavhuvhili

U ṭalukanya mibvumo na Foniki:

Minete ya 15

Kha vha ḡivhadze mibvumo miswa na maipfi maswa

- 1 Kha vha ṭalutshedze uri kilasini yashu nanwaha, zwi na ndeme uri hu tevhelwe milayo ya kilasi yashu ye ra i sima rothe.
- 2 Vha tshi zwi ita vhothe na vhagudi, kha vha vhale milayo yoneyone ya u fhedzisela.
- 3 Kha vha ambe nga milayo iyi. Kha sumbedze vhagudi uri milayo iyi i tevhedzwa nga ndilade.
- 4 Kha vha ri vhagudi vha sumbedze kutevhedzelwe kwa milayo.
- 5 Kha vha ambe nga tsumbo dza u pfuka milayo khathihi na vhuḡifari huvhi musi ri kilasini.
- 6 Kha vha ambe nga ha uri masiandoitwa a u pfuka milayo ya kilasini a ḡo vha afhio.

Muḡwalo:

Minete ya 15

Kha vha ḡwale maḡedere maswa kana ḡedere ḡiswa/maipfi/mafhungo

- 1 Kha vha humbudze vhagudi uri monitha dza bugu dzi ḡo dovha dza vha dzone dzi no phakhela bugu dza ndowedzo na mabammberimishumo a u vhalala.
- 2 Kha vha humbudze vhagudi hune bugu dza ndowedzo dza ḡo dzula hone na uri dzo fhandekanywa nga ndila ifhio (nga zwigwada, rou, nzw.)
- 3 Kha vha humbudze vhagudi kudobele kwa tshithopho tsha bugu dza ndowedzo vha tshi itela zwigwada zwavho, rou, nzw.
- 4 Kha vha vha humbudze uri bugu dzi phakhelwa vhanwe nga ndila-de, hu na vuhwavho, vhuronwane na u shaya thotho (vha songo posana bugu!)
- 5 Kha vha nee monitha dza bugu ndaela ya uri vha ite ndowendowe ya u phakhela bugu.
- 6 Musi mugudi muḡwe na muḡwe o no fhiwa bugu, kha vha nee vhagudi vhothe ndaela ya uri vha vule siatari ḡa u ranga ḡi songo ḡwalwaho tshithu.
- 7 Kha vha nee vhagudi ndaela ya uri vha ḡwalulule deithi i/ḡuvha ḡi re kha bodo nga u ṭavhanya. Kha vha ṭalutshedze vhagudi uri vha ḡo newa minete muthihi fhedzi wa u ita izwi. (Zwi na ndeme u ḡudisa vhagudi u shuma nga u ṭavhanya!)
- 8 Kha vha nee vhagudi ndaela ya uri vha ḡwalulule, nga u ṭavhanya na nga vhudele fhasi ha deithi, mulayo wa kilasi une vha u funesa. Kha vha ṭalutshedze uri vha ḡo newa minete ya 5 fhedzi ya u ita nyito iyi.
- 9 Kha vha nee ndaela vhagudi vhanvha vha kha ḡi vha na tshifhinga tsho salaho uri vha ḡwalulule mulayo wa vuvhili buguni dzavho (kana vha a ḡwale lunzhilunzhi kha minete ya 5 ye vha newa.)

- 10 Musi tshifhinga tshe tsha n̄ewa tsho no fhela, kha vha n̄ee vhagudi ndaela ya u vala bugu dzavho.
- 11 Kha vha humbudze vhagudi uri monitha dza bugu dzi ḍo dovha dza vha dzone dzi no kuvhanganya bugu.
- 12 Kha vha humbudze vhagudi nga kukuvhanganyele kwa bugu vha tshi itela rou dzavho, zwigwada zwavho, nzw.
- 13 Kha vha humbudze vhagudi nga hune bugu dza vhewa hone.
- 14 Kha vha vhidze monitha dza bugu dza lenelo ḍuvha uri vha ite ndowendowe ya u kuvhanganya bugu.

U vhalā (khathihi) na vhagudi:

Minete ya 15

U vhalā ha u thoma

- 1 Kha vha humbudze vhagudi uri n̄anwaha, ri ḍo ita zwa u vhalā (khathihi) na vhagudi.
- 2 Kha vha humbudze vhagudi uri u vhalā (khathihi) na vhagudi hu ḍo itiwa ho dzulwa kha **khaphethe**, i re phanda afha kilasini.
- 3 Kha vha ṭalutshedze vhagudi uri vha fanela u dzula **khaphetheni/metheni** nga u ṭavhanya nahone vho fhumula.
- 4 Kha vha humbudze vhagudi uri vha ya **khaphetheni/metheni** nga ndilade. Kha vha ṭalutshedze uri vha songo kwamana nga zwanḍa, vha songo amba, nahone vha tea u tshimbila nga u ṭavhanya na nga vhuronwane!
- 5 Kha vha humbudze vhagudi nga sisiṭeme ya u ya khaphetheni/metheni sa: **nga rou nga rou**.
- 6 Kha vha humbudze vhagudi uri vha kha rou ifhio, u itela u ḍivha uri vha kha Rou ya 1, Rou ya 2, Rou ya 3, nzw.
- 7 Kha vha ṭalutshedze vhagudi uri vha tea u **elelwa rou** dzavho.
- 8 Kha vha vhidze vhagudi **nga rou nga rou** uri vha ye khaphetheni/metheni.
- 9 Kha vha humbudze vhagudi nga kudzulele kha khaphethe/methe musu wa u vhalā (khathihi) na vhagudi, u fana na:
  - a Ri dzula ro pfunā tshisenga kana ro imisa magona, u itela uri muṅwe na muṅwe a wane vhudzulo.
  - b Zwanḍa kha zwi vhewe kha zwirumbi zwashu kana zwi songo ṭharamudzelwa kha vhaṅwe.
  - c Ri thetshelesa ro fhumula musu hu tshi khou vhaliwa tshiṭori.
  - d Ri amba ro thoma ra imisa tshanda.
- 10 Kha vha ṭalutshedze uri musu wa U vhalā (khathihi) na Vhagudi, vhagudi vha tea u thetshelesa zwiṭori nga vhuronwane.
- 11 Kha vha vhalele vhagudi tshiṭori tshi re kha siaṭari 10 ḷa bugu ya mishumo ya DBE, vha tshi tou tshi vhalela nṭha.
- 12 Kha vha vhudzise vhagudi mbudziso dzi tevhelaho. Vha vha humbudze uri vha tea u imisa zwanḍa arali vha tshi ṭoḍou fhindula:

- 13 Mutukana muswa afho tshikoloni ndi nnyi?
- 14 Ndi vhoneyi afho tshikoloni we a vhone uyu mutukana muswa?
- 15 Ndi mini tshine vha vhudzisa uyu mutukana muswa?
- 16 Kha vha vha shumise **zwitutuwedza u thetshelesa** u itela uri vhagudi vha thetshelese.
- 17 Kha vha humbudze vhagudi uri ri tea hafhu u guda u humela vhudzuloni hashu nga u tsvhanya nahone ro fhumula.
- 18 Kha vha sumbedze vhagudi uri vha humela hani vhudzuloni havho. Kha vha tlatshedze uri vha songo kwamana nga zwanda, vha songo amba, nahone vha tea u tshimbila nga u tsvhanya na nga vhuronwane!
- 19 Kha vha vhidze vhagudi nga rou rou vha ye vhudzuloni havho.

U vhalo nga tshigwada ha u tou sumbiwa ndila

Minete ya 30

- 1 Kha vha sumbedze vhagudi tshati ya monitha dza kilasi. Kha vha vha humbudze vhagudi uri monitha dza bugu dza vhege ndi vhoneyi.
- 2 Kha vha humbudze vhagudi uri monitha dza bugu dzi phakhela kilasi bugu dza ndowedzo na mabambirimishumo a u vhalo.
- 3 Kha vha humbudze vhagudi uri monitha dza phosho dzi tea u humbudza vhanwe vhagudi uri vha shume vho fhumula musi wa u vhalo muthu e ethe.
- 4 Kha vha humbudze vhagudi uri monitha dza phosho dza vhege ndi vhoneyi.
- 5 Kha vha sumbedze vhagudi thendelo ya u ya thoiletethe.
- 6 Kha vha tlatshedze uri nga tshifhinga tsha U vhalo Nga tshigwada ha U tou Sumbiwa Ndila, vhagudi vha songo vha khakhisa. Arali vha tshi todou ya thoiletethe, vha fanela u shumisa thendelo ya thoiletethe.
- 7 Kha vha tlatshedze vhagudi kushumiselwe kwa thendelo ya thoiletethe, khathihi na milayo ya thendelo ya thoiletethe i no nga sa:
  - a Vhagudi vha ya thoiletethe nga muthihi nga muthihi.
  - b Vhagudi vha tea u zwi ita nga u tsvhanya nahone vho fhumula. Thendelo i vha fha minete ya 5 fhedzi ya u bvela nda.
  - c Vhagudi a vho ngo tea u shumisa thendelo lu no fhira luthihi nga vhege.
  - d Arali vhone vha nga limiwa uri hu na vhagudi vha no khou shumisa thendelo ya thoiletethe nga ndila i si yone, vhagudi avha a vha nga tendelwi u bva vhe vhothe nga tshifhinga tsha U vhalo Nga tshigwada ha U tou Sumbiwa Ndila.
- 8 Kha vha vhidze monitha dza bugu dzi de dzi phakhele mabambirimishumo a u vhalo.
- 9 Kha vha nee ndaela vhagudi vhothe uri vha lavhelese mabambirimishumo a u vhalo.
- 10 Kha vha tlatshedze vhagudi aikhoni/zwigazwifanyiso dzi re kha mabambirimishumo a u vhalo:
  - a Mafo: Lavhelesani ni bule ipfi.
  - b Mulomo: Bulani maipfi ri a pfe.
  - c Hu vhalo mugudi muthihi: Tholokanyo/U vhalo nga muthihi.
  - d Hu vhalo vhagudi vvhili: Tholokanyo/U vhalo nga phere.

- 11 Kha vha ambe na vhagudi nga ndaela dza nyito ya u thoma ya Lavhuvhili la vhege ya 3.
- 12 Kha vha humbudze vhagudi uri musi ri tshi ita zwa **u vhala nga wothe**, ri tea:
  - a U lavhelesa bammbiri langa nxe muxe.
  - b U edzisa u vhalela mbiluni maipfi a re kha bammbiri.
  - c Arali ipfi ri sa li divhi, ri nga vhudzisa muthu ane ra vha tsini nae kana ra pfuka ilo ipfi.
- 13 Kha vha talutshedze uri namusi ri do ita na tholokanyo nga phere/u vhala nga phere.
- 14 Kha vha talutshedze uri musi ri tshi ita **tholokanyo nga phere/u vhala nga phere**, ri tea:
  - a U vhalela muthu a re tsini hashu.
  - b U sielisana u vhala ri sa iti phosho.
  - c U sielisana u thetshesela phathinara yashu i tshi vhala, nahone ri lingedze u muthusa arali a sa talukanyi ipfi kana mubvumo.
- 15 Kha vha humbudze vhagudi uri vha tea u fhedza nyito iyi, vha tshi tevhedza aikhoni dzothe dzi re kha bammbirimishumo.
- 16 Kha vha nee vhagudi minete ya 15 ya u ita ndowendowe ya nyito iyi. Nga tshifhinga itshi, kha vha vhidze vhagudi vha si gathi vha de desikeni yavho, vhone vha ite u linga ha U vhala Hu na U sumbiwa Ndila vha tshi shumisa rubiriki (i re afho fhasi.)
- 17 Nga murahu ha minete ya 15, kha vha nee vhagudi bureiki pfufhi. Kha vha tambe mutambo wa: Mugudisi vha ri, nga u tavhanya.
- 18 Kha vha ambe na vhagudi nga ndaela dza nyito ya vuvhili ya Lavhuvhili la vhege ya 3.
- 19 Kha vha humbudze vhagudi uri vha tea u ita nyito iyi vho fhumula nahone nga vhothe.
- 20 Kha vha nee vhagudi minete ya 15 ya u ita ndowendowe ya nyito iyi. Nga tshifhinga itshi, kha vha vhidze vhagudi vha si gathi vha de desikeni yavho, vhone vha ite u linga ha U vhala Hu na U sumbiwa Ndila vha tshi shumisa rubiriki (i re afho fhasi.)
- 21 Musi ho no fhela minete ya 30, kha vha vhidze monitha dza bugu dza lenelo divha uri dzi ite ndowendowe ya u kuvhanganya mabammbirimishumo a u vhala.

Ndi vhona kuvhalele kwa mugudi uyu ku kwa: Levele ya 1	Ndi vhona kuvhalele kwa mugudi uyu ku kwa: Levele ya 2	Ndi vhona kuvhalele kwa mugudi uyu ku kwa: Levele ya 3	Ndi vhona kuvhalele kwa mugudi uyu ku kwa: Levele ya 4	Ndi vhona kuvhalele kwa mugudi uyu ku kwa: Levele ya 5
Mugudi uyu ha divhi kana u divha maipfi a si gathi. Mugudi uyu u nga ha koni u talukanya vhushaka vhukati ha majedere na mibvumo.	Mugudi uyu u talukanya mibvumo i si gathi kana u sumbedza a tshi talukanya uri majedere a na vhushaka na mibvumo KANA mugudi uyu u lila thuso nanzhi ya u vhala maipfi ane a khou a vhona lwa u thoma.	Mugudi uyu u a talukanya manwe a maipfi o doweleaho. Mugudi uyu u lila thuso ya u saukanya (dikhouda) maipfi ane a khou a vhona lwa u thoma.	Mugudi uyu u a talukanya manwe a maipfi o doweleaho. U a kona u saukanya (dikhouda) vhunzhi ha maipfi. Hoyu mugudi tshinwe tshifhinga u lila thuso ya u saukanya maipfi.	Mugudi uyu u talukanya maipfi manzhi o doweleaho. Mugudi uyu u a kona u saukanya maipfi ane a khou a vhona lwa u thoma. Mugudi uyu u vhala a tshi elela nahone e na vhuqinyanyuli.

Ḳavhuraru

Nyito dza Oraḷa

Minete ya 15

ḌIVHAMAIPFI YA THERO

- 1 Kha vha funze vha tshi shumisa PATS.
- 2 Kha vha ḡane maipfi na tsumbedzelo kha Bodo ya Ḍivhamaipfi ya Thero.
  - a vhaḡuku
    - Kha vha ḡee ndaela vhagudi VHARARU vha ḡe vha ime kha lurumbu luthihi lwavho.
    - Kha vha ḡee ndaela mugudi MUTHIHI a ḡe a ime kha luḷa luḷwe lurumbu.
    - Kha vha vhudzise vhagudi uri: ndi tshigwada tshifhio tsha vhagudi tshi re na vhagudi VHATUKU?
    - Kha vha dovholele vha tshi shumisa zwivhalo zwa fhambanaho zwa vhagudi.

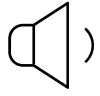
VHUTSILA HA U ANETSHELA ZWIḡTORI (VHEGE YA VHUVHILI YA THERO)

- 1 Kha vha humbudze vhagudi uri ḡanwaha, kha ngudo dza vhutsila ha u anetshelela zwītori, ri ḡo shuma ri kha zwigwada. Ri tea u ya kha zwigwada zwītuku zwashu ri sa ongolowi!
- 2 Kha vha humbudze vhagudi uri vha vhumba hani zwigwada zwītuku.
- 3 Kha vha vhudzise vhagudi arali vha kha ḡi humbula uri ndi vhoneyi vhe vha vha vhe kha tshigwada tshavho vhege yo fhiriho. Kha vha vha ḡalutshedze uri zwigwada zwavho zwītuku a zwi nga shanduki – vha ḡo dzula vhe na vhatu vhenevho vhatihi!
- 4 Kha vha ḡee ndaela
- 5 Kha vha tambe mutambo u no thusa vhagudi u guda uri vha nga vhumba hani zwigwada zwavho zwītuku nga u ḡavhanya.
- 6 Kha vha ḡalutshedze uri musi vha tshi bula ipfi 'kha ri ye', vhagudi vha ḡo ḡewa minete ya 30 ya u gidimela kha zwigwada zwavho zwītuku.
- 7 Mugudi muḡwe na muḡwe ane a kundelwa u dzhena kha tshigwada tshawe nga minete ya 30 o bva, hu tshi katelwa na tshigwada tshawe tshoḡhe! Vha tea u ḡa vha ima phanda afha kīlasini.

- 8 Kha vha tambe mutambo uyu u swika hu tshi sala tshigwada tshithihi fhedzi. (Arali zwo tea, kha vha fhungudze tshifhinga tsha u gidimela zwigwadani tshi vhe minete ya 20 kana minete ya 10.)

U ṭalukanya mibvumo na Foniki:

Minete ya 15

Kha vha ḍivhadze mibvumo miswa na maipfi maswa

- 1 Kha vha humbudze vhagudi uri kilasini yashu ṅanwaha, zwi na ndeme uri ri tevhele milayo yashu ya kilasi ye rothe nga kilasi ra ḍisimela yone.
- 2 Kha vha vhale milayo yothe nga muthihi nga muthihi.
- 3 Kha vha ambe nga milayo iyi. Kha vha sumbedze vhagudi uri milayo iyi ri i tevhele nga ṅdilade.
- 4 Kha vha ri vhagudi vha sumbedze uri milayo i tevhelwa nga ṅdilade.
- 5 Kha vha ambe nga tsumbo dza u pfuka milayo khathihi na vhudifari huvhi musi ri kilasini.
- 6 Kha vha humbudze vhagudi nga uri masiandoitwa a u pfuka milayo ya kilasini a ḍo vha afhio.

Muṅwalo:

Minete ya 15

Kha vha ṅwale maḷedere maswa kana ḷedere ḷiswa/maipfi/mafhungo

- 1 Kha vha humbudze vhagudi uri monitha dza bugu dzi ḍo dovha dza vha dzone dzi no phakhela bugu dza ṅdowedzo na mabammbirimishumo a u vhalala.
- 2 Kha vha humbudze vhagudi hune bugu dza ṅdowedzo dza ḍo dzula hone na uri dzo fhandekanywa nga ṅdila ifhio (nga zwigwada, rou, nzw.)
- 3 Kha vha humbudze vhagudi kudobele kwa tshithopho tsha bugu dza ṅdowedzo vha tshi itela zwigwada zwavho, rou, nzw.
- 4 Kha vha vha humbudze uri bugu dzi phakhelwa vhaṅwe nga ṅdilade, hu na vuhwawho, vhuronwane na u shaya thotho (vha songo posana bugu!)
- 5 Kha vha ṅee monitha dza bugu ndaela ya uri vha ite ṅdowendowe ya u phakhela bugu.
- 6 Musi mugudi muṅwe na muṅwe o no fhiwa bugu, kha vha ṅee vhagudi vhothe ndaela ya uri vha vule siṭari ḷa u ranga ḷi songo ṅwalwaho tshithu.
- 7 Kha vha ṅee vhagudi ndaela ya uri vha ṅwalulule deithi i re kha bodo. Kha vha ṭalutshedze vhagudi uri vha ḍo ṅewa minete muthihi fhedzi wa u ita izwi. (Zwi na ndeme u gudisa vhagudi u shuma nga u ṭavhanya!)
- 8 Kha vha ṅee vhagudi ndaela ya u ṅwalulula milayo minzhi nga hone vha nga kona ngaho, nga vhudele na nga u ṭavhanya, fhasi ha deithi. Kha vha ṭalutshedze vhagudi uri vha ḍo ṅewa minete ya 5 fhedzi wa u ita izwi.

- 9 Musi tshifhinga tshe tsha n̄ewa tsho no fhela, kha vha n̄ee vhagudi ndaela ya u vala bugu dzavho.
- 10 Kha vha humbudze vhagudi uri monitha dza bugu dzi ḑo dovha dza vha dzone dzi no kuvhanganya bugu.
- 11 Kha vha humbudze vhagudi nga kukuvhanganyele kwa bugu vha tshi itela rou dzavho, zwigwada zwavho, nzw.
- 12 Kha vha humbudze vhagudi nga hune bugu dza vhewa hone.
- 13 Kha vha vhidze monitha dza bugu dza lenelo ḑuvha uri vha ite ndowendowe ya u kuvhanganya bugu.

U n̄wala:

Minete ya 30

Pulane na mvetomveto

FUREME YA U N̄WALA:

N̄an̄waha, ndi tama u guda _____

N̄an̄waha, ndi tama u khwiṅifhadza _____

NYEDZISELO/U MODEḽA

- 1 Kha vha ṭalutshedze uri n̄amusi, vhagudi vha ḑo engedza liṅwe fhungo kha zve vha n̄wala nga Musumbuluwo.
- 2 N̄amusi vha ḑo elekanya nga tshithu tshine vha tama u khwiṅifhadza n̄an̄waha!
- 3 Kha vha vhalele vhagudi fureme ntswa ya u n̄wala.
- 4 Kha vha shumise **u modeḽa** kha u sumbedza vhagudi uri ri tea **u elekanya ri sa athu n̄wala**.
- 5 Kha vha vhudze vhagudi mihumbulo ine vhone vha vha nayo ya u ḑadza fureme ya u n̄wala: Ndi tama u khwiṅifhadza rothini yanga. Ndi ṭoḑa uri tshifhinga tshinzhi ndi tshimbile na u gidima.
- 6 Kha vha shumise **u modeḽa** kha u engedza kha tshifanyiso tshe vha vha olela, sa: Vha sumbedza musu vha tshi khou gidima.
- 7 Kha vha ṭalutshedze maipfi ane vha ḑo a shumisa. **Kha vha tale mutalo wa ipfi liṅwe na liṅwe.**
- 8 Kha vha shumise **u modeḽa** kha u fhedzisa fureme ya u n̄wala, sa: **N̄an̄waha ndi ṭoḑa u khwiṅifhadza** u ita nyonyoloso!
- 9 **Bulani maipfi ni tshi ongolowa sa tshibode ni n̄wale mibvumo ine na i ḑivha.**
- 10 **Kha vha shumise zwiko** (maipfimaḑowelwa nga tshivhumbeo na maipfi ḑivhamaipfi ya thero) ni tshi dzhenisa leibuḽu kha zwifanyiso.
- 11 **Kha vha thuthe tsumbo yavho** i re kha bodo. Kha vha ṭalutshedze uri yo vha i tshi tou vha tsumbo fhedzi, zwino **vhagudi vha tea u n̄wala mihumbulo yavho vhone vhaṅe.**

NDAELA DZA ORAĽA

- 1 Kha vha humbudze vhagudi uri nga Musumbuluwo ro elekanya nga tshithu tshine ra tamba u tshi guda nañwaha.
- 2 Namusi ri do engedza liñwe fhungo kha zwe ra ñwala.
- 3 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ndi tshithu tshifhio tshine na tama u tshi khwiñisa?
- 4 Kha vha ñee vhagudi ndaela ya **u elekanya vha sa athu ñwala.**
- 5 Kha vha talutshedze uri vhagudi vha tea u da na mihumbulo yavho – vha **songo** ñwalulula mihumbulo ya mugudisi!
- 6 Kha vha talutshedze uri ri **rembuluwa ra amba** nga ndilade:
  - a Vhagudi vha tea u rembuluwa vha sedza muthu a re tsini navho.
  - b Vha tea u sielisana u vhudza phathinara dzavho phindulo ya mbudziso.
  - c Musi phathinara i tshi khou amba, vha teau thetshelesa nga vhuronwane!
- 7 Kha vha ñee vhagudi ndaela ya uri vha **rembuluwe vha ambe** na phathinara dzavho nga tshithu tshine vha tama u tshi khwiñifhadza nañwaha.
- 8 **Kha vha mone na kilasi vha vhe na vhuñanzi uri mugudi muñwe na muñwe u na phathinara ine a do amba nayo. Kha vha vhe na vhuñanzi uri vhagudi vha khou amba nga mbudziso ye vha vha vhudzisa**
- 9 Kha vha vhidze vhagudi vha 3–4 uri vha vha vhudze tshithu tshine phathinara yavho a tama u tshi khwiñifhadza.
- 10 Vha tea u amba uri: Phathinara wanga u tama u khwiñifhadza...
- 11 Kha vha talutshedze uri zwino vhagudi vha do shumisa fureme ya u ñwala kha u ola na u ñwala nga ha mihumbulo yavho!

U ÑWALA

- 1 **Kha vha vhidze monitha dza bugu dzi phakhele bugu dza ndowedzo.**
- 2 Kha vha ñee vhagudi ndaela ya u wana zwe vha ñwala nga Musumbuluwo. Vha do **engedza** kha zwenezwi!
- 3 Musi vhagudi vha tshi khou ñwala, vhone kha vha tshimbile na kilasi vha tshi enda vha tshi fara **khuvhanganotshihadu** na vhagudi.
- 4 Kha vha ri vhagudi **vha ambe nga zwe vha ñwala.**
- 5 Kha vha thuse vhagudi u fhedzisa fureme ya u ñwala.
- 6 Kha vha thuse vhagudi u **bula maipfi vha tshi ongolowa sa tshibode** khathihi na **u shumisa zwiko.**
- 7 **Kha vha tutuwedze vhagudi.**

U REMBULUWA RA AMBA

- 1 Musi ho sala minete ya 2–3, kha vha vhudze vhagudi uri vha vhee penisela dzavho kule.
- 2 Kha vha humbudze vhagudi uri musiri tshi **rembuluwa ra amba**, ri rembulutshela kha phathinara dzashu ra amba/rera!

- 3 Kha vha nee vhagudi ndaela ya uri vha **rembuluwe vha ambe** na phathinara dzavho nga zwifanyiso zwe vha ola.

Kha vha nembeledze zwe vhagudi vha n̄wala kha luvhondo u mona na kilasi, kha vhuntha/levele hu/i no swikelea nga maṭo a vhagudi. Hezwi zwi thusa uri vhagudi vha kone u amba nga thero.

Naiwaha ndi tama u khwinisa u kona
u vhala.

U vhala nga tshigwada ha u tou sumbiwa ndila

Minete ya 30

ZWIGWADA: _____

- 1 Kha vha sumbedze vhagudi tshati ya monitha dza kilasi. Kha vha vha humbudze vhagudi uri monitha dza bugu dza vhege ndi vhonnyi.
- 2 Kha vha humbudze vhagudi uri monitha dza bugu dzi phakhela kilasi bugu dza ndowedzo na mabambirimishumo a u vhala.
- 3 Kha vha humbudze vhagudi uri monitha dza phoso dzi tea u humbudza vhañwe vhagudi uri vha shume vho fhumula musi wa u vhala muthu e eṭhe.

- 4 Kha vha humbudze vhagudi uri monitha dza phosho dza vhege ndi vhonnyi.
- 5 Kha vha sumbedze vhagudi thendelo ya u ya thoilethe.
- 6 Kha vha humbudze vhagudi uri nga tshifhinga tsha U vhala Nga tshigwada ha U tou Sumbiwa Nḁila, vhagudi vha songo vha khakhisa. Arali vha tshi toḁou ya thoilethe, vha fanela u shumisa thendelo ya thoilethe.
- 7 Kha vha humbudze vhagudi nga milayo ya thendelo ya thoilethe, i no nga sa:
  - a Vhagudi vha ya thoilethe nga muthihi nga muthihi.
  - b Vhagudi vha tea u zwi ita nga u ṭavhanya nahone vho fhumula. Thendelo i vha fha minete ya 5 fhedzi ya u bvela nḁa.
  - c Vhagudi a vho ngo tea u shumisa thendelo lu no fhira luthihi nga vhege.
  - d Arali vhone vha nga limiwa uri hu na vhagudi vha no khou shumisa thendelo ya thoilethe nga nḁila i si yone, vhagudi avha a vha nga tendelwi u bva vhe vhoṭhe nga tshifhinga tsha U vhala Nga tshigwada ha U tou Sumbiwa Nḁila.
- 8 Kha vha vhidze monitha dza bugu dzi ḁe dzi phakhele mabammbirimishumo a u vhala.
- 9 Kha vha ṅee ndaela vhagudi vhoṭhe uri vha lavhelese mabammbirimishumo a u vhala.
- 10 Kha vha ṭalutshedze vhagudi aikhoni/zwigazwifanyiso dzi re kha mabammbirimishumo a u vhala:
  - a Maṭo: Lavhelesani ni bule ipfi.
  - b Mulomo: Bulani maipfi ri a pfe.
  - c Hu vhala mugudi muthihi: Tholokanyo/U vhala nga muthihi.
  - d Hu vhala vhagudi vhavhili: Tholokanyo/U vhala nga phere.
- 11 Kha vha ambe na vhagudi nga ndaela dza nyito ya u thoma ya Lavhuraru wa vhege ya 3.
- 12 Kha vha ṭalutshedze uri musi ri tshi ita zwa **u vhala nga woṭhe**, ri tea:
  - a U lavhelesa bammbiri ḁanga ṅṅe muṅe.
  - b U edzisa u vhalela mbiluni maipfi a re kha bammbiri.
  - c Arali ipfi ri sa ḁi ḁivhi, ri nga vhudzisa muthu ane ra vha tsini nae kana ra pfuka iḁo ipfi.
- 13 Kha vha ṭalutshedze uri ṅamusi ri ḁo ita na tholokanyo nga phere/u vhala nga phere.
- 14 Kha vha ṭalutshedze uri musi ri tshi ita **tholokanyo nga phere/u vhala nga phere ri tea**:
  - a U vhalela muthu a re tsini hashu.
  - b U sielisana u vhala ri sa iti phosho.
  - c U sielisana u thetshesela phathinara yashu i tshi vhala, nahone ri lingedze u mu thusa arali a sa ṭalukanyi ipfi kana mubvumo.
- 15 Kha vha humbudze vhagudi uri vha tea u fhedza nyito iyi, vha tshi tevhedza aikhoni dzoṭhe dzi re kha bammbirimishumo.
- 16 Kha vha ṅee vhagudi minete ya 15 ya u ita ṅḁowenḁowe ya nyito iyi. Nga tshifhinga itshi, kha vha vhidze vhagudi vha si gathi vha ḁe desikeni yavho, vhone vha ite u linga ha U vhala Hu na U sumbiwa Nḁila vha tshi shumisa rubiriki (i re afho fhasi.)
- 17 Nga murahu ha minete ya 15, kha vha ṅee vhagudi bureiki pfufhi. Kha vha tambe mutambo wa: Mugudisi vha ri, nga u ṭavhanya.
- 18 Kha vha ambe na vhagudi nga ndaela dza nyito ya vhuvhili ya Lavhuraru ḁa vhege ya 3.
- 19 Kha vha humbudze vhagudi uri vha tea u ita nyito iyi vho fhumula nahone nga vhoṭhe

- 20** Kha vha nee vhagudi minete ya 15 ya u ita ndowendowe ya nyito iyi. Nga tshifhinga itshi, kha vha vhidze vhagudi vha si gathi vha de desikeni yavho, vhone vha ite u linga ha U vhala Hu na U sumbiwa Nḁila vha tshi shumisa rubiriki (i re afho fhasi.)
- 21** Musi ho no fhela minete ya 30, kha vha vhidze monitha dza bugu dza leneḁo ḁuvha uri dzi ite ndowendowe ya u kuvhanganya mabambirimishumo a u vhala.

Ndi vhona kuvhalele kwa mugudi uyu ku kwa: Levele ya 1	Ndi vhona kuvhalele kwa mugudi uyu ku kwa: Levele ya 2	Ndi vhona kuvhalele kwa mugudi uyu ku kwa: Levele ya 3	Ndi vhona kuvhalele kwa mugudi uyu ku kwa: Levele ya 4	Ndi vhona kuvhalele kwa mugudi uyu ku kwa: Levele ya 5
Mugudi uyu ha ḁivhi kana u ḁivha maipfi a si gathi. Mugudi uyu u nga ha koni u ḁalukanya vhushaka vhukati ha maḁedere na mibvumo.	Mugudi uyu u ḁalukanya mibvumo i si gathi kana u sumbedza a tshi ḁalukanya uri maḁedere a na vhushaka na mibvumo KANA mugudi uyu u lila thuso nnzhi ya u vhala maipfi ane a khou a vhona lwa u thoma.	Mugudi uyu u a ḁalukanya maḁwe a maipfi o ḁoweleaho. Mugudi uyu u lila thuso ya u saukanya (dikhouda) maipfi ane a khou a vhona lwa u thoma.	Mugudi uyu u a ḁalukanya maḁwe a maipfi o ḁoweleaho. U a kona u saukanya (dikhouda) vhunzhi ha maipfi. Hoyu mugudi tshiḁwe tshifhinga u lila thuso ya u saukanya maipfi.	Mugudi uyu u ḁalukanya maipfi manzhi o ḁoweleaho. Mugudi uyu u a kona u saukanya maipfi ane a khou a vhona lwa u thoma. Mugudi uyu u vhala a tshi elela nahone e na vhuḁinyanyuli.

Lavhuṅa

U ṭalukanya mibvumo na Foniki:

Minete ya 15

U fhandekanya na u ṭanganya

- 1 Kha vha hambudze vhagudi uri kilasini yashu ṅaṅwaha, zwi na ndeme uri ri tevhele milayo yashu ya kilasi ye roṭhe nga kilasi ra ḍisimela yone.
- 2 Kha vha vhale milayo yoṭhe nga muthihi nga muthihi.
- 3 Kha vha sedze milayo nga muthihi nga muthihi. Vha vha vhudzise vhagudi: Ndi nga mini mulayo uyu u na ndeme?
- 4 Kha vha ambe uri ndi nga mini muṅwe na muṅwe wa milayo iyi u na ndeme kha u sika fhethu ha u gada ho tsiredzeaho nahone hu re na madakalo.
- 5 Kha vha hambudze vhagudi nga uri masiandoitwa a u pfuka milayo ya kilasini a ḍo vha afhio.

U vhalala (khathihi) na vhagudi:

Minete ya 15

U vhalala ha vhuvhili

- 1 Kha vha hambudze vhagudi uri ṅaṅwaha, ri ḍo ita zwa u vhalala (khathihi) na vhagudi.
- 2 Kha vha hambudze vhagudi uri u vhalala (khathihi) na vhagudi hu ḍo itiwa ho dzulwa kha **khaphethe/methe**, u re phanda afha kilasini.
- 3 Kha vha ṭalutshedze vhagudi uri vha fanela u dzula **khaphetheni/metheni** nga u ṭavhanya nahone vho fhumula.
- 4 Kha vha hambudze vhagudi uri vha ya **khaphetheni/metheni** nga ṅḍilade. Kha vha ṭalutshedze uri vha songo kwamana nga zwanḍa, vha songo amba, nahone vha tea u tshimbila nga u ṭavhanya na nga vhuronwane!
- 5 Kha vha nange sisiteme ya u ya khaphetheni/metheni, ine ya shumela kilasi yavho khathihi na vhagudi, u fana na ya: **Rou nga rou**.
- 6 Kha vha vhudze vhagudi uri vha kha rou ifhio, u itela u ḍivha uri vha kha Rou ya 1, Rou ya 2, Rou ya 3, nzw.
- 7 Kha vha ṭalutshedze vhagudi uri vha tea u **elelwa rou** dzavho.
- 8 Kha vha vhidze vhagudi **nga rou nga rou** uri vha ye khaphetheni/metheni.
- 9 Kha vha hambudze vhagudi nga kudzulele kha khaphethe musi wa u vhalala (khathihi) na vhagudi, u fana na:
  - a Ri dzula ro pfuṅa tshisenga kana ro imisa magona, u itela uri muṅwe na muṅwe a wane vhudzulo.
  - b Zwanḍa kha zwi vhewe kha zwirumbi zwashu kana zwi songo ṭharamudzelwa kha vhaṅwe.
  - c Ri thetshelesa ro fhumula musi hu tshi khou vhaliwa tshiṭori.
  - d Ri amba ro thoma ra imisa tshanda.

- 10 Kha vha nee vhagudi vhothe ndaela ya u ita ndowendowe ya minete i si gathi kudzulele kwa musi wa u vhala (khathihi) na vhagudi.
- 11 Kha vha talutshedze uri musi wa U vhala (khathihi) na Vhagudi, vhagudi vha tea u thetshelesa zwiitori nga vhuronwane.
- 12 Kha vha vhale tshiitori tshi re kha siatari la 10 la bugu ya mishumo ya DBE, vha tshi vhalele ntha.
- 13 Kha vha vhudzise vhagudi mbudziso dzi tevhelaho. Vha vha humbudze uri vha tea u imisa zwanda arali vha tshi todou fhindula:
  - a Ben ndi mini?
  - b Jim o dipfa hani musi zwi tshi fhela?
  - c Ndi nga mini a tshi dipfa ngaurali?
- 14 Kha vha humbudze vhagudi uri ri tea hafhu u guda u humela vhudzuloni hashu nga u tavhanya nahone ro fhumula.
- 15 Kha vha sumbedze vhagudi uri vha humela hani vhudzuloni havho. Kha vha talutshedze uri vha songo kwamana nga zwanda, vha songo amba, nahone vha tea u tshimbila nga u tavhanya na nga vhuronwane!
- 16 Kha vha vhidze vhagudi nga rou nga rou vha ye vhudzuloni havho.

U vhala nga tshigwada ha u tou sumbiwa ndila

Minete ya 30

Tsivhudzo: Kha vha ite ndugiselo dza nyito iyi, zwo tou tea uri vha dzi ite:

- Vho no linga vhagudi vhothe.
  - Vho no vhea vhagudi kha zwigwada zwa vhukoni hu no fana.
  - Vho rina madzina zwigwada zwa vhukoni hu no fana.
  - Madzina aya a songo vha a tshi sumbedza vhukoni uhu.
  - Dziinwe tsumbo dza madzina ndi: zwiipuka zwo fhambanaho, mitshelo, thimu dza bola ya milenzhe, nzw.
  - Kha vha ite tshati ya U vhala nga Tshigwada Ha u Tou Sumbiwa Ndila, u itela uri zwi lelutshela vhagudi u vhone tshigwada tshine vha wela khatsho.
- 1 Namusi, vha tea u vhea vhagudi kha zwigwada zwavho zwa u vhala nga tshigwada ha u tou sumbiwa ndila.
  - 2 Kha vha sumbedze vhagudi tshati ya u vhala nga tshigwada ha u tou sumbiwa ndila. Kha vha vhale madzina a tshigwada tshinwe na tshinwe. Kha vha vhale madzina a vhagudi vhothe vha re kha tshigwada tshenetsho vha ri vha ime. Kha vha nee vhagudi ndaela ya uri vha lavhelese vhagudi vhothe vho imaho: havha ndi vhone mirado ya zwigwada zwavho!
  - 3 Kha vha tambe mutambo na vhagudi uri zwi vha thuse u elelwa zwigwada zwavho.
  - 4 Kha vha vhidze zwigwada zwo fhambanaho ZWI IME zwi dovhe ZWI DZULE.
  - 5 Kha vha vhidze zwigwada zwo fhambanaho ZWI TSHIMBILE ZWO FHUMULA zwi tshi ya phanda afha kilasini, na u humela vhudzuloni hazwo ZWO FHUMULA.

- 6 Kha vha ṅee vhagudi ndaela uri vha RWELE Fagini madzina a vhagudi vha re kha zwiṅwe zwigwada.
- 7 Kha vha ri vhagudi vha lingedze u bula madzina a vhagudi vhoṅhe vha re kha tshigwada tshavho.
- 8 Kha vha tambe mutambo uyu u swika vhagudi vha tshi ḍivha zwigwada zwavho musi vhe kha u vhala nga tshigwada ha u tou sumbiwa ṅḍila.

Lavhutanu

Nyito dza Oraja

Minete ya 15

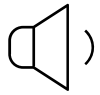
DIVHAMAIPFI YA THERO

- 1 Kha vha funze vha tshi shumisa PATS.
- 2 Kha vha tane maipfi na tsumbedzelo kha Bodo ya Divhamaipfi ya Thero.
  - a Zwinzhi
  - b Zwiṭuku
    - Kha vha tale mutalo vhukati ha bodo ya tshoko.
    - Kha vha ole zwitendeledzi **zwiṅa** kha thodzi inwe ya mutaladzi.
    - Kha vha ole zwitendeledzi **zwiṅhili** kha ṭṭa inwe thodzi ya mutaladzi.
    - Kha vha vhudzise uri ndi kha thodzi ifhio hu re na **zwinzhi**.
    - Kha vha vhudzise uri ndi kha thodzi ifhio hu re na **zwiṭuku**.
    - Kha vha dovholole vha tshi shumisa zwivhalo zwo fhambanaho zwa zwitendeledzi.

THERISANO NA MAṆWALWA A U VHALA (KHATHIHI) NA VHAGUDI

- 1 Kha vha ṅwale fureme ya therisano kha bodo ya tshoko:
  - a Ndi konesa...
  - b Ndi funesa u ...
- 2 Kha vha ṭalutshedze uri ṅaṅwaha, ri ḍo shuma ri kha zwigwada zwiṭuku ri tshi rera nga maṅwalwa ashu a u vhalo (khathihi) na vhagudi. Ri tea u vhumba zwigwada zwiṭuku ri sa ongolowi!
- 3 Musi ri kha zwigwada zwashu, ri ḍo shumisa zwisimafhungo zwi re kha bodo uri ri vhe na therisano.
- 4 Kha vha vhalele vhagudi fureme ya therisano.
- 5 Kha vha ṭalutshedze uri ra vhuya ra dzhena kha zwigwada zwashu, mugudi muṅwe na muṅwe u tea u fhindula mbudziso inwe na inwe.
- 6 Kha vha thome u shumisa zwiga zwa u thonifha tshiambi sa 'lubaḍa/tombo/tshinwe tshithu'.
- 7 Kha vha ṭalutshedze uri vhagudi vha tea u pfukisela tshiga kha muṅwe mugudi. Musi vho fara tshiga tsha lubaḍa lwa muambi, ndi tshifhinga tshavho tsha u amba. Musi muṅwevho henefho kha tshigwada o fara lubaḍa muṅwe na muṅwe a re kha tshigwada u tea u thetshesela.
- 8 Kha vha vhidze vhagudi vhararu vha ḍe phanḍa ha kilasi vhone vha sumbedze ngavho kupfukisele kwa lubaḍa nahone vha fhindule mbudziso:
  - a Mugudi wa 1 u fhindula Mbudziso 1.
  - b Mugudi wa 2 u fhindula Mbudziso 1.
  - c Mugudi wa 3 u fhindula Mbudziso 1.

- d** Mugudi wa 4 u fhindula Mbudziso 1.
  - e** Mugudi wa 1 u fhindula Mbudziso 2.
  - f** Mugudi wa 2 u fhindula Mbudziso 2.
  - g** Mugudi wa 3 u fhindula Mbudziso 2.
  - h** Mugudi wa 4 u fhindula Mbudziso 2.
- 9** Kha vha humbudze vhagudi uri vha vhumba hani zwigwada zwiṭuku. Kha vha vha humbudze uri ndi vhone vane vha wela kha tshigwada tshiṅwe na tshiṅwe. Zwi fanela u fana na zwa zwigwada zwa Lāvharuru!
  - 10** Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vhoṭhe vha elelwe uri ndi vhone vane vha vha kha zwigwada zwavho na uri vha ḍo dzhenisa hani zwigwadani zwavho.
  - 11** Kha vha tambe mutambo uyu u swika hu tshi sala tshigwada tshithihi fhedzi. (Arali zwo tea, kha vha fhungudze tshifhinga tsha u gidimela zwigwadani tshi vhe minete ya 20 kana minete ya 10.)
  - 12** Vho no fhedza, kha vha fhirisele lubaḍa kha zwigwada zwiṅwe nga tshithihi nga tshithihi. Vha tea u sielisana vha tshi fhindula mbudziso sa zwe vhone vha sumbedzela.

U ṭalukanya mibvumo na Foniki:

Minete ya 15

Ṭhalamaipfi

- 1** Kha vha humbudze vhagudi uri kilasini yashu ṅaṅwaha, zwi na ndeme uri ri tevhele milayo yashu ya kilasi ye roṭhe nga kilasi ra ḍisimela yone.
- 2** Kha vha ri vhagudi vha vhale milayo iyi nga muthihi nga muthihi.
- 3** Kha vha sedze milayo nga muthihi nga muthihi.
- 4** Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ndi mbudziso dzifhio dzine na vha nadzo malugana na milayo iyi?
- 5** Ambani nga milayo iyi. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a pfesesa:
  - a** Uri milayo ndi mini.
  - b** Uri ndi nga mini milayo i na ndeme.
  - c** Uri u tevhele milayo zwi vhone nga mini.
  - d** Uri u pfuka milayo zwi vhone nga mini.
  - e** Masiandoitwa a u pfuka mulayo.

U vhala (khathihi) na vhagudi:

Minete ya 15

Thevhelauvhala

- 1 Kha vha talutshedze uri vhege inwe na inwe hu na u vhala (khathihi) na vhagudi, ri do ita nyito ya thevhelauvhala.
- 2 Kha vha talutshedze uri vhagudi vha do amba nga tshithu tshe vha tshi takalelesa tshi re tshitorini tshi no bva kha Bugu ya Mishumo ya DBE.
- 3 Kha vha shumise **u sumbedzela/u modela** kha u sumbedza vhagudi uri vha nga itisa hani manweledzo a fhungo lithihi u swika kha mavhili a zwi no bva kha tshifanyiso: **Ndi kha di zwi elelwa uri Jim o vha e mutukana muswa afho tshikoloni.**
- 4 Kha vha dovhe vha sumbedze vhagudi siatari la 10 la bugu ya mishumo ya DBE hafhu.
- 5 Kha vha ri vhagudi vha elekanye nga **manweledzo avho.**
- 6 Kha vha ri vhana vha **nekane** mihumbulo na kilasi yothe. **Kha vha thuse** vhagudi u vhumba mafhungo o fhelelaho.
- 7 Kha vha talutshedze na u lulamisa thaidzo dze dza anza kha vhagudi.
- 8 Kha vha humbudze vhagudi uri vha ri **rembuluwa ra amba** nga ndilade:
  - a Vhagudi vha tea u rembuluwa vha sedza muthu a re tsini navho.
  - b Vha tea u sielisana u vhudza phathinara dzavho phindulo ya mbudziso.
  - c Musi phathinara i tshi khou amba, vha teau thetshelesa nga vhuronwane!
- 9 Kha vha nee vhagudi ndaela ya uri vha **rembuluwe vha ambe**, vha anetshele phathinara dzavho nga **zwe vha tangana nazwo.**

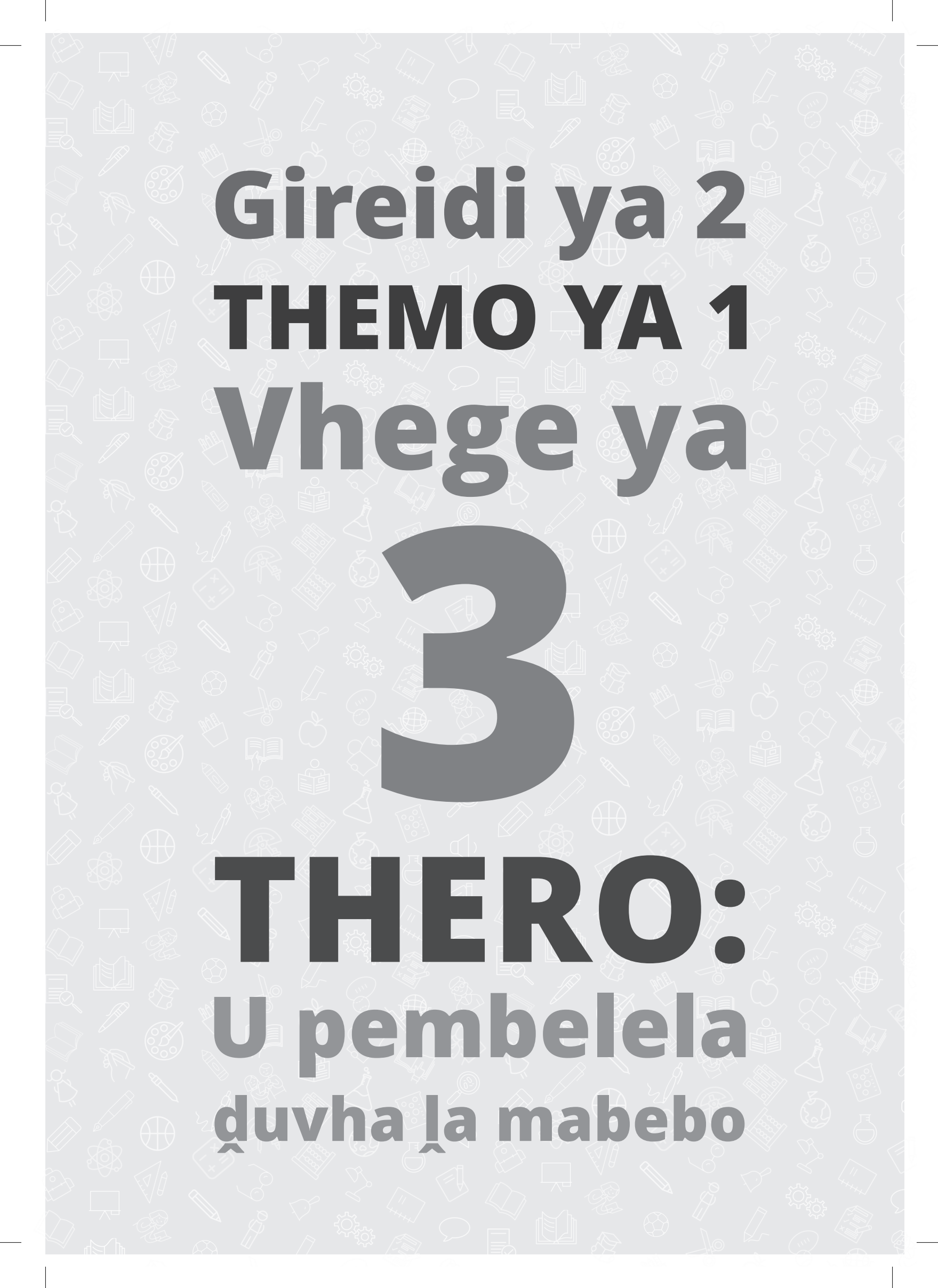

U vhala nga tshigwada ha u tou sumbiwa ndila

Minete ya 30

- 1 Kha vha hambudze vhagudi uri ri do shumisa sisiteme i re na u tokomelwa ya u phakhela **Mabammbirimishumo a U vhala**.
- 2 Kha vha hambudze vhagudi uri monitha dza bugu dzi do ita na u phakhela kilasi mabammbirimishumo a u vhala.
- 3 Kha vha hambudze vhagudi nga hune mabammbirimishumo a u vhala a do dzula hone na uri o fhandekanywa nga ndila ifhio (nga zwigwada, rou, nzw.)
- 4 Kha vha hambudze vhagudi nga kudobele kwa tshithopho tsha mabammbirimishumo a u vhala vha tshi zwi ita nga tshigwada, rou, nzw.
- 5 Kha vha vha hambudze uri mabammbirimishumo a phakhelwa vhañwe hu na vuhwavho, vhuronwane na u shaya thotho (vha songo posana bugu!)
- 6 Kha vha vhidze monitha dza bugu dzi de dzi phakhele mabammbirimishumo a u vhala.
- 7 Vho no fhedza, kha vha talutshedze zwine zwa bvelela musi wa u vhala nga tshigwada ha u tou sumbiwa ndila.
- 8 Kha vha talutshedze uri vha do vhidza kugwada kuthihi kutuku. Kugwada uku ku tea u da kwa dzula kha khaphethe kwo ita danga nahone kwo fhumula.
- 9 Vhañwe vhagudi vhothe vha tea u shumisa mabammbirimishumo a u vhala vha tshi **vhala nga vhothe** u fana na zwe ra ita ndowendowe yazwo.
- 10 Kha vha vhidze tshigwada tsha u thoma. Musi vho dzula kha danga, kha vha ñee ndaela mugudi muñwe na muñwe a tshimbile a tshi diamba dzina lawe, na tshitori tshithihi tshine a tshi funesa.
- 11 Musi vha tshi khou amba na ku la kugwada, vhañwe vhagudi vhothe vha tea u vha vha tshi khou shuma nga vhothe. Zwi na ndeme vhukuma u kaidza zwiito zwothe zwine zwi si vhe o vhala nga wothe kha tshifhinga itshi.
- 12 Kha vha ñee tshigwada tsha u thoma ndaela ya u humela vhudzuloni havho vho fhumula.
- 13 Kha vha zwi dovholele ngaurali na kha zwigwada zwothe.

The background of the entire page is a light gray color with a repeating pattern of small, white, line-art icons. These icons represent various educational fields: science (flasks, beakers, globes, atoms), mathematics (calculators, rulers, compasses, triangles), arts (pencils, paint palettes, brushes), and general education (books, graduation caps, lightbulbs, speech bubbles).

Gireidi ya 2
THEMO YA 1
Vhege ya

3

THERO:

**U pembelela
duvha la mabebo**

Ndugiselo Dza Kilisani

- 1 Musi vhege inwe na inwe i tshi thoma, kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasirumu yavho yo kuna nahone zwithu zwo vhekanywa zwavhuḍi.
- 2 BODO DZA U ṬANA kha dzi shandulwe na u engedzeda zwithu zwine zwa si tsha vha na mushumo zwi bvisiwe, vha zwi vhulunge nga vhuronwane.
- 3 Vho no fhedza, kha vha lugise maipfi a garaṭaṭhaṭwa/garaṭambali/garaṭatai na zwifanyiso zwa maipfi a thero zwine vha ḍo ṭoḍa u zwi shumisa.
- 4 Kha vha wane na u ita ndugiselo dza zwiteṅwa zwine vha ḍo zwi shumisa kha luvhondo lwavho lwa thero na ṭafula/khona, zwine zwa ḍo takadza vhagudi: tshifanyiso tsha khekhe ya ḍuvha ɓa mabebo.
- 5 Kha vha ite ṭhoḍisiso kha inthanethe vha tshi ita ndugiselo dza thero. Sa tsumbo: u ita ṭhoḍisiso nga uri mirafho yo fhambanaho i pembelela hani maḍuvha a mabebo.
- 6 Vha vhe na vhuṭanzi uri bugu dza vhagudiswa dza ndowedzo na Bugu dza Mishumo dza DBE dzi a lulamiswa dzoṭhe, dza vhewa zwavhuḍi he dza tea u dzula hone.
- 7 Kha vha vhe na vhuṭanzi uri bugu dzoṭhe khulwane, bugunanguludzwa na bugu dza ɓaiburari ya kilasini dzo dzula nga ngona.

Nyito Dza U Inga

Hedzi ndi nyito dzine dza nga shumiswa sa mishumo ine vhagudi vhane vha ṭavhanya u fhedza mishumo yavho vha ita KANA dzine vha dzi shumisa musu vha tshi khou linga vhagudi.

Nyito ya 1: Bugu ya Mishumo ya DBE ya 1: Siaṭari ɓa 2, Kha ri vhale

Nyito ya 2: Bugu ya Mishumo ya DBE ya 1: Siaṭari ɓa 3, Kha ri ṅwale

Nyito ya 3: Bugu ya Mishumo ya DBE ya 1: Siaṭari ɓa 4, Kha ri ite nyito

Nyito ya 4: Olani tshifanyiso tshi sumbedzaho uri ni ḍi pfa hani nga ḍuvha ɓa mabebo aṅu.

Musumbuluwo

Nyito dza Oraĵa

Minete ya 15

KHA VHA DIVHADZE THERO: U SWIKELELA NDIVHOTHANGELI

- 1 Kha vha sumbedze vhagudi tshifanyiso tsha u thoma/tsha vhuvhili/nzw zwi re kha tshitori tsha Bugu Khulwane tsha: **Duvha la mabebo lo hangwiwa!**
- 2 Kha vha vhudze vhagudi uri ri khou thoma thero ntswa i no pfi: U pembelela maḁuvha a mabebo
- 3 Kha vha ole tshidanga tshi re na dzina la **thero** vhukati ha bodo ya tshoko.
- 4 Kha vha vhudzise vhagudi vha ri: *Ndi zwifhio zwine na vho zwi divha nga thero iyi?*
- 5 Kha vha n̄wale mihumbulo ya vhagudi kha mepe wa mihumbulo. Kha vha vhee mihumbulo i no fana fhethu huthihi.
- 6 Arali vhagudi vha tshi khou kundelwa u fhindula, kha vha vha vha vhudzise mbudzisoṭhuṭhuwedzi dzi tevhelaho:
  - a Duvha la mabebo ndi mini?
  - b Vhathu vha anzela u ita mini nga duvha la mabebo?
  - c No ya lini u vhuṭamboni ha duvha la mabebo a muṅwe muthu?

DIVHAMAIPFI A THERO

- 1 Kha vha funze vha tshi shumisa SIVA (PATS.)
- 2 Kha vha ṭane ipfi na tshifanyiso kha Bodo ya Divhamaipfi ya Thero.
  - Pembela.
  - Vhuṭambo.
  - Tshimangadzo.

Tshidade kana luimbo	Nyito
Fhano ho ḁa nnyi wee? Mueni, Mueni nnyi?	<i>Nwana muthihi u a sima, a imba Mutaladzi wa #1 Vhaṅwe vhoṭhe afha kiḁasini vha bvumela nga Mutaladzi #2 sa khorasi. Vha vha vha tshi khou ita ḁitambwa, hu na mueni o dzulaho kha tshidulo kana kha metha (ḁitambwa ili ḁi tambwiwa tshifhinga tshoṭhe u swika luimbo lu tshi fhela)</i>
O ḁa o ri farelani wee? Dzikhekhe, dzikhekhe ihii!	<i>Kiḁasi yoṭhe i vha i tshi khou sumba tshifanyiso tsha khekhe, kana khekhe yo itwaho nga khadibogisi.</i>
Dzikhekhe ndi dza mini wee? Dza vhuṭambo, vhuṭambo ihii!	<i>A hu itiwu tshithu.</i>

Tshidade kana luimbo	Nyito
Vhuṭambo ndi ha mini wee? Ha mabebo, Mabebo ihii!	<i>Kijasi yoṭhe i sumba muthu ane la vha duvha la mabebo awe.</i>
Mabebo a nnyi wee? A Takalani, Takalani ihii!	
Pembelani ri vhone; Lulululu!	<i>Mifhululu!</i>

Muṅwalo

Minete ya 15

- 1 Kha vha vhudze vhagudi vha vule bugu dzavho dza ṅdowedzo.
- 2 Kha vha ambe mibvumo i tevhelaho vhagudi vha tshi ṅwala:
  - a ṅwalani dzina laṅu.
  - b ṅwalani tshifani tshaṅu.
- 3 Kha vha kuvhanganye bugu dza vhagudi musi tshikolo tshi tshi bva, vha sedze uri ndi nnyi ane a lila thuso inwe.

PHUROGIREME YA U ṬHAḌUKANYA MUṅWALO

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

U vhala (khathihi) na vhagudi:

Minete ya 15

Thangelauvhala

TSHIṬIRATHEDZHI TSHA U PFESESA: U BVUMBA

- 1 Kha vha dzudze vhagudi kha methe/khaphethe u itela uri vha kone u vhona Bugu Khulwane.
- 2 Kha vha vule Bugu Khulwane vha ye kha tshiṭori tsha: **Duvha la mabebo lo hangwiwa!**
- 3 Kha vha ite nyendelazwifanyiso ya siaṭari linwe na linwe, vha tshi vhudzisa vhagudi uri vha vhona u nga hu khou bvelela mini.
- 4 Kha vha thuse vhagudi u ṭumekanya zwifanyiso, u itela uri vha kone u pfelesa zwavhuḍi uri tshiṭori itshi tshi amba nga mini.
- 5 Kha vha divhadze vhagudi divhamaipfi ntswa kha zwipiḍa zwo teaho zwa tshiṭori.
- 6 Kha vha vhale tshiṭori tshoṭhe nga khathihi, vha sa imi.

U ñwala:

Minete ya 30

U pulana na mvetomveto

ṬHOHO: Ñwalani mutevhe wa mpho dzine na tama u dzi ñewa nga ðuvha ãanu ãa mabebo.

MUSHUMO: Olani tshifanyiso ni ñwale mutevhe.

FUREME/MUHANGA WA U ÑWALA

Mpho dzine nda tama u dzi ñewa nga ðuvha ãanga ãa mabebo.

1 _____

2 _____

VHEGE YA 3

U EDZISELA/U MODEĽA

- 1 Kha vha ãalutshedze uri ñamusi vhagudi vha ðo ñwala nga **mpho dzine nda tama u dzi ñewa nga ðuvha ãanga ãa mabebo.**
- 2 Kha vha vhalele vhagudi fureme ya u ñwala.
- 3 Kha vha sumbe **ṭhoho** (*mutevhe wa mpho dzine na tama u dzi ñewa nga ðuvha ãanu ãa mabebo.*) Kha vha ãalutshedze uri ṭhoho iyi i ri vhudza uri mutevhe u ðo vha nga ha mini.
- 4 Kha vha ãalutshedze uri ñamusi ri ðo ita **mutevhe**. Hezwi zwi amba uri ri ðo nanga mpho dzine na tama u dzi ñewa, na dzi ñwala tsini na nomboro.
- 5 Nga u **edzisele/u modeĽa** kha vha sumbedze vhagudi uri **vha tea u humbula** vha sa a thu ñwala.
- 6 Kha vha vhudze vhagudi nga mihumbulo ine vhone vha vha nayo ya u ðadza fureme ya u ñwala, sa: Ndi tama u ñewa bugu ntswa nga ðuvha ãanga ãa mabebo. Ndi humbula u nga ndi nga takalela bugu ntswa. Ndi ṭoḁa na zwienda.
- 7 Nga u **edzisele/u modeĽa** kha vha ole tshifanyiso tshañu, ni humbule nga mpho dzañu dzine na ṭoḁa u dzi ñewa.
- 8 Kha vha ãalutshedze uri ri ðo ñwala maipfi afhio. Kha vha **tale mutaladzi wa ipfi ãiñwe na ãiñwe.**
- 9 Nga u **edzisele/u modeĽa** kha vha fhedzise tshiteñwa tsha u thoma kha mutevhe: Ndi ðo tama u ñewa bugu ntswa.
- 10 Nga u **edzisele/u modeĽa** kha vha fhedzise tshiteñwa tsha vhuvhili kha mutevhe: Ndi nga takalela zwienda zwiswa.
- 11 **Kha vha bule maipfi nga u ongolowa sa tshibode na u ñwala mibvumo ine vha i ðivha.**
- 12 **Kha vha shumise zwishumiswa**, zwi ngaho sa: maipfi maanzeli/maipfi o ðowealeho na maipfi a ðivhamaipfi ya thero u vha thusa u ñwala maipfi ane a vha kunda.

- 13** Kha vha thuthe tsumbo dzavho kha bodo ya tshoko. Kha vha ɓalutshedze vhagudi uri heyo yo vha i tshi tou vha tsumbo, zwino vhagudi vha tea u n̄wala mihumbulo yavho vhone vhaṅe.

NDAELA DZA ORAḶA

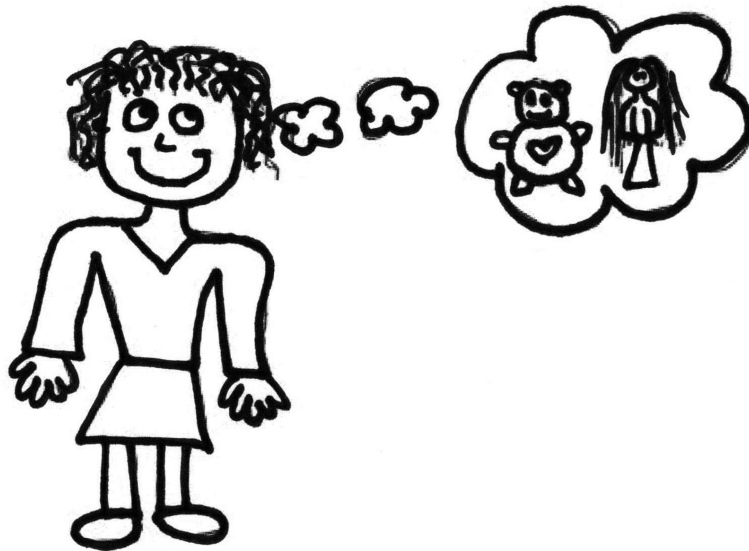
- 1** Kha vha vhudzise vhagudi: ndi mpho dzifhio dzine na tama u dzi n̄ewa nga ḍuvha ɓanu ɓa mabebo?
- 2** Kha vha n̄ee vhagudi ndaela ya **u humbula vha sa a thu n̄wala.**
- 3** Kha vha vhidze vhagudi 2–3 vha vha vhudze nga mpho dzine vha tama u dzi n̄ewa nga ḍuvha ɓavho ɓa mabebo.
- 4** Vhagudi vha tea uri: Ndi tama u n̄ewa...
- 5** Kha vha ɓalutshedze vhagudi uri zwino vha ḍo ola na na u n̄wala mutevhe wa mpho dzine na tama u dzi n̄ewa nga ḍuvha ɓavho ɓa mabebo..

U N̄WALA

- 1** Kha vha n̄ee vhagudi bugu dzavho.
- 2** Musi vhagudi vha tshi khou n̄wala, kha vha monamone na kilasi vha fare **khuvhanganotshihadu navho.**
- 3** Kha vha humbele vhagudi vha vha vhudze nga ha u n̄wala havho.
- 4** Kha vha thuse vhagudi u ɓebuḶa.
- 5** **Kha vha ɓuɓuwedze vhagudi.**

U N̄WALA

- 1** Kha vha n̄ee **vhagudi bugu** dzavho.
- 2** Musi vhagudi vha tshi khou n̄wala, kha vha monamone na kilasi vha fare **khuvhanganotshihadu navho.**
- 3** Kha vha vhudze vhagudi vha **vhale zwe vha n̄wala.**
- 4** Kha vha thuse vhagudi u fhedzisa fureme ya u n̄wala.
- 5** Kha vha thuse vhagudi u **bula maipfi nga u ongolowa sa tshibode na u shumisa zwiko zwo teaho.**
- 6** **Kha vha ɓuɓuwedze vhagudi.**

Zwililelwa zwa phathi ya duha langa la mabebo:

1. Ngauhe ndi tshi wana thedibee.
2. Ngauhe ndi tshi wana mpopi.

U vhala ha Tshigwada hu na U sumbiwa Ndila

Minete ya 30

ZWIGWADA: _____

- 1 Kha vha dzudze kilasi yothe, muñwe na muñwe e na **Bammbirimishumo la U vhala la 3.**
- 2 Kha vha talutshedze kilasi yothe **Nyito ya 1** ya **Musumbuluwo.**
- 3 Kha vha vhidze tshigwada tsha u thoma uri vha shume natsho.
- 4 Nga murahu ha minete ya 15, kha vha ri vha tshigwada itshi vha humele madzuloni avho.
- 5 Kha vha ite **Nyito ya U lindela-u-Vhala.**
- 6 Kha vha talutshedze kilasi yothe **Nyito ya 2** ya **Musumbuluwo.**
- 7 Kha vha vhidze tshigwada tsha vhuvhili uri vha shume natsho.
- 8 Kha vha dadze tshitevhelelangudo vha tshi sumbedza uri ndi zwigwada zwifhio zwe vha zwi thetshelesa, na uri zwo vhala mini.
- 9 Kha vha talukanye uri ndi tshanduko dzifhio dzine dza tea u itwa kha zwigwada zwa u vhala kana nyito dza u vhala.

Łavhuvhili

U ɽalukanya mibvumo na Foniki:

Minete ya 15

Kha vha ðivhadze mibvumo na maipfi maswa

KHA VHA ÐIVHADZE MUBVUMO

- 1 Kha vha bule mubvumo vha imise garaɽatai: /iu/.
- 2 Kha vha bule mubvumo uyo vha ɽee vhagudi ndaela ya uri vha dovhoolole x 3.
- 3 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ni a ðivhavho maɽwe maipfi a thomaho nga mubvumo/iu/?
- 4 Kha vha ite tsukamihumbulo ya maipfi vhe na vhagudi, sa: **tshiulu, miumo.**

KHA VHA ÐIVHADZE MAIPFI MASWA

- 1 Kha vha bulele nɽha ipfi łaɽwe na łaɽwe, ła tshi pfala, musi vha tshi khou ɽana garaɽaɽhanwa/garaɽambali: **tshiulu, miumo, miunga.**
- 2 Kha vha zwi sumbedze vhagudi musi vha tshi khou ralo u zwi bula.
- 3 Kha vha humbele vhagudi uri vha dovhoolole maipfi vha tshi edzisela vhone.
- 4 Kha vha nambatedze garaɽaɽhanwa dza maipfi aya kha Bodo ya U ɽana Mibvumo.

PHUROGIREME YA U ɽHADUKANYA FONIKI

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

Fhungo: _____

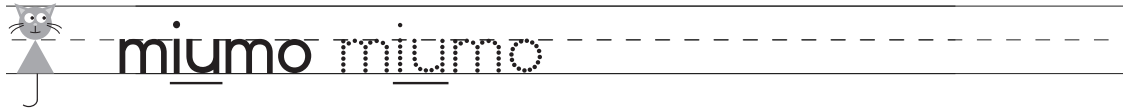
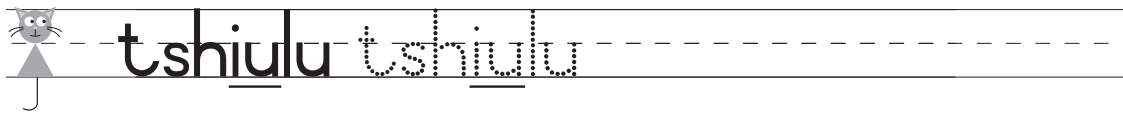
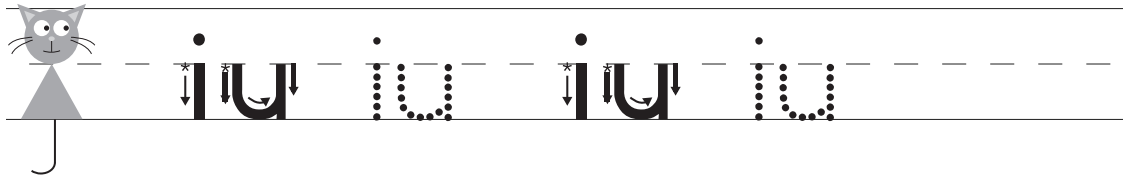
Muɽwalo:

Minete ya 15

Kha vha ɽwale ma(łedere) maswa (łiswa)/maipfi maswa/ mafhungo maswa

- 1 Kha vha funze vhagudi kuɽwalele kwone kwa małedere maɽuku na ma(łederedanzi): **iu.**
- 2 Kha vha sumbedzele kuɽwalele kwa (ma)łedere kwa vhagudi vha no shumisa tshanɽa tsha u ła vha tovhedze nga kwa vhane vha shumisa tshanɽa tsha monde.
- 3 Vha kone u vhudza vhagudi u shuma shuma na phathinara dzavho vha ɽwale (ma) łedere kha miɽana yavho vha tshi shumisa minwe.

- 4 Nga murahu, kha vha vhudze vhagudi vha n̄wale (ma)ḽeḽere kha desike dzavho nga minwe.
- 5 Tsha u khunyeledza, kha vha sumbedze vhagudi hafhu kuḽwalelwe kwa (ma)ḽeḽere na maipfi kha bodo ya tshoko.
- 6 Vhagudi vha tea u n̄walula mibvumo/maipfi/mafhungo buguni dzavho.

PHUROGIREME YA U ḽHADUKANYA MUḽWALO

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

_____

_____

U vhalu (khathihi) na vhagudi:

Minete ya 15

U vhalu ha U ranga

ZWIṬIRATHEDZHI ZWA U PFESESA: U DIVHUDZISA/U ṬUMEKANYA

Liṅwalwa	U vhalu ha Vhuvhili (U elekanya nga U amba)
<p>Ndi ḑuvha ɓa mabebo ɓa Mandla. U khou fhedza miṅwaha ya malo. Tshifhinga tshoṭhe vhathu vhoṭhe vha a ri khae' 'Ḑuvha ɓavhuḍi ɓa mabebo!' Fhedzi, Aiwa, ṅamusi ndi zwiṅwe.</p> <p>Muṭa woṭhe wa hawe wo vha u ṅṅa. Khotsi awe vha tshi khou hwalela khuni. Khaladzi awe a tshi khou ḍireilela baisigila. Mme awe vha tshi khou sheledza ṅgade.</p> <p>A huna na muthihi o mu tamelaho mashudu nga ḑuvha ɓawe ɓa mabebo.</p> <p>Hai! Ṅgoho heli ndi ɓiṅwe ḑuvha ɓi sa fani na maṅwe o fhiraho, ndi Mandla a tshi khou humbula.</p>	<p>Ndi khou ḍivhudzisa uri ndi ṅgani vhathu vha songo ri kha Mandla 'Ḑuvha ɓavhuḍi ɓa mabebo!' Arali ndo vha ndi Mandla, ndo vha ndi tshi ḍo ri humbula ṅgari vhathu vhoṭhe vho ṅangwa ḑuvha ɓanga ɓa mabebo.</p>
<p>Mandla ambo ḍi vhona makhulu wawe vha mukegulu na vha mukalaha getheni. 'Ndi khou ḍi vhudzisa uri vha khou ḍa u ita mini?' O vha o lavhelela uri vha ḍo ri khae' 'Ḑuvha ɓavhuḍi ɓa mabebo!' fhedzi vha vho ri kha vhathu vhoṭhe 'Hu rini vhathu?' 'Eeee! A thi athu vhuya nda vhona ḑuvha ɓa mabebo ɓiṅwe ɓa vha vha u nga sa heli'</p>	<p>Mandla u humbula ṅgari ndi ḑuvha ɓawe ɓa mabebo ɓi sa nyanyuli. Zwi nga vha zwi khou itwa ṅgauri ahuna we a ri 'Ḑuvha ɓavhuḍi ɓa mabebo!' khae. Arali vhathu vha sa ntamela mashudu nga ḑuvha ɓanga ɓa mabebo ndi nga pfa ndo vha isala.</p>
<p>Mandla a mbo ḍi vhona malume wawe vho Tom, mmane Vho Mapula na vhazwala vha we Thabo na Nomsa. 'Ndi khou ḍivhudzisa habe uri vha khou ṭoḍa mini fhano?' ndi Mandla a tshi humbula. A vha lindela uri vha ri 'Ḑuvha ɓa mabebo ɓavhuḍi!' fhedzi vhone vha resha vhathu vhoṭhe vha ri 'vhathu vho ṭwa hani ṅamusi?' 'Heee vhanna! Ḑuvha ɓa mabebo ɓa ṅamusi ɓo vha vha.'</p>	<p>Tshukhwi! Mandla wa vhathu nandi! Arali ndo vha ndi Mandla, ndo vha ndi tshi ḍo lila.</p>
<p>Mandla o mbo ḍi vhona khonani yawe Steve na khaladzi yawe. 'Ndi khou ḍivhudzisa uri vha khou ṭoḍa mini fhano?' ndi Mandla a tshi humbula. A vha lindela vha tshi ri 'Ḑuvha ɓa mabebo ɓavhuḍi!' fhedzi vhone vho sokou ri khae 'Hu ita hani Mandla?' 'Heee vhanna! A thi athu vhuya nda vhona ḑuvha ɓa mabebo ɓiṅwe ɓa vha vha u nga sa heli.'</p>	<p>Arali khonani yanga a tshi nga ṅangwa ḑuvha ɓa mabebo ɓanga, ndi ḍo humbula u ṅgari ha na ndavha na ṅṅe. Ndi nga pfa u vha vha.</p>

Ḳinwalwa	U vhala ha Vhuvhili (U elekanya nga U amba)
<p>Mandla a ya lufherani lwawe lwa u eḡela o tou ṭungufhala ari 'A hunā na ane a khou humbula nga ha ḡuvha Ḳanga Ḳa mabebo,' ndi ene a tshi khou humbula. A pfa afho nḡḡa Ḳo lala, vhabebi vhawe na vho makhulu wawe vha tshi khou haseledza, henefho dzharatani murahu ha nḡḡu. 'A vha na na ndavha na uri nḡḡe a thi khou vhonala,' ndi ene a tshi khou humbula.</p>	<p>Mandla u fanela u vha a tshi khou humbula uri 'Iwe vhatu ndo ndo tou tshinya mini?' ngauri u khou ḡipfela vhuṭungu. U tea u vha a tshi khou humbula uri khonani dzawe na vha muṭa wawe vho hangwa ḡuvha Ḳawe Ḳihulwane. Arali vhatu vhoṭhe vha hangwa ḡuvha Ḳanga Ḳa mabebo, ndi nga vha isala.</p>
<p>Mme awe vho mbo ḡi mu vhidza. A mbo ḡi ya henegei murahu ha nḡḡu.</p> <p>'Ro ri ri ni mangadze!' 'ḡuvha Ḳavhuḡi Ḳa mabebo!'ndi khonani dzawe na vha muṭa wa Mandla vha tshi huwelela.</p>	<p>--</p>
<p>'Ndo vha ndi khou ri vhatu vho hangwa ḡuvha Ḳanga Ḳa mabebo' ndi Mandla a tshi huwelela.</p> <p>'Ro tou ri ri ni mangadze!' ndi khotsi a Mandla vha tshi mu fhindula.</p> <p>'Kha ri Ḳe khekhe,' ndi makhulu wa Mandla vha mukalaha vha tshi amba.</p>	<p>Hoo! Mandla u tea u vha a tshi pfa e khwine. Arali ndo vha ndi Mandla, ndo vha ndi tshi ḡo pfa ndi wa nṭhesa uri khonani dzanga na vha muṭa wa hashu vho shuma vho ḡiimisela u mmangadza.</p>
<p>'Putululani mpho dzaḡu' ndi Steve a tshi mu vhudza. Mandla a mbo ḡi thoma u putulula mpho dzawe. O mbo huwelela, 'Ndi kale ndi tshi khou ṭoḡa tshientatshikhalani!' 'Eeee! vhonani ḡainaso heyi!' 'Ndi kale ndi tshi ṭoḡa u vhala heyi bugu.'</p> <p>'HeḲi Ḳo vha ḡuvha Ḳa mabebo Ḳa nṭhesa, Ḳavhuḡisa Ḳi sa fani na maḡwe.'</p>	<p>Eeee! Mpho dzavhuḡi wee! Hezwi zwi nkhubudza musi vha muṭa wa hashu na khonani dzanga vha tshi nthengela mpho nga ḡuvha Ḳa mabebo anga.</p>

VHEGE YA 3

Mbudziso dza u tevhelela	Phindulo ndavhelewa
Ndi ḑuvha ǀa mabebo ǀa nnyi?	Ndi ḑuvha ǀa mabebo ǀa Mandla.
Ndi nnyi o itelaho Mandla tshimangadzo nga ḑuvha ǀa mabebo ǀawe?	Mme awe, khotsi awe, khaladzi yawe, makhulu wawe vha mukegulu, makhulu wawe vha mukalaha, malume Vho Tom, mmame Vho Mapula, vhazwala vhawe, khonani yawe Steve na khaladzi ya Steve.
Mbudziso ya ngani	Phindulo ndavhelewa
Ndi ngani Mandla musi e lufherani lwawe lwa u eḡela o tou tungufhala. o humbula uri, 'A huna na ane a khou humbula nga ha ḑuvha ǀa mabebo ǀanga?'	<ul style="list-style-type: none"> • Mandla u pfa o vha isala. • Mandla u pfa o vha isala ngauri u humbula uri vhathu vhoṱhe a vha khou humbula nga ḑuvha ǀa mabebo ǀawe. • Mandla u humbula uri vhathu vhoṱhe vho hangwa nga ḑuvha ǀa mabebo ǀawe. • Mandla ha ḡivhi nga ha u pembelela ḑuvha ǀawe ǀa mabebo ǀavhuḡi ngauri vho ita uri zwi vhe tshimangadzo. • Ṱhamusi Mandla u vhone ungari vhathu a vha na ndavha nae. • Ṱhamusi Mandla u vhone ungari vhathu a vha mu funi.

U vhalala ha Tshigwada hu na U sumbiwa Nḡila Minete ya 30

ZWIGWADA: _____

- 1 Kha vha dzudze kiḡasi yoṱhe, muṱwe na muṱwe e na **Bammbirimishumo ǀa U vhalala ǀa 3.**
- 2 Kha vha ṱalutshedze kiḡasi yoṱhe **Nyito ya 1** ya **ǀavhuvhili.**
- 3 Kha vha vhidze tshigwada tsha u thoma uri vha shume natsho.
- 4 Nga murahu ha minete ya 15, kha vha ri vha tshigwada itshi vha humele madzuloni avho.
- 5 Kha vha ite **Nyito ya U lindela-u-Vhala.**
- 6 Kha vha ṱalutshedze kiḡasi yoṱhe **Nyito ya 2** ya **ǀavhuvhili.**
- 7 Kha vha vhidze tshigwada tsha vuvhili uri vha shume natsho.
- 8 Kha vha ḡadze tshitevhelela ngudo vha tshi sumbedza uri ndi zwigwada zwifhio zwe vha zwi thetshesela, na uri zwo vhalala mini.
- 9 Kha vha ṱalukanye uri ndi tshanduko dzifhio dzine dza tea u itwa kha zwigwada zwa u vhalala kana nyito dza u vhalala.

Lavhuraru

Nyito dza Oraḷa

Minete ya 15

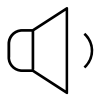
DIVHAMAIPFI YA THERO

- 1 Kha vha funze vha tshi shumisa SIVA (PATS.)
- 2 Kha vha tane ipfi na tsumbedzelo kha Bodo ya Divhamaipfi ya Thero.
  - Humbula.
  - Hangwa.
  - Hangwiwa.

Tshidade kana luimbo	Nyito
Fhano ho ḡa nnyi wee? Mueni, Mueni nnyi?	<i>Ŋwana muthihi u a sima, a imba Mutaladzi wa #1 Vhaṅwe vhoṅhe afha kiḷasini vha bvumela nga Mutaladzi #2 sa khorasi. Vha vha vha tshi khou ita ḷitambwa, hu na mueni o dzulaho kha tshidulo kana kha methe (ḷitambwa ḷi ḷi tambwa tshifhinga tshoṅhe u swika luimbo lu tshi fhela)</i>
O ḡa o ri farelani wee? Dzikhekhe, dzikhekhe ihii!	<i>Kiḷasi yoṅhe i vha i tshi khou sumba tshifanyiso tsha khekhe, kana khekhe yo itwaho nga khadibogisi.</i>
Dzikhekhe ndi dza mini wee? Dza vhuṅambo, vhuṅambo ihii!	<i>A hu itiwu tshithu.</i>
Vhuṅambo ndi ha mini wee? Ha mabebo, Mabebo ihii!	<i>Kiḷasi yoṅhe i sumba muthu ane ḷa vha ḡuvha ḷa mabebo awe.</i>
Mabebo a nnyi wee? A Takalani, Takalani ihii!	
Pembelani ri vhone; Lulululu!	<i>Mifhululu!</i>

VHUTSILA HA U ANETSHELA ZWIṬORI (VHEGE YA U THOMA YA THERO IYI)

- 1 Kha vha fhandekanye vhagudi vha bve zwigwada zwiṭuku.
- 2 Kha vha fhe tshigwada tshinwe na tshinwe kopi ya zwifanyiso zwa vhutsila ha u anetshela zwiṭori.
- 3 Kha vha vhudze vhagudi uri vha elekanye nga tshiṭori tshine tsha yelana na zwifanyiso.
- 4 Kha vha nee vhagudi minete muthithi kana mivhili uri vha elekanye nga mihumbulo yavho.
- 5 Tshi tevhelaho, vhagudi vha re kha tshigwada vha fanela u sielesana, muṅwe na muṅwe wavho a tshi anetshela tshiṭori tshawe.
- 6 Kha vha humbudze vhagudi uri zwiṭori zwavho zwi tea u vha zwi na vhusiki, zwa dovha hafhu zwa yelana na zwifanyiso!
- 7 Kha vha humbudze vhagudi uri vha thetshelase zwiṭori zwa vhaṅwe nga vhuronwane.
- 8 Kha vha livhuhe vhagudi nge vha anetshelavho vhaṅwe ngavho zwiṭori zwavho.

U ṭalukanya mibvumo na Foniki:

Minete ya 15

Kha vha ḏivhadze mibvumo miswa na maipfi maswa

KHA VHA ḎIVHADZE MUBVUMO

- 1 Kha vha bule mubvumo vha imise garaṭatai: /ie/.
- 2 Kha vha bule mubvumo uyo vha vhudze vhagudi vha u dovholole x 3.
- 3 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ni a ḏivhavho maṅwe maipfi a thomaho nga mubvumo/ie/?
- 4 Kha vha ite tsukamihumbulo ya maipfi vhe na vhagudi, sa: **mielo, dzhiela, swiela.**

KHA VHA ḎIVHADZE MAIPFI MASWA

- 1 Kha vha bulele nṭha ipfi ǀinwe na ǀinwe, ǀi tshi pfala, musi vha tshi khou ṭana garaṭaṭhanwa/garaṭambali: **mielo, tshienge, dzhiela, swiela.**
- 2 Kha vha zwi sumbedze vhagudi musi vha tshi khou ralo u zwi bula.
- 3 Kha vha humbele vhagudi uri vha dovholole maipfi vha tshi edzisela vhone.
- 4 Kha vha nambatedze garaṭaṭhanwa dza maipfi aya kha Bodo ya U ṭana Mibvumo.

PHUROGIREME YA U THADUKANYA FONIKI

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

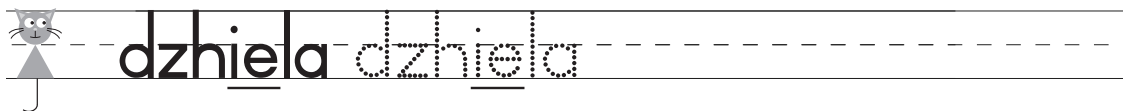
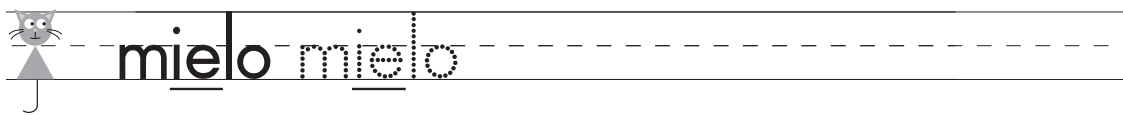
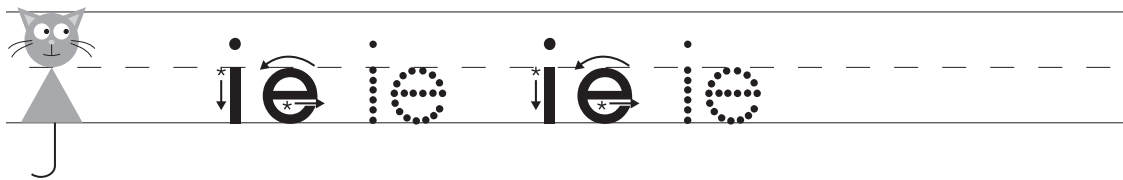
Fhungo: _____

Muñwalo:

Minete ya 15

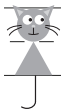
Kha vha ñwale ma(ḽeḽere) maswa (ḽiswa)/maipfi maswa/mafhungo maswa

- 1 Kha vha funze vhagudi kuñwalele kwone kwa ma(ḽeḽeredanzi) na maḽuku na: **ie**.
- 2 Kha vha sumbedzele kuñwalele kwa (ma)ḽeḽere kwa vhagudi vha no shumisa tshanda tsha u ḽa vha tovhedze nga kwa vhane vha shumisa tshanda tsha monde.
- 3 Kha vha vhudze vhagudi vha shume na phathinara dzavho vha ñwale (ma)ḽeḽere kha miḽana yavho vha tshi shumisa minwe.
- 4 Nga murahu, kha vha vhudze vhagudi vha ñwale (ma)ḽeḽere kha desike dzavho nga minwe.
- 5 Tsha u khunyeledza, kha vha sumbedze vhagudi hafhu kuñwalelwe kwa (ma)ḽeḽere na maipfi kha bodo ya tshoko.
- 6 Vhagudi vha tea u ñwalula mibvumo/maipfi/mafhungo buguni dzavho.

 swiela swiela

 Dzhiani tshienge tshi

 kha raga.

PHUROGIREME YA U THADUKANYA MUŊWALO

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

U ŋwala:

Minete ya 30

U pulana na mvetomveto

THOHO: Ŋwalani mutevhe wa mpho dzine na tama u dzi ņewa nga ɖuvha ɭaŋu ɭa mabebo.

MUSHUMO: Olani tshifanyiso ni ite mutevhe ni shumise khoma.

FUREME/MUHANGA WA U ŊWALA:

Mutevhe wa mpho dzine nda tama u dzi ņewa:

1 _____

2 _____

3 _____

Ndi tama u _____, _____, na u _____.

U EDZISELA/U MODELA

- 1 Kha vha ɭalutshedze vhagudi uri ņamusi vha ɖo engedza kha zve vha ŋwala nga Musumbuluwo.
- 2 Ŋamusi vha ɖo engedza tshitenwa tshithihi kha mutevhe wavho we vha u thoma nga Musumbuluwo.
- 3 Vha ɖo ŋwala mutevhe wa mafhungo vha tshi shumisa khoma.
- 4 Kha vha vhalele vhagudi fureme ntswa dza u ŋwala.

- 5 Nga u **edzisela/u modela** kha vha sumbedze vhagudi uri **vha tea u humbula vha sa a thu n'wala**.
- 6 Kha vha vhudze vhagudi nga mihumbulo ine vhone vha vha nayo ya u dadza fureme ya u n'wala, sa: Ndi tama u newa dzhesi ntswa. Ndi tama dzhesi dzavhudi.
- 7 Nga u **edzisela/u modela** kha vha engedze kha tshifanyiso tshavho, sa: vhone vha tshi khou humbula nga ha dzhesi ntswa.
- 8 Kha vha talutshedze uri ri do n'wala maipfi afhio. Kha vha tale **mutaladzi wa ipfi li'we na li'we**.
- 9 Nga u **edzisela/u modela** kha vha fhedzise tshite'wa tsha vhuraru kha mutevhe: Ndi tama u newa dzhesi ntswa...
- 10 Nga u **edzisela/u modela** kha vha dadzise fhungo la u fhedzisela kha mutevhe wa fureme ya u n'wala. Kha vha talutshedze uri fhungo heli la u fhedzisela lo fhambana na la mutevhe wa murahu kana wo fhiraho. Ri tea u nanga mpho tharu dze ra dzi dzhenisa kha mutevhe. Kha vha talutshedze uri khoma na ipfi 'na' zwi fhambanya zwite'wa zwi re kha mutevhe, sa: Ndi tama u newa bugu, zwienda na dzhesi.
- 11 **Kha vha bule maipfi nga u ongolowa sa tshibode na u n'wala mibvumo ine vha i divha.**
- 12 **Kha vha shumise zwishumiswa**, (maipfi maanzeli/maipfi o doweleaho na maipfi a divhamaipfi ya thero) u vha thusa u n'wala maipfi ane a vha kunda.
- 13 **Kha vha thuthe tsumbo** dzavho kha bodo ya tshoko. Kha vha talutshedze uri heyoy vha i tshi tou vha tsumbo, zwino **vhagudi vha tea u n'wala mihumbulo yavho vhone vha'ne**.

NDAELA DZA ORALA

- 1 Kha vha humbudze vhagudi uri nga Musumbuluwo, ro humbula nga ha mpho dzine vha tama u dzi newa nga duvha lavho la mabebo.
- 2 Namusi ri do engedza mutevhe washu.
- 3 Kha vha vhudzise vhagudi: ndi mpho de dzine na tama u newa.
- 4 Kha vha nee vhagudi ndaela ya u **humbula vha sa a thu n'wala**.
- 5 Kha vha talutshedze vhagudi uri vha tea u da na mihumbulo yavho vhone vha'ne – vha songo kopa mihumbulo yavho!
- 6 Kha vha nee vhagudi ndaela ya u rembuluwa vha amba na phathinara nga mpho dzi re kha mutevhe.
- 7 Kha vha nee vhagudi minete ya 2–3 vha rembuluwe vha ambe.
- 8 Kha vha vhidze vhagudi 3–4 vha vha vhudze nga mpho tharu dze vha nanga.
- 9 Vhagudi vha tea uri: Ndi tama...na...
- 10 Kha vha talutshedze uri vhagudi vha do tea u shumisa fureme ya u n'wala, u ola na u n'wala mihumbulo yavho vhone vha'ne.

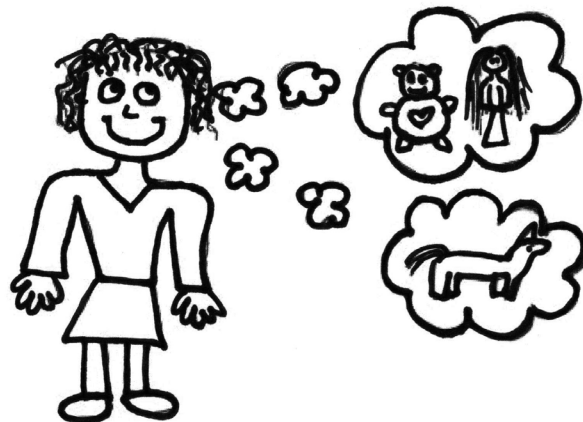
U N'WALA

- 1 Kha vha nee vhagudi bugu dzavho.
- 2 Musi vhagudi vha tshi khou n'wala, kha vha monamone na kilasi vha fare khuvhanganotshihadu navho.
- 3 Kha vha vhudze vhagudi vha vhale zwe vha n'wala.
- 4 Kha vha thuse vhagudi u fhedzisa fureme ya u n'wala.
- 5 Kha vha thuse vhagudi u bula maipfi nga u ongolowa sa tshibode na u shumisa zwiko zwo teaho.
- 6 Kha vha tuṭuwedze vhagudi.

U REMBULUWA VHA SEDZANA VHA AMBA

- 1 Musi ho sala minete ya 2–3, kha vha nee vhagudi ndaela ya uri vha vheye penisela kule.
- 2 Kha vha neani vhagudi ndaela ya uri vha rembuluwe vha ambe na phathinara nga zwe vha ola.

Kha vha nemebedze zwe vhagudi vha n'wala u mona na kilasi, vha zwi livhanye na levele ya maṭo a vhagudi. Hezwi zwi thusa uri vhagudi vha vhe na therisano nga thero yavho.

Zwililelwa zwa phathi ya duvha langa la mabebo:

1. Ngavhe ndi tshi wana thedibee.
2. Ngavhe ndi tshi wana mpopi.
3. Ngavhe ndi tshi wana thoyi ya bere ya unicorn.

Ngavhe ndi tshi wana thedibee, mpopi na thoyi ya bere ya unicorn.

U vhala ha Tshigwada hu na U sumbiwa Ndila Minete ya 30

ZWIGWADA: _____

- 1 Kha vha dzudze kīlasi yothe, muñwe na muñwe e na **Bammbirimishumo la U vhala la 3.**
- 2 Kha vha talutshedze kīlasi yothe **Nyito ya 1** ya **Lāvthuraru.**
- 3 Kha vha vhidze tshigwada tsha u thoma uri vha shume natsho.
- 4 Nga murahu ha minete ya 15, kha vha ri vha tshigwada itshi vha humele madzuloni avho.
- 5 Kha vha ite **Nyito ya U lindela-u-Vhala.**
- 6 Kha vha talutshedze kīlasi yothe **Nyito ya 2** ya **Lāvthuraru.**
- 7 Kha vha vhidze tshigwada tsha vuvhili uri vha shume natsho.
- 8 Kha vha dādze tshitevhelela ngudo vha tshi sumbedza uri ndi zwigwada zwifhio zwe vha zwi thetshesela, na uri zwo vhala mini.
- 9 Kha vha talukanye uri ndi tshanduko dzifhio dzine dza tea u itwa kha zwigwada zwa u vhala kana nyito dza u vhala.

ɭavhuɳa

U ɭalukanya mibvumo na Foniki:

Minete ya 15

U fhandekanya na u ɭanganya

NNE NDI...

- 1 Kha vha thome nga ngudo ya ɭavhuvhili.
- 2 Kha vha bule ipfi: **tshiulu**.
- 3 Kha vha fhandekanye ipfi ɭi bve mibvumo yo imaho nga yothe: /tsh/-/iu/-/l/-/u/.
- 4 Kha vha bule mubvumo wa u thoma wa ipfi ɭo: /tsh/.
- 5 Kha vha bule mubvumo wa vuvhili wa ipfi ɭo: /iu/.
- 6 Kha vha bule mubvumo wa vuvharu wa ipfi ɭo: /l/.
- 7 Kha vha bule mubvumo wa u fhedza wa ipfi ɭo: /u/.
- 8 Kha vha n̄wale ipfi ɭo kha bodo ya tshoko: **tshiulu**.
- 9 Kha vha sumbedzele nga u sumba na u ɭanganya mibvumo uri vha sike ipfi: /tshiu/-/lu/= **tshiulu**.
- 10 Kha vha dovhoolole kuitele uku kha ipfi ɭi no bva kha ngudo ya ɭavhuraru: **mielo**.

RINE RI...

- 1 Kha vha thome nga ngudo ya ɭavhuvhili.
- 2 Kha vha bule ipfi: **miumo**.
- 3 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Mubvumo wa u thoma wa ipfi ɭo ndi ufhio?/m/.
- 4 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Mubvumo wa vuvhili wa ipfi wa ɭo ndi ufhio?/iu/.
- 5 Kha vha bule mubvumo wa vuvharu wa ipfi ɭo: /m/.
- 6 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Mubvumo wa u wa u fhedza wa ipfi ɭo ndi ufhio?/o/.
- 7 Kha vha humbele vhagudi vha fhandekanye ɭo ipfi ɭi bve mibvumo yo imaho nga yothe: /m/-/iu/-/m/-/o/.
- 8 Kha vha n̄wale ipfi ɭo: **miumo**.
- 9 Vha vha vhudze vhagudi uri vha ɭanganyise mibvumo i re kha ipfi ɭo vha tshi zwi ita na vhone: /miu/-/mo/= **miumo**.
- 10 Kha vha dovhoolole kuitele uku kha ipfi ɭi no bva kha ngudo ya ɭavhuraru: **swiela**.

PHUROGIREME YA U ɭHADUKANYA FONIKI

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

Fhungo: _____

U vhalā (khathihi) na vhagudi:

Minete ya 15

U vhalā ha Vhuvhili

ZWIṲIRATHEDZHI ZWA U VHALA: U ḲIVHUDZISA/U ṲUMEKANYA

Ḳinwalwa	U vhalā ha Vhuvhili (U elekanya nga U amba)
<p>Ndi ḡuvha Ḳa mabebo Ḳa Mandla. U khou fhedza minwaha ya malo. Tshifhinga tshoṡhe vhatu vhoṡhe vha a ri khae' 'Ḳuvha Ḳavhuḡi Ḳa mabebo!' Fhedzi, Aiwa, ḡamusu ndi zwiḡwe.</p> <p>Muṡa woṡhe wa hawe wo vha u nḡa. Khotsi awe vha tshi khou hwalela khuni. Khaladzi awe a tshi khou ḡireilela baisigila. Mme awe vha tshi khou sheledza ngade.</p> <p>A huna na muthihi o mu tamelaho mashudu nga ḡuvha Ḳawe Ḳa mabebo.</p> <p>Hai! Ngoho heli ndi Ḳinwe ḡuvha Ḳi sa fani na maḡwe o fhiraho, ndi Mandla a tshi khou humbula.</p>	<p>Yowee! Mandla u pfa ungari vhatu vhoṡhe vho farekanea nahone a vha na ndavha nae. Zwi nkhubudza musi mme anga vha na mishumo minzhi ine vha tea u ita, lune zwa sia zwi tshi nga a vha na tshifhinga na nḡe. Zwi a mmbaisa.</p>
<p>Mandla ambo ḡi vhona makhulu wawe vha mukegulu na vha mukalaha getheni. 'Ndi khou ḡi vhudzisa uri vha khou ḡa u ita mini?' O vha o lavhelela uri vha ḡo ri khae 'Ḳuvha Ḳavhuḡi Ḳa mabebo!' fhedzi vha vho ri kha vhatu vhoṡhe 'Hu rini vhatu?' 'Eeee! A thi athu vhuya nda vhona ḡuvha Ḳa mabebo Ḳine Ḳa vhavha u nga sa heli'</p>	<p>Arali ndi Mandla, ndi nga pfa ndo vhaaisalesa. Vho makhulu wanga vha dzula vha tshi humbula ḡuvha Ḳanga Ḳa mabebo.</p>
<p>Mandla a mbo ḡi vhona malume wawe vho Tom, mmane Vho Mapula na vhazwala vhawe Thabo na Nomsa. 'Ndi khou ḡivhudzisa habe uri vha khou ṡoḡa mini fhano?'ndi Mandla a tshi humbula. A vha lindela uri vha ri 'Ḳuvha Ḳa mabebo Ḳavhuḡi!' fhedzi vhone vha resha vhatu vhoṡhe vha ri 'vhatu vho ṡwa hani ḡamusu?' 'Heee vhanna! Ḳuvha Ḳa mabebo Ḳa ḡamusu Ḳo vhavha.'</p>	<p>A huna na muthu na muthihi a no khou tamela Mandla ḡuvha Ḳa mabebo Ḳavhuḡi, Arali ndi Mandla, ndo vha ndi tshi ḡo pfa u nga a thi wa ndeme kana a thi wa vhuthogwa. Ndo vha ndi tshi ḡo pfa ndo vhaaisala.</p>
<p>Mandla o mbo ḡi vhona khonani yawe Steve na khaladzi yawe. 'Ndi khou ḡivhudzisa uri vha khou ṡoḡa mini fhano?'ndi Mandla a tshi humbula. A vha lindela vha tshi ri 'Ḳuvha Ḳa mabebo Ḳavhuḡi!'fhedzi vhone vho sokou ri khae 'Hu ita hani Mandla?' 'Heee vhanna! A thi athu vhuya nda vhona ḡuvha Ḳa mabebo Ḳine Ḳa vhavha u nga sa heli.'</p>	<p>Hezwi zwi nkhubudza tshiḡwe tshifhinga tshe khonani yanga a hangwa ḡuvha Ḳanga Ḳa mabebo. Ndo pfa ndo vhaaisala.</p>

Liṅwalwa	U vhalo ha Vhuvhili (U elekanya nga U amba)
<p>Mandla a ya lufherani lwawe lwa u eɔela o tou tɔungufhala ari 'A huna na ane a khou humbula nga ha ɔuvha ʒanga ʒa mabebo,' ndi ene a tshi khou humbula. A pfa afho nṅa ʒo lala, vhabebi vhawe na vho makhulu wawe vha tshi khou haseledza, heneḥo dzharatani murahu ha nṅu. 'A vha na na ndavha na uri nṅe a thi khou vhoneala,' ndi ene a tshi khou humbula.</p>	<p>Mandla o vha a tshi khou pfa uri muṅwe na muṅwe o takala hu tshi khou haseledziwa murahu ha nṅu. Arali hu nṅe ndo vha ndi tshi ɔo vhone ungari vhatu vhoṅhe vha khou ɔiphina nṅe ndi siho. Ndo vha ndi tshi ɔo ri a vha na ndavha na nṅe.</p>
<p>Mme awe vho mbo ɔi mu vhidza. A mbo ɔi ya henengei murahu ha nṅu.</p> <p>'Ro ri ri ni mangadze!' 'ɔuvha ʒavhuɔi ʒa mabebo!'ndi khonani dzawe na vha muṅa wa Mandla vha tshi huwelela.</p>	<p>Hoo! Vhatu vhoṅhe vho vha vha tshi khou ɔiita ungari vho hangwa ɔuvha ʒa mabebo ʒa Mandla. Aiii! Mandla o vha o mangala. Zwi nkhubudza musi khotsi anga vha tshi fhedza miṅwaha ya furathi (60). Mme anga vha ita ndugiselo dza vhuṅambo ha ɔuvha ʒa mabebo khotsi anga vha sa zwi divhi. A huna o vha tamelaho mashudu a ɔuvha ʒa mabebo heʒo ɔuvha. Fhedzi vho ri vha tshi vhuya mushumoni, roṅhe ra vha fhufhela ra ri 'tshimangadzo!' vho vha vho humbula ungari ro hangwa, matsina ro vha ri tshi khou ɔoṅa u tou vha mangadza.</p>
<p>'Ndo vha ndi khou ri vhatu vho hangwa ɔuvha ʒanga ʒa mabebo' ndi Mandla a tshi huwelela.</p> <p>'Ro tou ri ri ni mangadze!' ndi khotsi a Mandla vha tshi mu fhindula.</p> <p>'Kha ri ʒe khekhe,' ndi makhulu wa Mandla vha mukalaha vha tshi amba.</p>	<p>Mandla u khou kona u zwi vhone uri muṅwe na muṅwe o shuma o ɔiimisela u mu mangandza. Arali ndo vha ndi Mandla, ndo vha ndi tshi ɔo pfa ndi wa nṅhesa uri muṅwe na muṅwe o vha o ɔiimisela u pulana ɔuvha ʒanga ʒa mabebo ʒa ene e eṅhe.</p>
<p>'Putululani mpho dzaṅu' ndi Steve a tshi mu vhudza. Mandla a mbo ɔi thoma u putulula mpho dzawe. O mbo huwelela, 'Ndi kale ndi tshi khou ɔoṅa tshiendatshikhalani!' 'Eeee! vhone dainaso heyi!' 'Ndi kale ndi tshi ɔoṅa u vhalo heyi bugu.'</p> <p>'Heʒi ʒo vha ɔuvha ʒa mabebo ʒa nṅhesa, ʒavhuɔisa ʒi sa fani na maṅwe.'</p>	<p>Mandla o takalesa. Arali ndo vha ndi Mandla, ndo vha ndi tshi ɔo pfa ndi wa nṅhesa uri muṅa wa hashu na khonani dzanga vho nthengela mpho dze nda vha ndi tshi khou dzi ɔoṅa.</p>

Mbudziso dza u tevhelela	Phindulo ndavhelewa
Ni nga ḱi pfisa hani arali vha muḱa waḱu vha hangwa nga ḱuvha ḱa mabebo ḱaḱu?	(Kha vha thetshelese phindulo dza vhagudi)
Ndi ngoho ya uri vha muḱa wa vho Mandla vho vha vho hangwa ḱuvha ḱa mabebo ḱawe?	Hai! vha muḱa wa vho Mandla vho vha tshi ita ungari vho hangwa ḱuvha ḱawe ḱa mabebo ḱavhuḱi uri zwi vhe tshimangadzo khae.
Mbudziso ya ngani	Phindulo ndavhelewa
Ndi nga mini Mandla o fhedza o takala mafheleloni?	<ul style="list-style-type: none"> Mandla o takala ngauri hu na vhuḱambo ha ḱuvha ḱa mabebo ḱawe. Mandla o takala ngauri o wana dzimpho. Mandla o takala ngauri hu na khekhe. Mandla o wanulusa uri ahuna o hangwaho nga ḱuvha ḱawe ḱa mabebo ḱavhuḱi. Mandla Mandla o wanulusa uri vhatu vhoḱhe vho vha vho ḱa vhuḱamboni hawe. Mandla u vho zwi ḱivha uri muḱa wa hawe na khonani dzawe vha na ndavha nae nahone vha a mu funa.

U vhala ha Tshigwada hu na U sumbiwa Nḱila Minete ya 30

ZWIGWADA: _____

- Kha vha dzudze ḱilasi yoḱhe, muḱwe na muḱwe e na **Bambirimishumo ḱa U vhala ḱa 3.**
- Kha vha ḱalutshedze ḱilasi yoḱhe **Nyito ya 1 ya Ḳavhuḱa.**
- Kha vha vhidze tshigwada tsha u thoma uri vha shume natsho.
- Nga murahu ha minete ya 15, kha vha ri vha tshigwada itshi vha humele madzuloni avho.
- Kha vha ite **Nyito ya U lindela-u-Vhala.**
- Kha vha ḱalutshedze ḱilasi yoḱhe **Nyito ya 2 ya Ḳavhuḱa.**
- Kha vha vhidze tshigwada tsha vhuvhili uri vha shume natsho.
- Kha vha ḱadze tshitevhelela ngudo vha tshi sumbedza uri ndi zwigwada zwifhio zwe vha zwi thetshelesa, na uri zwo vhala mini.
- Kha vha ḱalukanye uri ndi tshanduko dzifhio dzine dza tea u itwa kha zwigwada zwa u vhala kana nyito dza u vhala.

ʒavhuṭanu

Nyito dza Oraʒa

Minete ya 15

ḐIVHAMAIPFI YA THERO

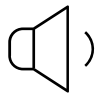
- 1 Kha vha funze vha tshi shumisa SIVA (PATS)
- 2 Kha vha ʒane ipfi na tsumbedzelo kha Bodo ya Ḑivhamaipfi ya Thero.
  - Mpho.
  - Ndivhuho.
  - U rulea.

Tshidade kana luimbo	Nyito
Fhano ho ḑa nnyi wee? Mueni, Mueni nnyi?	<i>Ñwana muthihi u a sima, a imba Mutaladzi wa #1 Vhaŗwe vhoṭhe afha kiʒasini vha bvumela nga Mutaladzi #2 sa khorasi. Vha vha vha tshi khou ita ʒitambwa, hu na mueni o dzulaho kha tshidulo kana kha methē (ʒitambwa iʒi ʒi tambwa tshifhinga tshoṭhe u swika luimbo lu tshi fhela)</i>
O ḑa o ri farelani wee? Dzikhekhe, dzikhekhe ihii!	<i>Kiʒasi yoṭhe i vha i tshi khou sumba tshifanyiso tsha khekhe, kana khekhe yo itwaho nga khadibogisi.</i>
Dzikhekhe ndi dza mini wee? Dza vhuṭambo, vhuṭambo ihii!	<i>A hu itivi tshithu.</i>
Vhuṭambo ndi ha mini wee? Ha mabebo, Mabebo ihii!	<i>Kiʒasi yoṭhe i sumba muthu ane ʒa vha ḑuvha ʒa mabebo awe.</i>
Mabebo a nnyi wee? A Takalani, Takalani ihii!	
Pembelani ri vhone; Lulululu!	<i>Mifhululu!</i>

THERISANO YA MAÑWALWA A U VHALA (KHATHIHI) NA VHAGUDI

- 1 Kha vha ñwale fureme ya therisano kha bodo ya tshoko:
  - a Kha tshiṭori itshi...
  - b Arali ndi Maandla ndo vha ndi tshi ḑo...
  - c Mafheleloni, ndi humbula u nga maandla u tea u vha o pfa...
- 2 Kha vha vhelele vhagudi fureme ya therisano.
- 3 Kha vha vhee vhagudi kha **zwigwada zwiṭuku**.

- 4 Kha vha vhudze vhagudi uri vhoṭhe vha tea u seilelisana musi vha tshi fhindula mbudziso inwe na inwe ya therisano iyi.
- 5 Kha vha ri kilasi i thetshelese.
- 6 Kha vha humbele vhagudi vho fhambanaho kana tshigwada tshigede uri vha nekane phindulo na vhañwe.
- 7 Arali phindulo yo khakhea, kha vha vha khakhulule.
- 8 Kha vha livhuwe vhagudi nge vha shela mulenzhe kha ngudo.

U ṭalukanya mibvumo na Foniki:

Minete ya 15

U wana maipfi

Kha vha ite thebuḷu kha bodo ya tshoko ine ya katela mibvumo ye ya gudiwa kale khathihi na mibvumo ye ya funziwa nga Ḳavhuvhili na Ḳavhuraru.

iu	ie	m
l	o	tsh
u	n	g
a	e	h

U MODEḲA/NYEDZISELO

- 1 Kha vha humbudze vhagudi nga mibvumo ya vhege: /**iu**/na/**ie**/.
- 2 Kha vha vusuludze mibvumo yoṭhe na themba dzo vanganaho (ṭhanganyiso) nga u i nḱwala kha bodo ya tshoko.
- 3 Kha vha nekane vhagudi minete ya 3 ya u sika maipfi a re na tshivhalo, u ya nga hune vha kona, vha tshi shumisa mibvumo na themba dzo vanganaho dzi re afho nṭha.
- 4 Kha vha sumbedze vhagudi kusikelwe kwa ipfi vha tshi shumiswa mubvumo wo tiwaho, sa: /**m**/-/**ie**/-/**l**/-/**o**/= **mielo**.
- 5 Kha vha humbudze vhagudi uri vha nga kona u vhumba ipfi vha tshi shumisa mibvumo miñwe-vho – a vho ngo tea u shumisa fhedzi/**iu**/**kana**/**ie**/.
- 6 Kha vha sumbedze vhagudi kusikelwe kwa linwe ipfi, sa: /**g**/-/**a**/-/**m**/-/**u**/= **gamu**.

VHAGUDI VHA A SHUMA

- 1 Kha vha vhudze vhagudi vha vule bugu dzavho dza ndowedzo vha nḱwale ṭhohwana i no ri: **iu**, **ie**.
- 2 Kha vha nekane vhagudi ndaela ya uri vha thome u nḱwala.
- 3 Kha vha nekane vhagudi minete ya 3 ya uri vha wane na u fhaṭa maipfi a re na tshivhalo u ya nga hune vha nga kona ngaho.

- 4 Kha vha tende vhagudi vha lulamise mishumo yavho. Kha vha vha sumbedze kufhatele kwa maipfi aya (na mañwe): **mielo, miumo, miunga, tshiulu, tshienge, meme, mema, mama, baba, aba, huma, humi, hola, gulu, guma.**

PHUROGIREME YA U ƦHADUKANYA FONIKI

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

Fhungo: _____

U vhala (khathihi) na vhagudi:

Minete ya 15

Thevhelauvhala

ZWIƦIRATHEDZHI ZWA U PFESESA: MANWELEDZO/U NWELEDZA

NYITO YA ORAɓA YA U ANETSHELA ZWI BVAHO TSHIƦORINI

- 1 Kha vha Ʀalutshedze vhagudi uri vha ḍo tea u amba nga zwe vha takalela tshiƦorini: **Duvha ɓa mabebo ɓo hangwiwa!**
- 2 Nga u edzisela kana u modeɓa sumbedzani vhagudi nga u shumisa mitaladzi ya mafhungo ya 1–2, u Ʀalutshedza zwine vha zwi ḍivha, vha dovha vha kona na u zwi Ʀumekanya na zwi bvaho tshiƦorini. Sa: **Musi we Mandla a pfa o mangadzwa** vhuƦamboni hawe, **zwi nkhumudza** musu we mme anga vha itela khotsi anga tshimangadzo.
- 3 Kha vha imisele nƦha zwifanyiso zwi re kha bugu khulwane. Kha n̄ee vhagudi ndaela ya uri vha lavhelese zwifanyiso vha humbule nga zwe zwa itea.
- 4 Kha vha n̄ee vhagudi ndaela ya uri vha vha humbule nga zwine vha zwi ḍivha, vha dovha vha kona na u zwi Ʀumekanya na zwi bvaho tshiƦorini
- 5 Kha vha humbele vhagudi 2–3 u amba nga mihumbulo yavho na kilasi yoƦhe. Kha vha **thuse** vhagudi u vhumba mafhungo o fhelelaho.
- 6 Kha vha Ʀalutshedze na u khakhulula vhukhaki ho ḍowealeho vhuñe ha itwa nga vhagudi.
- 7 Kha n̄ee vhagudi ndaela ya u **rembuluwa vha amba** nga u anetshela zwe **vhone vhañe vha** vhala u bva tshiƦorini na phathinara. (*A vho ngo tea u tou rwela fagini zwe mugudisi a amba. Vha tea u ḍa na mihumbulo yavho vhone vhañe.*)

U vhala ha Tshigwada hu na U sumbiwa Ndila Minete ya 30

ZWIGWADA: _____

- 1 Kha vha dzudze kilasi yothe, muṅwe na muṅwe e na **Bammbirimishumo la U vhala la 3**.
- 2 Kha vha ṭalutshedze kilasi yothe **Nyito ya 1** ya **Lavhuṭanu**.
- 3 Kha vha vhidze tshigwada tsha u thoma uri vha shume natsho.
- 4 Nga murahu ha minete ya 15, kha vha ri vha tshigwada itshi vha humele madzuloni avho.
- 5 Kha vha ite **Nyito ya U lindela-u-Vhala**.
- 6 Kha vha ṭalutshedze kilasi yothe **Nyito ya 2** ya **Lavhuṭanu**.
- 7 Kha vha vhidze tshigwada tsha vhuvhili uri vha shume natsho.
- 8 Kha vha ḍadze tshitevhelela ngudo vha tshi sumbedza uri ndi zwigwada zwifhio zwe vha zwi thetshesha, na uri zwo vhala mini.
- 9 Kha vha ṭalukanye uri ndi tshanduko dzifhio dzine dza tea u itwa kha zwigwada zwa u vhala kana nyito dza u vhala.

VHEGE YA 3

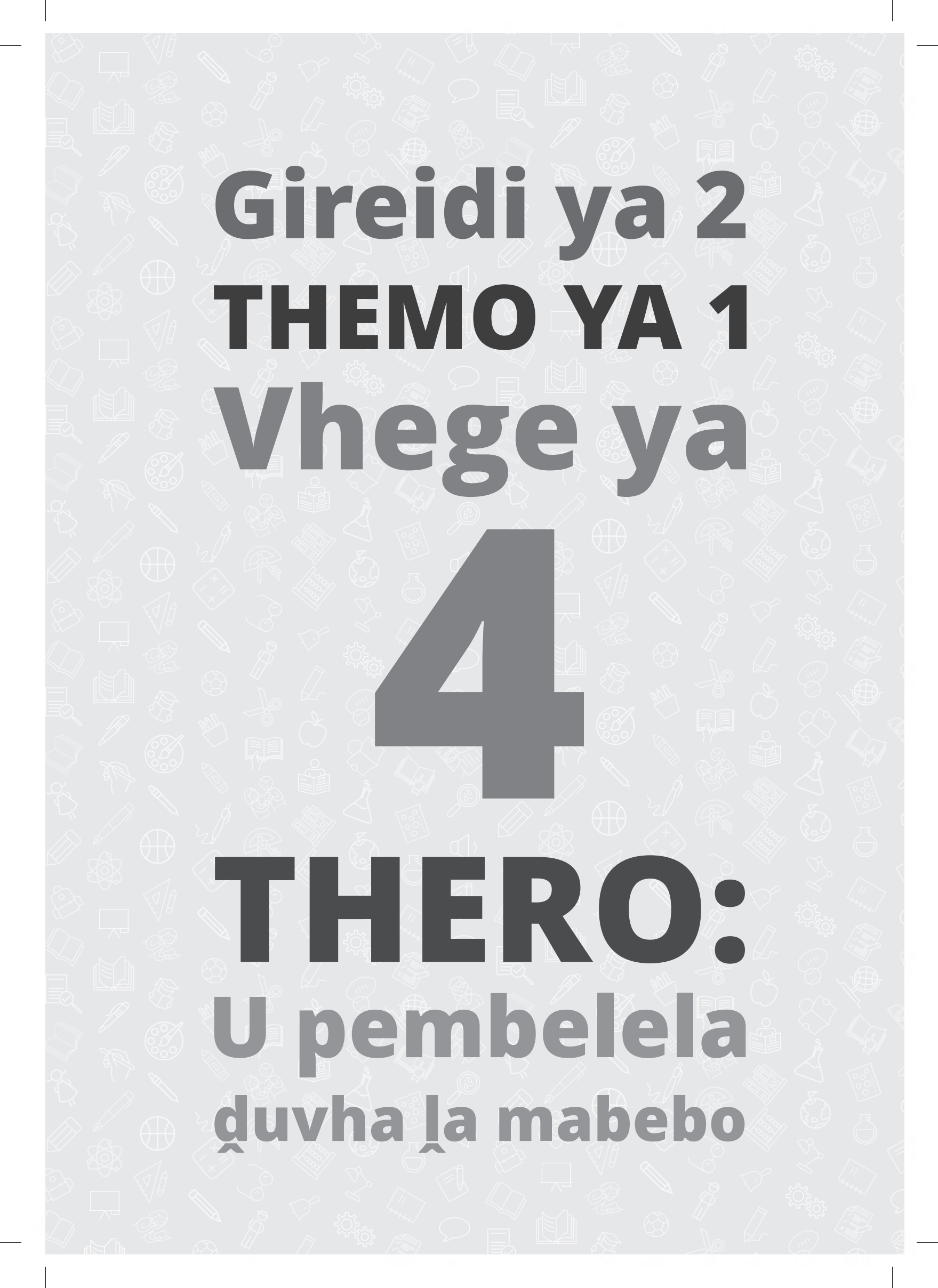
U sedzulusa ngudo ya luambo mafheloni a vhege

Minete ya 15

- 1 Kha vha dzudze vhagudi kha methe musi ḍuvha li tshi vho khunyelela.
- 2 Kha vha vhe na dzulo la u sedzulusa luambo vhege inwe na inwe. Vha nga nanga u vanganya u gudiwa ha Luambo lwa Hayani na Luambo lwa Nyengedzedzo lwa U thoma kha u sedzulusa uhu.
- 3 Vha elelwe u tendela vhagudi vha tshi 'Rembuluwa vha Amba' na u rera nga phindulo dzavho nga vhavhili/vhe na phathinara dzavho. Zwo no ralo, kha vha nange vhagudi vha si gathi uri vha vhudze-vho kilasi yothe phindulo dzavho.
- 4 Kha vha shumise mbudziso ṭhuthuwedzi dzine dza ḍo sumba ndila therisano iyi i no kwama zwa luambo:
  - a Thero ya luambo ya vhege yashu yo vha ifho?
  - b Ndi zwitori zwifhio zwe ra vhala rothe?
  - c Maipfi a vhege e a ni takadzesa ndi afhio?
  - d No guda mini kha zwitori zwe ra vhala?
  - e Ro ṅwala nga mini ino vhege?
  - f Muṅwalo waṅu wo khwinifhala nga ndilade ino vhege?
  - g Kuvhalele kwanu kwo khwinifhala nga ndilade ino vhege?
  - h Ndi zwifhio zwine na dihudza ngazwo kha ino vhege?
- 5 Tsha u khunyeledza, kha vha vhudze vhagudi vha elekanye nga zwithu zwivhili zwine vha ḍo zuwela vha hayani malugana na zwe vha guda tshikoloni kana zwe vha dikhwina khazwo tshikoloni ino vhege.

Kha vha vhe na nzhele: Maitete haya a u ḍiingamela na u ḍitola a na ndeme khulwane sa tshipiɗa tsha u guda. Vha songo fanywa vha pfuka nyito iyi ya vhege nga vhege.

The background of the entire page is a light gray color with a repeating pattern of small, white, line-art icons. These icons represent various educational fields: science (flasks, beakers, globes, atoms), mathematics (calculators, rulers, compasses, pie charts), arts (pencils, paint palettes, brushes), and general education (books, graduation caps, speech bubbles, lightbulbs).

Gireidi ya 2 THEMO YA 1 Vhege ya

4

THERO: **U pembelela duvha la mabebo**

Ndugiselo Dza Kilisani

- 1 Musi vhege inwe na inwe i tshi thoma, kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasirumu yavho yo kuna nahone zwithu zwo vhekanywa zwavhuḍi.
- 2 Bodo dza u ṭana, mbondo dza thero na thebuḷu, kha dzi shandulwe na u engedzwa tshifhinga tshoṭhe, zwithu zwine zwa si tsha vha na mushumo zwi bvisiwe, vha zwi vhulunge nga vhuronwane.
- 3 Kha vha vhe na vhuṭanzi uri bugu dza vhagudiswa dza ndowedzo na Bugu dza Mishumo dza DBE dzi a lulamiswa dzoṭhe, dzi vhewa zwavhuḍi he dza tea u dzula hone.
- 4 Kha vha vhe na vhuṭanzi uri bugu dzoṭhe khulwane, bugunanguludzwa na bugu dza ɓaiburari ya kilasini dzo dzula nga ngona.
- 5 Kha vha ite ṭhoḍisiso kha inthanethe ya u dzudzanyela thero iyi Sa tsumbo: ṭhoḍisiso nga ha vhathu vho lalamesaho fhano shangoni.
- 6 Kha vha vhe na vhuṭanzi uri bugu dza vhagudiswa dza ndowedzo na Bugu dza Mishumo dza DBE dzi a lulamiswa dzoṭhe, dzi vhewa zwavhuḍi he dza tea u dzula hone.
- 7 Kha vha vhe na vhuṭanzi uri bugu dzoṭhe khulwane, bugunanguludzwa na bugu dza ɓaiburari ya tshikolo dzo dzula nga ngona.

Nyito Dza U Inga

Hedzi ndi nyito dzine dza nga shumiswa sa mishumo ine vhagudi vhane vha ṭavhanya u fhedza mishumo yavho vha ita KANA dzine vha dzi shumisa musu vha tshi khou linga vhagudi.

Nyito ya 1: Bugu ya Mishumo ya DBE ya 1: Siatari ɓa 5, Kha ri n̄wale

Nyito ya 2: Bugu ya Mishumo ya DBE ya 1: Siatari ɓa 6, Kha ri vhale

Nyito ya 3: Bugu ya Mishumo ya DBE ya 1: Siatari ɓa 7, Kha ri n̄wale

Nyito ya 4: Olani tshifanyiso tsha zwiliwa zwine na takalela u zwi ɓa nga ḍuvha ɓanu ɓa mabebo!

Musumbuluwo

Nyito dza Oraĵa

Minete ya 15

KHA VHA DOVHOLOLE THERO: U SWIKELELA NĀIVHOTHANGELI

- 1 Kha vha sumbedze vhagudi tshifanyiso tsha u thoma/tsha vhuvhili/nzw zwi re kha tshitori tsha Bugu Khulwane tsha: Duvha la Zanele la mabebo!
- 2 Kha vha vhudze vhagudi uri ri khou isa phanda na thero ya: U pembelela duvha la mabebo.
- 3 Kha vha ole tshidanga tshi re na dzina la **thero** vhukati ha bodo ya tshoko.
- 4 Kha vha vhudzise vhagudi vha ri: *Ndi zwifhio zwine na vho zwi divha nga thero iyi?*
- 5 Kha vha n'wale mihumbulo ya vhagudi kha mapa wa mihumbulo. Kha vha vhee mihumbulo i no fana fhethu huthihi.
- 6 Arali vhagudi vha tshi khou kundelwa u fhindula, kha vha vha vhudzise mbudzisothuthuwedzi dzi tevhelaho:
  - a Ndi zwithu zwifhio zwo fhambananaho zwine zwa itea nga duvha la mabebo?
  - b Ndi vho nnyi vhane vha da nga duvha la u pembela la mabebo?
  - c Vhathu vha dipfa hani nga duvha la u pembela la mabebo?

DIVHAMAIPFI YA THERO

- 1 Kha vha funze vha tshi shumisa SIVA (PATS).
- 2 Kha vha tane ipfi na tshifanyiso kha Bodo ya Divhamaipfi a Thero.
  - Ramba.
  - Thambo.
  - Fulobo.

Tshidade kana luimbo	Nyito
Fhano ho da nnyi wee? Mueni, Mueni nnyi?	<i>Nwana muthihi u a sima, a imba Mutaladzi wa #1 Vhanwe vhothe afha kijasini vha bvumela nga Mutaladzi #2 sa khorasi. Vha vha vha tshi khou ita litambwa, hu na mueni o dzulaho kha tshidulo kana kha methe (Litambwa ili li tambwiwa tshifhinga tshothe u swika luimbo lu tshi fhela)</i>
O da o ri farelani wee? Dzikhekhe, dzikhekhe ihii!	<i>Kijasi yothe i vha i tshi khou sumba tshifanyiso tsha khekhe, kana khekhe yo itwaho nga khadibogisi.</i>
Dzikhekhe ndi dza mini wee? Dza vhuṭambo, vhuṭambo ihii!	<i>A hu itwi tshithu.</i>

Tshidade kana luimbo	Nyito
Vhuṭambo ndi ha mini wee? Ha mabebo, Mabebo ihii!	<i>Kijasi yoṭhe i sumba muthu ane la vha duvha la mabebo awe.</i>
Mabebo a nnyi wee? A Takalani, Takalani ihii!	
Pembelani ri vhone; Lulululu!	<i>Mifhululu!</i>

Muṅwalo

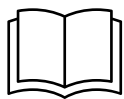
Minete ya 15

- Kha vha vhudze vhagudi vha vule bugu dzavho dza ṅḍowedzo.
- Kha vha vhidze mibvumo na maipfi a tevhelaho uri vhagudi vha a ṅwale:
  - Iu.
  - Ie.
  - Tshiulu.
  - Miumo.
  - Mielo.
  - Swiela.
- Tshi no tevhela, kha vha vhudze vhagudi uri vha shumise penisela dza muvhala kha u lulamisa mishumo yavho vhone vhaṅe.
- Kha vha ṅwale mibvumo na maipfi zwi tshi vhonala kha bodo ya tshoko.
- Kha vha kuvhanganye bugu dza vhagudi musi tshikolo tshi tshi bva, vha sedze uri ndi nnyi ane a lila thuso inwe.

PHUROGIREME YA U ṬHADUKANYA MUṆWALO

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

U vhala (khathihi) na vhagudi:

Minete ya 15

Thangelauvhala

TSHIṬIRATHEDZHI TSHA U PFESESA: U BVUMBA

- Kha vha dzudze vhagudi kha khaphethe u itela uri vha kone u vhona Bugu Khulwane.
- Kha vha vule Bugu Khulwane vha ye kha tshitori tsha: Duvha la Zanele la mabebo!
- Kha vha ite nyendelazwifanyiso ya siatari linwe na linwe, vha tshi vhudzisa vhagudi uri vha vhona u nga hu khou bvelela mini.

- 4 Kha vha thuse vhagudi u tumejanya zwifanyiso, u itela uri vha kone u pfesesa zwavhuḁi uri tshiḁori itshi tshi amba nga mini.
- 5 Kha vha ḁivhadze vhagudi ḁivhamaipfi ntswa kha zwipiḁa zwo teaho zwa tshiḁori.
- 6 Kha vha vhale tshiḁori tshoṁhe nga khathihi, vha sa imi.

U ḁwala:

Minete ya 30

u pulana na mvetomveto

T̄HOHO: ḁwalani muloro une na vha nawo u pembelela ḁuvha ḁanu ḁa mabebo!

MUSHUMO:

Olani tshifanyiso ni ḁwale mafhungo mavhili. Hezwi zwi ḁo vha tshipiḁa tsha bugu ya kilasini ya khona ya u vhalo.

FUREME/MUHANGA WA U ḁWALA

Muloro wanga wa u pembelela ḁuvha ḁanga ḁa mabebo ndi wa uri...

Ndi ḁo ramba...

VHEGE YA 4

U EDZISELA/U MODEḁA

- 1 Kha vha ṁalutshedze uri ḁamusi vhagudi vha ḁo ḁwala nga muloro wavho wa u pembelela ḁuvha ḁavho ḁa mabebo!
- 2 Nga u **edzisele/u modeḁa** kha vha sumbedze vhagudi uri **vha tea u humbula** vha sa a thu ḁwala.
- 3 Kha vha vhudze vhagudi nga mihumbulo ine vhone vha vha nayo ya u ḁadza fureme ya u ḁwala, sa: Muloro wanga wa u pembelela ḁuvha ḁanga ḁa mabebo ndi wa uri i ḁo itelwa muḁini wanga. Ndi ḁo ramba ṁhama dzanga dzoṁhe. Hu ḁo vha hu na pitsa nnzhi na khekhe khulu ya tshokhoḁeithi.
- 4 Nga u **edzisele/u modeḁa** kha vha ole tshifanyiso tsha tshavho vhone vhane vha na ṁhama dzavho dzoṁhe hayani.
- 5 . Kha vha ṁalutshedze uri ri ḁo ḁwala maipfi afhio. Kha vha **tale mutaladzi wa ipfi ḁiḁwe na ḁiḁwe**.
- 6 Nga u **edzisele/u modeḁa** kha vha fhedzise fureme ya u ḁwala: Muloro wanga wa u pembelela ḁuvha ḁanga ḁa mabebo ndi wa uri i ḁo itelwa muḁini wanga. Ndi ḁo ramba ṁhama dzanga dza tsini.
- 7 **Kha vha bule maipfi nga u ongolowa sa tshibode na u ḁwala mibvumo ine vha i ḁivha.**
- 8 **Kha vha shumise zwishumiswa**, zwi ngaho sa: maipfi maanzeli/maipfi o ḁowealeho na maipfi a ḁivhamaipfi ya thero, u vha thusa u ḁwala maipfi ane a vha kunda.

- 9 Kha vha thuthe tsumbo dzavho kha bodo ya tshoko. Kha vha ɭalutshedze vhagudi uri heyo yo vha i tshi tou vha tsumbo, zwino vhagudi vha tea u n̄wala mihumbulo yavho vhone vhaṅe.

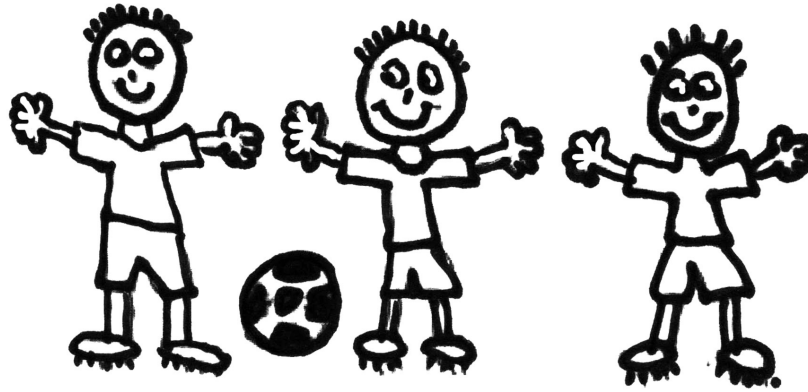
NDAELA DZA ORAḶA

- 1 Kha vha vhudzise vhagudi: Muloro wanga wa u pembelela ḍuvha ɭaṅu ɭa mabebo ndi ufhio?
- 2 Kha vha ṅee vhagudi ndaela ya **u humbula vha sa a thu n̄wala.**
- 3 Kha vha ɭalutshedze vhagudi uri vha tea u ḁa na mihumbulo yavho vhone vhaṅe – vha songo kopa mihumbulo yavho!
- 4 Kha vha ṅee vhagudi ndaela ya u rembuluwa vha sedzana vha amba na phathinara nga ha zwine vha ḁo n̄wala ngazwo.
- 5 Kha vha ṅee vhagudi minete ya 2–3 vha rembuluwe vha sedzane vha ambe.
- 6 Kha vha vhidze vhagudi 3–4 vha vha vhudze nga ane vha ɭoda u n̄wala ngae.
- 7 Vha tea uri: Muloro wanga wa u pembelela ḍuvha ɭanga ɭa mabebo ndi wa uri...
- 8 Kha vha ɭalutshedze uri vhagudi vha ḁo tea u shumisa fureme ya u n̄wala, u ola na u n̄wala mihumbulo yavho vhone vhaṅe.

U N̄WALA

- 1 Kha vha ṅee **vhagudi bugu** dzavho.
- 2 Musi vhagudi vha tshi khou n̄wala, kha vha monamone na kilasi vha fare **khuvhanganotshihadu navho.**
- 3 Kha vha vhudze vhagudi vha **vhale zwe vha n̄wala.**
- 4 Kha vha thuse vhagudi u fhedzisa fureme ya u n̄wala.
- 5 Kha vha thuse vhagudi u **bula maipfi nga u ongolowa sa tshibode na u shumisa zwiko zwo teaho.**
- 6 **Kha vha ɭutuwedze vhagudi.**

Lutamo luanga lwa phathi ya duvha langa
la mabebo ndi u pembela nga u tamba
bolg ya milenzhe. Ndi do ramba mashaka
othe na khonani dzanga dzothe.

U vhala ha Tshigwada hu na U sumbiwa Ndila Minete ya 30

ZWIGWADA: _____

- 1 Kha vha dzudze kilasi yothe, muñwe na muñwe e na **Bambirimishumo la U vhala la 4.**
- 2 Kha vha talutshedze kilasi yothe **Nyito ya 1** ya **Musumbuluwo.**
- 3 Kha vha vhidze tshigwada tsha u thoma uri vha shume natsho.
- 4 Nga murahu ha minete ya 15, kha vha ri vha tshigwada itshi vha humele madzuloni avho.
- 5 Kha vha ite **Nyito ya U lindela-u-Vhala.**
- 6 Kha vha talutshedze kilasi yothe **Nyito ya 2** ya **Musumbuluwo.**
- 7 Kha vha vhidze tshigwada tsha vhuvhili uri vha shume natsho.
- 8 Kha vha dadze tshitevhelangudo vha tshi sumbedza uri ndi zwigwada zwifhio zwe vha zwi thetshelesa, na uri zwo vhala mini.
- 9 Kha vha talukanye uri ndi tshanduko dzifhio dzine dza tea u itwa kha zwigwada zwa u vhala kana nyito dza u vhala.

¼avhuvhili

U ¼alukanya mibvumo na Foniki:

Minete ya 15

Kha vha ðivhadze mibvumo na maipfi maswa

KHA VHA ÐIVHADZE MUBVUMO

- 1 Kha vha bule mubvumo vha imise gara¼atai: /oo/.
- 2 Kha vha bule mubvumo uyo vha ñee vhagudi ndaela ya uri vha dovhohole x 3.
- 3 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ni a ðivhavho mañwe maipfi a thomaho nga mubvumo/oo/?
- 4 Kha vha ite tsukamihumbulo ya maipfi vhe na vhagudi, sa: **yoo, mboo, tsho¼oo.**

KHA VHA ÐIVHADZE MAIPFI MASWA

- 1 Kha vha bulele n¼ha ipfi ¼iñwe na ¼iñwe, ¼i tshi pfala, musi vha tshi khou ¼ana gara¼athanwa/gara¼ambali: **mboo, tsho¼oo.**
- 2 Kha vha zwi sumbedze vhagudi musi vha tshi khou ralo u zwi bula.
- 3 Kha vha humbele vhagudi uri vha dovhohole maipfi vha tshi edzisela vhone.
- 4 Kha vha nambatedze gara¼athanwa dza maipfi aya kha Bodo ya U ¼ana Mibvumo.

PHUROGIREME YA U ¼HADUKANYA FONIKI

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

Fhungo: _____

Muñwalo:

Minete ya 15

Kha vha ñwale ma(¼e¼ere) maswa (¼iswa)/maipfi maswa/mafhungo maswa

- 1 Kha vha funze vhagudi kuñwalele kwone kwa ma¼e¼ere ma¼uku na ma(¼e¼eredanzi): **oo.**
- 2 Kha vha sumbedzele kuñwalele kwa (ma)¼e¼ere kwa vhagudi vha no shumisa tshan¼a tsha u ¼a vha tovhedze nga kwa vhane vha shumisa tshan¼a tsha monde.
- 3 Vha kone u vhudza vhagudi u shuma shuma na phathinara dzavho vha ñwale (ma) ¼e¼ere kha mi¼ana yavho vha tshi shumisa minwe.

- 4 Nga murahu, kha vha vhudze vhagudi vha n'wale (ma)leḽere kha desike dzavho nga minwe.
- 5 Tsha u khunyeledza, kha vha sumbedze vhagudi hafhu kuḽwalelwe kwa (ma)leḽere na maipfi kha bodo ya tshoko.
- 6 Vhagudi vha tea u ḽwalula mibvumo/maipfi/mafhungo buguni dzavho.

mboo mboo

 tshotoo tshotoo

 Nwedzi wo tshena wo

 tou mboo!

PHUROGIREME YA U ṽHAḽUKANYA MUḽWALO

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

U vhala (khathihi) na vhagudi:

Minete ya 15

U vhala ha U ranga

ZWIṀIRATHEDZHI ZWA U PFESESA: U ḐIVHUDZISA/U ṀAHISA MIHUMBULO

ǀiṅwalwa	U vhala ha U Ranga (U elekanya nga U amba)
<p>Ḑuvha ǀa mabebo ǀa Zanele ǀi khou sendela. Mme a Zanele vho mu vhudza uri a nange lushaka lwa phathi lune a funa. Zanele zwo mu kondela u nanga zwine a tama u ita. O ḑelwa nga mihumbulo minzhisa!</p> <p>Tsha u ranga, Zanele o elekanya nga u ita phathi ya vhadziatshiphiri. A elekanya nga ha musi vhathu vho ḑithivha khofheni nga mimasiki. Ho dina uri Zanele o vha a si na masiki.</p>	<p>Zanele u khou tea u ḑinangela lushaka lwa phathi. Ndi ḑivhudzisa uri u ḑo nanga lushaka-ḑe lwa phathi. A thi vhoni a tshi nga nanga phathi ya vhadziatshiphiri, ngauri ha na tsha u ḑidzumba tshifhaṭuwo tsho teaho!</p>
<p>U bva afho, Zanele a elekanya nga u ita phathi ya maṭeleṭele ya vhaswuratie. A elekanya vhathu vhoṭhe vho ambara zwiambaro zwa maṭeleṭele. Tsha muṅwe ngoho, muḑifho wa tie Zanele u a u funa.</p>	<p>Ndi ḑivhudzisa uri ndi lusha-ḑe lwa phathi lune Zanele a ḑo nanga. A thi vhoni a tshi nga nanga phathi ya vhaswuratie, ngauri ha na zwiambaro zwa maṭeleṭele!</p>
<p>Zwo no ralo, Zanele a elekanya nga u ita phathi ya miṅadzimiseisi. A elekanya vhathu vhoṭhe vho ambara miṅadzi miṅwe-vho heyo nahone vha sa seisi zwone. Zwo dina uri Zanele o vha a si na muṅadzi u songo ḑowealeho, u no seisa!</p>	<p>Ndi ḑivhudzisa uri ndi lusha-ḑe lwa phathi lune Zanele a ḑo nanga. A thi vhoni a tshi nga nanga phathi ya miṅadzimiseisi, ngeno a si na u songo ḑowealeho, u no seisa!</p>
<p>Nga matshelo, Zanele a ṭanganedza phasela i tshi bva poswoni i no bva ha mmame wawe vha re London, kulekule hangei.</p> <p>'Ndi i vule? Ndi khou tou humbela! Nga zwanḑa zwiwhili!' u luvhelela mme awe.</p> <p>A mbo ḑi thoma u swarula iyi phasela ya buraweni, nga ngomu hu na khosishumu ya u bambela ya lutombo. I na makhinya/makanti u mona na lupendelo lwa fhasi.. Zanele a mbo ḑi zwi ḑivha na zwenezwo uri ndi lushaka-ḑe lwa phathi ine a ḑo ita. 'Mmawe,' a ralo, 'Ndi khou ṭoḑou ita phathi ya u ṭwa bitshini!'</p>	<p>Hoo! Ndi a kona u humbulela uri Zanele o nanga phathi ya bitshini ngauri u na tshiambaro tsho teaho! Zwi tou kombetshedza tshoṭhe uri a ite phathi ya u bambela u itela uri a ambare khosishumu ya u bambela yawe ntswa!</p>
<p>Nga matshelo, Zanele o fhedza ḑuvha ǀoṭhe a tshi khou ṅwala thambo dza 23 dza vhathu vhe a tou vha elekanya nga vhuronwane – u khou ramba vhoṭhe vha re kiḑasini yawe nga muthihi nga muthihi. A ṅwala dzina ǀa muṅwe na muṅwe wavho nga vhuronwane kha fulobo dza muvhala wa lutombo.</p>	
<p>ǀi tshi tsha nga matsheloni, Zanele o vuwa o lenga (o tshelwa). A gidimela a livha desikeni yawe u dzhia tshitake tsha fulobo.</p>	<p>Ndi a kona u humbulela uri Zanele o vhlula, ha ngo doba fulobo dza thambo nga vhuronwane. Vhonani – o thudza nthihi ya wela murahu ha desike yawe a songo zwi vhona!</p>

L̥inwalwa	U vhala ha U Ranga (U elekanya nga U amba)
<p>Zanele o ri u swika tshikoloni, a bvisa tshiḷa tshitake tsha thambo begeni, a sumbedza mugudisi, Kha vha vhone Vho Thapelo! Mafheleloni a vhege ino ndi khou ita phathi ya ḷuvha ḷa mabebo ḷanga! Ndo ramba muḷwe na muḷwe hafha!</p> <p>‘Ndi ḷo ni thusa u fha vhatu thambo. Kha ri ende ri tshi dzi vhea desikeni ya muḷwe na muḷwe!’ ndi Vho Thapelo vha no ralo. Zanele a vha ḷea hafu ya tshitake. Vha enda vha tshi vhea thambo nthihi kha desike ya mugudi nga muthihi nga muthihi.</p> <p>Fhedzi, vhuvhili havho, a hu na we a zwi vhona uri Rachel o ḷahela fulobo.</p>	<p>Nga vhanna! Ndi vhona u nga, ngauri vha khou thusana u phakhela fulobo, a vha nga ḷo zwi vhona uri hu na thambo yo ḷahelaho! Ndi a ḷivhudzisa uri Rachel u ḷo ḷipfa hani musi a sa wani thambo?</p>
<p>Tshikolo tshi tshi bva, Patience, Boitumelo, Michael, na Rachel vho vho ima nḷa vhe na Zanele. Patience a imisa fulobo yawe, ‘Ndi tou ri phathi yaḷu i swika lini, wee!’ u ralo a tshi khou dzungudza fulobo iyo.</p> <p>‘Yoo! Nḷe ndi funa nga maanḷa u bambela magabeloni!’ Hu amba Michael.</p> <p>‘Nḷe ndi na khosishumu yau bambela yoneyone ine nda ḷo ambara!’ ndi Boitumelo a tshi ḷadzisa.</p> <p>Rachel e nga fhaḷa, e maḷo shanduu! ‘Phathi dza u bambela dzi a bora. Phathi yaḷu i nga si takadze na u takadza!’ a mbo ralo. A mbo ḷi ḷuwa. Uḷa u mwemwela ha Zanele ha mbo ḷi ri dzadzadza. Rachel o vha e khonani ya Zanele ya mbiluni! Ee! A nga tou amba zwithu zwo vhihaho ngaurali ngoho?</p>	<p>Ndi a ḷivhudzisa uri ndi ngani Rachel u amba zwija zwithu? Ndi khou tou humbulela uri zwo itiswa nga o vha a songo ḷewa thambo ya u ḷa phathini ngano vhaḷwe vhana vhoḷhe vho ḷewa!</p>
<p>Nga vhuya, musi Zanele a tshi dzhena kamarani yawe, a vhona fhasi hu na tshiḷwe tshithu tsha muvhala wa lutombo. A ḷuḷumela nga murahu ha desike yawe a wana fulobo i re na dzina ḷa Rachel.</p> <p>‘Eish!’ Ndi Zanele a no ralo, a tshi elekanya maipfi a Rachel a no ḷhavha. ‘A nga vha o vha o sinyutshela uri a tho ngo mu ramba.’ A mbo ḷi vhea ḷa fulobo mukhwamani wawe, u itela uri a si i hangwe nga matsheloni.</p>	<p>Ndi khou ḷivhudzisa uri Rachel u ḷo ri mini musi Zanele a tshi mu fha thambo.</p>
<p>Nga matsheloni a ḷi tevhelaho, Zanele a ḷoḷana na Rachel. A tshimbila o fara ḷa fulobo ya muvhala wa lutombo uri Rachel a i vhone. Ndo vha ndi songo zwi vhona uri yo wela murahu ha desike yanga!</p>	<p>Ndi a kona u humbulela uri Zanele u tama uri Rachel a ḷalukanye uri ho vha u poidza! U a zwi funa zwa vhukuma uri Rachel a ḷe phathini yawe.</p>

VHEGE YA 4

Liṅwalwa	U vhala ha U Ranga (U elekanya nga U amba)
<p>Rachel a dzhia fulobo iyi a tshi ṅwethuwa.</p> <p>'Ndi zwa vhukuma uri phathi dza u bambela ndi dza zwiḡahela?' ndi Zanele a tshi vhudzisa.</p> <p>'Rachel a mbo tswukuluwa sa ṭamaṭisi. 'Ni mpfarele kha zwe nda amba. Ndo vhona u nga no vha ni sa ṭoḡi ndi tshi ḡa phathihi yaṅu!' ndi Rachel a tshi ralo.</p>	
Mbudziso dza u tevhelela	Phindulo ndavhelewa
Zanele o ṅwalela vhoneyi garaṭa dza u vha ramba/thambo?	O ṅwalela thambo vhagudi vha kiḡasi yawe yoṭhe.
Ndi nnyi we a si wane thambo?	Rachel ho ngo wana thambo.
Mbudziso ya ngani	Phindulo ndavhelewa
Ndi nga mini Rachel a songo wana thambo?	<ul style="list-style-type: none"> • Thambo yo wela murahu ha desike ya Zanele. • Zanele ha ngo zwi vhona uri thambo yo wela murahu ha desike. • Vho Thapelo na Zanele vho enda vha tshi vhea thambo kha desike ya mugudi muṅwe na muṅwe, fhedzi vha si zwi vhone uri Rachel ha ngo wana. • A vho ngo ita nga khole.

U vhala ha Tshigwada hu na U sumbiwa Ndila Minete ya 30

ZWIGWADA: _____

- 1 Kha vha dzudze kiḡasi yoṭhe, muṅwe na muṅwe e na **Bambirimishumo ɓa U vhala ɓa 4.**
- 2 Kha vha ṭalutshedze kiḡasi yoṭhe **Nyito ya 1** ya **ɓavhuvhili.**
- 3 Kha vha vhidze tshigwada tsha u thoma uri vha shume natsho.
- 4 Nga murahu ha minete ya 15, kha vha ri vha tshigwada itshi vha humele madzuloni avho.
- 5 Kha vha ite **Nyito ya U lindela-u-Vhala.**
- 6 Kha vha ṭalutshedze kiḡasi yoṭhe **Nyito ya 2** ya **ɓavhuvhili.**
- 7 Kha vha vhidze tshigwada tsha vuvhili uri vha shume natsho.
- 8 Kha vha ḡadze tshitevhela ngudo vha tshi sumbedza uri ndi zwigwada zwifhio zwe vha zwi thetshesela, na uri zwo vhala mini.
- 9 Kha vha ṭalukanye uri ndi tshanduko dzifhio dzine dza tea u itwa kha zwigwada zwa u vhala kana nyito dza u vhala.

Lāvthuraru

Nyito dza Oraḷa

Minete ya 15

DIVHAMAIPFI YA THERO

- 1 Kha vha funze vha tshi shumisa SIVA (PATS.)
- 2 Kha vha ṭane ipfi na tsumbedzelo kha Bodo ya Divhamaipfi ya Thero.
  - Fha.
  - ṇewa/wana.
  - ḍaḍa.

Tshidade kana luimbo	Nyito
Fhano ho ḍa nnyi wee? Mueni, Mueni nnyi?	<i>Ṇwana muthihi u a sima, a imba Mutaladzi wa #1 Vhaṇwe vhoṭhe afha kiḷasini vha bvumela nga Mutaladzi #2 sa khorasi. Vha vha vha tshi khou ita ḷitambwa, hu na mueni o dzulaho kha tshidulo kana kha methe (ḷitambwa iḷi ḷi tambwiwa tshifhinga tshoṭhe u swika luimbo lu tshi fhela)</i>
O ḍa o ri farelani wee? Dzikhekhe, dzikhekhe ihii!	<i>Kiḷasi yoṭhe i vha i tshi khou sumba tshifanyiso tsha khekhe, kana khekhe yo itwaho nga khadibogisi.</i>
Dzikhekhe ndi dza mini wee? Dza vhuṭambo, vhuṭambo ihii!	<i>A hu itiwu tshithu.</i>
Vhuṭambo ndi ha mini wee? Ha mabebo, Mabebo ihii!	<i>Kiḷasi yoṭhe i sumba muthu ane ḷa vha ḍuvha ḷa mabebo awe.</i>
Mabebo a nnyi wee? A Takalani, Takalani ihii!	
Pembelani ri vhone; Lulululu!	<i>Mifhululu!</i>

VHUTSILA HA U ANETSHELA ZWIṬORI (VHEGE YA U THOMA YA THERO IYI)

- 1 Kha vha fhandekanye vhagudi vha bve zwigwada zwiṭuku.
- 2 Kha vha fhe tshigwada tshinwe na tshinwe kopi ya zwifanyiso zwa vhutsila ha u anetshela zwiṭori.
- 3 Kha vha vhudze vhagudi uri vha elekanye nga tshiṭori tshine tsha yelana na zwifanyiso.
- 4 Kha vha Ǳee vhagudi minete muthithi kana mivhili uri vha elekanye nga mihumbulo yavho.
- 5 Tshi tevhelaho, vhagudi vha re kha tshigwada vha fanela u sielesana, muṅwe na muṅwe wavho a tshi anetshela tshiṭori tshawe.
- 6 Kha vha humbudze vhagudi uri zwiṭori zwavho zwi tea u vha zwi na vhusiki, zwa dovha hafhu zwa yelana na zwifanyiso!
- 7 Kha vha humbudze vhagudi uri vha thetshelase zwiṭori zwa vhaṅwe nga vhuronwane.
- 8 Kha vha livhuhe vhagudi nge vha anetshela-vho vhaṅwe ngavho zwiṭori zwavho.

U Ǳalukanya mibvumo na Foniki:

Minete ya 15

Kha vha ḏivhadze mibvumo miswa na maipfi maswa

KHA VHA ḎIVHADZE MUBVUMO

- 1 Kha vha bule mubvumo vha imise garaṭatai: /ee/.
- 2 Kha vha bule mubvumo uyo vha vhudze vhagudi vha u dovhole x 3.
- 3 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ni a ḏivhavho maṅwe maipfi a thomaho nga mubvumo/ee/?
- 4 Kha vha ite tsukamihumbulo ya maipfi vhe na vhagudi, sa: **vhee, tshee, wee.**

KHA VHA ḎIVHADZE MAIPFI MASWA

- 1 Kha vha bulele nṱha ipfi ǀinwe na ǀinwe, ǀi tshi pfala, musi vha tshi khou ṱana garaṭathanwa/garaṭambali: **vhee, tshee, see, wee.**
- 2 Kha vha zwi sumbedze vhagudi musi vha tshi khou ralo u zwi bula.
- 3 Kha vha humbele vhagudi uri vha dovhole maipfi vha tshi edzisela vhone.
- 4 Kha vha nambatedze garaṭathanwa dza maipfi aya kha Bodo ya U Ǳana Mibvumo.

PHUROGIREME YA U THADUKANYA FONIKI

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

Fhungo: _____

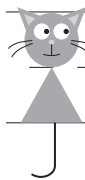

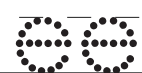
Muñwalo:

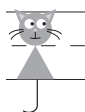
Minete ya 15

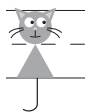
Kha vha ñwale ma(ḽeḽere) maswa (ḽiswa)/maipfi maswa/mafhungo maswa

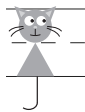
- 1 Kha vha funze vhagudi kuñwalele kwone kwa ma(ḽeḽeredanzi) na maḽuku na: **ee**.
- 2 Kha vha sumbedzele kuñwalele kwa (ma)ḽeḽere kwa vhagudi vha no shumisa tshanda tsha u ḽa vha tovhedze nga kwa vhane vha shumisa tshanda tsha monde.
- 3 Kha vha vhudze vhagudi vha shume na phathinara dzavho vha ñwale (ma)ḽeḽere kha miḽana yavho vha tshi shumisa minwe.
- 4 Nga murahu, kha vha vhudze vhagudi vha ñwale (ma)ḽeḽere kha desike dzavho nga minwe.
- 5 Tsha u khunyeledza, kha vha sumbedze vhagudi hafhu kuñwalelwe kwa (ma)ḽeḽere na maipfi kha bodo ya tshoko.
- 6 Vhagudi vha tea u ñwalula mibvumo/maipfi/mafhungo buguni dzavho.

VHEGE YA 4

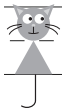

vhee vhee

tshee tshee

see see

wee wee

Kha vhee bege yawe a see.

PHUROGIREME YA U ƧHADUKANYA MUŃWALO

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

U ņwala:

Minete ya 30

U pulana na mvetomveto

ƧHOHO: ņwalani nga muloro waŋu wa u pembelela ḍuvha ɭaŋu ɭa mabebo.

MUSHUMO: Olani tshifanyiso ni engedze mafhungo mavhili. Hezwi zwi ḍo vha tshipida tsha bugu ya kilasini ya khona ya u vhala.

FUREME/MUHANGA WA U ņWALA:

Muloro wanga wa u pembelela ḍuvha ɭanga ɭa mabebo ndi wa uri.....

Ndi ḍo ramba...

Ri ḍo ɭa...

Ri ḍo...

U EDZISELA/U MODEɭA

- 1 Kha vha ɭalutshedze vhagudi uri ņamusi vha ḍo engedza kha zve vha ņwala nga Musumbuluwo.
- 2 ņamusi vha ḍo humbula nga zve vha ņwala ngazwo nga Musumbuluwo, zwine vha ḍo ɭa na mitambo ine vha ḍo tamba vhuɭamboni
- 3 Kha vha vhalele vhagudi fureme ntswa dza u ņwala.
- 4 Nga u **edzise**la/u **modeɭa** kha vha sumbedze vhagudi uri **vha tea u humbula vha sa a thu ņwala**.

- 5 Kha vha vhudze vhagudi nga mihumbulo ine vhone vha vha nayo ya u dadza fureme ya u ñwala, sa: ndi do la khekhe ya tshokholeithi na pitsa. Ndi tama u vhona muñwe na muñwe a tshi khou tamba mutambo u nyanyulaho.
- 6 Nga u **edzisela/u modeļa** kha vha engedze kha tshifanyiso tshavho vhone vhañe, sa: vho dzula tsini na khekhe ya tshokholeithi khulu.
- 7 Kha vha talutshedze uri ndi maipfi afhio ane vhone vha do ñwala. Kha vha tale **mutaladzi wa ipfi liñwe na liñwe**.
- 8 Nga u **edzisela/u modeļa**, kha vha fhedzise tshiteñwa tsha vhuraru kha mutevhe: **Ri do la** khekhe ya tshokholeithi na pitsa. **Ri do** tamba mitambo i nyanyulaho.
- 9 **Kha vha bule maipfi nga u ongolowa sa tshibode na u ñwala mibvumo ine vha i divha.**
- 10 **Kha vha shumise zwishumiswa**, (maipfi maanzeli/maipfi o dowealeho na maipfi a divhamaipfi ya thero) kha u vha thusa u ñwala maipfi ane a vha kunda.
- 11 **Kha vha thuthe tsumbo** dzavho kha bodo ya tshoko. Kha vha talutshedze uri heyo yo vha i tshi tou vha tsumbo, zwino **vhagudi vha tea u ñwala mihumbulo yavho vhone vhañe**.

NDAELA DZA ORAĽA

- 1 Kha vha humbudze vhagudi uri nga Musumbuluwo, ro elekanya nga ha muloro wa u pembelela ðuvha la mabebo.
- 2 Namusi ri do dzhenisa mafhungo kha zwine ra do ñwala.
- 3 Kha vha vhudzise vhagudi: ni do takalela u la mini nga ðuvha la u pembelela mabebo anu? Ni do tama u ita mini.
- 4 Kha vha ñee vhagudi ndaela ya u **humbula vha sa a thu ñwala**.
- 5 Kha vha talutshedze vhagudi uri vha tea u ða na mihumbulo yavho vhone vhañe – **vha songo** kopa mihumbulo yavho!
- 6 Kha vha ñee vhagudi ndaela ya u **rembuluwa vha sedzana vha amba** na phathinara nga muloro wa u pembelela ðuvha la mabebo.
- 7 Kha vha ñee vhagudi minete ya 2–3 vha rembuluwe vha sedzane vha ambe.
- 8 Kha vha vhidze vhagudi 3–4 vha vha vhudze nga vha do takalela u la mini nga ðuvha la u pembelela mabebo? vha do tama u ita mini?
- 9 Vha tea uri: Ri do la...ri do
- 10 Kha vha talutshedze uri vhagudi vha do tea u shumisa fureme ya u ñwala u ola, na u ñwala mihumbulo yavho vhone vhañe.

U ÑWALA

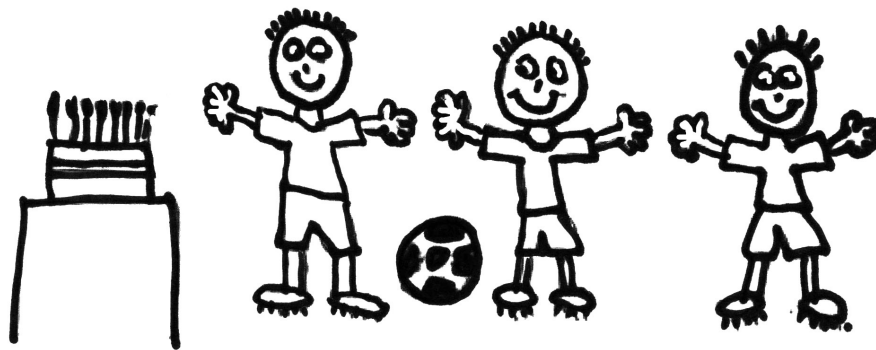
- 1 Kha vha **ñee vhagudi bugu** dzavho.
- 2 Musi vhagudi vha tshi khou ñwala, kha vha monamone na kilasi vha fare **khuvhanganotshihadu navho**.
- 3 Kha vha vhudze vhagudi vha **vhale zwe vha ñwala**.
- 4 Kha vha thuse vhagudi u fhedzisa fureme ya u ñwala.

- 5 Kha vha thuse vhagudi u bula maipfi nga u ongolowa sa tshibode na u shumisa zwiko zwo teaho.
- 6 Kha vha tuṭuwedze vhagudi.

U REMBULUWA VHA AMBA

- 1 Musi ho sala minete ya 2–3, kha vha nee vhagudi ndaela ya uri vha vheye penisela kule.
- 2 Kha vha nee vhagudi ndaela ya uri vha rembuluwe vha ambe na phathinara nga zwe vha ola.

Kha vha kuvhanganye mushumo wothe wa vhagudi wa vhege, vha ite bugu. Vha vheye khonani ya u vhala henefho kilasini uri vhagudi vha kone u wana tshifhinga tsha u vhala nga vhothe.

Lutamo lwanga lwa phathi ya duvha langa
la mabebo ndi u pembela nga u tamba
bola ya milenzhe. Ndi do ramba mashaka
othe na khonani dzanga dzothe.
Ri do la khekhe! Ra tamba bola duvha
lothe.

U vhala ha Tshigwada hu na U sumbiwa Ndila Minete ya 30

ZWIGWADA: _____

- 1 Kha vha dzudze kīlasi yothe, muñwe na muñwe e na **Bammbirimishumo la U vhala la 4.**
- 2 Kha vha talutshedze kīlasi yothe **Nyito ya 1** ya **Lāvthuraru.**
- 3 Kha vha vhidze tshigwada tsha u thoma uri vha shume natsho.
- 4 Nga murahu ha minete ya 15, kha vha ri vha tshigwada itshi vha humele madzuloni avho.
- 5 Kha vha ite **Nyito ya U lindela-u-Vhala.**
- 6 Kha vha talutshedze kīlasi yothe **Nyito ya 2** ya **Lāvthuraru.**
- 7 Kha vha vhidze tshigwada tsha vuvhili uri vha shume natsho.
- 8 Kha vha ḍadze Ndongangudo vha tshi sumbedza uri ndi zwigwada zwifhio zwe vha zwi thetshesha, na uri zwo vhala mini.
- 9 Kha vha talukanye uri ndi tshanduko dzifhio dzine dza tea u itwa kha zwigwada zwa u vhala kana nyito dza u vhala.

ɓavhuɓa

U ɓalukanya mibvumo na Foniki:

Minete ya 15

U fhandekanya na u ɓanganya

NNE NDI...

- 1 Kha vha thome nga ngudo ya ɓavhuvhili.
- 2 Kha vha bule ipfi: **mboo**.
- 3 Kha vha fhandekanye ipfi ɓi bve mibvumo yo imaho nga yothe: /m/-/b/-/oo/.
- 4 Kha vha bule mubvumo wa u thoma wa ipfi ɓo: /m/.
- 5 Kha vha bule mubvumo wa vuvhili wa ipfi ɓo: /b/.
- 6 Kha vha bule mubvumo wa u fhedza wa ipfi ɓo: /oo/.
- 7 Kha vha n̄wale ipfi ɓo kha bodo ya tshoko: **mboo**.
- 8 Kha vha sumbedzele nga u sumba na u ɓanganya mibvumo uri vha sike ipfi: /mb/-/oo/= **mboo**.
- 9 Kha vha dovholele kuitele uku kha ipfi ɓi no bva kha ngudo ya ɓavhuraru: **tshee**.

RINE RI...

- 1 Kha vha thome nga ngudo ya ɓavhuvhili.
- 2 Kha vha bule ipfi: **tshoɓoo**.
- 3 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Mubvumo wa u thoma wa ipfi ɓo ndi ufho?/tsh/.
- 4 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Mubvumo wa vuvhili wa ipfi wa ɓo ndi ufho?/o/.
- 5 Kha vha bule mubvumo wa vuvhili wa ipfi ɓo: /t/.
- 6 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Mubvumo wa u wa u fhedza wa ipfi ɓo ndi ufho?/oo/.
- 7 Kha vha humbele vhagudi vha fhandekanye ɓo ipfi ɓi bve mibvumo yo imaho nga yothe: /tsh/-/o/-/t/-/oo/.
- 8 Kha vha n̄wale ipfi ɓo: **tshoɓoo**.
- 9 Vha vha vhudze vhagudi uri vha ɓanganyise mibvumo i re kha ipfi ɓo vha tshi zwi ita na vhone: /tsho/-/ɓoo/= **tshoɓoo**.
- 10 Kha vha dovholele kuitele uku kha ipfi ɓi no bva kha ngudo ya ɓavhuraru: **tshee**.

PHUROGIREME YA U ɓHADUKANYA FONIKI

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

Fhungo: _____

U vhala (khathihi) na vhagudi:

Minete ya 15

U vhala ha Vhuvhili

ZWIṬIRATHEDZHI ZWA U VHALA: U ḐIVHUDZISA/U ṬAHISA MUHUMBULO

Ḑinwalwa	U vhala ha Vhuvhili (U elekanya nga U amba)
<p>Ḑuvha Ḑa mabebo Ḑa Zanele Ḑi khou sendela. Mme a Zanele vho mu vhudza uri a nange lushaka lwa phathi lune a funa. Zanele zwo mu konḑela u nanga zwine a tama u ita. O ḑelwa nga mihumbulo minzhisa!</p> <p>Tsha u ranga, Zanele o elekanya nga u ita phathi ya vhadziatshiphiri. A elekanya nga ha musi vhathu vho ḑithivha khofheni nga mimasiki. Ho dina uri Zanele o vha a si na masiki.</p>	<p>Zanele u tea u ḑipfa vhunga ho pfi a tou nanga lushaka lwa phathi lune a lu funa!</p>
<p>U bva afho, Zanele a elekanya nga u ita phathi ya maṭeleṭele ya vhaswuratie. A elekanya vhathu vhoṭhe vho ambara zwiambaro zwa maṭeleṭele. Tsha muṅwe ngoho, muḑifho wa tie Zanele u a u funa.</p>	
<p>Zwo no ralo, Zanele a elekanya nga u ita phathi ya miṅadzimiseisi. A elekanya vhathu vhoṭhe vho ambara miṅadzi miṅwe-vho heyo nahone vha sa seisi zwone. Zwo dina uri Zanele o vha a si na muṅadzi u songo ḑoweleaho, u no seisa!</p>	
<p>Nga matshelo, Zanele a ṭanganedza phasela i tshi bva poswoni i no bva ha mmame wawe vha re London, kulekule hangei.</p> <p>‘Ndi i vule? Ndi khou tou humbela! Nga zwanḑa zwivhili!’ u luvhelela mme awe.</p> <p>A mbo ḑi thoma u swarula iyi phasela ya buraweni, nga ngomu hu na khosishumu ya u bambela ya lutombo. I na makhinya/makanṭi u mona na lupendelo lwa fhasi.. Zanele a mbo ḑi zwi ḑivha na zwenezwo uri ndi lushaka-ḑe lwa phathi ine a ḑo ita. ‘Mmawe,’ a ralo, ‘Ndi khou ṭoḑou ita phathi ya u ṭwa bitshini!’</p>	<p>Ndi a kona u humbulela uri mmame wa Zanele vho mu rumela phasela vha tshi itela ḑuvha Ḑa mabebo Ḑawe! Ndi a kona u humbulela uri Zanele o takalesa – u khou balelwa u lindela u putulula phasela zwavhuḑi!</p>
<p>Nga matshelo, Zanele o fhedza ḑuvha Ḑoṭhe a tshi khou ṅwala thambo dza 23 dza vhathu vhe a tou vha elekanya nga vhuronwane – u khou ramba vhoṭhe vha re kiḑasini yawe nga muthihi nga muthihi. A ṅwala dzina Ḑa muṅwe na muṅwe wavho nga vhuronwane kha fulobo dza muvhala wa lutombo.</p>	<p>Ndi a kona u humbulela uri Zanele o takala vhukuma malugana na phathi, ngauri thambo dzoṭhe u dzi ṅwala dzo naka (nga mahodze) – nga vhusiku vhuthihi fhedzi!</p>
<p>Ḑi tshi tsha nga matsheloni, Zanele o vuwa o lenga (o tshelwa). A gidimela a livha desikeni yawe u dzhia tshitake tsha fulobo.</p>	<p>Ndi a kona u humbulela uri ha ngo zwi vhona uri thambo ya Rachel yo wa! Mmaḑoo! Ndi a zwi elelwa uri hezwi zwithu zwo vhaisa Rachel musi tshiṭori tshi tshi fhela!</p>

ǀinwalwa	U vhala ha Vhuvhili (U elekanya nga U amba)
<p>Zanele o ri u swika tshikoloni, a bvisa tshiǀa tshitake tsha thambo begeni, a sumbedza mugudisi, Kha vha vhone Vho Thapelo! Mafheleloni a vhege ino ndi khou ita phathi ya ḑuvha ǀa mabebo ǀanga! Ndo ramba muṅwe na muṅwe hafha!</p> <p>'Ndi ḑo ni thusa u fha vhathu thambo. Kha ri ende ri tshi dzi vhea desikeni ya muṅwe na muṅwe!' ndi Vho Thapelo vha no ralo. Zanele a vha ṅea hafu ya tshitake. Vha enda vha tshi vhea thambo nthihi kha desike ya mugudi nga muthihi nga muthihi.</p> <p>Fhedzi, vhuvhili havho, a hu na we a zwi vhona uri Rachel o ṭahela fulobo.</p>	
<p>Tshikolo tshi tshi bva, Patience, Boitumelo, Michael, na Rachel vho vho ima ṅṅa vhe na Zanele. Patience a imisa fulobo yawe, 'Ndi tou ri phathi yaṅu i swika lini, wee!' u ralo a tshi khou dzungudza fulobo iyo.</p> <p>'Yoo! ṅṅe ndi funa nga maanḡa u bambela magabeloni!' Hu amba Michael.</p> <p>'ṅṅe ndi na khosishumu yau bambela yoneyone ine nda ḑo ambara!' ndi Boitumelo a tshi ḑadzisa.</p> <p>Rachel e nga fhaǀa, e maṭo shanduu! 'Phathi dza u bambela dzi a bora. Phathi yaṅu i nga si takadze na u takadza!' a mbo ralo. A mbo ḑi ṭuwa. Uǀa u mwemwela ha Zanele ha mbo ḑi ri dzadzadza. Rachel o vha e khonani ya Zanele ya mbiluni! Ee! A nga tou amba zwithu zwo vhiḡhaho ngaurali ngoho?</p>	<p>Muṅwe na muṅwe u khou amba nga uri phathi ya Zanele i ḑo takadza hani! Fhedzi Rachel u vhona u nga ha ngo rambiwa. Ndi a kona u humbulela uri Rachel o amba zwe a amba nga ṅṅhani ha u sinyutshela u sa wana thambo!</p>
<p>Nga vhuya, musi Zanele a tshi dzhena kamarani yawe, a vhona fhasi hu na tshiṅwe tshithu tsha muvhala wa lutombo. A ḑuḡumela nga murahu ha desike yawe a wana fulobo i re na dzina ǀa Rachel.</p> <p>'Eish!' Ndi Zanele a no ralo, a tshi elekanya maipfi a Rachel a no ṭhavha. 'A nga vha o vha o sinyutshela uri a tho ngo mu ramba.' A mbo ḑi vhea ǀa fulobo mukhwamani wawe, u itela uri a si i hangwe nga matsheloni.</p>	<p>Ndi hone Zanele a tshi zwi ṭalukanya zwino uri Rachel o vha ene e eṭhe we a si wane thambo! U vho ḡelwa nga muhumbulo wa uri Rachel o amba maipfi a no ṭhavha ngauri o pfa o ṭaluliwa kha vhaṅwe!</p>
<p>Nga matsheloni a ǀi tevhelaho, Zanele a ṭoḡana na Rachel. A tshimbila o fara ǀa fulobo ya muvhala wa lutombo uri Rachel a i vhone.'Ndo vha ndi songo zwi vhona uri yo wela murahu ha desike yanga!'</p>	<p>Hoo! Rachel u amba maipfi a no ṭhavha malugana na phathi ya Zanele ngauri o vha o sinyuwa. O vha a songo zwi humbula zwavhuḡi. Fhedzi-ha, tshiṅwe tshifhinga musi ro sinyuwa kana u dinalea. ri amba zwithu zwi sa bvi mbiluni.</p>

Ḳinwalwa	U vhalu ha Vhuvhili (U elekanya nga U amba)
<p>Rachel a dzhia fulobo iyi a tshi ḱwethuwa.</p> <p>‘Ndi zwa vhukuma uri phathi dza u bambela ndi dza zwiḱahela?’ ndi Zanele a tshi vhudzisa.</p> <p>‘Rachel a mbo tswukuluwa sa ḱamaḱisi. ‘Ni mpfarele kha zwe nda amba. Ndo vhona u nga no vha ni sa ḱodi ndi tshi ḱa phathihi yaḱu!’ ndi Rachel a tshi ralo.</p>	
Mbudziso dza u tevhelela	Phindulo ndavhelewa
Ndi phathi ya lushaka-ḱe ye Zanele a nanga u ita?	O nanga u ita phathi ya bitshini.
Maipfi a no ḱhavha e Rachel a amba ndi afhio?	O ri phathi dza u bambela dzi a bora, na uri phathi ya Zanele i nga si takadze na u takadza.
Mbudziso ya ngani	Phindulo ndavhelewa
Ndi nga mini Rachel o ri phathi dza u bambela ndi dza zwiḱahela?	<ul style="list-style-type: none"> • O humbula uri ha ngo rambiwa phathini. • O vha a songo fhiwa thambo. • O vha o sinyutshela u sa fhiwa thambo. • Muḱwe na muḱwe, nga nḱa ha ene, o vha o wana thambo. • O amba maipfi a no ḱhavha ngauri o vha o sinyuwa.

U vhalu ha Tshigwada hu na U sumbiwa Nḱila Minete ya 30

ZWIGWADA: _____

- 1 Kha vha dzudze ḱilasi yoḱhe, muḱwe na muḱwe e na **Bammbirimishumo ḱa U vhalu ḱa 4.**
- 2 Kha vha ḱalutshedze ḱilasi yoḱhe **Nyito ya 1** ya **Ḳavhuḱa.**
- 3 Kha vha vhidze tshigwada tsha u thoma uri vha shume natsho.
- 4 Nga murahu ha minete ya 15, kha vha ri vha tshigwada itshi vha humele madzuloni avho.
- 5 Kha vha ite **Nyito ya U lindela-u-Vhalu.**
- 6 Kha vha ḱalutshedze ḱilasi yoḱhe **Nyito ya 2** ya **Ḳavhuḱa.**
- 7 Kha vha vhidze tshigwada tsha vhuvhili uri vha shume natsho.
- 8 Kha vha ḱadze tshitevhela ngudo vha tshi sumbedza uri ndi zwigwada zwifhio zwe vha zwi thetshesela, na uri zwo vhalu mini.
- 9 Kha vha ḱalukanye uri ndi tshanduko dzifhio dzine dza tea u itwa kha zwigwada zwa u vhalu kana nyito dza u vhalu.

ʒavhuṭanu

Nyito dza Oraʒa

Minete ya 15

ḐIVHAMAIPFI YA THERO

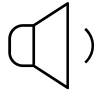
- 1 Kha vha funze vha tshi shumisa PATS.
- 2 Kha vha ʒane ipfi na tsumbedzelo kha Bodo ya Ḑivhamaipfi ya Thero.
  - Pfarelo.
  - Songo lavhelelwa.
  - Khakha.

Tshidade kana luimbo	Nyito
Fhano ho ḑa nnyi wee? Mueni, Mueni nnyi?	<i>Ñwana muthihi u a sima, a imba Mutaladzi wa #1 Vhaŗwe vhoṭhe afha kiʒasini vha bvumela nga Mutaladzi #2 sa khorasi. Vha vha vha tshi khou ita ʒitambwa, hu na mueni o dzulaho kha tshidulo kana kha metha (ʒitambwa iʒi ʒi tambwa tshifhinga tshoṭhe u swika luimbo lu tshi fhela)</i>
O ḑa o ri farelani wee? Dzikhekhe, dzikhekhe ihii!	<i>Kiʒasi yoṭhe i vha i tshi khou sumba tshifanyiso tsha khekhe, kana khekhe yo itwaho nga khadibogisi.</i>
Dzikhekhe ndi dza mini wee? Dza vhuṭambo, vhuṭambo ihii!	<i>A hu itivi tshithu.</i>
Vhuṭambo ndi ha mini wee? Ha mabebo, Mabebo ihii!	<i>Kiʒasi yoṭhe i sumba muthu ane ʒa vha ḑuvha ʒa mabebo awe.</i>
Mabebo a nnyi wee? A Takalani, Takalani ihii!	
Pembelani ri vhone; Lulululu!	<i>Mifhululu!</i>

THERISANO YA MAÑWALWA A U VHALA (KHATHIHI) NA VHAGUDI

- 1 Kha vha ñwale fureme ya therisano kha bodo ya tshoko:
  - a Kha tshiṭori itshi...
  - b Ndi humbula u nga (Rachel/Zanele) o khakha, ngauri...
  - c Ndi humbula u nga tshiṭori itshi tshi ri funza...
- 2 Kha vha vhelele vhagudi fureme ya therisano.
- 3 Kha vha vhee vhagudi kha **zwigwada zwiṭuku**.
- 4 Kha vha vhudze vhagudi uri vhoṭhe vha tea u seilelisana musi vha tshi fhindula mbudziso inwe na inwe ya therisano iyi.

- 5 Kha vha ri kilasi i thetshelese.
- 6 Kha vha humbele vhagudi vho fhambanaho kana tshigwada tshigede uri vha ṅekane phindulo na vhaṅwe.
- 7 Arali phindulo yo khakhea, kha vha vha khakhulule.
- 8 Kha vha livhuwe vhagudi nge vha shela mulenzhe kha ngudo.

U ṭalukanya mibvumo na Foniki:

Minete ya 15

U wana maipfi

Kha vha ite thebuḷu kha bodo ya tshoko ine ya katela mibvumo ye ya gudiwa kale khathihi na mibvumo ye ya funziwa nga Ḳavhuvhili na Ḳavhuraru.

oo	ee	m
l	o	tsh
u	b	s
a	e	h

U MODEḲA/NYEDZISELO

- 1 Kha vha humbudze vhagudi nga mibvumo ya vhege: /oo/na/ee/.
- 2 Kha vha vusuludze mibvumo yoṭhe na themba dzo vanganaho (ṭhanganyiso) nga u i ṅwala kha bodo ya tshoko.
- 3 Kha vha ṅee vhagudi minete ya 3 ya u sika maipfi a re na tshivhalo, u ya nga hune vha kona, vha tshi shumisa mibvumo na themba dzo vanganaho dzi re afho ṅṭha.
- 4 Kha vha sumbedze vhagudi kusikelwe kwa ipfi vha tshi shumiswa mubvumo wo tiwaho, sa: /s/-/ee/= see.
- 5 Kha vha humbudze vhagudi uri vha nga kona u vhumba ipfi vha tshi shumisa mibvumo miṅwe-vho – a vho ngo tea u shumisa fhedzi/oo/kana/ee/.
- 6 Kha vha sumbedze vhagudi kusikelwe kwa liṅwe ipfi, sa: /h/-/u/-/m/-/a/= huma.

VHAGUDI VHA A SHUMA

- 1 Kha vha vhudze vhagudi vha vule bugu dzavho dza ṅdowedzo vha ṅwale ṭhohwana i no ri: oo, ee.
- 2 Kha vha ṅee vhagudi ndaela ya uri vha thome u ṅwala.
- 3 Kha vha ṅee vhagudi minete ya 3 ya uri vha wane na u fhaṭa maipfi a re na tshivhalo u ya nga hune vha nga kona ngaho.
- 4 Kha vha tende vhagudi vha lulamise mishumo yavho. Kha vha vha sumbedze kufhaṭele kwa maipfi aya (na maṅwe): mboo, tshee, see,, **meme, mema, mama, maba, baba, aba, huma, hola, luma.**

PHUROGIREME YA U ƧHADUKANYA FONIKI

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

Fhungo: _____

U vhala (khathihi) na vhagudi:

Minete ya 15

thevhelauvhala

ZWIƧIRATHEDZHI ZWA U PFESESA: U NWELEDZA KANA MANWELEDZO/ƧALANI MAƧWALWANI/ƧALANI KHA MAƧWALWA

U ƧWALA HU NA U PFESESA

- 1 Ngudo i sa a thu thoma, kha vha Ƨwale Ƨhoho dzi tevhelaho: mbudziso na zwisimafhungo kha bodo ya tshoko.
- 2 Kha vha vhale mbudziso na vhagudi, ni dzi Ƨalutshedze arali zwo tea.
- 3 Kha vha vhudze vhagudi vha rembuluwe vha sedzane vha rere nga mbudziso na phathinara.
- 4 Vhagudi vha tea u vula bugu dzavho dza u Ƨwalela, vha Ƨwala datumu na Ƨhoho, vha dovhe vha Ƨwale phindulo dza mbudziso.
- 5 Minete miƧanu ya u fhedzisela kha ngudo, kha vha sedze phindulo na vhagudi vha vha tendele u lulamisa mushumo wavho vhone vhaƧe.

VHUƧAMBO HA ḌUVHA ɓA MABEBO A ZANELE

- 1 Zanele o nanga vhuƧamboƧe ha ḍuvha ɓa mabebo?
Zanele o nanga...
- 2 Zanele o zwi humbulelisa hani uri Rachel o sinyuwa?
Zanele o zwi humbulela uri Rachel o sinyuwa ngauri ...
- 3 Zanele o wana mini murahu ha desike yawe?
Zanele o wana ... murahu ha desike yawe.

VHUƧAMBO HA ḌUVHA ɓA MABEBO A ZANELE

- 1 Zanele o nanga vhuƧamboƧe ha ḍuvha ɓa mabebo?
Zanele nanga u vha na vhuƧambo bitshini.
- 2 Zanele o zwi humbulelisa hani uri Rachel o sinyuwa?
Zanele o zwi humbulela uri Rachel o sinyuwa ngauri ha ngo amba zwavhuƧi nga vhuƧambo ha ḍuvha ɓawe ɓa mabebo.

- 3 Zanele o wana mini murahu ha desike yawe?
Zanele o wana garaṭa ya thambo murahu ha desike yawe.

U vhala ha Tshigwada hu na U sumbiwa Nḡila Minete ya 30

ZWIGWADA: _____

- 1 Kha vha dzudze kḲasi yoṭhe, muṅwe na muṅwe e na **Bambirimishumo Ḳa U vhala Ḳa 4.**
- 2 Kha vha ṭalutshedze kḲasi yoṭhe **Nyito ya 1** ya **Ḳavhuṭanu.**
- 3 Kha vha vhidze tshigwada tsha u thoma uri vha shume natsho.
- 4 Nga murahu ha minete ya 15, kha vha ri vha tshigwada itshi vha humele madzuloni avho.
- 5 Kha vha ite **Nyito ya Phanda-u-Vhala.**
- 6 Kha vha ṭalutshedze kḲasi yoṭhe **Nyito ya 2** ya **Ḳavhuṭanu.**
- 7 Kha vha vhidze tshigwada tsha vhuvhili uri vha shume natsho.
- 8 Kha vha ḡadze Ndongangudo vha tshi sumbedza uri ndi zwigwada zwifhio zwe vha zwi thetshesela, na uri zwo vhala mini.
- 9 Kha vha ṭalukanye uri ndi tshanduko dzifhio dzine dza tea u itwa kha zwigwada zwa u vhala kana nyito dza u vhala.

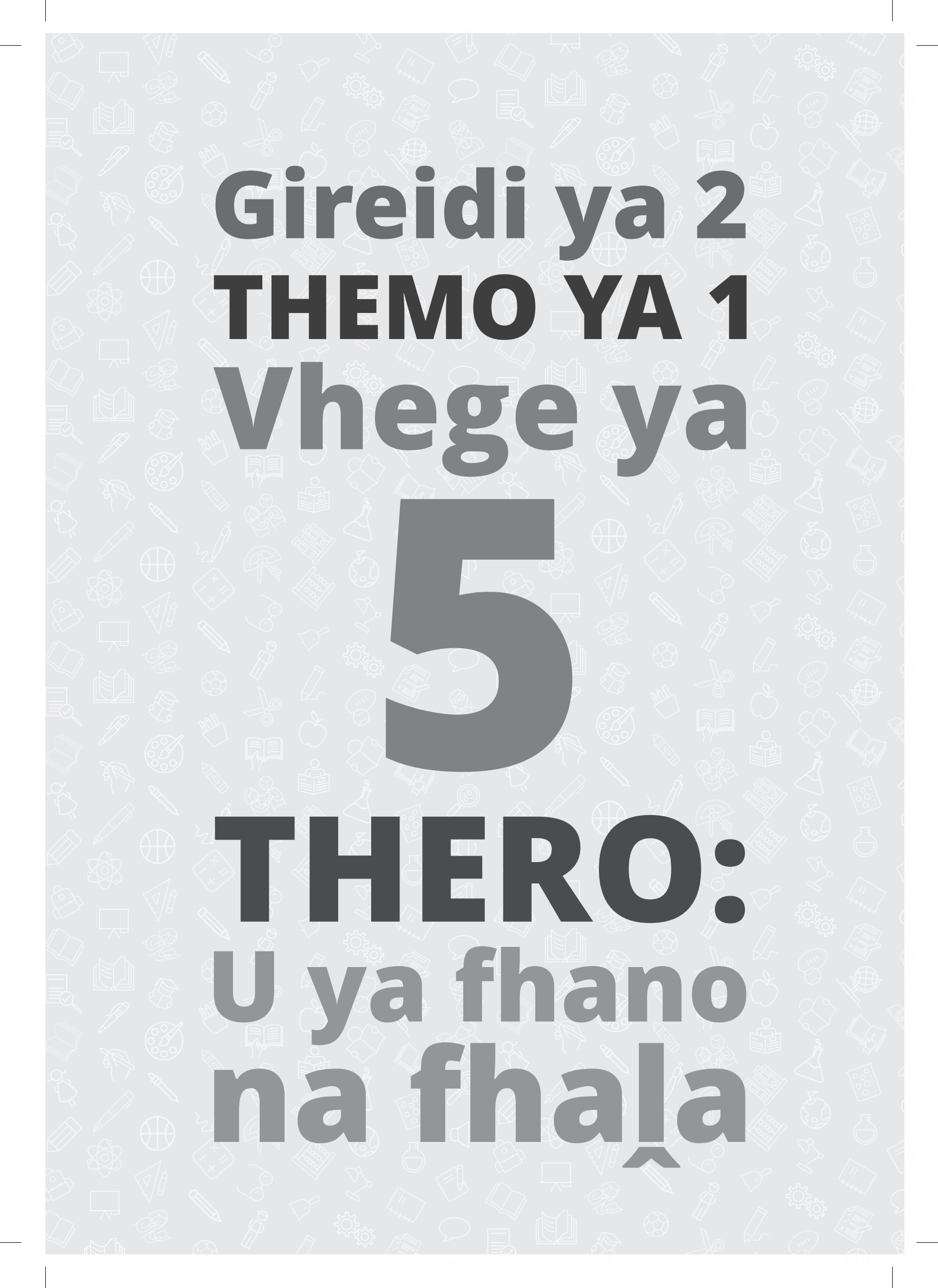

U sedzulusa ngudo ya luambo mafheloni a vhege

Minete ya 15

- 1 Kha vha dzudze vhagudi kha methe musi ḍuvha ɓi tshi vho khunyelela.
- 2 Kha vha vhe na dzulo ɓa u sedzulusa luambo vhege in̄we na in̄we. Vha nga nanga u vanganya u gudiwa ha Luambo lwa Hayani na Luambo lwa Nyengedzedzo lwa U thoma kha u sedzulusa uhu.
- 3 Vha elewe u tendela vhagudi vha tshi 'Rembuluwa vha Amba' na u rera nga phindulo dzavho nga vhavhili/vhe na phathinara dzavho. Zwo no ralo, kha vha nange vhagudi vha si gathi uri vha vhudze-vho kɓasi yothe phindulo dzavho.
- 4 Kha vha shumise mbudziso thuthuwedzi dzine dza ḍo sumba ndila therisano iyi i no kwama zwa luambo:
  - a Thero ya luambo ya vhege yashu yo vha ifho?
  - b Ndi zwitori zwifhio zwe ra vhala rothe?
  - c Maipfi a vhege e a ni takadzesa ndi afhio?
  - d No guda mini kha zwitori zwe ra vhala?
  - e Ro n̄wala nga mini ino vhege?
  - f Muñwalo wañu wo khwinifhala nga ndilade ino vhege?
  - g Kuvhalele kwanu kwo khwinifhala nga ndilade ino vhege?
  - h Ndi zwifhio zwine na dihudza ngazwo kha ino vhege?
- 5 Tsha u khunyeledza, kha vha vhudze vhagudi vha elekanye nga zwithu zwivhili zwine vha ḍo zuwela vha hayani malugana na zwe vha guda tshikoloni kana zwe vha ḍikhwinisa khazwo tshikoloni ino vhege.

Kha vha vhe na nzhele: Maitete haya a u diingamela na u diɓola a na ndeme khulwane sa tshipida tsha u guda. Vha songo fanywa vha pfuka nyito iyi ya vhege nga vhege.

The background of the entire page is a light gray color with a repeating pattern of small, white, line-art icons. These icons represent various educational fields: science (flasks, beakers, globes, atoms), mathematics (rulers, compasses, triangles, circles), arts (pencils, paint palettes, brushes), and general education (books, graduation caps, lightbulbs, speech bubbles).

Gireidi ya 2
THEMO YA 1
Vhege ya

5

THERO:
U ya fhano
na fhaḷa

Ndugiselo Dza Kilisani

- 1 Musi vhege inwe na inwe i tshi thoma, kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasirumu yavho yo kuna nahone zwithu zwo vhekanywa zwavhuḍi.
- 2 BODO DZA U ṬANA kha dzi shandulwe na u engedzeda zwithu zwine zwa si tsha vha na mushumo zwi bvisiwe, vha zwi vhulunge nga vhuronwane.
- 3 Vho no fhedza, kha vha lugise maipfi a garaṭaṭhanwa/garaṭambali/garaṭatai na zwifanyiso zwa maipfi a thero zwine vha ḍo ṭoda u zwi shumisa.
- 4 Kha vha wane na u ita ndugiselo dza zwiṭenwa zwine vha ḍo zwi shumisa kha luvhondo lwavho lwa thero na ṭafula/khona, zwine zwa ḍo takadza vhagudi: zwifanyiso zwa mabufho, zwikepe, golei, ṭiraka na baisigila; golei ya u tambisa; thikhithithi ya kale ya bisi, tshidimela kana bufho nzw.
- 5 Kha vha ite ṭhoḍisiso kha inthanethe vha tshi ita ndugiselo dza thero. Sa tsumbo: kha vha ite ṭhoḍisiso nga luvhilo lune tshidimela tsha gidima ngalwo; kana uri thikhithithi ya bufho u bva vhuimabufho ha tsini na ḍorobo yavho u ya New York kana Shangai ndi vhugai; nzw.
- 6 Vha vhe na vhuṭanzi uri bugu dza vhagudiswa dza ndowedzo na Bugu dza Mishumo dza DBE dzi a lulamiswa dzoṭhe, dza vhewa zwavhuḍi he dza tea u dzula hone.
- 7 Kha vha vhe na vhuṭanzi uri bugu dzoṭhe khulwane, bugunanguludzwa na bugu dza laiburari ya kilasini dzo dzula nga ngona.

Nyito Dza U Inga

Hedzi ndi nyito dzine dza nga shumiswa sa mishumo ine vhagudi vhane vha ṭavhanya u fhedza mishumo yavho vha ita KANA dzine vha dzi shumisa musu vha tshi khou linga vhagudi.

Nyito ya 1: Bugu ya Mishumo ya DBE ya 1: Siaṭari ḷa 8, Kha ri ite nyito

Nyito ya 2: Bugu ya Mishumo ya DBE ya 1: Siaṭari ḷa 9, Kha ri inwale

Nyito ya 3: Bugu ya Mishumo ya DBE ya 1: Siaṭari ḷa 10, Kha ri vhale

Nyito ya 4: Olani tshifanyiso tsha tshiendedzi tshine na anzela u shumisa.

Musumbuluwo

Nyito dza Oraḷa

Minete ya 15

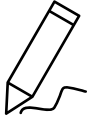
KHA VHA DOVHOLOLE THERO: U SWIKELELA NḌIVHOTHANGELI

- 1 Kha vha sumbedze vhagudi tshifanyiso tsha u thoma/tsha vhuvhili/nzw zwi re kha tshitori tsha Bugu Khulwane tsha: **Chuck ndi kutiraka**
- 2 Kha vha vhudze vhagudi uri ri khou thoma thero ntswa i no pfi: U ya fhano na fhala.
- 3 Kha vha ole tshidanga tshi re na dzina la **thero** vhukati ha bodo ya tshoko.
- 4 Kha vha vhudzise vhagudi vha ri: *Ndi zwifhio zwine na vho zwi divha nga thero iyi?*
- 5 Kha vha nḱwale mihumbulo ya vhagudi kha mepe wa mihumbulo. Kha vha vhee mihumbulo i no fana fhethu huthihi.
- 6 Arali vhagudi vha tshi khou kundelwa u fhindula, kha vha vha vha vhudzise mbudzisoḱhuthuwedzi dzi tevhelaho:
  - a Ndi zwiendedzi zwifhio zwine ra zwi divha?
  - b Ndi zwiendedzi zwifhio zwo ḱoweleaho vhuponi hashu?
  - c Ndi lini hune ra shumisa zwiendedzi zwo fhambanaho?

ḌIVHAMAIPFI A THERO

- 1 Kha vha funze vha tshi shumisa SIVA (PATS.)
- 2 Kha vha tane ipfi na tshifanyiso kha Bodo ya Ḍivhamaipfi ya Thero.
  - Vhuendedzi.
  - Ḍoweleaho.
  - Songo ḱoweleaho.

Tshidade kana luimbo	Nyito
Tshidimela. Wele-wele! Tsho haka maḱorokisi. Wele-wele!	<i>Vhagudi vha ima vhe kha muduba vho farana nga zwanḱa kha khuḱavhava, vha tshi tshimbila sa tshidimela.</i>
Tsho livha ngafhi? Wele-wele! Tsho livha tshikhuwani. Wele-wele	<i>Vha tshimbila vha tshi mona vhe kha danga/ tshitendeledzi.</i>
Zwino tsho dzhena Tswane, Wele-wele.	
Wii! Wii! Tswiiii!	<i>Tshidimela tshi a ima.</i>

Muḅwalo

Minete ya 15

- 1 Kha vha vhudze vhagudi vha vule bugu dzavho dza ḅḅowedzo.
- 2 Kha vha vhidze mibvumo na maipfi a tevhelaho uri vhagudi vha a ḅwale:
  - a Oo.
  - b Ee.
  - c Mboo.
  - d tshoḅoo.
  - e Vhee.
  - f Tshee.
- 3 Tshi no tevhela, kha vha vhudze vhagudi uri vha shumise penisela dza muvhala kha u lulamisa mishumo yavho vhone vhaḅe.
- 4 Kha vha ḅwale mibvumo na maipfi zwi tshi vhone kha bodo ya tshoko.
- 5 Kha vha kuvhanganye bugu dza vhagudi musi tshikolo tshi tshi bva, vha sedze uri ndi nnyi ane a lila thuso ḅwe.

PHUROGIREME YA U ḅHADUKANYA MUḅWALO

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

U vhalo (khathihi) na vhagudi:

Minete ya 15

Thangelauvhala

TSHIḅIRATHEDZHI TSHA U PFESESA: U BVUMBA

- 1 Kha vha dzudze vhagudi kha methe/khaphethe u itela uri vha kone u vhone Bugu Khulwane.
- 2 Kha vha vule Bugu Khulwane vha ye kha tshḅori tsha: **Chuck ndi kuḅiraka.**
- 3 Kha vha ite nyendelazwifanyiso ya siaḅari ḅwe na ḅwe, vha tshi vhudzisa vhagudi uri vha vhone u nga hu khou bvelela mini.
- 4 Kha vha thuse vhagudi u ḅmekanya zwifanyiso, u itela uri vha kone u pfesesa zwavhuḅi uri tshḅori itshi tshi amba nga mini.
- 5 Kha vha ḅvhadze vhagudi ḅvhamaipfi ntswa kha zwipiḅa zwo teaho zwa tshḅori.
- 6 Kha vha vhone tshḅori tshoḅhe nga khathihi, vha sa imi.

U ñwala: u pulana na mvetomveto

Minete ya 30

ṬHOHO: Ñwalani mutevhe wa zwiendedzi zwine na zwi takalela.

MUSHUMO: Olani tshifanyiso ni ñwale mutevhe.

FUREME/MUHANGA WA U ÑWALA

Zwiendedzi zwine na zwi takalela:

- 1 _____
- 2 _____

U EDZISELA/U MODEḶA

- 1 Kha vha ṭalutshedze uri ñamusi vhagudi vha ḁo ñwala nga zwiendedzi zwine na zwi takalela.
- 2 Kha vha ṭalutshedze uri i nga vha tshiendedzi tshe vha vhuya vha tshi shumisa ḷiñwe ḁuvha, kana tshiendedzi tshine vha nga tama u tshi shumisa tshine (a vha athu u tshi shumisa.)
- 3 Kha vha vhalele vhagudi fureme ya u ñwala.
- 4 Kha vha sumbe **ṭhoho (zwiendedzi zwine na zwi takalela)**. Kha vha ṭalutshedze uri kha ṭhoho iyi mutevhe u ḁo vha nga ha mini.
- 5 Kha vha ṭalutshedze uri ñamusi ri ḁo ita mutevhe. Hezwi zwi amba uri ri ḁo ita mutevhe wa zwiendedzi zwine na zwi takalela
- 6 Nga u **edzisele/u modeḶa** kha vha sumbedze vhagudi uri **vha tea u humbula** vha sa a thu ñwala.
- 7 Kha vha vhudze vhagudi nga mihumbulo ine vhone vha vha nayo ya u ḁadza fureme ya u ñwala, sa: ndi takalela bufho ngauri ndi anzela u ḷi vhona ḷi muyani, ndi takalela bufho ngauri ndi anzela u ḷi vhona ḷi muyani.
- 8 Nga u **edzisele/u modeḶa** kha vha ole tshifanyiso tsha zwiñwa zwine vha ḁo engedzwa kha mutevhe.
- 9 Kha vha ṭalutshedze uri ri ḁo ñwala maipfi afhio. Kha vha **tale mutaladzi wa ipfi ḷiñwe na ḷiñwe**.
- 10 Nga u **edzisele/u modeḶa** kha vha fhedzise tshiñwa tsha u thoma kha mutevhe: **1.** ndi takalela bufho ngauri ndi anzela u ḷi vhona ḷi muyani.
- 11 Nga u **edzisele/u modeḶa** kha vha fhedzise tshiñwa tsha vhuvhili kha mutevhe: **2.** ndi takalela bufho ngauri ndi anzela u ḷi vhona ḷi muyani.
- 12 **Kha vha bule maipfi nga u ongolowa sa tshibode na u ñwala mibvumo ine vha i ḁivha.**
- 13 **Kha vha shumise zwishumiswa**, zwi ngaho sa: maipfi maanzeli/maipfi o ḁowealeaho na maipfi a ḁivhamaipfi ya thero u vha thusa u ñwala maipfi ane a vha kunda.

- 14** Kha vha thuthe tsumbo dzavho kha bodo ya tshoko. Kha vha ṭalutshedze vhagudi uri heyo yo vha i tshi tou vha tsumbo, zwino vhagudi vha tea u ṅwala mihumbulo yavho vhone vhaṅe.

NDAELA DZA ORAḶA

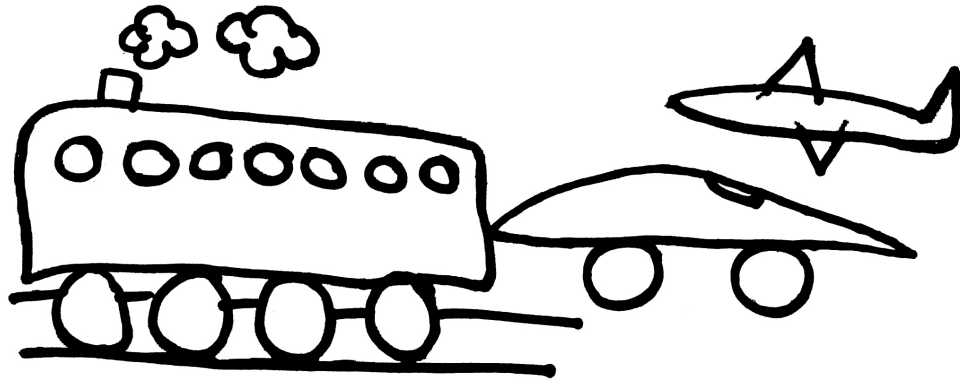
- 1** Kha vha vhudzise vhagudi: ndi tshiendedzi tshifhio tshine na tshi takalela?
- 2** Kha vha ṅee vhagudi ndaela ya **u humbula vha sa a thu ṅwala**.
- 3** Kha vha vhidze vhagudi 2–3 vha vha vhudze nga tshiendedzi tshine vha tshi takalela.
- 4** Vhagudi vha tea uri: Ndi tshi takalela ngauri...
- 5** Kha vha ṭalutshedze vhagudi uri zwino vha ḍo ola vha ṅwala mutevhe wa zwiendedzi zwine vha zwi takalela.

U ṅWALA

- 1** Kha vha ṅee vhagudi bugu dzavho.
- 2** Musi vhagudi vha tshi khou ṅwala, kha vha monamone na kilasi vha fare **khuvhanganotshihadu navho**.
- 3** Kha vha humbele vhagudi vha vha vhudze nga ha u ṅwala havho.
- 4** Kha vha thuse vhagudi u lebuḷa.
- 5** **Kha vha ṭuṭuwedze vhagudi.**

U ṅWALA

- 1** Kha vha ṅee **vhagudi bugu** dzavho.
- 2** Musi vhagudi vha tshi khou ṅwala, kha vha monamone na kilasi vha fare **khuvhanganotshihadu navho**.
- 3** Kha vha vhudze vhagudi vha **vhale zwe vha ṅwala**.
- 4** Kha vha thuse vhagudi u fhedzisa fureme ya u ṅwala.
- 5** Kha vha thuse vhagudi u **bula maipfi nga u ongolowa sa tshibode na u shumisa zwiko zwo teaho**.
- 6** **Kha vha ṭuṭuwedze vhagudi.**

Vhuendedzi hune nda hu funesa:

1. Ndi funesa zwidimela ngauri zwi a takadza.
2. Ndi funesa mimodoro ya luvhilo ngauri i na luvhilo.

U vhala ha Tshigwada hu na U sumbiwa Ndila Minete ya 30

ZWIGWADA: _____

- 1 Kha vha dzudze kilasi yothe, muñwe na muñwe e na **Bammbirimishumo** la U vhala la 5.
- 2 Kha vha talutshedze kilasi yothe **Nyito ya 1** ya **Musumbuluwo**.
- 3 Kha vha vhidze tshigwada tsha u thoma uri vha shume natsho.
- 4 Nga murahu ha minete ya 15, kha vha ri vha tshigwada itshi vha humele madzuloni avho.
- 5 Kha vha ite **Nyito ya U lindela-u-Vhala**.
- 6 Kha vha talutshedze kilasi yothe **Nyito ya 2** ya **Musumbuluwo**.
- 7 Kha vha vhidze tshigwada tsha vuvhili uri vha shume natsho.
- 8 Kha vha dade tshitevhelelangudo vha tshi sumbedza uri ndi zwigwada zwifhio zwe vha zwi thetshesela, na uri zwo vhala mini.
- 9 Kha vha talukanye uri ndi tshanduko dzifhio dzine dza tea u itwa kha zwigwada zwa u vhala kana nyito dza u vhala.

Ḷavhuvhili

U ḷalukanya mibvumo na Foniki:

Minete ya 15

Kha vha ḷivhadze mibvumo na maipfi maswa

KHA VHA ḷIVHADZE MUBVUMO

- 1 Kha vha bule mubvumo vha imise garaḷatai: /uu/.
- 2 Kha vha bule mubvumo uyo vha ḷnee vhagudi ndaela ya uri vha dovhohole x 3.
- 3 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ni a ḷivhavho maḷwe maipfi a thomaho nga mubvumo/uu/?
- 4 Kha vha ite tsukamihumbulo ya maipfi vhe na vhagudi, sa: **duu, muunga.**

KHA VHA ḷIVHADZE MAIPFI MASWA

- 1 Kha vha bulele nḷha ipfi ḷiḷwe na ḷiḷwe, ḷi tshi pfala, musi vha tshi khou ḷana garaḷathanwa/garaḷambali: **duu, muunga, muumba.**
- 2 Kha vha zwi sumbedze vhagudi musi vha tshi khou ralo u zwi bula.
- 3 Kha vha humbele vhagudi uri vha dovhohole maipfi vha tshi edzisela vhone.
- 4 Kha vha nambatedze garaḷathanwa dza maipfi aya kha Bodo ya U ḷana Mibvumo.

PHUROGIREME YA U ḷHADUKANYA FONIKI

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

Fhungo: _____

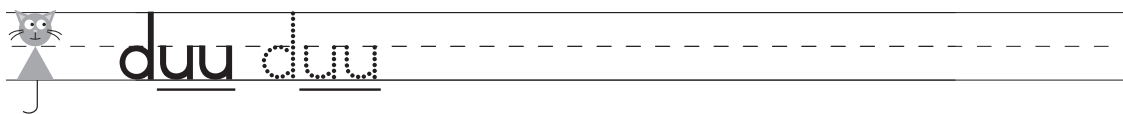
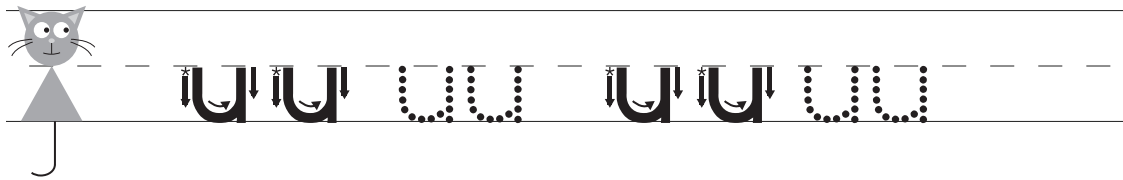
Muḷwalo:

Minete ya 15

Kha vha ḷwale ma(ḷeḷere) maswa (ḷiswa)/maipfi maswa/mafhungo maswa

- 1 Kha vha funze vhagudi kuḷwalele kwone kwa maḷeḷere maḷuku na ma(ḷeḷeredanzi): **uu.**
- 2 Kha vha sumbedzele kuḷwalele kwa (ma)ḷeḷere kwa vhagudi vha no shumisa tshanḷa tsha u ḷa vha tovhedze nga kwa vhane vha shumisa tshanḷa tsha monde.
- 3 Vha kone u vhudza vhagudi u shuma shuma na phathinara dzavho vha ḷwale (ma) ḷeḷere kha miḷana yavho vha tshi shumisa minwe.

- 4 Nga murahu, kha vha vhudze vhagudi vha n̄wale (ma)ḽeḽere kha desike dzavho nga minwe.
- 5 Tsha u khunyeledza, kha vha sumbedze vhagudi hafhu kuḽwalelwe kwa (ma)ḽeḽere na maipfi kha bodo ya tshoko.
- 6 Vhagudi vha tea u n̄walula mibvumo/maipfi/mafhungo buguni dzavho.

PHUROGIREME YA U ḽHAḽUKANYA MUḽWALO

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

U vhalu (khathihi) na vhagudi:

Minete ya 15

U vhalu ha U ranga

ZWIṬIRATHEDZHI ZWA U PFESESA: U ṬUMEKANYA

Ḵinwalwa	U vhalu ha U Ranga (U elekanya nga U amba)
<p>Chuck ndi kuṭiraka kuṭuku kwa dekudeku kwa muvhala wa muṭaḵa. Ḵinwe ḵuvha, musi kwo hwala matombo manzhi-manzhi, kuChuck kwo mbo ḵi dzhena badani khulwane.</p>	--
<p>Chuck kwa lavhelesa tshidimela tsha luvhilo tsha muvhala wa lutombo, tshi tshi khou fhira. 'Ndi tou tama ngavhe ndo vha ndi na luvhilo lu no nga lwa tshidimela' ndi Chuck ku tshi khou humbula.</p> <p>Chuck kwa dovha hafhu kwa vhona bisi khulu ya muvhala wa muṭaḵa i tshi khou fhira. 'Ndi tou tama ngavhe ndo vha ndo hula sa bisi' ndi Chuck ku tshi khou humbula.</p>	<p>Chuck ku ṭoḵa u vha na luvhilo lu no nga lwa tshidimela, ku tama nga nḵila ine tshidimela tsha gidima ngayo nga luvhilo luhulu. Hezwi zwi nkhumudza nga ḵuvha ḵa zwipotso ndi tshi tama u gidima nga luvhilo lu no nga lwa khonani yanga Busi.</p>
<p>Chuck kwa dovha hafhu kwa vhona bufho ḵitshena ḵi penyelelaho ḵi tshi khou fhufha nṭha-nṭha makoleni. 'Ndi tou tama ngavhe ndo vha ndi tshi penyelela sa bufho' ndi Chuck ku tshi khou humbula.</p> <p>Chuck kwa dovha hafhu kwa vhona Ḵori ya muvhala mutswuku ya u naka nḵilani. 'Ndi tou tama ngavhe ndo vha ndo naka u fana na Ḵori heḵa tswuku' ndi Chuck ku tshi khou humbula.</p>	<p>Chuck ku ṭoḵa u vhengema sa bufho. Ku pfa ku tshi zwi tama. Hezwi zwi nkhumudza musi nḵe ndi tshi khou ṭoḵa zwienda zwiswa zwi no penyelela mathomoni a nṭwaha ngauri vhaṭwe vhagudi vhoṭhe vho vha vha na zwienda zwiswa. Ndo pfa zwi tshi mbavha u ambara zwienda zwa mukomana wanga zwa kale zwa a vha o no ḵi zwi ambara.</p>
<p>Chuck kwa dovha hafhu kwa vhona tshikepe tshidala tshi no vhengema tshi mulamboni, 'Ndi tou tama ngavhe ndo vha ndi tshi tshi vhengema u nga tshikepe hetshila tshidala' ndi Chuck ku tshi khou humbula.</p>	<p>Chuck ku ṭoḵa u vhengema na u naka u fana na tshikepe na Ḵori. Hezwi zwi nkhumudza musi nḵe ndi tshi tama badzhi nṭswa i vhengemaho ya u naka sa ya mukomana wanga. Ndo vha tshi vho ṭoḵa i fanaho na yawe. Yanga ya kale ndo vha ndi si tsha i ṭoḵa.</p>
<p>Chuck kwa dovha hafhu kwa vhona goloi nṭswa ya mbambe tswuku yavhuḵisa. 'Ndi tou tama ngavhe ndo vha ndi tshi fana na heḵa goloi nṭswa ya mbambe tswuku' ndi Chuck ku tshi khou humbula.</p>	--

Lĩnwalwa	U vhala ha U Ranga (U elekanya nga U amba)
<p>Chuck kwa mbo ġi ya kwa dzula mulamboni, ku tshi pfa kwo vhaaisala. 'Muñwe na muñwe u na luvhilo kana a vha wavhuġi u fhira nñe!' ndi Chuck ku tshi khou humbula kwo tou tungufhala. 'Nñe ndi muṭuku. Ndi a ongolowa. A thi na zwine nda kona lini!' ndi Chuck ku tshi khou humbula.</p>	<p>Ngauri Chuck kwo vha ku tshi vho tamela vhañwe kwo vha ku si tsha vhona na zwavhuġi zwine kwa vha nazwo. Hezwi zwi nkumbudza nñe tshiñwe tshifhinga, musi ndi tshi tama vhañwe vho ambara zwiambaro zwiswa kana zwienda zwiswa. Ndi mbo ġi tama uri ngavhe na nñe-vho ndo vha ndi nazwo. Zwi ita na uri ndi si talakele zwine nda vha nazwo.</p> <p>Chuck ku pfa muñwe na muñwe a tshi khou ri 'Ndi nga si kone!' Ndi ġivhudzisa uri u ġo nga vhone naa a ri 'na nñe ndi nga si kone'</p>
<p>Ai!, hu si kale, Chuck kwa vhona kuñwe kutukana kuṭuku ku tshi wela mulamboni. 'Thusani!, thusani!', ndi kutukana ku tshi huwelela. 'Ndi khou humbela u thusiwa! Ndi nnyi ane a nga nthusa?'</p> <p>'Nñe ndi nga si kone.' ndi tshidimela tshi tshi fhindula. 'Ndi nga si kone u ima ndi kha luvhilo luhulu.'</p> <p>'Nñe ndi nga si kone.' ndi bisi i tshi fhindula. 'Ndi kona fhedzi u ima vhuima bisi.'</p> <p>'Rine ri nga si kone.' ndi ġori na goloi ya mbambe. 'A ro ngo tea u dzhena maġini.'</p> <p>'Nñe ndi nga si kone.' ndi bufho. 'Ndi nṭhesa.'</p> <p>'Nñe ndi nga si kone.' ndi tshikepe. Hu na muya munzhi, ndi nga si kone u rembuluwa.'</p>	<p>--</p>
<p>Nthuseni!</p>	<p>--</p>
<p>Chuck kwo vha ku sa nga koni u dzhena maġini. Kwo mbo ġi ġa na muhumbulo wa vhuṭali. 'Ndi ġo u ni thusa!' ndi Chuck ku tshi amba. Chuck kwa tekula dekedeku uri kutukana ku namele ku rathele nñe. 'Ndo livhuha!, ndo tsireledzea!'</p>	<p>--</p>
<p>'Ndo livhuhaṭiraka ġa muṭaġa ġi si na nyofho!' ndi kutukana ku no ralo.</p> <p>Chuck ku tshi fhedza u thusa kutukana kwa mbo ġi ya hayani. 'Ndi nga vha ndi si muhulwane kana ndi si na luvhilo kana ndi songo naka' ndi Chuck ku tshi khou humbula fhedziha ndi na ndeme na nñe! 'Ndi ġifuna ndo tou rali.'</p>	<p>Hoo! Chuck ha tsha pfa a tshi ġinyadza – U vho kona na u ġihudza na u ġikhoda nga zwoṭhe zwine a zwi takalela nga ha ene muñe.</p>

Mbudziso dza u tevhelela	Phindulo ndavhelewa
Chuck ndi mini?	Chuck ndi kuṭiraka kuṭuku kwa ṭaḷa
Chuck ku ṭoḷa u vha mini?	<ul style="list-style-type: none"> • Tshidimela tsha lutombo ya luvhilo • Bisi khulwane ya muvhala wa muṭaḷa. • Bufho ḷitshena ḷi no penyelela • Ḳori tswuku ya u naka • Tshikepe tshidala tsha no vhengema • Goloḷi tswuku ntswa ya mbambe
Mbudziso ya ngani	Phindulo ndavhelewa
Ndi ngani Chuck kwo ya kwa dzula mulamboni kwo ṭungufhala?	<ul style="list-style-type: none"> • Ngauri kwo vha ku tshi tama u vha kuhulwane. • Ngauri kwo vha ku tshi tama u vha na luvhilo. • Ngauri kwo vha ku tshi tama u penyelela. • Ngauri kwo vha ku tshi tama u vhengema. • Ngauri kwo vha ku tshi tama u fhufha. • Ngauri kwo vha ku tshi tama u gidima maḡini. • Ngauri kwo vha ku tshi tama u vha zwiḯwe zwiendedzi.

U vhalala ha Tshigwada hu na U sumbiwa Ndila Minete ya 30

ZWIGWADA: _____

- 1 Kha vha dzudze kḷasi yoṭhe, muḯwe na muḯwe e na **Bambirimishumo ḷa U vhalala ḷa 5.**
- 2 Kha vha ṭalutshedze kḷasi yoṭhe **Nyito ya 1** ya **Ḳavhuvhili.**
- 3 Kha vha vhidze tshigwada tsha u thoma uri vha shume natsho.
- 4 Nga murahu ha minete ya 15, kha vha ri vha tshigwada itshi vha humele madzuloni avho.
- 5 Kha vha ite **Nyito ya U lindela-u-Vhala.**
- 6 Kha vha ṭalutshedze kḷasi yoṭhe **Nyito ya 2** ya **Ḳavhuvhili.**
- 7 Kha vha vhidze tshigwada tsha vuvhili uri vha shume natsho.
- 8 Kha vha ḡadze tshitevhelela ngudo vha tshi sumbedza uri ndi zwigwada zwiḯhio zwe vha zwi thetshesela, na uri zwo vhalala mini.
- 9 Kha vha ṭalukanye uri ndi tshanduko dzifhio dzine dza tea u itwa kha zwigwada zwa u vhalala kana nyito dza u vhalala.

Lavhuraru

Nyito dza Oraġa

Minete ya 15

DIVHAMAIPFI YA THERO

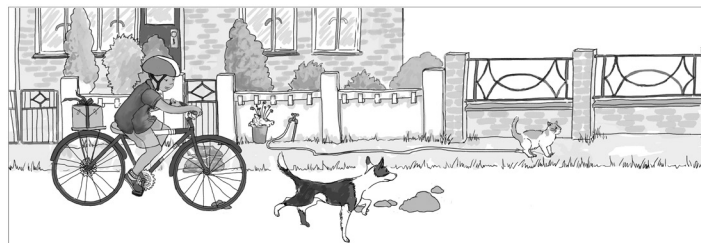
- 1 Kha vha funze vha tshi shumisa SIVA (PATS.)
- 2 Kha vha țane ipfi na tsumbedzelo kha Bodo ya Divhamaipfi ya Thero.
  - U sa difulufhela.
  - Vivho.
  - Takalela.

Tshidade kana luimbo	Nyito
Tshidimela. Wele-wele! Tsho haka mațorokisi. Wele-wele!	Vhagudi vha ima vhe kha muduba vho farana nga zwanġa kha khuġavhavha, vha tshi tshimbila sa tshidimela.
Tsho livha ngafhi? Wele-wele! Tsho livha tshikhuwani. Wele-wele	Vha tshimbila vha tshi mona vhe kha danga/ tshitendeledzi.
Zwino tsho dzhena Tswane, Wele-wele.	
Wii! Wii! Tswiiii!	Tshidimela tshi a ima.

VHEGE YA 5

VHUTSILA HA U ANETSHELA ZWIȚORI (VHEGE YA U THOMA YA THERO IYI)

- 1 Kha vha fhandekanye vhagudi vha bve zwigwada zwițuku.
- 2 Kha vha fhe tshigwada tshiñwe na tshiñwe khopi ya zwifanyiso zwa vhutsila ha u anetshela zwițori.
- 3 Kha vha vhudze vhagudi uri vha elekanye nga tshițori tshine tsha yelana na zwifanyiso.
- 4 Kha vha ñee vhagudi minete muthithi kana mivhili uri vha elekanye nga mihumbulo yavho.
- 5 Tshi tevelaho, vhagudi vha re kha tshigwada vha fanela u sielesana, muñwe na muñwe wavho a tshi anetshela tshițori tshawe.
- 6 Kha vha humbudze vhagudi uri zwițori zwavho zwi tea u vha zwi na vhusiki, zwa dovha hafhu zwa yelana na zwifanyiso!

- 7 Kha vha humbudze vhagudi uri vha thetsheselele zwiṭori zwa vhaṅwe nga vhuronwane.
- 8 Kha vha livhuhe vhagudi nge vha anetshelavho vhaṅwe ngavho zwiṭori zwavho.

U ṭalukanya mibvumo na Foniki:

Minete ya 15

Kha vha ḍivhadze mibvumo miswa na maipfi maswa

KHA VHA ḍIVHADZE MUBVUMO

- 1 Kha vha bule mubvumo vha imise garaṭatai: /oi/.
- 2 Kha vha bule mubvumo uyo vha vhudze vhagudi vha u dovhole x 3.
- 3 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ni a ḍivhavho maṅwe maipfi a thomaho nga mubvumo/oi/?
- 4 Kha vha ite tsukamihumbulo ya maipfi vhe na vhagudi, sa: **golo, loiwa, thoi.**

KHA VHA ḍIVHADZE MAIPFI MASWA

- 1 Kha vha bulele nṭha ipfi ḷiṅwe na ḷiṅwe, ḷi tshi pfala, musi vha tshi khou ṭana garaṭathanwa/garaṭambali: **loiwa, thoi, poidza.**
- 2 Kha vha zwi sumbedze vhagudi musi vha tshi khou ralo u zwi bula.
- 3 Kha vha humbele vhagudi uri vha dovhole maipfi vha tshi edzisela vhone.
- 4 Kha vha nambatedze garaṭathanwa dza maipfi aya kha Bodo ya U ṭana Mibvumo.

PHUROGIREME YA U ṬHADUKANYA FONIKI

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

Fhungo: _____

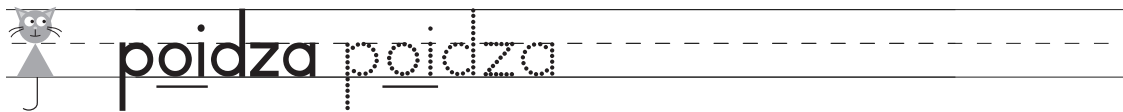
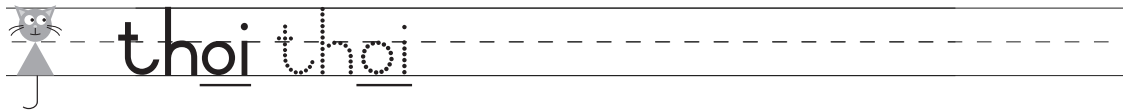
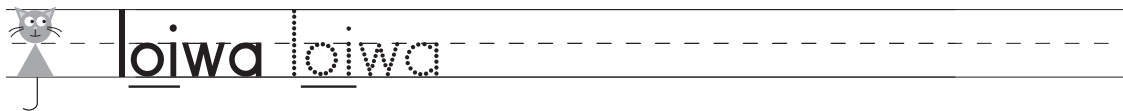
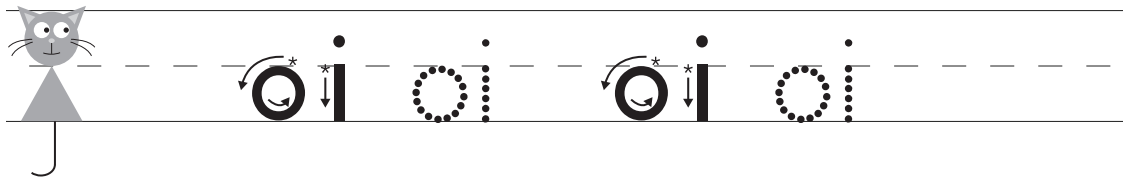
Muṅwalo:

Minete ya 15

Kha vha ṅwale ma(ḷeḷere) maswa (ḷiswa)/maipfi maswa/mafhungo maswa

- 1 Kha vha funze vhagudi kuṅwalele kwone kwa ma(ḷeḷeredanzi) na maṭuku na: **oi.**
- 2 Kha vha sumbedzele kuṅwalele kwa (ma)ḷeḷere kwa vhagudi vha no shumisa tshanḍa tsha u ḷa vha tovhedze nga kwa vhaṅwe vha shumisa tshanḍa tsha monde.
- 3 Kha vha vhudze vhagudi vha shume na phathinara dzavho vha ṅwale (ma)ḷeḷere kha miṭana yavho vha tshi shumisa minwe.

- 4 Nga murahu, kha vha vhudze vhagudi vha n̄wale (ma)ḽeḽere kha desike dzavho nga minwe.
- 5 Tsha u khunyeledza, kha vha sumbedze vhagudi hafhu kuḽwalelwe kwa (ma)ḽeḽere na maipfi kha bodo ya tshoko.
- 6 Vhagudi vha tea u n̄walula mibvumo/maipfi/mafhungo buguni dzavho.

VHEGE YA 5

PHUROGIREME YA U ḽHAḽUKANYA MUḽWALO

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

U ṅwala:

Minete ya 30

U pulana na mvetomveto

ṬHOHO: ṅwalani mutevhe wa zwiendedzi zwine na zwi takalela.

MUSHUMO: Olani tshifanyiso ni ite mutevhe ni shumise khoma.

FUREME/MUHANGA WA U ṅWALA:

Zwiendedzi zwine nda zwi takalela ndi...

1 _____

2 _____

3 _____

Ndi tama u _____, _____, na u _____.

U EDZISELA/U MODEḶA

- 1 Kha vha ṭalutshedze vhagudi uri ṅamusi vha ḍo engedza kha zwe vha ṅwala nga Musumbuluwo.
- 2 ṅamusi vha ḍo engedza tshiteṅwa tshithihi kha mutevhe wavho we vha u thoma nga Musumbuluwo.
- 3 Vha ḍo ṅwala mutevhe wa mafhungo vha tshi shumisa khoma.
- 4 Kha vha vhalele vhagudi fureme ntswa dza u ṅwala.
- 5 Nga u **edzisele/u modeḶa** kha vha sumbedze vhagudi uri **vha tea u humbula vha sa a thu ṅwala**.
- 6 Kha vha ṭalutshedze vhagudi nga mihumbulo ine vhone vha vha nayo ya u ḍadza fureme ya u ṅwala, sa: ndi takalela u tshimbila na u gidima. Ndi khou ya u engedza hezwi sa zwiṅwe zwa zwiendedzi zwine nda zwi takalela.
- 7 Nga u **edzisele/u modeḶa** kha vha engedze kha tshifanyiso tshavho, sa tshifanyiso tshavho vha tshi khou gidima.
- 8 Kha vha ṭalutshedze uri ri ḍo ṅwala maipfi afhio. Kha vha tale **mutaladzi wa ipfi liṅwe na liṅwe**.
- 9 Nga u **edzisele/u modeḶa** kha vha fhedzise tshiteṅwa tsha vhuraru kha mutevhe: **3**. ndi takalela u tshimbila ngauri ndi kona u zwi ita tshifhinga tshiṅwe na tshiṅwe nga ndoṭhe.
- 10 Nga u **edzisele/u modeḶa** kha vha ḍadzise fhungo ḷa u fhedzisele kha mutevhe wa fureme ya u ṅwala. Kha vha ṭalutshedze uri fhungo heḷi ḷa u fhedzisele ḷo fhambana na ḷa mutevhe wa murahu kana wo fhiraho. Ri tea u shumisa nanga tshakha tharu dza vhuendedzi ra ḍadzisa kha mutevhe. Kha vha ṭalutshedze uri khoma na ipfi 'na' zwi fhambanya zwiṅwe zwi re kha mutevhe, sa: ndi takalela bufho, thekhisi na u gidima.
- 11 **Kha vha bule maipfi nga u ongolowa sa tshibode na u ṅwala mibvumo ine vha i ḍivha.**

- 12 **Kha vha shumise zwishumiswa**, (maipfi maanzeli/maipfi o dowealeho na maipfi a divhamaipfi ya thero) u vha thusa u n̄wala maipfi ane a vha kunda.
- 13 **Kha vha thuthe tsumbo** dzavho kha bodo ya tshoko. Kha vha talutshedze uri heyoyo vha i tshi tou vha tsumbo, zwino **vhagudi vha tea u n̄wala mihumbulo yavho vhone vhaṅe**.

NDAELA DZA ORALA

- 1 Kha vha humbudze vhagudi uri nga Musumbuluwo, ro humbula nga ha zwiendedzi zwine ra zwi takalela.
- 2 N̄amusi ri do engedza kha mutevhe washu.
- 3 Kha vha vhudzise vhagudi: ndi zwiendedzi zwifhio zwine vha zwi takalela?
- 4 Kha vha n̄ee vhagudi ndaela ya u **humbula vha sa a thu n̄wala**.
- 5 Kha vha talutshedze vhagudi uri vha tea u da na mihumbulo yavho vhone vhaṅe – vha songo kopa mihumbulo yavho!
- 6 Kha vha n̄ee vhagudi ndaela ya u rembuluwa vha sedzana vha amba na phathinara nga zwiendedzi zwifhio zwire kha mutevhe wavho?
- 7 Kha vha n̄ee vhagudi minete ya 2–3 vha rembuluwe vha sedzane vha ambe.
- 8 Kha vha vhidze vhagudi 3–4 vha vha vhudze uri ndi zwiendedzi zwifhio zwiraru zwire kha mutevhe wavho?
- 9 Vhagudi vha tea uri: Ndi takalela..., na...
- 10 Kha vha talutshedze uri vhagudi vha do tea u shumisa fureme ya u n̄wala, u ola na u n̄wala mihumbulo yavho vhone vhaṅe.

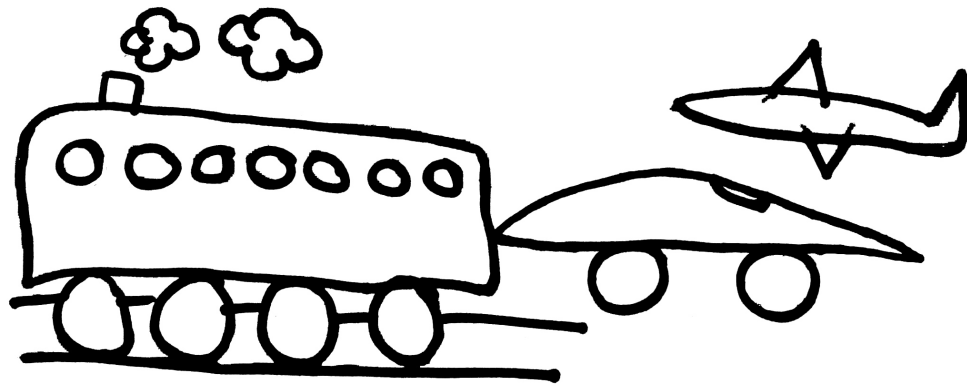
U N̄WALA

- 1 Kha vha n̄ee **vhagudi bugu** dzavho.
- 2 Musi vhagudi vha tshi khou n̄wala, kha vha monamone na kilasi vha fare **khuvhanganotshihadu navho**.
- 3 Kha vha vhudze vhagudi vha **vhale zwe vha n̄wala**.
- 4 Kha vha thuse vhagudi u fhedzisa fureme ya u n̄wala.
- 5 Kha vha thuse vhagudi u **bula maipfi nga u ongolowa sa tshibode na u shumisa zwiko zwo teaho**.
- 6 **Kha vha tutuwedze vhagudi**.

U REMBULUWA VHA AMBA

- 1 Musi ho sala minete ya 2–3, kha vha n̄ee vhagudi ndaela ya uri vha vheye penisela kule.
- 2 Kha vha n̄eani vhagudi ndaela ya uri vha rembuluwe vha ambe na phathinara nga zwe vha ola.

Kha vha nembeledze zwe vhagudi vha n̄wala u mona na kilasi, vha zwi livhanye na levele ya maṭo a vhagudi. Hezwi zwi thusa uri vhagudi vha vhe na therisano nga thero yavho.

Vhuendedzi hune nda hu funesa:

1. Ndi funesa zwidimela ngauri zwi a takadza.

2. Ndi funesa mimodoro ya luvhilo ngauri i na luvhilo.

3. Ndi funesa mabufho ngauri a fhufha makoleni.

Ndi funesa zwidimela, mimodoro ya luvhilo na mabufho.

U vhala ha Tshigwada hu na U sumbiwa Ndila Minete ya 30

ZWIGWADA: _____

- 1 Kha vha dzudze kīlasi yothe, muñwe na muñwe e na **Bambirimishumo la U vhala la 5.**
- 2 Kha vha talutshedze kīlasi yothe **Nyito ya 1** ya **Lāvuraru.**
- 3 Kha vha vhidze tshigwada tsha u thoma uri vha shume natsho.
- 4 Nga murahu ha minete ya 15, kha vha ri vha tshigwada itshi vha humele madzuloni avho.
- 5 Kha vha ite **Nyito ya U lindela-u-Vhala.**
- 6 Kha vha talutshedze kīlasi yothe **Nyito ya 2** ya **Lāvuraru.**
- 7 Kha vha vhidze tshigwada tsha vuvhili uri vha shume natsho.
- 8 Kha vha dādze tshitevhelela ngudo vha tshi sumbedza uri ndi zwigwada zwifhio zwe vha zwi thetshesela, na uri zwo vhala mini.
- 9 Kha vha talukanye uri ndi tshanduko dzifhio dzine dza tea u itwa kha zwigwada zwa u vhala kana nyito dza u vhala.

Ḳavhuḅa

U ḱalukanya mibvumo na Foniki:

Minete ya 15

U fhendekanya na u ḱanganya

NḂE NDI...

- 1 Kha vha thome nga ngudo ya Ḳavhuvhili.
- 2 Kha vha bule ipfi: **muumba**.
- 3 Kha vha fhandekanye ipfi ḷi bve mibvumo yo imaho nga yoṱhe: /m/-/uu/-/mb/-/a/.
- 4 Kha vha bule mubvumo wa u thoma wa ipfi ḷo: /m/.
- 5 Kha vha bule mubvumo wa vuvhili wa ipfi ḷo: /uu/.
- 6 Kha vha bule mubvumo wa vuvuraru wa ipfi ḷo: /mb/.
- 7 Kha vha bule mubvumo wa u fhedza wa ipfi ḷo: /a/.
- 8 Kha vha ḅwale ipfi ḷo kha bodo ya tshoko: **muumba**.
- 9 Kha vha sumbedzele nga u sumba na u ḱanganya mibvumo uri vha sike ipfi: /muu/-/mba/= **muumba**.
- 10 Kha vha dovholole kuitele uku kha ipfi ḷi no bva kha ngudo ya Ḳavhuraru: **loiwa**.

RINE RI...

- 1 Kha vha thome nga ngudo ya Ḳavhuvhili.
- 2 Kha vha bule ipfi: **muunga**.
- 3 Kha vha vudzise vhagudi uri: Mubvumo wa u thoma wa ipfi ḷo ndi ufho?/m/.
- 4 Kha vha vudzise vhagudi uri: Mubvumo wa vuvhili wa ipfi wa ḷo ndi ufho?/uu/.
- 5 Kha vha bule mubvumo wa vuvuraru wa ipfi ḷo: /n/.
- 6 Kha vha vudzise vhagudi uri: Mubvumo wa u wa vhuḅa wa ipfi ḷo ndi ufho?/g/.
- 7 Kha vha vudzise vhagudi uri: Mubvumo wa u wa u fhedza wa ipfi ḷo ndi ufho?/a/.
- 8 Kha vha humbele vhagudi vha fhandekanye ḷo ipfi ḷi bve mibvumo yo imaho nga yoṱhe: /m/-/uu/-/n/-/g/-/a/.
- 9 Kha vha ḅwale ipfi ḷo: **muunga**.
- 10 Vha vha vudze vhagudi uri vha ḱanganyise mibvumo i re kha ipfi ḷo vha tshi zwi ita na vhone: /muun/-/ga/= **muunga**.
- 11 Kha vha dovholole kuitele uku kha ipfi ḷi no bva kha ngudo ya Ḳavhuraru: **poidza**.

PHUROGIREME YA U THADUKANYA FONIKI

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

Fhungo: _____

U vhala (khathihi) na vhagudi:

Minete ya 15

U vhala ha Vhuvhili**ZWIṬIRATHEDZHI ZWA U VHALA: U ṬUMEKANYA**

Ṭinwalwa	U vhala ha Vhuvhili (U elekanya nga U amba)
Chuck ndi kuṭiraka kuṭuku kwa dekudeku kwa muvhala wa muṭaḍa. Ṭinwe ḍuvha, musi kwo hwala matombo manzhi-manzhi, kuChuck kwo mbo ḍi dzhena badani khulwane.	
<p>Chuck kwa lavhelesa tshidimela tsha luvhilo tsha muvhala wa lutombo, tshi tshi khou fhira. 'Ndi tou tama ngavhe ndo vha ndi na luvhilo lu no nga lwa tshidimela' ndi Chuck ku tshi khou humbula.</p> <p>Chuck kwa dovha hafhu kwa vhona bisi khulu ya muvhala wa muṭaḍa i tshi khou fhira. 'Ndi tou tama ngavhe ndo vha ndo hula sa bisi' ndi Chuck ku tshi khou humbula.</p>	Chuck a ku khou pfi ku tshi ḍinyadza nga vhuvha hakwo. Hezwi zwi nkumbudza nga ha nḡe muṅe musi muṅwe muthu a tshi mphira nga u vhala. Zwi nnyita uri ndi pfe ndi tshi ḍinyadza.
<p>Chuck kwa dovha hafhu kwa vhona bufho ṭitshena ṭi penyelelaho ṭi tshi khou fhufha nṭha-nṭha makoleni. 'Ndi tou tama ngavhe ndo vha ndi tshi penyelela sa bufho' ndi Chuck ku tshi khou humbula.</p> <p>Chuck kwa dovha hafhu kwa vhona ṭori ya muvhala mutswuku ya u naka nḍilani. 'Ndi tou tama ngavhe ndo vha ndo naka u fana na ṭori heṭṭa tswuku' ndi Chuck ku tshi khou humbula.</p>	--
Chuck kwa dovha hafhu kwa vhona tshikepe tshidala tshi no vhengema tshi mulamboni, 'Ndi tou tama ngavhe ndo vha ndi tshi tshi vhengema u nga tshikepe hetshija tshidala' ndi Chuck ku tshi khou humbula.	--

Liḵwalwa	U vhalo ha Vhuvhili (U elekanya nga U amba)
<p>Chuck kwa dovha hafhu kwa vhona goloi ntswa ya mbambe tswuku yavhuḵisa. 'Ndi tou tama ngavhe ndo vha ndi tshi fana na heḵa goloi ntswa ya mbambe tswuku' ndi Chuck ku tshi khou humbula.</p>	<p>Chuck kwo vha ku sa ḵithembi, ku vhona u nga muḵwe na muḵwe u ya ku phala. Hezwi zwi ita uri ndi humbule nga tshinwe tshifhinga ndi tshi kundiwa kha mbambe ya u gidima. Ndo vha ndi mutshilani. Ndo pfa ndi tshi khou tou ongolowa vhukuma. Ndo pfa ndi tshi tou tama ngavhe ndo vha ndi muḵwe muthu. Ndo pfa ndi tshi sa ḵifuni.</p>
<p>Chuck kwa mbo ḵi ya kwa dzula mulamboni, ku tshi pfa kwo vhaḵisala. 'Muḵwe na muḵwe u na luvhilo kana a vha wavhuḵi u fhira nḵe!' ndi Chuck ku tshi khou humbula kwo tou tungufhala. 'Nḵe ndi muḵuku. Ndi a ongolowa. A thi na zwine nda kona lini!' ndi Chuck ku tshi khou humbula.</p>	<p>--</p>
<p>Ai!, hu si kale, Chuck kwa vhona kuḵwe kutukana kuḵuku ku tshi wela mulamboni. 'Thusani!, thusani!', ndi kutukana ku tshi huwelela. 'Ndi khou humbela u thusiwa! Ndi nnyi ane a nga nthusa?'</p> <p>'Nḵe ndi nga si kone.'ndi tshidimela tshi tshi fhindula.'Ndi nga si kone u ima ndi kha luvhilo luhulu.'</p> <p>'Nḵe ndi nga si kone.'ndi bisi i tshi fhindula.'Ndi kona fhedzi u ima vhuima bisi.'</p> <p>'Rine ri nga si kone.'ndi ḵori na goloi ya mbambe. 'A ro ngo tea u dzhena maḵini.'</p> <p>'Nḵe ndi nga si kone.'ndi bufho.'Ndi nḵhesa.'</p> <p>'Nḵe ndi nga si kone.'ndi tshikepe. Hu na muya munzhi, ndi nga si kone u rembuluwa.'</p>	<p>--</p>
<p>Nthuseni!</p>	<p>--</p>
<p>Chuck kwo vha ku sa nga koni u dzhena maḵini. Kwo mbo ḵi ḵa na muhumbulo wa vhuḵali. 'Ndi ḵo u ni thusa!' ndi Chuck ku tshi amba. Chuck kwa tekula dekedeku uri kutukana ku namele ku rathele nḵa. 'Ndo livhuhah!, ndo tsireledzea!'</p>	<p>Ohoo! Chuck kwo ḵelwa nga muhumbulo wa vhuḵali. Chuck kwo ita zwithu zwe zwa vha zwi tshi balela vhaḵwe. Arali hu nḵe Chuck, ndo vha ndi tshi ḵo pfa ndi si tsha ḵinyadza!</p>
<p>'Ndo livhuhahiraka ḵa muḵaḵa ḵi si na nyofho!' ndi kutukana ku no ralo.</p> <p>Chuck ku tshi fhedza u thusa kutukana kwa mbo ḵi ya hayani. 'Ndi nga vha ndi si muhulwane kana ndi si na luvhilo kana ndi songo naka' ndi Chuck ku tshi khou humbula fhedziha ndi na ndeme na nḵe! 'Ndi ḵifuna ndo tou rali.'</p>	<p>Chuck kwo mbo ḵi wanulusa uri ndi kwa ndeme na hone ndi kwo khetheaho nga nḵila yakwo. Hezwi zwi nkhumudza zwe nda pfisa zwone nga murahu ha musi ndo kunda kha mbambe ya mupeḵeto tshikoloni. Ndo pfa ndo takala nga maandḵa ndi tshi ḵi hudza nga nḵe. Ndo pfa zwi zwithu zwavhuḵi nahone zwa vhuḵali. A tho ngo vhuya nda ḵoḵa u vha muḵwe muthu, ndo pfa ndi tshi tou ḵoḵa u vha nḵe muḵe.</p>

Mbudziso dza u tevhelela	Phindulo ndavhelewa
Chuck kwo tshidza nnyi?	Kwo tshidza kutukana mulamboni.
Kutukana kwo ri mini kha Chuck nga murahu ha musi o ku tshidza?	'Ndo livhuha! Ṳiraka Ḳa muḡaḡa Ḳi si na nyofho!
Mbudziso ya ngani	Phindulo ndavhelewa
Ndi ngani Chuck kwo dzhia tsho ya u vhona ku kwa ndeme mafheloni a tshitori?	<ul style="list-style-type: none"> • Ngauri kwo vha ku na muhumbulo wa vhuḡali. • Ngauri kwo ita zwine muḡwe muthu a nga si zwi ite. • Ngauri ndi kwone ku kwoḡhe kwe kwa tshidza kutukana. • Ngauri kwo pfa ku tshi takadzwa nga zwe kwa ita. • Ngauri kwo zwi vhona uri ku na ndeme nga nḡila yakwo-vho.

U vhala ha Tshigwada hu na U sumbiwa Nḡila Minete ya 30

ZWIGWADA: _____

- 1 Kha vha dzudze kḲasi yoḡhe, muḡwe na muḡwe e na **Bammbirimishumo Ḳa U vhala Ḳa 5.**
- 2 Kha vha ḡalutshedze kḲasi yoḡhe **Nyito ya 1** ya **Ḳavhuḡa.**
- 3 Kha vha vhidze tshigwada tsha u thoma uri vha shume natsho.
- 4 Nga murahu ha minete ya 15, kha vha ri vha tshigwada itshi vha humele madzuloni avho.
- 5 Kha vha ite **Nyito ya U lindela-u-Vhala.**
- 6 Kha vha ḡalutshedze kḲasi yoḡhe **Nyito ya 2** ya **Ḳavhuḡa.**
- 7 Kha vha vhidze tshigwada tsha vhuvhili uri vha shume natsho.
- 8 Kha vha ḡadze tshitevhelelangudo vha tshi sumbedza uri ndi zwigwada zwifhio zwe vha zwi thetshelesa, na uri zwo vhala mini.
- 9 Kha vha ḡalukanye uri ndi tshanduko dzifhio dzine dza tea u itwa kha zwigwada zwa u vhala kana nyito dza u vhala.

Ḳavhuḱanu

Nyito dza Oraḷa

Minete ya 15

ḲIVHAMAIPFI YA THERO

- 1 Kha vha funze vha tshi shumisa SIVA (PATS)
- 2 Kha vha ḱane ipfi na tsumbedzelo kha Bodo ya Ḳivhamaipfi ya Thero.
  - Ḳiraka.
  - Luvhilo.
  - Vhengema.

Tshidade kana luimbo	Nyito
Tshidimela. Wele-wele! Tsho haka maḱorokisi. Wele-wele!	<i>Vhagudi vha ima vhe kha muduba vho farana nga zwanḱa kha khudavhavha, vha tshi tshimbila sa tshidimela.</i>
Tsho livha ngafhi? Wele-wele! Tsho livha tshikhuwani. Wele-wele	<i>Vha tshimbila vha tshi mona vhe kha danga/ tshitendeledzi.</i>
Zwino tsho dzhena Tswane, Wele-wele.	
Wii! Wii! Tswiiii!	<i>Tshidimela tshi a ima.</i>

THERISANO YA MAḲWALWA A U VHALA (KHATHIHI) NA VHAGUDI

- 1 Kha vha ḱwale fureme ya therisano kha bodo ya tshoko:
  - a Chuck ndi kuḱiraka kwe...
  - b Ndi takalela musi...
  - c Tshitori itshi mpfunza...
- 2 Kha vha vhelele vhagudi fureme ya therisano.
- 3 Kha vha vhee vhagudi kha **zwigwada zwiḱuku**.
- 4 Kha vha vhudze vhagudi uri vhoḱhe vha tea u seilelisana musi vha tshi fhindula mbudziso inwe na inwe ya therisano iyi.
- 5 Kha vha ri ḱilasi i thetshesele.
- 6 Kha vha humbele vhagudi vho fhambanaho kana tshigwada tshigede uri vha ḱekane phindulo na vhanwe.
- 7 Arali phindulo yo khakhea, kha vha vha khakhulule.
- 8 Kha vha livhuwe vhagudi nge vha shela mulenzhe kha ngudo.

U ṭalukanya mibvumo na Foniki:

Minete ya 15

U wana maipfi

Kha vha ite thebuḷu kha bodo ya tshoko ine ya katela mibvumo ye ya gudiwa kale khathihi na mibvumo ye ya funziwa nga Ḳavhuvhili na Ḳavhuraru.

uu	oi	m
l	n	d
w	b	g
a	o	h

U MODEḲA/NYEDZISELO

- 1 Kha vha humbudze vhagudi nga mibvumo ya vhege: **/uu/na/oi/**.
- 2 Kha vha vusuludze mibvumo yoṭhe na themba dzo vanganaho (ṭhanganyiso) nga u i ṅwala kha bodo ya tshoko.
- 3 Kha vha ṅee vhagudi minete ya 3 ya u sika maipfi a re na tshivhalo, u ya nga hune vha kona, vha tshi shumisa mibvumo na themba dzo vanganaho dzi re afho ṅṭha.
- 4 Kha vha sumbedze vhagudi kusikelwe kwa ipfi vha tshi shumiswa mubvumo wo tiwaho, sa: **/d/-/uu/= duu**.
- 5 Kha vha humbudze vhagudi uri vha nga kona u vhumba ipfi vha tshi shumisa mibvumo miṅwe-vho – a vho ngo tea u shumisa fhedzi **/uu/kana/oi/**.
- 6 Kha vha sumbedze vhagudi kusikelwe kwa liṅwe ipfi, sa: **/m/-/a/-/b/-/a/= maba**

VHAGUDI VHA A SHUMA

- 1 Kha vha vhudze vhagudi vha vule bugu dzavho dza ṅdowedzo vha ṅwale ṭhohwana i no ri: **uu, oi**.
- 2 Kha vha ṅee vhagudi ndaela ya uri vha thome u ṅwala.
- 3 Kha vha ṅee vhagudi minete ya 3 ya uri vha wane na u fhaṭa maipfi a re na tshivhalo u ya nga hune vha nga kona ngaho.
- 4 Kha vha tende vhagudi vha lulamise mishumo yavho. Kha vha vha sumbedze kufhaṭele kwa maipfi aya (na maṅwe): **duu, muunga, muumba, loiwa, mama, maba, baba, aba, hola**.

PHUROGIREME YA U ṬHADUKANYA FONIKI

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

Fhungo: _____

U vhala (khathihi) na vhagudi:

Minete ya 15

Thevhelaughala

ZWIṬIRATHEDZHI ZWA U PFESESA: MANWELEDZO/U NWELEDZA/U ṬUMEKANYA

NYITO YA ORAḶA YA U ANETSEHA ZWI BVAHO TSHIṬORINI

- 1 Kha vha ṭalutshedze vhagudi uri vha ḍo tea u amba nga zwe vha takalela tshiṭorini: **Ḍuvha ḷa mabebo ḷo hangwiwa!**
- 2 Nga u edzisela kana u modela sumbedzani vhagudi nga u shumisa mitaladzi ya mafhungo ya 1–2, u ṭalutshedza zwine vha zwi ḍivha, vha dovha vha kona na u zwi ṭumekanya na zwi bvaho tshiṭorini. Sa: **Musi Chuck ku** tshi pfa kwu na vivho na bufho ḷi vhengemaho, **zwi nkhubudza nne musu** we nda pfa ndi na vivho ḷa zwienda zwa mukomana wanga.
- 3 Kha vha imisele nṭha zwifanyiso zwi re kha bugu khulwane. Kha nṭee vhagudi ndaela ya uri vha lavhelese zwifanyiso vha humbule nga zwe zwa itea.
- 4 Kha vha nṭee vhagudi ndaela ya uri vha vha humbule nga zwine vha zwi ḍivha, vha dovha vha kona na u zwi **ṭumekanya** na zwi bvaho tshiṭorini
- 5 Kha vha humbele vhagudi 2–3 u amba nga mihumbulo yavho na kilasi yoṭhe. Kha vha **thuse** vhagudi u vhumba mafhungo o fhelelaho.
- 6 Kha vha ṭalutshedze na u khakhulula vhukhaxhi ho ḍowealeho vhuṭe ha itwa nga vhagudi.
- 7 Kha nṭee vhagudi ndaela ya u **rembuluwa vha amba** nga u ṭalutshedza zwe **vhone vhaṭe vha** vhala u bva tshiṭorini na phathinara. (*A vho ngo tea u tou rwela fagini zwe mugudisi a amba. Vha tea u ḍa na mihumbulo yavho vhone vhaṭe.*)

U vhala ha Tshigwada hu na U sumbiwa Ndila Minete ya 30

ZWIGWADA: _____

- 1 Kha vha dzudze kīlasi yoṭhe, muṅwe na muṅwe e na **Bammbirimishumo** la U vhala la 5.
- 2 Kha vha ṭalutshedze kīlasi yoṭhe **Nyito ya 1** ya Lāvhuṭanu.
- 3 Kha vha vhidze tshigwada tsha u thoma uri vha shume natsho.
- 4 Nga murahu ha minete ya 15, kha vha ri vha tshigwada itshi vha humele madzuloni avho.
- 5 Kha vha ite **Nyito ya U lindela-u-Vhala**.
- 6 Kha vha ṭalutshedze kīlasi yoṭhe **Nyito ya 2** ya Lāvhuṭanu.
- 7 Kha vha vhidze tshigwada tsha vuvhili uri vha shume natsho.
- 8 Kha vha ḍadze tshitevhelela ngudo vha tshi sumbedza uri ndi zwigwada zwifhio zwe vha zwi thetshesha, na uri zwo vhala mini.
- 9 Kha vha ṭalukanye uri ndi tshanduko dzifhio dzine dza tea u itwa kha zwigwada zwa u vhala kana nyito dza u vhala.

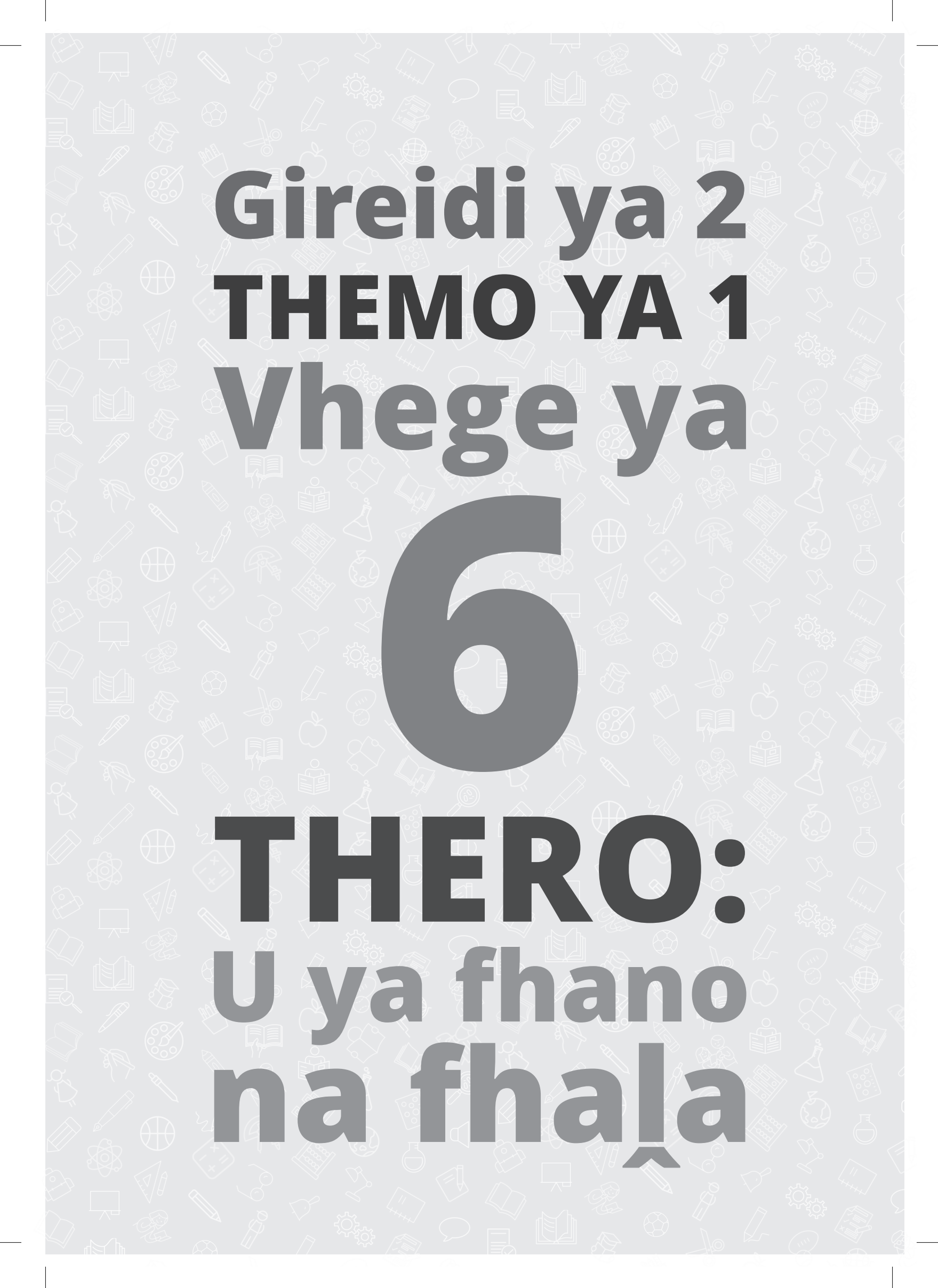

U sedzulusa ngudo ya luambo mafheloni a vhege

Minete ya 15

- 1 Kha vha dzudze vhagudi kha methe musi ḍuvha ḷi tshi vho khunyelela.
- 2 Kha vha vhe na dzulo ḷa u sedzulusa luambo vhege inwe na inwe. Vha nga nanga u vanganya u gudiwa ha Luambo lwa Hayani na Luambo lwa Nyengedzedzo lwa U thoma kha u sedzulusa uhu.
- 3 Vha elelwe u tendela vhagudi vha tshi 'Rembuluwa vha Amba' na u rera nga phindulo dzavho nga vhavhili/vhe na phathinara dzavho. Zwo no ralo, kha vha nange vhagudi vha si gathi uri vha vhudze-vho kḷasi yoṭhe phindulo dzavho.
- 4 Kha vha shumise mbudziso ṭhṭhuwedzi dzine dza ḍo sumba ndila therisano iyi i no kwama zwa luambo:
  - a Thero ya luambo ya vhege yashu yo vha ifho?
  - b Ndi zwiṭori zwifhio zwe ra vhalo roṭhe?
  - c Maipfi a vhege e a ni takadzesa ndi afhio?
  - d No guda mini kha zwiṭori zwe ra vhalo?
  - e Ro ḱwala nga mini ino vhege?
  - f Muḱwalo waṅu wo khwinifhala nga ndilade ino vhege?
  - g Kuvhalele kwaṅu kwo khwinifhala nga ndilade ino vhege?
  - h Ndi zwifhio zwine na ḍihudza ngazwo kha ino vhege?
- 5 Tsha u khunyeledza, kha vha vhudze vhagudi vha elekanye nga zwithu zwivhili zwine vha ḍo zuwela vha hayani malugana na zwe vha guda tshikoloni kana zwe vha ḍikhwinisa khazwo tshikoloni ino vhege.

Kha vha dzhieze nzhele: Maitete haya a u ḍiingamela na u ḍitola a na ndeme khulwane sa tshipiḍa tsha u guda. Vha songo fanywa vha pfuka nyito iyi ya vhege nga vhege.

The background of the entire page is a light gray color with a repeating pattern of small, white, line-art icons. These icons represent various educational fields: science (flasks, beakers, globes, atoms), mathematics (rulers, compasses, calculators, graphs), arts (pencils, paint palettes, books), and general education (books, graduation caps, speech bubbles, gears).

Gireidi ya 2
THEMO YA 1
Vhege ya

6

THERO:
U ya fhano
na fhaḷa

Ndugiselo Dza Kilisani

- 1 Musi vhege inwe na inwe i tshi thoma, kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasirumu yavho yo kuna nahone zwithu zwo vhekanywa zwavhuḍi.
- 2 Bodo dza u ṭana, mbondo dza thero na thebuḷu, kha dzi shandulwe na u engedzwa tshifhinga tshoṭhe, zwithu zwine zwa si tsha vha na mushumo zwi bvisiwe, vha zwi vhulunge nga vhuronwane.
- 3 Kha vha lugise maipfi a garaṭathanwa na thero dza nyolo ya maipfi dzine vha ḍo ṭoḍa.
- 4 Kha vha wane na u ita ndugiselo dza zwitenwa zwine vha ḍo zwi shumisa kha luvhondo lwavho lwa thero na ṭafula/khona, zwine zwa ḍo takadza vhagudi, sa tsumbo, tshifanyiso kana athikili ya gurannya nga ha mugidimi wa tshikhala tshilapfu, tshifanyiso tsha ḍivhazwakale nga vhuendedzi, tsumbo gariki, tshidimela tsha tshitimu, nzw.
- 5 Kha vha ite ṭhoḍisiso kha inthanethe u dzudzanyela thero. Tsumbo, kha vha lavhelese vidio ya Gebreselassie <https://www.youtube.com/watch?v=Jcep4X17lvM>
- 6 Kha vha vhe na vhuṭanzi uri bugu dza vhagudiswa dza ndowedzo na Bugu dza Mishumo dza DBE dzi a lulamiswa dzoṭhe, dzi vhewa zwavhuḍi he dza tea u dzula hone.
- 7 Kha vha vhe na vhuṭanzi uri bugu dzoṭhe khulwane, bugunanguludzwa na bugu dza laiburari ya kilasini dzo dzula nga ngona.

Nyito Dza U Inga

Hedzi ndi nyito dzine dza nga shumiswa sa mishumo ine vhagudi vhane vha ṭavhanya u fhedza mishumo yavho vha ita KANA dzine vha dzi shumisa musu vha tshi khou linga vhagudi.

Nyito ya 1: Bugu ya Mishumo ya DBE ya 1: Siaṭari ḷa 11, Kha ri nṱwale

Nyito ya 2: Bugu ya Mishumo ya DBE ya 1: Siaṭari ḷa 12, Kha ri ite nyito

Nyito ya 3: Bugu ya Mishumo ya DBE ya 1: Siaṭari ḷa 13, Kha ri nṱwale

Nyito ya 4: Olani tshifanyiso tsha musu we na pfa ni sa ḍifulufheli sa Chuck kuṭiraka.

Musumbuluwo

Nyito dza Oraĵa

Minete ya 15

KHA VHA DOVHOLOLE THERO: U SWIKELELA NĀIVHOTHANGELI

- 1 Kha vha sumbedze vhagudi tshifanyiso Bugu Khulwane tsha: Haile Gebreselassie – mugidimi wa bvumo!
- 2 Kha vha vhudze vhagudi uri ri khou isa phanda na thero ya: U ya fhanu na fhaĵa.
- 3 Kha vha ole tshidanga tshi re na dzina ĵa **thero** vhukati ha bodo ya tshoko.
- 4 Kha vha vhudzise vhagudi vha ri: *Ndi zwifhio zwine na vho zwi divha nga thero iyi?*
- 5 Kha vha n̄wale mihumbulo ya vhagudi kha mapa wa mihumbulo. Kha vha vhee mihumbulo i no fana fhethu huthihi.
- 6 Arali vhagudi vha tshi khou kundelwa u fhindula, kha vha vha vhudzise mbudzisothuthuwedzi dzi tevhelaho:
  - a Ndi afhio mañwe maipfi ane ra nga a shumisa u ŵalusa tshaka dza zwiendedzi dzo fhambanaho?
  - b Ndi tshaka dzifhio dza zwiendedzi dzi songo d̄oweleaho vhuponi ha hanu?
  - c Ndi mishumo ifhio ya tshaka dzo fhambanaho dza zwiendedzi?

ĀIVHAMAIPIFI YA THERO

- 1 Kha vha funze vha tshi shumisa SIVA (PATS).
- 2 Kha vha ŵane ipfi na tshifanyiso kha Bodo ya Āivhamaipfi a Thero.
  - Zwiendedzi.
  - N̄dila.
  - Magombikombi.
  - Tshivhanga.

Tshidade kana luimbo	Nyito
Tshidimela. Wele-wele! Tsho haka maŵorokisi. Wele-wele!	<i>Vhagudi vha ima vhe kha muduba vho farana nga zwanĵa kha khou avhava, vha tshi tshimbila sa tshidimela.</i>
Tsho livha ngafhi? Wele-wele! Tsho livha tshikhuwani. Wele-wele	<i>Vha tshimbila vha tshi mona vhe kha danga/ tshitendeledzi.</i>
Zwino tsho dzhena Tswane, Wele-wele.	
Wii! Wii! Tswiiiiii!	<i>Tshidimela tshi a ima.</i>

Muḅwalo

Minete ya 15

- 1 Kha vha vhudze vhagudi vha vule bugu dzavho dza ḅḅowedzo.
- 2 Kha vha vhidze mibvumo na maipfi a tevhelaho uri vhagudi vha a ḅwale:
  - a Uu.
  - b Oi.
  - c Muunga.
  - d Muumba.
  - e Loiwa.
  - f Thoi.
- 3 Tshi no tevhela, kha vha vhudze vhagudi uri vha shumise penisela dza muvhala kha u lulamisa mishumo yavho vhone vhaḅe.
- 4 Kha vha ḅwale mibvumo na maipfi zwi tshi vhone kha bodo ya tshoko.
- 5 Kha vha kuvhanganye bugu dza vhagudi musi tshikolo tshi tshi bva, vha sedze uri ndi nnyi ane a lila thuso iḅwe.

PHUROGIREME YA U ḅHADUKANYA MUḅWALO

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

U vhalu (khathihi) na vhagudi:

Minete ya 15

Thangelauvhala

TSHIḅIRATHEDZHI TSHA U PFESESA: U BVUMBA

- 1 Kha vha dzudze vhagudi kha khaphethe/methe u itela uri vha kone u vhone Bugu Khulwane.
- 2 Kha vha vule Bugu Khulwane vha ye kha tshitori tsha: Haile Gebreselassie – mugidimi wa bvumo!
- 3 Kha vha ite nyendelazwifanyiso ya siaḅari iḅwe na iḅwe, vha tshi vhudzisa vhagudi uri vha vhone u nga hu khou bvelela mini.
- 4 Kha vha thuse vhagudi u ḅmekanya zwifanyiso, u itela uri vha kone u pfelesa zwavhudi uri tshitori itshi tshi amba nga mini.
- 5 Kha vha divhadze vhagudi divhamaipfi ntswa kha zwipiḅa zwo teaho zwa tshitori.
- 6 Kha vha vhone tshitori tshoḅhe nga khathihi, vha sa imi.

U ñwala:

Minete ya 30

u pulana na mvetomveto

T̄HOHO: Ñwalani nga tshindedzi tshine na shumisa u ya na u bva tshikoloni.

MUSHUMO: Olani tshifanyiso ni ñwale mafhungo mavhili. Hezwi zwi ðo vha tshipiḁa tsha bugu ya k̄lasini ya khona ya u vhalala.

FUREME/MUHANGA WA U ÑWALA

Ndi ya tshikoloni nga...

Nḁila yanga i...

U EDZISELA/U MODEḂA

- 1 Kha vha ṭalutshedze uri ñamusi vhagudi vha ḁo ñwala nga **uri vha ya hani tshikoloni.**
- 2 Nga u **edzisele/u modeḂa** kha vha sumbedze vhagudi uri **vha tea u humbula** vha sa a thu ñwala.
- 3 Kha vha vhudze vhagudi nga mihumbulo ine vhone vha vha nayo ya u ḁadza fureme ya u ñwala, sa: ndi ya tshikoloni nga golo. Ndi tou reila nḁe muḁe. Nḁila ine nda shumisa yo lapfa nahone i na golo nnzhi! Vhuendi ha hone ndi vhunzhi.
- 4 Nga u **edzisele/u modeḂa** kha vha ole tshifanyiso tshavho vha tshi khou reila golo, vho dzula vhuendini vhunzhi.
- 5 Kha vha ṭalutshedze uri ri ḁo ñwala maipfi afhio. Kha vha **tale mutaladzi wa ipfi liḁwe na liḁwe.**
- 6 Nga u **edzisele/u modeḂa** kha vha ṭalutshedze vhagudi u fhedzisa fureme ya u ñwala: Ndi ya tshikoloni nga golo. Nḁila yanga yo lapfa ya dovha ya vha na vhuendi vhunzhi!
- 7 **Kha vha bule maipfi nga u ongolowa sa tshibode na u ñwala mibvumo ine vha i ḁivha.**
- 8 **Kha vha shumise zwishumiswa,** zwi ngaho sa: maipfi maanzeli/maipfi o ḁoweleaho na maipfi a ḁivhamaipfi ya thero, u vha thusa u ñwala maipfi ane a vha kunda.
- 9 Kha vha thuthe tsumbo dzavho kha bodo ya tshoko. Kha vha ṭalutshedze vhagudi uri heyo yo vha i tshi tou vha tsumbo, zwino vhagudi vha tea u ñwala mihumbulo yavho vhone vhaḁe.

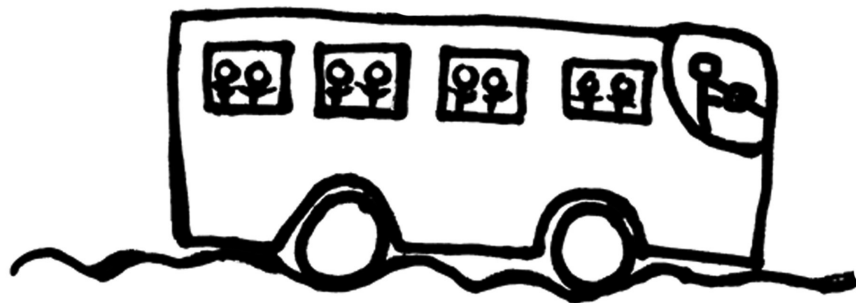
NDAELA DZA ORAḂA

- 1 Kha vha vhudzise vhagudi: vha shumisa mini u ya tshikoloni? Nḁila ya u ya tshikoloni i hani?.
- 2 Kha vha ḁee vhagudi ndaela ya **u humbula vha sa a thu ñwala.**
- 3 Kha vha ṭalutshedze vhagudi uri vha tea u ḁa na mihumbulo yavho vhone vhaḁe – vha songo kopa mihumbulo yavho!

- 4 Kha vha ṅee vhagudi ndaela ya u rembuluwa vha sedzana vha amba na phathinara nga zwine vha ḍo ṅwala ngazwo.
- 5 Kha vha ṅee vhagudi minete ya 2–3 vha rembuluwe vha sedzane vha ambe.
- 6 Kha vha vhidze vhagudi 3–4 vha vha vhudze nga zwine vha ḍo ṅwala ngazwo.
- 7 Vha tea uri: Ndi ya tshikoloni nga...ndila yanga...
- 8 Kha vha ṭalutshedze uri vhagudi vha ḍo tea u shumisa fureme ya u ṅwala, u ola na u ṅwala mihumbulo yavho vhone vhaṅe.

U ṅWALA

- 1 Kha vha ṅee **vhagudi bugu** dzavho.
- 2 Musi vhagudi vha tshi khou ṅwala, kha vha monamone na kilasi vha fare **khuvhanganotshihadu navho**.
- 3 Kha vha vhudze vhagudi vha **vhale zwe vha ṅwala**.
- 4 Kha vha thuse vhagudi u fhedzisa fureme ya u ṅwala.
- 5 Kha vha thuse vhagudi u **bula maipfi nga u ongolowa sa tshibode na u shumisa zwiko zwo teaho**.
- 6 Kha vha ṭuṭuwedze vhagudi.

Ndi ya tshikoloni nga bisi. Ndi ya hone ndi ndapfundapfa, ya magodzhogodzho.

U vhala ha Tshigwada hu na U sumbiwa Ndila Minete ya 30

ZWIGWADA: _____

- 1 Kha vha dzudze kilasi yothe, muñwe na muñwe e na **Bammbirimishumo la U vhala la 6.**
- 2 Kha vha talutshedze kilasi yothe **Nyito ya 1** ya **Musumbuluwo.**
- 3 Kha vha vhidze tshigwada tsha u thoma uri vha shume natsho.
- 4 Nga murahu ha minete ya 15, kha vha ri vha tshigwada itshi vha humele madzuloni avho.
- 5 Kha vha ite **Nyito ya U lindela-u-Vhala.**
- 6 Kha vha talutshedze kilasi yothe **Nyito ya 2** ya **Musumbuluwo.**
- 7 Kha vha vhidze tshigwada tsha vuvhili uri vha shume natsho.
- 8 Kha vha dadze tshitevhelangudo vha tshi sumbedza uri ndi zwigwada zwifhio zwe vha zwi thetshelesa, na uri zwo vhala mini.
- 9 Kha vha talukanye uri ndi tshanduko dzifhio dzine dza tea u itwa kha zwigwada zwa u vhala kana nyito dza u vhala.

Ḷavhuvhili

U ḷalukanya mibvumo na Foniki:

Minete ya 15

Kha vha ḷivhadze mibvumo na maipfi maswa

KHA VHA ḷIVHADZE MUBVUMO

- 1 Kha vha bule mubvumo vha imise garaḷatai: /ue/.
- 2 Kha vha bule mubvumo uyo vha ḷnee vhagudi ndaela ya uri vha dovhohole x 3.
- 3 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ni a ḷivhavho maḷwe maipfi a thomaho nga mubvumo/ue/?
- 4 Kha vha ite tsukamihumbulo ya maipfi vhe na vhagudi, sa: **muembe, muelo**.

KHA VHA ḷIVHADZE MAIPFI MASWA

- 1 Kha vha bulele nḷha ipfi ḷiḷwe na ḷiḷwe, ḷi tshi pfala, musi vha tshi khou ḷana garaḷathanwa/garaḷambali: **muelo, muedzi, muembe**.
- 2 Kha vha zwi sumbedze vhagudi musi vha tshi khou ralo u zwi bula.
- 3 Kha vha humbele vhagudi uri vha dovhohole maipfi vha tshi edzisela vhone.
- 4 Kha vha nambatedze garaḷathanwa dza maipfi aya kha Bodo ya U ḷana Mibvumo.

PHUROGIREME YA U ḷHADUKANYA FONIKI

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

Fhungo: _____

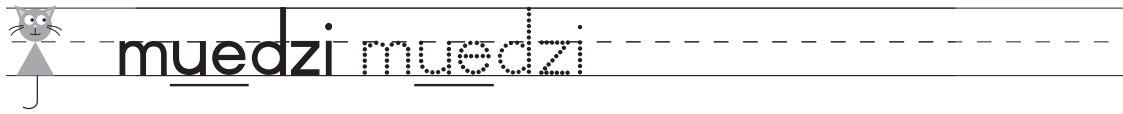
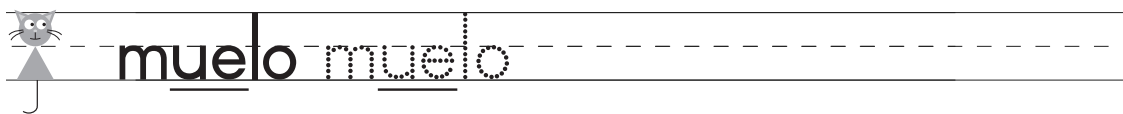
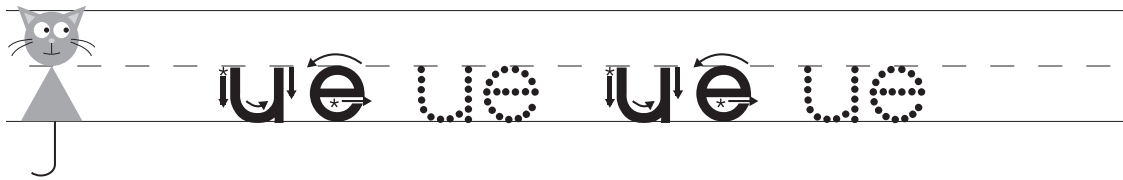
Muḷwalo:

Minete ya 15

Kha vha ḷwale ma(ḷeḷere) maswa (ḷiswa)/maipfi maswa/mafhungo maswa

- 1 Kha vha funze vhagudi kuḷwalele kwone kwa maḷeḷere maḷuku na ma(ḷeḷeredanzi): **ue**.
- 2 Kha vha sumbedzele kuḷwalele kwa (ma)ḷeḷere kwa vhagudi vha no shumisa tshanḷa tsha u ḷa vha tovhedze nga kwa vhane vha shumisa tshanḷa tsha monde.
- 3 Vha kone u vhudza vhagudi u shuma shuma na phathinara dzavho vha ḷwale (ma) ḷeḷere kha miḷana yavho vha tshi shumisa minwe.

- 4 Nga murahu, kha vha vhudze vhagudi vha n̄wale (ma)ḽeḽere kha desike dzavho nga minwe.
- 5 Tsha u khunyeledza, kha vha sumbedze vhagudi hafhu kuḽwalelwe kwa (ma)ḽeḽere na maipfi kha bodo ya tshoko.
- 6 Vhagudi vha tea u n̄walula mibvumo/maipfi/mafhungo buguni dzavho.

PHUROGIREME YA U ḽHAḽUKANYA MUḽWALO

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

U vhala (khathihi) na vhagudi:

Minete ya 15

U vhala ha U ranga

ZWIṬIRATHEDZHI ZWA U PFESESA: TSHIFANYISO TSHA MUHUMBULO

Liṅwalwa	U vhala ha U Ranga (U elekanya nga U amba)
<p>Haile Gebrselassie ndi murṅwe wa vhagidimivhakoni vha zwikhala zwilapfu vhe vha vhuya vha vha hone. Ethiopia ndi shango ḷi re na vhagidimi vhanzhi vha no ḍivhea. Naho hu na vhagidimi vhanzhivhanzhi ngaurali, Haile u bva phanḍa!</p>	
<p>Haile o aluwa bulasini vhuponi ha mahayani ha Ethiopia vhu no pfi Oromia Region. Zwi tshi thoma, u gidima kha Haile, ho vha hu tshindedzi tshi no mu isa tshikoloni. O vha a tshi gidima khiḷomitha dza 10 nga ṅayo a tshi ya tshikoloni, ngeno o pakata bugu dzawe dzoṭhe gopwani. O vha a tshi dovha a gidima khiḷomitha dzenedzo hafhu musi a tshi humela hayani. Halie o vhuya a litsha zwa u gidima a tshi gidima o kotha tshanḍa, a tshi nga u kha ḍi vha o pakata bugu!</p>	<p>Ndi a kona u elekanya nga Haile, a tshee muṭuku, a tshi khou gidima hu tshi khou fhisa, o pakata tshitake tsha bugu.</p>
<p>Nga 1980, musi Haile a tshee na miṅwaha ya sumbe, a pfa vhatu vha muḍanani wa hawe vha tshi khou amba nga mitambo ya Olimpiki – na nga mugidimi wa bvumo a no pfi Miruts Yifter. Haile a ḍivhudza uri u tea uri a pfe zwinzhi nga zevhezevhe ḷiḷi! Haile a mbo tswa radio ya khotsi awe a ya nayo tsimuni. A thetshelesa khasho ya radio ya mbambe iṅwe na iṅwe we Miruts Yifter a gidima wa Olimpiki. Ho no vha fhaḷa, a kona u thetshelesa khasho ya mbambe musi we Miruts a wina mendele wa musuku.</p>	<p>Ndi a kona u elekanya nga Haile, a tshee muṭuku, a tshi khou huwelela musi Miruts Yifter a tshi pfuka mutalo wa u wina, na u pfa vhaṅwe vhatu vha tshi khou huwelela-vho vhe masimuni avho.</p>
<p>Ndi nga murahu ha u wina hungafhangafha ha Miruts Yifter he Haile a ṭalukanya uri uyu muhali (muthumuedziselwa) wawe ndi Muithiopia, u fana na ene! A vho ḍivha na uri Miruts Yifter ha ngo wina mendele muthihi fhedzi wa musuku, u wina mivhili. Zwo vha khagala kha Haile uri vhatu vhoṭhe vha kunguwedza hani Miruts Yifter khathihi na u mu funa. A mbo tshea ḷa uri na ene u na lutamo lwa u vha mugidimimakone, u fana na Miruts Yifter.</p>	<p>Ndi a kona u elekanya nga Haile, a tshee muṭuku, a tshi khou ḍiita Miruts Yifter musi a tshi khou gidima a tshi ya tshikoloni nahone a tshi khou humbula uri hu na vhatu vhane vha khou mu fhululedza.</p>

Līnwalwa	U vhala ha U Ranga (U elekanya nga U amba)
<p>Musi Haile a tshi vhudza khotsi awe nga lutamo lwawe lwa u vha mugidimimakone, khotsi awe vho mu hanisa. Khotsi awe vho vha vha sa vhoni lu lutamo lu re na mushumo. 'U songo ita mushumo wo raliho. Hezwi ndi u dīfhedzela tshifhinga!' ndi khotsi awe vha tshi mu vhudza. Fhedzi Haile o isa phanḁa na u gidima. A ita nḁowenḁowe dza u gidima a sa gumi. O vha o ḁiimisela uri muloro wawe wa u wana mendele wa musuku wa Oḁimpiki u wedze, a tshi edza Miruts Yifter!</p>	<p>Ndi elekanya nga Haile a tshi khou ita nḁowenḁowe dza u gidima a sa gumi, a tshi khou gidima o pakata tshitake tsha bugu, ngeno khotsi awe vho ḁalela vha tshi dzungudza ḁhoho.</p>
<p>Nga 1993, musī Haile e na miḁwaha ya 20, o kunda kha mbambe ya 10,000 mithara kha Mbambe dza Vhugweḁa Ha Līfhasi ngei Germany. Pfufho ya u wina mbambe iyi ho vha hu moḁoro muswamuswa. A hu na na muthu na muthihi kha mashaka a Haile we a vha o no vhuya a vha na moḁoro. Musi we a vhuya na moḁoro uyu hayani, khotsi awe vho kanuka vhukuma. 'Moḁoro? Nge muthu a gidima?' hu vhudzisa khotsi awe. U bva ḁeneḁo ḁuvha, vha vhudza Haile uri a futelele.</p>	<p>Ndi elekanya nga khotsi a Haile vha tshi khou takadzwa nga moḁoro. ndi a kona u elekanya vha tshi khou zuwela khonani dzavho uri ḁwana wavho u na luvhilo lu no mu winisa na moḁoro wo fhelelaho!</p>
<p>Haile u fhedza o tea u gidima mbambe ya mithara dza 10,000 kha Oḁimpiki dza 1996 ngei USA. Haile ndi ene we a vha o lavhelelwa u kunda. Musi mbambe i tshi thoma, vhaḁwe vhagidimi vhoḁhe vho vha vha tshi vhonele vhe na mazhululu na u vhihahela – fhedzi Haile o vha a tshi vhonele o ḁitakalela na u dzika.</p> <p>Musi o ima mutaloni wa u thoma mbambe, o vha a sa mwemweli a sa mwemweli.</p>	<p>Ndi elekanya nga u mwemwela ha Haile ngeno vho vhambelaho nae vha tshi sumbedza mazhuluzhulu!</p>
<p>Nayo dza haile dza luvhilo dza mu endedza a tshi mona lwa 25 u vhuya u swika a tshi wina mendele wa musuku. Musi o ima kha vhugalatenga ha o kundaho vhoḁhe, maḁo awe o vha o kama miḁodzi. Lwo ḁi dzula lu lutamo lwawe uri a wine mendele uyu u bva uḁa musī a tshee na miḁwaha ya sumbe, musī a tshi khou thetshesela radio ya khotsi awe e masimuni. O guma o zwi kona!</p>	<p>Ndi elekanya nga Haile a tshi khou gidima u fhira u rangani. O khou gidima kha mbambe ya Oḁimpiki fhedzi u kha di gidima tshanḁa tsha monde tsho ḁi khothea – a tshi nga nga u tshee o pakata bugu dzawe dza tshikolo.</p>
<p>Haile o dovha a wina mendele wa vuhvhili wa musuku kha Olimpiki dza 2000 ngei Australia. Haile o vha o sala murahu vhukuma kha mbambe iyi, fhedzi a ḁa a fara avha vhaḁwe vha re phanḁa a fhirela na muvhangisi wawe. Hezwi zwo sumbedza uri Haile ha tendi u kundwa! O no vha muwini wa mendele mbili dza musuku, u fana na muhali wawe Miruts Yifter.</p>	<p>Ndi elekanya nga Haile o lavhelesa mendele wawe wa musuku, nahone a tshi khou elelwa miḁwaha yoḁhe ye khayō a ita nḁowenḁowe dzi sa fheli khathihi na u gidima a tshi ya tshikoloni na u vhuya.</p>

Ḳiḱwalwa	U vhalha ha U Ranga (U elekanya nga U amba)
Kha miḱwaha yoḱhe ye a gidima khayḱ, Haile u vhea rekhḱo dza 27 kha zwikhala zwo fhambanaho zwa mbambe. O wina mendele minzhi. Fhedzi vhatu vha ri Haile o vha makone hu si nga kugidimele kwawe ku no mangadza, na nga u ḱifunga hawe na u funa vhatu.	
Mbudziso dza u tevhelela	Phindulo ndavhelewa
Haile Gebrselassie o vha a tshi ya tshikoloni nga ḱḱila-ḱe ḱuvha Ḳiḱwe na Ḳiḱwe?	O vha a tshi ḱuwa nga u gidima ḱuvha Ḳiḱwe na Ḳiḱwe.
Gebrselassie o alutshela ngafhi?	O alutshela dzinguni Ḳa Oromia ngei Ethiopia.
Mbudziso ya ngani	Phindulo ndavhelewa
Ndi nga mini Haile Gebrselassie o vha a tshi gidima o khotha tshanḱa?	<ul style="list-style-type: none"> • Ngauri o vha a tshi gidima a tshi nga o pakata bugu dza tshikolo. • Ngauri o thoma u gidima a tshi ya tshikoloni na u vhuya. • Ngauri o vha o no ḱowela u gidima o pakata bugu dzawe.

U vhalha ha Tshigwada hu na U sumbiwa ḱḱila Minete ya 30

ZWIGWADA: _____

- 1 Kha vha dzudze ḱḱlasi yoḱhe, muḱwe na muḱwe e na **Bambirimishumo Ḳa U vhalha Ḳa 6**.
- 2 Kha vha ḱalutshedze ḱḱlasi yoḱhe **Nyito ya 1** ya **Ḳavhuvhili**.
- 3 Kha vha vhidze tshigwada tsha u thoma uri vha shume natsho.
- 4 Nga murahu ha minete ya 15, kha vha ri vha tshigwada itshi vha humele madzuloni avho.
- 5 Kha vha ite **Nyito ya U lindela-u-Vhalha**.
- 6 Kha vha ḱalutshedze ḱḱlasi yoḱhe **Nyito ya 2** ya **Ḳavhuvhili**.
- 7 Kha vha vhidze tshigwada tsha vuvhili uri vha shume natsho.
- 8 Kha vha ḱadze tshitevhela ngudo vha tshi sumbedza uri ndi zwigwada zwifhio zwe vha zwi thetshesela, na uri zwo vhalha mini.
- 9 Kha vha ḱalukanye uri ndi tshanduko dzifhio dzine dza tea u itwa kha zwigwada zwa u vhalha kana nyito dza u vhalha.

Lavhuraru

Nyito dza Oraĵa

Minete ya 15

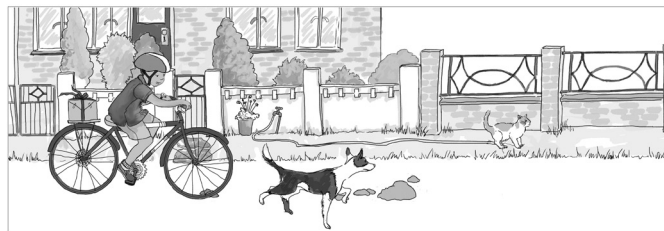
ḐIVHAMAIPFI YA THERO

- 1 Kha vha funze vha tshi shumisa SIVA (PATS.)
- 2 Kha vha ʒane ipfi na tsumbedzelo kha Bodo ya Ḑivhamaipfi ya Thero.
  - Ethiopia.
  - OĴimpiki.
  - Inthaneshinaĵa.
  - U ḑiimisela.

Tshidade kana luimbo	Nyito
Tshidimela. Wele-wele! Tsho haka maʒorokisi. Wele-wele!	Vhagudi vha ima vhe kha muduba vho farana nga zwanĵa kha khuḑavhavha, vha tshi tshimbila sa tshidimela.
Tsho livha ngafhi? Wele-wele! Tsho livha tshikhuwani. Wele-wele	Vha tshimbila vha tshi mona vhe kha danga/ tshitendeledzi.
Zwino tsho dzhena Tswane, Wele-wele.	
Wii! Wii! Tswiiiiii!	Tshidimela tshi a ima.

VHUTSILA HA U ANETSHELA ZWIṬORI (VHEGE YA U THOMA YA THERO IYI)

- 1 Kha vha fhandekanye vhagudi vha bve zwigwada zwiṭuku.
- 2 Kha vha fhe tshigwada tshiṅwe na tshiṅwe kopi ya zwifanyiso zwa vhutsila ha u anetshela zwiṭori.
- 3 Kha vha vhudze vhagudi uri vha elekanye nga tshiṭori tshine tsha yelana na zwifanyiso.
- 4 Kha vha ʒee vhagudi minete muthithi kana mivhili uri vha elekanye nga mihumbulo yavho.
- 5 Tshi tevhelaho, vhagudi vha re kha tshigwada vha fanela u sielesana, muṅwe na muṅwe wavho a tshi anetshela tshiṭori tshawe.
- 6 Kha vha humbudze vhagudi uri zwiṭori zwavho zwi tea u vha zwi na vhusiki, zwa dovha hafhu zwa yelana na zwifanyiso!

- 7 Kha vha humbudze vhagudi uri vha thetshelese zwiṭori zwa vhaṅwe nga vhuronwane.
- 8 Kha vha livhuhe vhagudi nge vha anetshelavho vhaṅwe ngavho zwiṭori zwavho.

U ṭalukanya mibvumo na Foniki:

Minete ya 15

Kha vha ḍivhadze mibvumo miswa na maipfi maswa

KHA VHA ḍIVHADZE MUBVUMO

- 1 Kha vha bule mubvumo vha imise garaṭatai: /ai/.
- 2 Kha vha bule mubvumo uyo vha vhudze vhagudi vha u dovhole x 3.
- 3 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ni a ḍivhavho maṅwe maipfi a thomaho nga mubvumo/ai/?
- 4 Kha vha ite tsukamihumbulo ya maipfi vhe na vhagudi, sa: **maitele, kwaila, aina.**

KHA VHA ḍIVHADZE MAIPFI MASWA

- 1 Kha vha bulele nṭha ipfi ḷiṅwe na ḷiṅwe, ḷi tshi pfala, musi vha tshi khou ṭana garaṭathanwa/garaṭambali: **maitele, aina, waini, kwaila, baisigira, vhaisa.**
- 2 Kha vha zwi sumbedze vhagudi musi vha tshi khou ralo u zwi bula.
- 3 Kha vha humbele vhagudi uri vha dovhole maipfi vha tshi edzisela vhone.
- 4 Kha vha nambatedze garaṭathanwa dza maipfi aya kha Bodo ya U ṭana Mibvumo.

PHUROGIREME YA U ṬHADUKANYA FONIKI

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

Fhungo: _____

Muṅwalo:

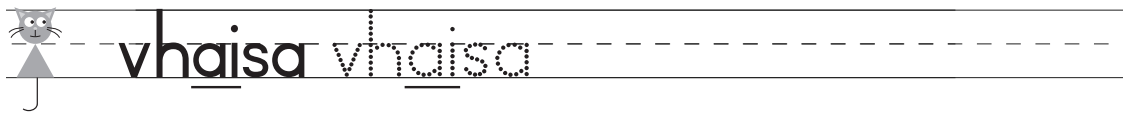
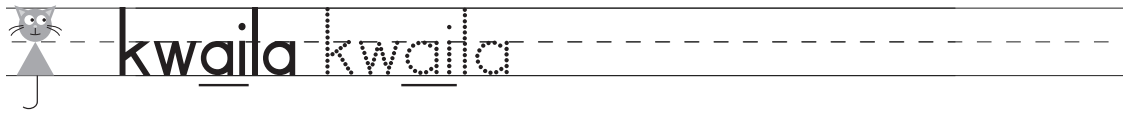
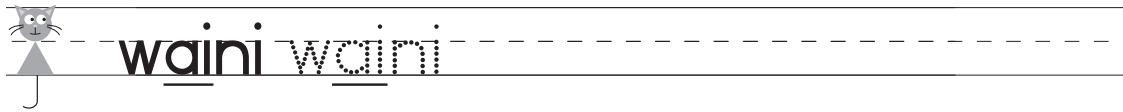
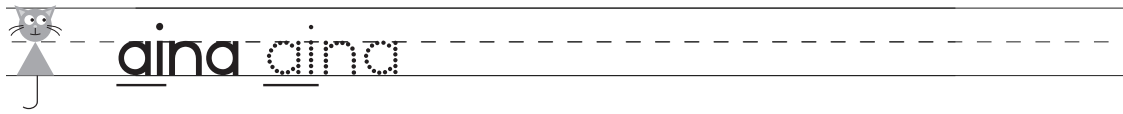
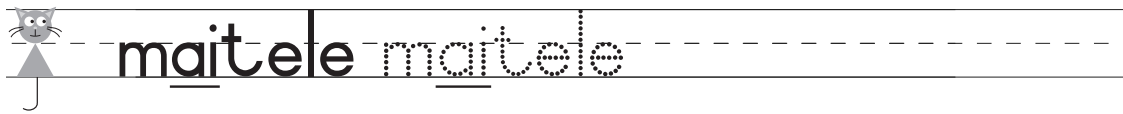
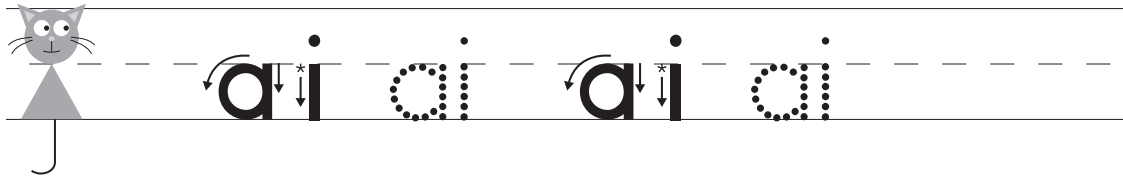
Minete ya 15

Kha vha ṅwale ma(ḷeḷere) maswa (ḷiswa)/maipfi maswa/mafhungo maswa

- 1 Kha vha funze vhagudi kuṅwalele kwone kwa ma(ḷeḷeredanzi) na maṭuku na: **ai.**
- 2 Kha vha sumbedzele kuṅwalele kwa (ma)ḷeḷere kwa vhagudi vha no shumisa tshanḍa tsha u ḷa vha tovhedze nga kwa vhane vha shumisa tshanḍa tsha monde.
- 3 Kha vha vhudze vhagudi vha shume na phathinara dzavho vha ṅwale (ma)ḷeḷere kha miṭana yavho vha tshi shumisa minwe.

- 4 Nga murahu, kha vha vhudze vhagudi vha n̄wale (ma)ḽeḽere kha desike dzavho nga minwe.
- 5 Tsha u khunyeledza, kha vha sumbedze vhagudi hafhu kuḽwalelwe kwa (ma)ḽeḽere na maipfi kha bodo ya tshoko.
- 6 Vhagudi vha tea u n̄walula mibvumo/maipfi/mafhungo buguni dzavho.

PHUROGIREME YA U ḽHADUKANYA MUḽWALO

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

_____

U ṅwala:

Minete ya 30

U pulana na mvetomveto

ṬHOHO: Ṇwalani nga tshindedzi tshine na shumisa u ya na u bva tshikoloni.

MUSHUMO: Olani tshifanyiso ni engedze mafhungo mavhili. Hezwi zwi ḍo vha tshipiḍa tsha bugu ya kīlasini ya khona ya u vhala.

FUREME/MUHANGA WA U ṆWALA

Ndi ya tshikoloni nga...

Nḍila yanga...

Zwi dzhia...

Ndi vhona...na...

U EDZISELA/U MODEḶA

- 1 Kha vha ṭalutshedze vhagudi uri ṅamusi vha ḍo engedza maipfi mavhili nga zwe vha ṅwala nga Musumbuluwo.
- 2 Ṇamusi vha ḍo humbula nga uri nḍila ine vha shumisa i vha dzhiela tshifhinga tshingafhani na zwine vha vhona musi vha nḍilani zwe vha ṅwala ngazwo nga Musumbuluwo.
- 3 Kha vha vhalele vhagudi fureme ntswa dza u ṅwala.
- 4 Nga u **edzisele/u modeḶa** kha vha sumbedze vhagudi uri **vha tea u humbula vha sa a thu ṅwala**.
- 5 Kha vha vhudze vhagudi nga mihumbulo ine vhone vha vha nayo ya u ḍadza fureme ya u ṅwala, sa: nḍila ine nda shumisa u ya tshikoloni i dzhiya minete ya 45 u ya fhedzi. Ndi vhona golozi nanzhi, buroho ḷa Nelson Mandela, na zwifhaṭo zwilapfu zwa Johannesburg.
- 6 Nga u **edzisele/u modeḶa** kha vha engedze kha tshifanyiso tshavho, sa: buroho ḷa Nelson Mandela na zwifhaṭo zwilapfu nga murahu.
- 7 Kha vha ṭalutshedze uri ndi maipfi afhio ane vhone vha ḍo ṅwala. Kha vha tale **mutaladzi wa ipfi ḷiṅwe na ḷiṅwe**.
- 8 Nga u **edzisele/u modeḶa**, kha vha fhedzise tshiteṅwa tsha vhuraru kha mutevhe: Zwi dzhiya minete ya 45 u ya tshikoloni na minete ya 45 u ya hayani! Ndi vhona dzigoloi, buroho ḷa Nelson Mandela, na zwifhaṭo zwinzhi.
- 9 Kha vha ṭalutshedze uri fhungo ḷi ḷa u fhedzisele ndi mutevhe, tshiteṅwa tshiṅwe na tshiṅwe tsho fhandekanywa nga khoma kana ipfi 'na', kha vha humbudze vhagudi uri vho ita mutevhe wo raliho vhege yo fhelaho.
- 10 Kha vha **bule maipfi nga u ongolowa sa tshibode na u ṅwala mibvumo ine vha i divha**.

- 11 **Kha vha shumise zwishumiswa**, (maipfi maanzeli/maipfi o doweleaho na maipfi a divhamaipfi ya thero) kha u vha thusa u n̄wala maipfi ane a vha kunda.
- 12 **Kha vha thuthe tsumbo** dzavho kha bodo ya tshoko. Kha vha talutshedze uri heyo yo vha i tshi tou vha tsumbo, zwino **vhagudi vha tea u n̄wala mihumbulo yavho vhone vhaṅe**.

NDAELA DZA ORALA

- 1 Kha vha humbudze vhagudi uri nga Musumbuluwo, ro elekanya nga ha ndila ine vha shumisa u bva na u ya tshikoloni.
- 2 Namusi ri ḁo dzhenisa mafhungo kha zwine ra ḁo n̄wala, na mutevhe u re na dzikhoma.
- 3 Kha vha vhudzise vhagudi: Zwi ni dzhiela tshifhinga tshingafhani u ya tshikoloni fhedzi. Ni enda ni tshi khou vhona mini?
- 4 Kha vha ṅee vhagudi ndaela ya u **humbula vha sa a thu n̄wala**.
- 5 Kha vha talutshedze vhagudi uri vha tea u ḁa na mihumbulo yavho vhone vhaṅe – **vha songo** kopa mihumbulo yavho!
- 6 Kha vha ṅee vhagudi ndaela ya u **rembuluwa vha sedzana vha amba** na phathinara nga ndila ine vha shumisa u ya tshikoloni.
- 7 Kha vha ṅee vhagudi minete ya 2–3 vha rembuluwe vha sedzane vha ambe.
- 8 Kha vha vhidze vhagudi 3–4 vha vha vhudze nga zwine vha vhona ndilani.
- 9 Vha tea uri: Zwi ndzhiela.../Ndi vhona.....na.....
- 10 Kha vha talutshedze uri vhagudi vha ḁo tea u shumisa fureme ya u n̄wala u ola, na u n̄wala mihumbulo yavho vhone vhaṅe.

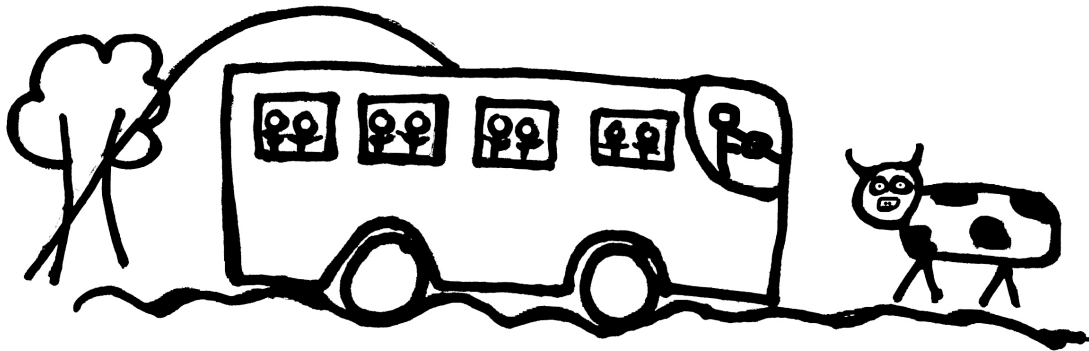
U N̄WALA

- 1 Kha vha **ṅee vhagudi bugu** dzavho.
- 2 Musi vhagudi vha tshi khou n̄wala, kha vha monamone na kilasi vha fare **khuvhangano tshihadu navho**.
- 3 Kha vha vhudze vhagudi vha **vhale zwe vha n̄wala**.
- 4 Kha vha thuse vhagudi u fhedzisa fureme ya u n̄wala.
- 5 Kha vha thuse vhagudi u **bula maipfi nga u ongolowa sa tshibode na u shumisa zwiko zwo teaho**.
- 6 **Kha vha tutuwedze vhagudi**.

U REMBULUWA VHA AMBA

- 1 Musi ho sala minete ya 2–3, kha vha ṅee vhagudi ndaela ya uri vha vheye penisela kule.
- 2 Kha vha ṅee vhagudi ndaela ya uri vha rembuluwe vha ambe na phathinara nga zwe vha ola.

Kha vha kuvhanganye mushumo wothe wa vhagudi wa vhege, vha ite bugu. Vha vheye khonani ya u vhala henefho kilasini uri vhagudi vha kone u wana tshifhinga tsha u vhala nga vhothe.

Ndi ya tshikoloni nga bisi. Ndila ya hona ndi
ndapfundapfa, ya magodzhogodzho.
Lwendo lwa u ya tshikoloni ndi lulapfa. Ndi
vhona thavha, kholomo na miri.

U vhala ha Tshigwada hu na U sumbiwa Nḡila Minete ya 30

ZWIGWADA: _____

- 1 Kha vha dzudze kḷasi yoṭhe, muḡwe na muḡwe e na **Bammbirimishumo ḷa U vhala ḷa 6**.
- 2 Kha vha ṭalutshedze kḷasi yoṭhe **Nyito ya 1** ya **Ḳavhuraru**.
- 3 Kha vha vhidze tshigwada tsha u thoma uri vha shume natsho.
- 4 Nga murahu ha minete ya 15, kha vha ri vha tshigwada itshi vha humele madzuloni avho.
- 5 Kha vha ite **Nyito ya U lindela-u-Vhala**.
- 6 Kha vha ṭalutshedze kḷasi yoṭhe **Nyito ya 2** ya **Ḳavhuraru**.
- 7 Kha vha vhidze tshigwada tsha vuvhili uri vha shume natsho.
- 8 Kha vha ḡadze Ndongangudo vha tshi sumbedza uri ndi zwigwada zwifhio zwe vha zwi thetshesha, na uri zwo vhala mini.
- 9 Kha vha ṭalukanye uri ndi tshanduko dzifhio dzine dza tea u itwa kha zwigwada zwa u vhala kana nyito dza u vhala.

Lāvhuṅa

U ṭalukanya mibvumo na Foniki:

Minete ya 15

U fhandekanya na u ṭanganya

NNE NDI...

- 1 Kha vha thome nga ngudo ya Lāvhuvhili.
- 2 Kha vha bule ipfi: **muelo**.
- 3 Kha vha fhandekanye ipfi li bve mibvumo yo imaho nga yoṭhe: /m/-/ue/-/l/-/o/.
- 4 Kha vha bule mubvumo wa u thoma wa ipfi ilo: /m/.
- 5 Kha vha bule mubvumo wa vhuvhili wa ipfi ilo: /ue/.
- 6 Kha vha bule mubvumo wa vhuraru wa ipfi ilo: /l/.
- 7 Kha vha bule mubvumo wa u fhedza wa ipfi ilo: /o/.
- 8 Kha vha ṅwale ipfi ilo kha bodo ya tshoko: **muelo**.
- 9 Kha vha sumbedzele nga u sumba na u ṭanganya mibvumo uri vha sike ipfi: /mue/-/lo/= **muelo**.
- 10 Kha vha dovholele kuitele uku kha ipfi li no bva kha ngudo ya Lāvhuraru: **waini**.

RINE RI...

- 1 Kha vha thome nga ngudo ya Lāvhuvhili.
- 2 Kha vha bule ipfi: **muedzi**.
- 3 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Mubvumo wa u thoma wa ipfi ilo ndi ufhio?/m/.
- 4 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Mubvumo wa vhuvhili wa ipfi wa ilo ndi ufhio?/ue/.
- 5 Kha vha bule mubvumo wa vhuraru wa ipfi ilo: /dz/.
- 6 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Mubvumo wa u wa u fhedza wa ipfi ilo ndi ufhio?/i/.
- 7 Kha vha humbele vhagudi vha fhandekanye ilo ipfi li bve mibvumo yo imaho nga yoṭhe: /m/-/ue/-/dz/-/i/.
- 8 Kha vha ṅwale ipfi ilo: **muedzi**.
- 9 Vha vha vhudze vhagudi uri vha ṭanganyise mibvumo i re kha ipfi ilo vha tshi zwi ita na vhone: /mue/-/dzi/= **muedzi**.
- 10 Kha vha dovholele kuitele uku kha ipfi li no bva kha ngudo ya Lāvhuraru: **muedzi**.

PHUROGIREME YA U ṬHADUKANYA FONIKI

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

Fhungo: _____

U vhalo (khathihi) na vhagudi:

Minete ya 15

U vhalo ha Vhuvhili

ZWIṬIRATHEDZHI ZWA U VHALO: ṬALANI MAṆWALANI

Liṅwalwa	U vhalo ha Vhuvhili (U elekanya nga U amba)
<p>Haile Gebrselassie ndi murwe wa vhagidimivhakoni vha zwikhala zwilapfu vhe vha vhuya vha vha hone. Ethiopia ndi shango ḷi re na vhagidimi vhanzhi vha no ḍivhea. Naho hu na vhagidimi vhanzhivhanzhi ngaurali, Haile u bva phanḍa!</p>	<p>Ndi a zwi elelwa uri tshiṭori itshi tshi amba nga Haile Gebrselassie a re mugidimi muhulu.</p>
<p>Haile o aluwa bulasini vhuponi ha mahayani ha Ethiopia vhu no pfi Oromia Region. Zwi tshi thoma, u gidima kha Haile, ho vha hu tshindedzi tshi no mu isa tshikoloni. O vha a tshi gidima khiḷomitha dza 10 nga ṅayo a tshi ya tshikoloni, ngeno o pakata bugu dzawe dzotṭhe gopwani. O vha a tshi dovha a gidima khiḷomitha dzenedzo hafhu musi a tshi humela hayani. Halie o vhuya a litsha zwa u gidima a tshi gidima o kotha tshanḍa, a tshi nga u kha ḍi vha o pakata bugu!</p>	
<p>Nga 1980, musi Haile a tshee na miṅwaha ya sumbe, a pfa vhatu vha muḍanani wa hawe vha tshi khou amba nga mitambo ya Olimpiki – na nga mugidimi wa bvumo a no pfi Miruts Yifter. Haile a ḍivhudza uri u tea uri a pfe zwinzhi nga zevhezevhe ḷi! Haile a mbo tswa radio ya khotsi awe a ya nayo tsimuni. A thetshesha khasho ya radio ya mbambe iṅwe na iṅwe we Miruts Yifter a gidima wa Olimpiki. Ho no vha fhaḷa, a kona u thetshesha khasho ya mbambe musi we Miruts a wina mendele wa musuku.</p>	<p>Ndi a kona u elekanya nga Haile a tshi khou pfa vhatu vha muḍanani wa hawe vha tshi khou amba nga uyu mugidimi a re na bvumo, vhe na lufuno ha ganuko. Ndi a kona u elekanya uri o vha na dzangalelo-ḍe ḷa u ṭoḍou ḍivha musi a tshi vulela radio ya khotsi awe.</p>
<p>Ndi nga murahu ha u wina hungafhangafha ha Miruts Yifter he Haile a ṭalukanya uri uyu muhali (muthumuedziselwa) wawe ndi Muithiopia, u fana na ene! A vho ḍivha na uri Miruts Yifter ha ngo wina mendele muthihi fhedzi wa musuku, u wina mivhili. Zwo vha khagala kha Haile uri vhatu vhoṭṭhe vha kunguwedza hani Miruts Yifter khathihi na u mu funa. A mbo tshea ḷa uri na ene u na lutamo lwa u vha mugidimimakone, u fana na Miruts Yifter.</p>	<p>Ndi a kona u elekanya nga ganuko ḷi re kha khofheni ha Haile musi a tshi limuwa uri Miruts Yifter na ene o alutshela Ethiopia.</p>

Ḳinwalwa	U vhala ha Vhuvhili (U elekanya nga U amba)
<p>Musi Haile a tshi vhudza khotsi awe nga lutamo lwawe lwa u vha mugidimimakone, khotsi awe vho mu hanisa. Khotsi awe vho vha vha sa vhoni lu lutamo lu re na mushumo. ‘U songo ita mushumo wo raliho. Hezwi ndi u ḡifhedzela tshifhinga!’ ndi khotsi awe vha tshi mu vhudza. Fhedzi Haile o isa phanḡa na u gidima. A ita nḡowenḡowe dza u gidima a sa gumi. O vha o ḡiimisela uri muloro wawe wa u wana mendele wa musuku wa Oḡimpiki u wedze, a tshi edza Miruts Yifter!</p>	<p>Ndi elekanya nga Haile a tshi khou gidima muḡanani wa hawe, a tshi humbula u nga vhatu vhane a khou vha vhona vha khou mu huwelela/khuza, u fana na Miruts Yifter!</p>
<p>Nga 1993, musu Haile e na miḡwaha ya 20, o kunda kha mbambe ya 10,000 mithara kha Mbambe dza Vhugweḡa Ha Ḳifhasi ngei Germany. Pfuḡho ya u wina mbambe iyi ho vha hu moḡoro muswamuswa. A hu na na muthu na muthi kha mashaka a Haile we a vha o no vhuya a vha na moḡoro. Musu we a vhuya na moḡoro uyu hayani, khotsi awe vho kanuka vhukuma. ‘Moḡoro? Nge muthu a gidima?’ hu vhudzisa khotsi awe. U bva ḡeneḡo ḡuvha, vha vhudza Haile uri a futelele.</p>	<p>Ndi elekanya nga tshifhaḡuwo tsha Haile tshi no sumbedza u ḡikhoḡa musu khosi awe vha tshi mu ḡuḡuwedza lwa u thoma vhutshiloni hawe. Ndi vhona u nga Haile u na lutamo lwa u wina hafhu, ngauri khotsi awe vho fhedza vho mu khoḡa!</p>
<p>Haile u fhedza o tea u gidima mbambe ya mithara dza 10,000 kha Oḡimpiki dza 1996 ngei USA. Haile ndi ene we a vha o lavhelelwa u kunda. Musu mbambe i tshi thoma, vhaḡwe vhagidimi vhoḡhe vho vha vha tshi vhone vhe na mazhululu na u vhihela – fhedzi Haile o vha a tshi vhone o ḡitakalela na u dzika.</p> <p>Musi o ima mutaloni wa u thoma mbambe, o vha a sa mwemweli a sa mwemweli.</p>	<p>Ndi elekanya nga musu Haile a tshi livha-livha hoḡhe, o thetshela vhatikedzi vhawe vha re kha khuwa! Ndi vhona u nga u khou pfa o takala vhukuma uri u kha Dzioḡimpiki!</p>
<p>Ḳayo dza haile dza luvhilo dza mu endedza a tshi mona lwa 25 u vhuya u swika a tshi wina mendele wa musuku. Musu o ima kha vhugalatenga ha o kundaho vhoḡhe, maḡo awe o vha o kama miḡodzi. Lwo ḡi dzula lu lutamo lwawe uri a wine mendele uyu u bva uḡa musu a tshee na miḡwaha ya sumbe, musu a tshi khou thetshesela radio ya khotsi awe e masimuni. O guma o zwi kona!</p>	<p>Ndi elekanya nga musu maḡo a Haile o kama nga miḡodzi, musu a tshi humbula uri u ḡifunga hawe ho mu swikisa kha mendele wa musuku!</p>
<p>Haile o dovha a wina mendele wa vuvhili wa musuku kha Olimpiki dza 2000 ngei Australia. Haile o vha o sala murahu vhukuma kha mbambe iyi, fhedzi a ḡa a fara avha vhaḡwe vha re phanḡa a fhirela na muvhangisi wawe. Hezwi zwo sumbedza uri Haile ha tendi u kundwa! O no vha muwini wa mendele mbili dza musuku, u fana na muhali wawe Miruts Yifter.</p>	<p>Ndi elekanya nga musu Haile o ima a tshi ḡihudzela mishumo yawe, ngeno gogo ḡoḡhe ḡi kha khuwa dzawe! U a funiwa na u kunguwedzwa, sa muhali wawe zwiḡa kale!</p>

VHEGE YA 6

Ḳinwalwa	U vhalo ha Vhuvhili (U elekanya nga U amba)
Kha miḱwaha yoṱhe ye a gidima khayo, Haile u vhea rekhodo dza 27 kha zwikhala zwo fhambanaho zwa mbambe. O wina mendele minzhi. Fhedzi vhathu vha ri Haile o vha makone hu si nga kugidimele kwawe ku no mangadza, na nga u ḡifunga hawe na u funa vhathu.	Magumoni azwo, ndi vhona Haile Gebrselassie o vha mugidimimakone u fhira na muhali wawe Miruts Yifter!
Mbudziso dza u tevhelela	Phindulo ndavhelewa
Haile Gebrselassie o vha e na miḱwaha mingana musi a tshi ḡelwa nga muhumbulo wa u vha mugidimi?	O vha e na miḱwaha ya sumbe.
Miruts Yifter ndi nnyi?	<ul style="list-style-type: none"> • O vha e mugidimi a no ḡivhiwa wa Ethiopia. • O vha e ene muhali wa Haile Gebrselassie. • Ndi mugidimi we musi Haile Gebrselassie a tshēe muṱuku a pfa muḱwe na muḱwe a tshi khou amba ngaē.
Mbudziso ya ngani	Phindulo ndavhelewa
Ndi nga mini Haile Gebrselassie o ḡelwa nga muhumbulo wa u vha mugidimi?	<ul style="list-style-type: none"> • Ngauri o vha o thetshelesa radio musi a tshi pfa Miruts Yifter a tshi wina mendele wa musuku wa OḲimpiki. • Ngauri Miruts Yifter o vha e Muithiopia sa ene. • Ngauri o vha a tshi khou ṱoḡa u fana na Miruts Yifter. • Ngauri o vhona ḡila ine vhathu vha funa na u kunguwedza Miruts Yifter na ene a pfa a tshi tama u funiwa na u kunguwedzwa.

U vhala ha Tshigwada hu na U sumbiwa Ndila Minete ya 30

ZWIGWADA: _____

- 1 Kha vha dzudze kīlasi yoṭhe, muṇwe na muṇwe e na **Bammbirimishumo la U vhala la 6.**
- 2 Kha vha ṭalutshedze kīlasi yoṭhe **Nyito ya 1** ya **Lāvhuṇa.**
- 3 Kha vha vhidze tshigwada tsha u thoma uri vha shume natsho.
- 4 Nga murahu ha minete ya 15, kha vha ri vha tshigwada itshi vha humele madzuloni avho.
- 5 Kha vha ite **Nyito ya U lindela-u-Vhala.**
- 6 Kha vha ṭalutshedze kīlasi yoṭhe **Nyito ya 2** ya **Lāvhuṇa.**
- 7 Kha vha vhidze tshigwada tsha vhuvhili uri vha shume natsho.
- 8 Kha vha ḍadze tshitevhela ngudo vha tshi sumbedza uri ndi zwigwada zwifhio zwe vha zwi thetshelesa, na uri zwo vhala mini.
- 9 Kha vha ṭalukanye uri ndi tshanduko dzifhio dzine dza tea u itwa kha zwigwada zwa u vhala kana nyito dza u vhala.

Ḷavhuḷanu

Nyito dza Oraḷa

Minete ya 15

ḶIVHAMAIPFI YA THERO

- 1 Kha vha funze vha tshi shumisa (PATS) SIVA.
- 2 Kha vha ḷane ipfi na tsumbedzelo kha Bodo ya Ḷivhamaipfi ya Thero.
  - Tshiphuga.
  - U ḷihudza.
  - U khoḷa.

Tshidade kana luimbo	Nyito
Tshidimela. Wele-wele! Tsho haka maḷorokisi. Wele-wele!	<i>Vhagudi vha ima vhe kha muduba vho farana nga zwanḷa kha khuḷavhavha, vha tshi tshimbila sa tshidimela.</i>
Tsho livha ngafhi? Wele-wele! Tsho livha tshikhuwani. Wele-wele	<i>Vha tshimbila vha tshi mona vhe kha danga/ tshitendeledzi.</i>
Zwino tsho dzhena Tswane, Wele-wele.	
Wii! Wii! Tswiiii!	<i>Tshidimela tshi a ima.</i>

THERISANO YA MAḶWALWA A U VHALA (KHATHIHI) NA VHAGUDI

- 1 Kha vha Ḷwale fureme ya therisano kha bodo ya tshoko:
  - a Haile Gebreselassie ndi...
  - b Ndo guda uri...
  - c Ndi tshi shumisa tshifanyiso tsha muhumbulo nga Haile Gebreselassie ndi vhoḷa ...
- 2 Kha vha vhelele vhagudi fureme ya therisano.
- 3 Kha vha vhee vhagudi kha **zwingwada zwiḷuku**.
- 4 Kha vha vhudze vhagudi uri vhoḷhe vha tea u seilelisana musi vha tshi fhindula mbudziso iḶwe na iḶwe ya therisano iyi.
- 5 Kha vha ri kiḷasi i thetshesele.
- 6 Kha vha humbele vhagudi vho fhambanaho kana tshigwada tshigede uri vha Ḷekane phindulo na vhaḶwe.
- 7 Arali phindulo yo khakhea, kha vha vha khakhulule.
- 8 Kha vha livhuwe vhagudi nge vha shela mulenzhe kha ngudo.

U ṭalukanya mibvumo na Foniki:

Minete ya 15

U wana maipfi

Kha vha ite thebuḷu kha bodo ya tshoko ine ya katela mibvumo ye ya gudiwa kale khathihi na mibvumo ye ya funziwa nga Ḳavhuvhili na Ḳavhuraru.

ue	ai	m
l	n	d
w	b	e
a	o	t

U MODEḲA/NYEDZISELO

- 1 Kha vha humbudze vhagudi nga mibvumo ya vhege: **/ue/na/ai/**.
- 2 Kha vha vusuludze mibvumo yoṭhe na themba dzo vanganaḥo (ṭhanganyiso) nga u i ṅwala kha bodo ya tshoko.
- 3 Kha vha ṅee vhagudi minete ya 3 ya u sika maipfi a re na tshivhalo, u ya nga hune vha kona, vha tshi shumisa mibvumo na themba dzo ṭanganaho dzi re afho ṅṭha.
- 4 Kha vha sumbedze vhagudi kusikelwe kwa ipfi vha tshi shumiswa mubvumo wo tiwaho, sa: **/ai/-/n/-/a/= aina**.
- 5 Kha vha humbudze vhagudi uri vha nga kona u vhumba ipfi vha tshi shumisa mibvumo miṅwe-vho – a vho ngo tea u shumisa fhedzi **/ue/kana/ai/**.
- 6 Kha vha sumbedze vhagudi kusikelwe kwa liṅwe ipfi, sa: **/m/-/a/-/b/-/a/= maba**.

VHAGUDI VHA A SHUMA

- 1 Kha vha vhudze vhagudi vha vule bugu dzavho dza ṅdowedzo vha ṅwale ṭhohwana i no ri: **ue, ai**.
- 2 Kha vha ṅee vhagudi ndaela ya uri vha thome u ṅwala.
- 3 Kha vha ṅee vhagudi minete ya 3 ya uri vha wane na u fhaṭa maipfi a re na tshivhalo u ya nga hune vha nga kona ngaho.
- 4 Kha vha tende vhagudi vha lulamise mishumo yavho. Kha vha vha sumbedze kufhaṭele kwa maipfi aya (na maṅwe): **muelo, muembe, maitele, aina, mama, maba, mema, baba, aba, hola, dada**.

PHUROGIREME YA U THADUKANYA FONIKI

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

Fhungo: _____

U vhala (khathihi) na vhagudi:

Minete ya 15

Thevhelaughala

**ZWIṬIRATHEDZHI ZWA U PFESESA: U NWELEDZA KANA MANWELEDZO/
TSHIFANYISO TSHA MUHUMBULO**

KHA VHA SUMBEDZELE MAṆWALWA

- 1 Dzudzani vhagudi desikeni dzavho, vha vhe na bugu dzavho dza u ṅwalela kana bammhiri ḷi si na tshithu, na penisela kana khirayoni.
- 2 Ṇwalani zwi tevhelaho bodoni ya tshoko:
  - a Ndi na tshifanyiso tsha muhumbulo tsha _____
  - b Zwi vhoneala/zwi nukha/zwi pfala sa _____
- 3 Kha vha vhudze vhagudi uri vha tea u shumisa tshifanyiso tsha muhumbulo nga zwi no bva kha maṅwalwa.
- 4 Kha vha vhudze vhagudi vha bonye maṭo, vha ḍigede. Kha vha dovhe vha vha vhalele maṅwalwa hafhu.
- 5 Kha vha vhudze vhagudi vha bonyolole maṭo, vha ole zwe vha vha vha tshi khou vhona kha tshifanyiso tsha muhumbulo wavho tshi no bva kha maṅwalwa.
- 6 Kha vha vhudze vhagudi vha dzhenise ḷebuḷu nthihi kana mbili (1–2) kha nyolo dzavho.
- 7 Kha vha vhudze vhagudi vha fhedzise mafhungo buguni dzavho.
- 8 Tsha u fhedzisela, tendelani vhagudi vha rembuluwe vha sedzane vha ambe nga zwifanyiso zwa mihumbulo yavho na phathinara dzavho.

U vhala ha Tshigwada hu na U sumbiwa Ndila Minete ya 30

ZWIGWADA: _____

- 1 Kha vha dzudze kīlasi yoṭhe, muṅwe na muṅwe e na **Bammbirimishumo la U vhala la X.**
- 2 Kha vha ṭalutshedze kīlasi yoṭhe **Nyito ya 1** ya **Lāvhuṭānu.**
- 3 Kha vha vhidze tshigwada tsha u thoma uri vha shume natsho.
- 4 Nga murahu ha minete ya 15, kha vha ri vha tshigwada itshi vha humele madzuloni avho.
- 5 Kha vha ite **Nyito ya Phanda-u-Vhala.**
- 6 Kha vha ṭalutshedze kīlasi yoṭhe **Nyito ya 2** ya **Lāvhuṭānu.**
- 7 Kha vha vhidze tshigwada tsha vhuvhili uri vha shume natsho.
- 8 Kha vha ḍadze Ndongangudo vha tshi sumbedza uri ndi zwigwada zwifhio zwe vha zwi thetshelesa, na uri zwo vhala mini.
- 9 Kha vha ṭalukanye uri ndi tshanduko dzifhio dzine dza tea u itwa kha zwigwada zwa u vhala kana nyito dza u vhala.

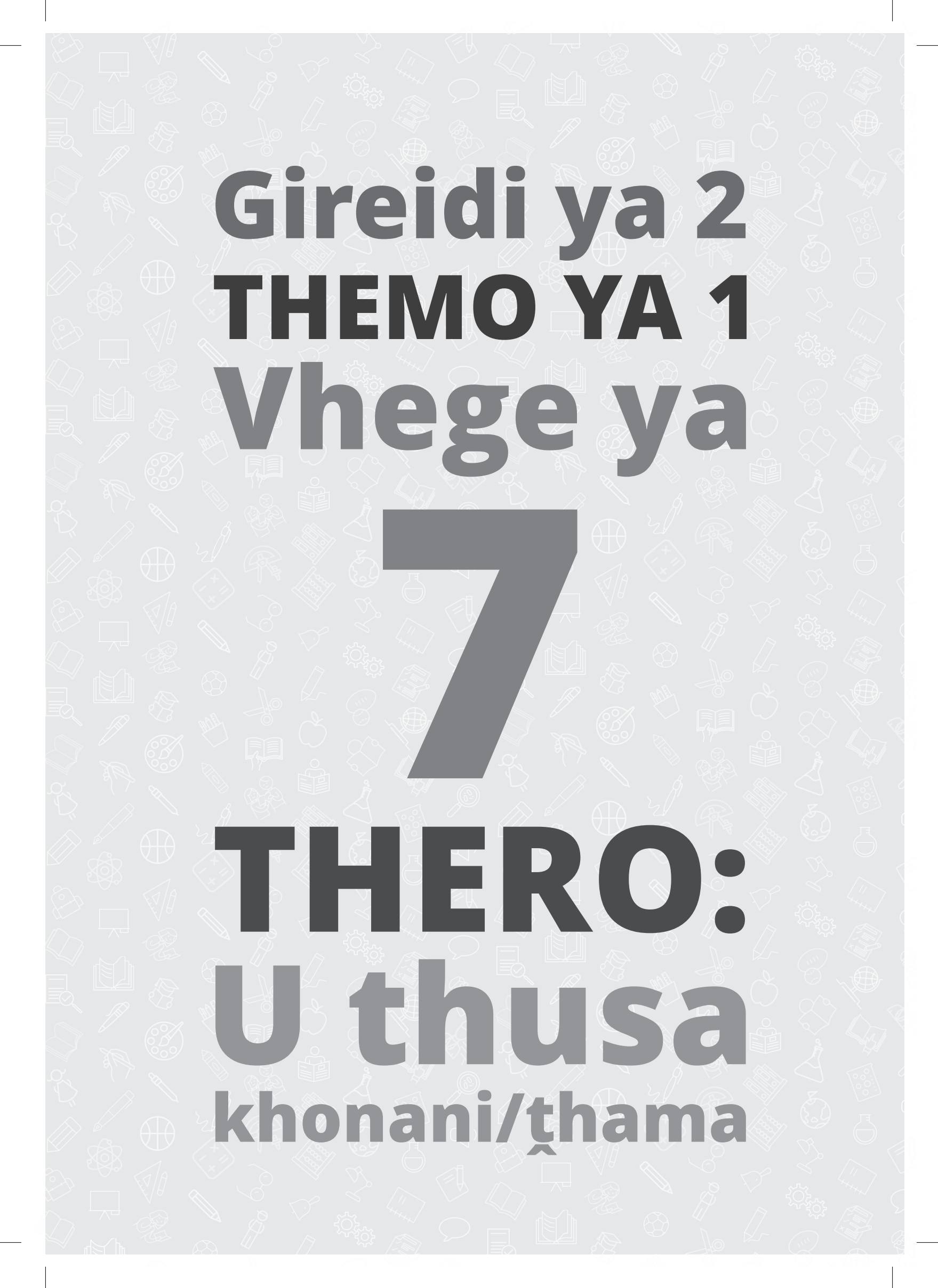

U sedzulusa ngudo ya luambo mafheloni a vhege

Minete ya 15

- 1 Kha vha dzudze vhagudi kha methe musi ḍuvha ḷi tshi vho khunyelela.
- 2 Kha vha vhe na dzulo ḷa u sedzulusa luambo vhege inwe na inwe. Vha nga nanga u vanganya u gudiwa ha Luambo lwa Hayani na Luambo lwa Nyengedzedzo lwa U thoma kha u sedzulusa uhu.
- 3 Vha elelwe u tendela vhagudi vha tshi 'Rembuluwa vha Amba' na u rera nga phindulo dzavho nga vhavhili/vhe na phathinara dzavho. Zwo no ralo, kha vha nange vhagudi vha si gathi uri vha vhudze-vho kḷasi yoṭhe phindulo dzavho.
- 4 Kha vha shumise mbudziso ṭhuthuwedzi dzine dza ḍo sumba ndila therisano iyi i no kwama zwa luambo:
  - a Thero ya luambo ya vhege yashu yo vha ifho?
  - b Ndi zwiṭori zwifhio zwe ra vhalo roṭhe?
  - c Maipfi a vhege e a ni takadzesa ndi afhio?
  - d No guda mini kha zwiṭori zwe ra vhalo?
  - e Ro ṅwala nga mini ino vhege?
  - f Muṅwalo waṅu wo khwinifhala nga ndilade ino vhege?
  - g Kuvhalele kwanu kwo khwinifhala nga ndilade ino vhege?
  - h Ndi zwifhio zwine na ḍihudza ngazwo kha ino vhege?
- 5 Tsha u khunyeledza, kha vha vhudze vhagudi vha elekanye nga zwithu zwivhili zwine vha ḍo zuwela vha hayani malugana na zwe vha guda tshikoloni kana zwe vha ḍikhwinisa khazwo tshikoloni ino vhege.

Kha vha dzhiele nzhele: Maitete haya a u ḍiingamela na u ḍitola a na ndeme khulwane sa tshipida tsha u guda. Vha songo fanywa vha pfuka nyito iyi ya vhege nga vhege.

The background of the entire page is a light gray color with a repeating pattern of small, white, line-art icons. These icons represent various educational fields: science (flasks, beakers, globes, atoms), mathematics (calculators, rulers, compasses, triangles), arts (pencils, paint palettes, brushes), and general education (books, graduation caps, lightbulbs, speech bubbles).

Gireidi ya 2
THEMO YA 1
Vhege ya

7

THERO:
U thusa
khonani/ṭhama

Ndugiselo Dza Kilisani

- 1 Musi vhege inwe na inwe i tshi thoma, kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasirumu yavho yo kuna nahone zwithu zwo vhekanywa zwavhuḍi.
- 2 BODO DZA U ṬANA kha dzi shandulwe na u engedzeda zwithu zwine zwa si tsha vha na mushumo zwi bvisiwe, vha zwi vhulunge nga vhuronwane.
- 3 Vho no fhedza, kha vha lugise maipfi a garaṭaṭhaṭhaṭha/garaṭambali/garaṭatai na zwifanyiso zwa maipfi a thero zwine vha ḍo ṭoḍa u zwi shumisa.
- 4 Kha vha wane na u ita ndugiselo dza zwiteṭwa zwine vha ḍo zwi shumisa kha luvhondo lwavho lwa thero na ṭafula/khona, zwine zwa ḍo takadza vhagudi: zwifanyiso zwa tshigwada tsha khonani/ṭhama garaṭa ya u livhuwa, lukunda lwa vhukonani, nzw.
- 5 Kha vha ite ṭhoḍisiso kha inthanethe vha tshi ita ndugiselo dza thero. Sa tsumbo: vhathu vha re na ṭhoni vha nga ita hani vhukonani.
- 6 Vha vhe na vhuṭanzi uri bugu dza vhagudiswa dza ndowedzo na Bugu dza Mishumo dza DBE dzi a lulamiswa dzoṭhe, dza vhewa zwavhuḍi he dza tea u dzula hone.
- 7 Kha vha vhe na vhuṭanzi uri bugu dzoṭhe khulwane, bugunanguludzwa na bugu dza laiburari ya kilasini dzo dzula nga ngona.

Nyito Dza U Inga

Hedzi ndi nyito dzine dza nga shumiswa sa mishumo ine vhagudi vhane vha ṭavhanya u fhedza mishumo yavho vha ita KANA dzine vha dzi shumisa musu vha tshi khou linga vhagudi.

Nyito ya 1: Bugu ya Mishumo ya DBE ya 1: Siaṭari la 14, Kha ri vhale

Nyito ya 2: Bugu ya Mishumo ya DBE ya 1: Siaṭari la 15, Kha ri ṅwale

Nyito ya 3: Bugu ya Mishumo ya DBE ya 1: Siaṭari la 16, Kha ri ite nyito

Nyito ya 4: Olani tshifanyiso tsha khonani/ṭhama yaṅu/dzaṅu.

Musumbuluwo

Nyito dza Oraḷa

Minete ya 15

KHA VHA DOVHOLOLE THERO: U SWIKELELA NḌIVHOTHANGELI

- 1 Kha vha sumbedze vhagudi tshifanyiso tsha u thoma/tsha vhuvhili/nzw zwi re kha tshitori tsha Bugu Khulwane tsha: **Thaela la Jane lo xa.**
- 2 Kha vha vhudze vhagudi uri ri khou thoma thero ntswa i no pfi: U thusa khonani/thama.
- 3 Kha vha ole tshidanga tshi re na dzina la **thero** vhukati ha bodo ya tshoko.
- 4 Kha vha vhudzise vhagudi vha ri: *Ndi zwifhio zwine na vho zwi divha nga thero iyi?*
- 5 Kha vha nḱwale mihumbulo ya vhagudi kha mepe wa mihumbulo. Kha vha vhee mihumbulo i no fana fhethu huthihi.
- 6 Arali vhagudi vha tshi khou kundelwa u fhindula, kha vha vha vha vhudzise mbudzisothuthuwedzi dzi tevhelaho:
  - a Ni thusisa hani khonani yaḱu?
  - b Khonani dzaḱu dzi ni thusisa hani?
  - c Ni ḱipfa hani musi muḱwe muthu a tshi ni thusa?

ḌIVHAMAIPIFI A THERO

- 1 Kha vha funze vha tshi shumisa SIVA (PATS.)
- 2 Kha vha ḱane ipfi na tshifanyiso kha Bodo ya Ḍivhamaipfi ya Thero.
  - Thusa.
  - Thuso.
  - Luga.

Tshidade kana luimbo	Nyito
Hee vhasidzana! Hee vhatukana!	<i>Vhatukana vhane vha khou vhidzelela vha sumba vhasidzana. Vhasidzana vhane vha khou vhidzelela vha sumba vhatukana.</i>
Limani miḱanga; Ni tshi thusana;	<i>Vha lima nga malembe zwa kholekhole.</i>
Nga u fhana mbeu; Ndi wone mulayo.	<i>Vha ḱekana mbeu zwa kholekhole.</i>

Muñwalo

Minete ya 15

- 1 Kha vha vhudze vhagudi vha vule bugu dzavho dza ndowedzo.
- 2 Kha vha vhidze mibvumo na maipfi a tevhelaho uri vhagudi vha a ñwale:
  - a Ue.
  - b Ai.
  - c Muelo.
  - d Muedzi.
  - e Maitele.
  - f Kwaila.
- 3 Tshi no tevhela, kha vha vhudze vhagudi uri vha shumise penisela dza muvhala kha u lulamisa mishumo yavho vhone vhaṅe.
- 4 Kha vha ñwale mibvumo na maipfi zwi tshi vhonala kha bodo ya tshoko.
- 5 Kha vha kuvhanganye bugu dza vhagudi musi tshikolo tshi tshi bva, vha sedze uri ndi nnyi ane a lila thuso inwe.

PHUROGIREME YA U ṬHADUKANYA MUÑWALO

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

U vhala (khathihi) na vhagudi:

Minete ya 15

Thangelauvhala

TSHIṬIRATHEDZHI TSHA U PFESESA: U BVUMBA

- 1 Kha vha dzudze vhagudi kha methe u itela uri vha kone u vhona Bugu Khulwane.
- 2 Kha vha vule Bugu Khulwane vha ye kha tshiṭori tsha: **Thaela la Jane lo xa.**
- 3 Kha vha ite nyendelazwifanyiso ya siatari linwe na linwe, vha tshi vhudzisa vhagudi uri vha vhona u nga hu khou bvelela mini.
- 4 Kha vha thuse vhagudi u ṭmekanya zwifanyiso, u itela uri vha kone u pfesesa zwavhuḍi uri tshiṭori itshi tshi amba nga mini.
- 5 Kha vha divhadze vhagudi divhamaipfi ntswa kha zwipiḍa zwo teaho zwa tshiṭori.
- 6 Kha vha vhale tshiṭori tshoṭhe nga khathihi, vha sa imi.

U ñwala:

Minete ya 30

u pulana na mvetomveto

ṬHOHO: Ñwalani mafhungo ane na ðo a vhudza khonani yañu.

MUSHUMO: Olani tshifanyiso ni ñwale mafhungo mavhili nga mafhungo ane na ðo vhudza khonani yañu.

FUREME/MUHANGA WA U ÑWALA

- 1 Mafhungo a nga ndi a uri...
- 2 Ndi... ngauri...

U EDZISELA/U MODEĽA

- 1 Kha vha ðalutshedze uri ñamusi vhagudi vha ðo ñwala nga mafhungo ane vha ðo a vhudza khonani dzavho.
- 2 Kha vha ðalutshedze vhagudi uri mafhungo ndi zwithu zwine zwa takadza vhukuma, zwine zwa itea matshiloni ashu.
- 3 Kha vha vhalele vhagudi fureme ya u ñwala.
- 4 Nga u **edzisele/u modeĽa** kha vha sumbedze vhagudi uri **vha tea u humbula** vha sa a thu ñwala.
- 5 kha vha ðalutshedze vhagudi nga mihumbulo ine vhone vha vha nayo ya u ðadza fureme ya u ñwala, sa: Ndi khou toða u vhudza khonani yanga nga lwendo lune nda khou lu dzudzanya na vha muða wa hashu lwa holodei. Ri khou ya bitshini! Ndi lwa u thoma nahone zwi ðo takadzesa.
- 6 Nga u **edzisele/u modeĽa** kha vha ole tshifanyiso tshavho vhone vhañe vha tshi khou humbula nga ha bitshi.
- 7 Kha vha ðalutshedze uri ri ðo ñwala maipfi afhio. Kha vha **tale mutaladzi wa ipfi liñwe na liñwe**.
- 8 Nga u **edzisele/u modeĽa** kha vha fhedzise fureme ya u ñwala: **Mafhungo anga ndi a uri ndi khou fara lwendo! Ndo takalesa ngauri a thi athu vhuya nda ya bitshini.**
- 9 **Kha vha bule maipfi nga u ongolowa sa tshibode na u ñwala mibvumo ine vha i ðivha.**
- 10 **Kha vha shumise zwishumiswa**, zwi ngaho sa: maipfi maanzeli/maipfi o ðowealeho na maipfi a ðivhamaipfi ya thero u vha thusa u ñwala maipfi ane a vha kunda.
- 11 Kha vha thuthe tsumbo dzavho kha bodo ya tshoko. Kha vha ðalutshedze vhagudi uri heyoy vha i tshi tou vha tsumbo, zwino vhagudi vha tea u ñwala mihumbulo yavho vhone vhañe.

NDAELA DZA ORAḶA

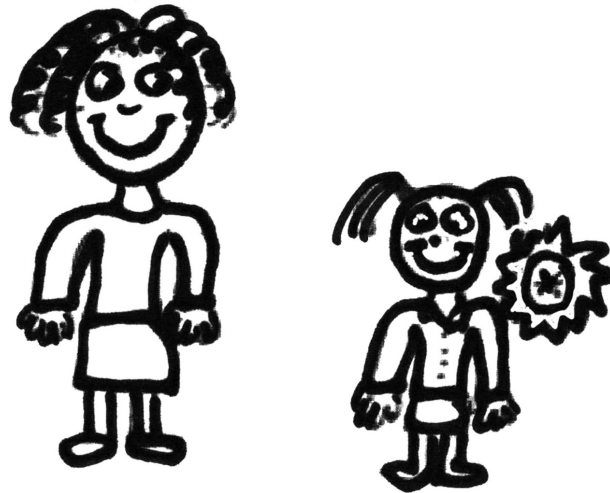
- 1 Kha vha vhudzise vhagudi: mafhungo aṅu ndi afhio?
- 2 Kha vha ṅee vhagudi ndaela ya **u humbula vha sa a thu ṅwala**.
- 3 Kha vha vhidze vhagudi 2–3 vha vha vhudze nga mafhungo avho.
- 4 Vhagudi vha tea uri: mafhungo anga ndi a uri...
- 5 Kha vha ṭalutshedze vhagudi uri zwino vha ḑo olani ni ṅwale ṭhoho ya mafhungo.

U ṅWALA

- 1 Kha vha ṅee vhagudi bugu dzavho.
- 2 Musi vhagudi vha tshi khou ṅwala, kha vha monamone na kilasi vha fare **khuvhanganotshihadu navho**.
- 3 Kha vha humbele vhagudi vha vha vhudze nga ha u ṅwala havho.
- 4 Kha vha thuse vhagudi u lebuḶa.
- 5 **Kha vha ṭuṭuwedze vhagudi.**

U ṅWALA

- 1 Kha vha ṅee **vhagudi bugu** dzavho.
- 2 Musi vhagudi vha tshi khou ṅwala, kha vha monamone na kilasi vha fare **khuvhanganotshihadu navho**.
- 3 Kha vha vhudze vhagudi vha **vhale zwe vha ṅwala**.
- 4 Kha vha thuse vhagudi u fhedzisa fureme ya u ṅwala.
- 5 Kha vha thuse vhagudi u **bula maipfi nga u ongolowa sa tshibode na u shumisa zwiko zwo teaho**.
- 6 **Kha vha ṭuṭuwedze vhagudi.**

Ndo vha farela mafhungo a uri ndi murangaphanda wa kilasi! Ndo takalesa ngauri ndi lwa u thoma ndi tshi vha murangaphanda wa kilasi!

U vhala ha Tshigwada hu na U sumbiwa Ndila Minete ya 30

ZWIGWADA: _____

- 1 Kha vha dzudze kilasi yothe, muñwe na muñwe e na **Bammbirimishumo la U vhala la 7.**
- 2 Kha vha talutshedze kilasi yothe **Nyito ya 1** ya **Musumbuluwo.**
- 3 Kha vha vhidze tshigwada tsha u thoma uri vha shume natsho.
- 4 Nga murahu ha minete ya 15, kha vha ri vha tshigwada itshi vha humele madzuloni avho.
- 5 Kha vha ite **Nyito ya U lindela-u-Vhala.**
- 6 Kha vha talutshedze kilasi yothe **Nyito ya 2** ya **Musumbuluwo.**
- 7 Kha vha vhidze tshigwada tsha vhuvhili uri vha shume natsho.
- 8 Kha vha dadze tshitevhelelangudo vha tshi sumbedza uri ndi zwigwada zwifhio zwe vha zwi thetshesha, na uri zwo vhala mini.
- 9 Kha vha talukanye uri ndi tshanduko dzifhio dzine dza tea u itwa kha zwigwada zwa u vhala kana nyito dza u vhala.

Ḳavhuvhili

U ṭalukanya mibvumo na Foniki:

Minete ya 15

Kha vha ḍivhadze mibvumo na maipfi maswa

KHA VHA ḍIVHADZE MUBVUMO

- 1 Kha vha bule mubvumo vha imise garaṭatai: /**eu**/.
- 2 Kha vha bule mubvumo uyo vha ṅee vhagudi ndaela ya uri vha dovhohole x 3.
- 3 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ni a ḍivhavho maṅwe maipfi a thomaho nga mubvumo/**eu**/?
- 4 Kha vha ite tsukamihumbulo ya maipfi vhe na vhagudi, sa: **dzeula, vheula**.

KHA VHA ḍIVHADZE MAIPFI MASWA

- 1 Kha vha bulele ṅṭha ipfi ḷiṅwe na ḷiṅwe, ḷi tshi pfala, musi vha tshi khou ṭana garaṭaṭhanwa/garaṭambali: **dzeula, vheula**.
- 2 Kha vha zwi sumbedze vhagudi musi vha tshi khou ralo u zwi bula.
- 3 Kha vha humbele vhagudi uri vha dovhohole maipfi vha tshi edzisela vhone.
- 4 Kha vha nambatedze garaṭaṭhanwa dza maipfi aya kha Bodo ya U ṭana Mibvumo.

PHUROGIREME YA U ṬHADUKANYA FONIKI

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

Fhungo: _____

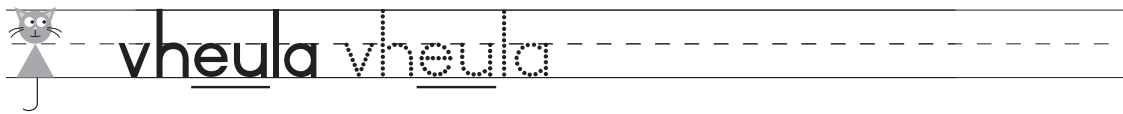
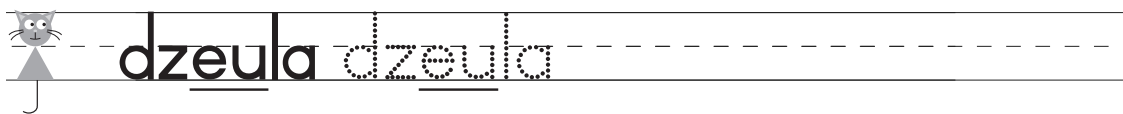
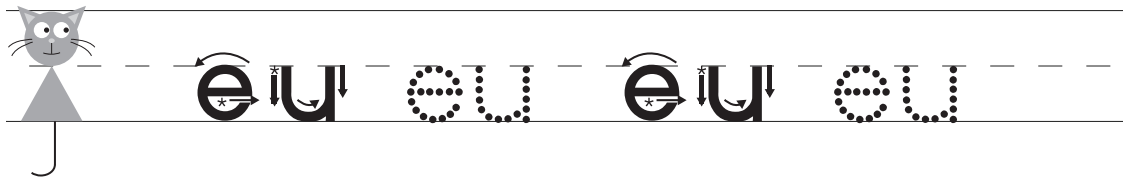
Muṅwalo:

Minete ya 15

Kha vha ṅwale ma(ḷeḍere) maswa (ḷiswa)/maipfi maswa/mafhungo maswa

- 1 Kha vha funze vhagudi kuṅwalele kwone kwa maḷeḍere maṭuku na ma(ḷeḍeredanzi): **eu**.
- 2 Kha vha sumbedzele kuṅwalele kwa (ma)ḷeḍere kwa vhagudi vha no shumisa tshanḍa tsha u ḷa vha tovhedze nga kwa vhane vha shumisa tshanḍa tsha monde.
- 3 Vha kone u vhudza vhagudi u shuma shuma na phathinara dzavho vha ṅwale (ma) ḷeḍere kha miṭana yavho vha tshi shumisa minwe.

- 4 Nga murahu, kha vha vhudze vhagudi vha n̄wale (ma)ḽeḽere kha desike dzavho nga minwe.
- 5 Tsha u khunyeledza, kha vha sumbedze vhagudi hafhu kuḽwalelwe kwa (ma)ḽeḽere na maipfi kha bodo ya tshoko.
- 6 Vhagudi vha tea u n̄walula mibvumo/maipfi/mafhungo buguni dzavho.

PHUROGIREME YA U ḽHADUKANYA MUḽWALO

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

VHEGE YA 7

U vhala (khathihi) na vhagudi:

Minete ya 15

U vhala ha U ranga

ZWIḽIRATHEDZHI ZWA U PFESEA: ḽALANI MAḽWALWA

ḽin̄walwa	U vhala ha U Ranga (U elekanya nga U amba)
Jane na Mandu vha takalela u reila baisigira dzavho vhe vhavhili. ḽin̄we ḽuvha, vha tshi khou reila vha kule na hayani – fhasi hangei tsini na mulamboni. Jane o vha a tshi khou reila nga luvhilo luhulu. Musi a tshi khou reila nga luvhilo a tshi tsa nga tshivhanga, a tou ḽaḽa u reila nga luvhilo luhulu.	Jane na Mandu vha ngafhi? Hoo! Vha khou reila baisigira dzavho mulamboni, kule na hayani.

Liṅwalwa	U vhalha ha U Ranga (U elekanya nga U amba)
<p>Yowee! thaela ḵa Jane ḵo mbo ḵi rwa tombo! A wela fhasi. Mandu a ima a tshi ṭoḵa u vhona uri Jane ha ngo vhaishala naa.</p> <p>'No vhaishala?' ndi Mandu a tshi vhudzisa.</p> <p>'A tho ngo vhaishala,' ndi Jane a tshi fhindula. A ima a ṭola baishigira yawe.</p> <p>'Aiivho!, vhone, thaela ḵanga ḵo xa, ndi nga si tsha kona u reila.' 'Zwino ndi ḵo swikisa hani hayani?'</p>	<p>Thaela ḵa Jane ḵo rwa mini?</p> <p>Thaela ḵa Jane ḵo rwa tombo! A nga si tsha kona u reila baishigira yawe zwino. Ndi khou ḵivhudzisa uri u ḵo swikisa hani hayani?</p>
<p>'Yowee! Thaela ḵanga!'</p> <p>'Nḵe ndo takalela uri a no ngo vhaishala'</p>	<p>--</p>
<p>'Ndi na muhumbulo' ndi Mandu a no ralo. 'Ndi ḵo reila baishigira nda ya hayani nda yo dzhia bombo. Ndi tshi vhuya ri ḵo kona u ḵi bommba ra kona u ya hayani, a thiri!'</p> <p>Jane o vha a sa ṭoḵi u sala e eṭhe mulamboni, fhedzi o vha a si na iṅwe nḵila. 'zwo luga,' ndi Jane a tshi ralo, 'ndi muhumbulo wavhuḵi hoyo.'</p> <p>Mandu a reila baishigira a livha hayani.</p>	<p>Muhumbulo wa Mandu ndi ufhiyo?</p> <p>Hoo! Mandu u ḵo reila baishigira a ya hayani a yo dzhia bombo.</p>
<p>Jane o lindela a ḵiphina. O vhona u nga ri zwi khou dzhia tshifhinga tshilapfulapfu. Ḵuvha ḵa thoma u kovhela.</p> <p>'Arali thaela ḵa Mandu ḵo xa na ḵone a balelwa u swika hayani?' ndi Jane a tshi vho thoma u vhaela. Mala a Jane o mbo ḵi thoma u lila nga nḵala. Ho vha ho no vha tsini na tshifhinga tsha tshiswiṭulo. O vha a tshi vho farwa nga nḵala na ḵora. 'Ndi ḵo tou ita hani arali nda sa wana zwiḵiwa zwa tshiswiṭulo?' ndi Jane a tshi vho thoma u vhaela.</p>	<p>Jane o vha a tshi khou vhaela nga mini? Hoo! U khou vhaela uri thaela ḵa Mandu ḵi nga vha ḵo xa na ḵone. U khou vhaela uri ha nga ḵi na tshiswiṭulo. U khou vhaela uri u eṭhe mulamboni. Hoo! Ndi khou ḵi vhudzisa uri Mandu u ngafhi?</p>
<p>Ndi khou ḵivhudzisa uri Mandu u ngafhi?</p>	<p>--</p>
<p>Hu sikale, Jane a mbo ḵi vhona Mandu a tshi bvelela, a tshi khou ḵa na khaladzi yawe Dumisani a tshi khou reila. Jane o vha o takalesa musi a tshi vhona khonani yawe, a fhufhela nṭha a tshi khou huwelela.</p> <p>'Pfarelo! Ndo dzhia tshifhinga tshilapfu,' ndi Mandu a no ralo. 'ndo thoma nda ṭoḵa Dumisani uri a kone u ri thusa. Nahone ndo reila lwendo lulapfu.'</p> <p>'Ni fanela u vha no farwa nga nḵala' ndi Mandu a no ralo. A mbo ḵi bvisa mafini na dzhusi ya maswiri begeni yawe ya u beba a nḵekedza Jane.</p>	<p>Ndi nga mini Mandu o dzhia tshifhinga tshilapfu? O thoma a ṭoḵa khaladzi yawe Dumisani uri a kone u vha thusa. Jane o vha o takalesa musi a tshi vhona khonani yawe o swika.</p>

L̥inwalwa	U vhala ha U Ranga (U elekanya nga U amba)
<p>Dumisani o mbo ḡi thusa Jane na Mandu u lugisa thaela lo xaho. Vha ḡi bommba uri li ḡale muya ḡa ḡala.</p> <p>‘ḡi vho tou nga ndi ḡiswa’ ndi Jane a tshi amba.</p> <p>‘A ri ḡuwe ri ye hayani ḡi sa athu swifhala,’ ndi Dumisani a no ralo.</p>	<p>Ndi nnyi o lugisaho thaela?</p> <p>Hoo! Mandu na Dumisani vho thusa Jane u lugisa thaela.</p>
<p>Vho mbo ḡi reila baisigira dzavho vha tshi vhone-shelwa nga tshedza tsha ḡwedzi. Jane o vha a tshi vho reila a na vhusedzi uri a sa dovhe a kanda matombo ḡḡilani. Zwino Jane o vha a tshi vho tou reila nga u vhuronwane. O vha a sa tsha ḡoḡa uri thaela ḡi xe hafhu! Lwo vha lwendo lwa tshifhinga tshilapfu lwa u humela hayani.</p>	<p>Jane o vha a tshi khou reilisa hani a tshi humela hayani? Hoo! Jane o vha a tshi vho tou reila nga vhuronwane.</p>
<p>Vha tshi swika hayani, Jane a kuvhatedza khonani yawe Mandu.</p> <p>‘Ndo livhuwa thuso yaḡu Mandu’ u ralo a tshi mu vhudza. ‘Ni khonani ya vhukuma i londolaho!’ ndi zwine khonani dza tea u vha zwone! Ndi Mandu a tshi fhindula</p>	<p>Jane o ita mini musi vha tshi swika hayani? Hoo! Jane o livhuwa Mandu a mu kuvhatedza.</p>
<p>Jane na Mandu vha takalela u reila baisigira dzavho vhe vhavhili. L̥inwe ḡuvha, vha tshi khou reila vha kule na hayani – fhasi hangei tsini na mulamboni. Jane o vha a tshi khou reila nga luvhilo luhulu. Musi a tshi khou reila nga luvhilo a tshi tsa nga tshivhanga, a tou ḡaḡa u reila nga luvhilo luhulu.</p>	<p>Jane na Mandu vha ngafhi?</p> <p>Hoo! Vha khou reila baisigira dzavho mulamboni, kule na hayani.</p>
<p>Mbudziso dza u tevhelela</p>	<p>Phindulo ndavhelewa</p>
<p>Ndi nnyi we thaela ḡawe ḡa xa?</p>	<p>Thaela ḡa Jane ḡo vha ḡo xa.</p>
<p>Mandu o ya ngafhi?</p>	<p>Mandu o ya hayani u dzhia bommba.</p>
<p>Mbudziso ya ngani</p>	<p>Phindulo ndavhelewa</p>
<p>Ndi ngani Mandu o sia Jane e eḡhe?</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Thaela ḡa Jane ḡo vha ḡo xa. • Jane o vha a sa nga koni u reila baisigira yawe. • Vho vha vha si na bommba. • Vho vha vha kule na hayani. • Mandu o ya hayani u dzhia bommba. • Mandu o ya hayani u ḡoḡa thuso. • Mandu o vhuya na khaladzi yawe uri a vha thuse.

VHEGE YA 7

U vhala ha Tshigwada hu na U sumbiwa Ndila Minete ya 30

ZWIGWADA: _____

- 1** Kha vha dzudze kilasi yoṭhe, muṅwe na muṅwe e na **Bammbirimishumo la U vhala la 7.**
- 2** Kha vha ṭalutshedze kilasi yoṭhe **Nyito ya 1** ya **Lavhuvhili.**
- 3** Kha vha vhidze tshigwada tsha u thoma uri vha shume natsho.
- 4** Nga murahu ha minete ya 15, kha vha ri vha tshigwada itshi vha humele madzuloni avho.
- 5** Kha vha ite **Nyito ya U lindela-u-Vhala.**
- 6** Kha vha ṭalutshedze kilasi yoṭhe **Nyito ya 2** ya **Lavhuvhili.**
- 7** Kha vha vhidze tshigwada tsha vhuvhili uri vha shume natsho.
- 8** Kha vha ḍadze tshitevhelela ngudo vha tshi sumbedza uri ndi zwigwada zwifhio zwe vha zwi thetshelesa, na uri zwo vhala mini.
- 9** Kha vha ṭalukanye uri ndi tshanduko dzifhio dzine dza tea u itwa kha zwigwada zwa u vhala kana nyito dza u vhala.

Lāvuraru

Nyito dza Oraḷa

Minete ya 15

DIVHAMAIPFI YA THERO

- 1 Kha vha funze vha tshi shumisa SIVA (PATS.)
- 2 Kha vha tane ipfi na tsumbedzelo kha Bodo ya Divhamaipfi ya Thero.
  - Thaela.
  - Thaela lo xa.
  - Bombo.
  - Lukanyakanya.

Tshidade kana luimbo	Nyito
Hee vhasidzana! Hee vhatukana!	Vhatukana vhane vha khou vhidzelela vha sumba vhasidzana. Vhasidzana vhane vha khou vhidzelela vha sumba vhatukana.
Limani miṭanga; Ni tshi thusana;	Vha lima nga malembe zwa kholekhole.
Nga u fhana mbeu; Ndi wone mulayo.	Vha nekana mbeu zwa kholekhole.

VHUTSILA HA U ANETSHELA ZWIṬORI (VHEGE YA U THOMA YA THERO IYI)

- 1 Kha vha fhandekanye vhagudi vha bve zwigwada zwiṭuku.
- 2 Kha vha fhe tshigwada tshiṅwe na tshiṅwe kopi ya zwifanyiso zwa vhutsila ha u anetshele zwiṭori.
- 3 Kha vha vhudze vhagudi uri vha elekanye nga tshiṭori tshine tsha yelana na zwifanyiso.
- 4 Kha vha nee vhagudi minete muthithi kana mivhili uri vha elekanye nga mihumbulo yavho.
- 5 Tshi tevhelaho, vhagudi vha re kha tshigwada vha fanela u sielesana, muṅwe na muṅwe wavho a tshi anetshele tshiṭori tshawe.
- 6 Kha vha humbudze vhagudi uri zwiṭori zwavho zwi tea u vha zwi na vhusiki, zwa dovha hafhu zwa yelana na zwifanyiso!

- 7 Kha vha humbudze vhagudi uri vha thetshelese zwiṭori zwa vhaṅwe nga vhuronwane.
- 8 Kha vha livhuhe vhagudi nge vha anetshela-vho vhaṅwe ngavho zwiṭori zwavho.

U ṭalukanya mibvumo na Foniki:

Minete ya 15

Kha vha ḍivhadze mibvumo miswa na maipfi maswa

KHA VHA ḌIVHADZE MUBVUMO

- 1 Kha vha bule mubvumo vha imise garaṭatai: /uo/.
- 2 Kha vha bule mubvumo uyo vha vhudze vhagudi vha u dovhole x 3.
- 3 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ni a ḍivhavho maṅwe maipfi a thomaho nga mubvumo/uo/?
- 4 Kha vha ite tsukamihumbulo ya maipfi vhe na vhagudi, sa: **muomva, muoki.**

KHA VHA ḌIVHADZE MAIPFI MASWA

- 1 Kha vha bulele nṭha ipfi liṅwe na liṅwe, li tshi pfala, musi vha tshi khou ṭana garaṭathanwa/garaṭambali: **muomva, muoki.**
- 2 Kha vha zwi sumbedze vhagudi musi vha tshi khou ralo u zwi bula.
- 3 Kha vha humbele vhagudi uri vha dovhole maipfi vha tshi edzisela vhone.
- 4 Kha vha nambatedze garaṭathanwa dza maipfi aya kha Bodo ya U ṭana Mibvumo.

PHUROGIREME YA U ṬHADUKANYA FONIKI

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

Fhungo: _____

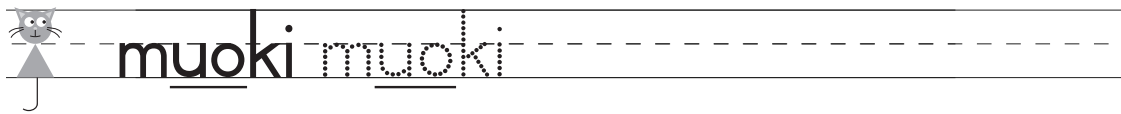
Muṅwalo:

Minete ya 15

Kha vha ṅwale ma(ḷeḷere) maswa (ḷiswa)/maipfi maswa/mafhungo maswa

- 1 Kha vha funze vhagudi kuṅwalele kwone kwa ma(ḷeḷeredanzi) na maṭuku na: **uo.**
- 2 Kha vha sumbedzele kuṅwalele kwa (ma)ḷeḷere kwa vhagudi vha no shumisa tshanḍa tsha u ḷa vha tovhedze nga kwa vhane vha shumisa tshanḍa tsha monde.
- 3 Kha vha vhudze vhagudi vha shume na phathinara dzavho vha ṅwale (ma)ḷeḷere kha miṭana yavho vha tshi shumisa minwe.

- 4 Nga murahu, kha vha vhudze vhagudi vha n̄wale (ma)ḽedere kha desike dzavho nga minwe.
- 5 Tsha u khunyeledza, kha vha sumbedze vhagudi hafhu kuḽwalelwe kwa (ma)ḽedere na maipfi kha bodo ya tshoko.
- 6 Vhagudi vha tea u n̄walula mibvumo/maipfi/mafhungo buguni dzavho.

PHUROGIREME YA U ḽADUKANYA MUḽWALO

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

U n̄wala:

Minete ya 30

U pulana na mvetomveto

ṽHOHO: N̄walani mafhungo aḽu ni ambe na khonani yaḽu.

MUSHUMO: Olani tshifanyiso ni n̄wale mafhungo mavhili.

FUREME/MUHANGA WA U ḽWALA:

- 1 Mafhungo anga ndi a uri...
- 2 Ndi...ngauri...
- 3 Zwa ndeme nga mafhungo anga ndi a uri...
- 4 Maḽwe mafhungo anga ndi a uri...

U EDZISELA/U MODEḶA

- 1 Kha vha ṭalutshedze vhagudi uri ṇamusi vha ḑo engedza kha zwe vha ṇwala nga Musumbuluwo.
- 2 ṇamusi vha ḑo engedza mafhungo nga zwe vha ṇwala.
- 3 Kha vha vhalele vhagudi fureme ntswa dza u ṇwala.
- 4 Nga u **edzisele/u modeḶa** kha vha sumbedze vhagudi uri **vha tea u humbula vha sa a thu ṇwala**.
- 5 Kha vha vhudze vhagudi nga mihumbulo ine vhone vha vha nayo ya u ḑadza fureme ya u ṇwala, sa: zwa ndeme nga mafhungo anga ndi ndi uri ndi khou ya Mozambique! Vha muṭa wa hashu na vhone vha khou ya.
- 6 Nga u **edzisele/u modeḶa** kha vha engedze kha tshifanyiso tshavho, sa: vha tshi khou humbula nga muṭa wavho vha bitshini.
- 7 Kha vha ṭalutshedze uri ri ḑo ṇwala maipfi afhio. Kha vha tale **mutaladzi wa ipfi liṇwe na liṇwe**.
- 8 Nga u **edzisele/u modeḶa** kha vha fhedzise fureme ya u ṇwala: sa, **Zwa ndeme nga mafhungo anga ndi** uri, ri khou ya Mozambique – lwa u tou thoma ndi tshi ya shangoni ilo!. **Zwiṇwe ndi** zwa uri muṭa woṭhe wa hashu u khou ya.
- 9 **Kha vha bule maipfi nga u ongolowa sa tshibode na u ṇwala mibvumo ine vha i ḑivha**.
- 10 **Kha vha shumise zwishumiswa**, (maipfi maanzeli/maipfi o ḑowealeho na maipfi a ḑivhamaipfi ya thero) sa: bitshi, muṭa, ṇṇe na nzw.
- 11 **Kha vha thuthe tsumbo** dzavho kha bodo ya tshoko. Kha vha ṭalutshedze uri heyoy vha i tshi tou vha tsumbo, zwino **vhagudi vha tea u ṇwala mihumbulo yavho vhone vhaṇe**.

NDAELA DZA ORAḶA

- 1 Kha vha humbudze vhagudi uri nga Musumbuluwo, ro humbula nga ha mafhungo ane na ḑo vhudza khonani yaṇu.
- 2 ṇamusi ri ḑo engedza mafhungo ashu.
- 3 Kha vha vhudzise vhagudi uri: ṇeani mbuno dza ndeme kha mafhungo aṇu.
- 4 Kha vha ṇee vhagudi ndaela ya u **humbula vha sa a thu ṇwala**.
- 5 Kha vha ṭalutshedze vhagudi uri vha tea u ḑa na mihumbulo yavho vhone vhaṇe – vha songo kopa mihumbulo yavho!
- 6 Kha vha ṇee vhagudi ndaela ya u rembuluwa vha amba na phathinara nga mbuno dza mafhungo avho.
- 7 Kha vha ṇee vhagudi minete ya 2–3 vha rembuluwe vha sedzane vha ambe.
- 8 Kha vha vhidze vhagudi 3–4 vha vha vhudze nga mafhungo avho.
- 9 Vhagudi vha tea uri: **zwa ndeme nga mafhungo anga ndi...**
- 10 Kha vha ṭalutshedze uri vhagudi vha ḑo tea u shumisa fureme ya u ṇwala, u ola na u ṇwala mihumbulo yavho vhone vhaṇe.

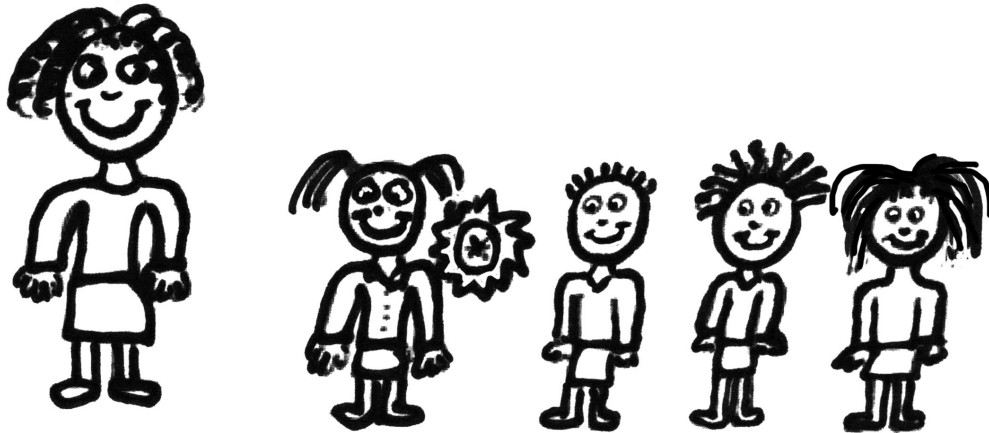
U N̄WALA

- 1 Kha vha **nee vhagudi bugu** dzavho.
- 2 Musi vhagudi vha tshi khou n̄wala, kha vha monamone na kilasi vha fare **khuvhanganotshihadu navho**.
- 3 Kha vha vhudze vhagudi vha **vhale zwe vha n̄wala**.
- 4 Kha vha thuse vhagudi u fhedzisa fureme ya u n̄wala.
- 5 Kha vha thuse vhagudi u **bula maipfi nga u ongolowa sa tshibode na u shumisa zwiko zwo teaho**.
- 6 **Kha vha t̄utuwedze vhagudi**.

U REMBULUWA VHA AMBA

- 1 Musi ho sala minete ya 2–3, kha vha **nee vhagudi ndaela** ya uri vha vheye penisela kule.
- 2 Kha vha **nee vhagudi ndaela** ya uri vha rembuluwe vha ambe na phathinara nga zwe vha ola.

Kha vha nemebedze zwe vhagudi vha n̄wala u mona na kilasi, vha zwi livhanye na levele ya maṭo a vhagudi. Hezwi zwi thusa uri vhagudi vha vhe na therisano nga thero yavho.

Ndo vha farela mafhungo a uri ndi
marangaphanda wa kilasi! Ndo takalesa
ngauri ndi lwa u thoma ndi tshi vha
marangaphanda wa kilasi!

Zwihulwane nga mafhungo e nda vha
farela one ndi uri ndi thusa magudisi
wanga! Tshiniwe ndi tsha uri ndi nne dne
a ima phanda ha muduba tshifhinga
tshathe.

U vhala ha Tshigwada hu na U sumbiwa Ndila Minete ya 30

ZWIGWADA: _____

- 1 Kha vha dzudze kīlasi yothe, muñwe na muñwe e na **Bammbirimishumo la U vhala la 7.**
- 2 Kha vha talutshedze kīlasi yothe **Nyito ya 1** ya **Lāvthuraru.**
- 3 Kha vha vhidze tshigwada tsha u thoma uri vha shume natsho.
- 4 Nga murahu ha minete ya 15, kha vha ri vha tshigwada itshi vha humele madzuloni avho.
- 5 Kha vha ite **Nyito ya U lindela-u-Vhala.**
- 6 Kha vha talutshedze kīlasi yothe **Nyito ya 2** ya **Lāvthuraru.**
- 7 Kha vha vhidze tshigwada tsha vuvhili uri vha shume natsho.
- 8 Kha vha ḍadze tshitevhelelangudo vha tshi sumbedza uri ndi zwigwada zwifhio zwe vha zwi thetshelesa, na uri zwo vhala mini.
- 9 Kha vha talukanye uri ndi tshanduko dzifhio dzine dza tea u itwa kha zwigwada zwa u vhala kana nyito dza u vhala.

Ḳavhuṇa

U ṭalukanya mibvumo na Foniki:

Minete ya 15

U fhandekanya na u ṭanganya

NṆE NDI...

- 1 Kha vha thome nga ngudo ya Ḳavhuvhili.
- 2 Kha vha bule ipfi: **dzeula**.
- 3 Kha vha fhandekanye ipfi Ḳi bve mibvumo yo imaho nga yoṭhe: /dz/-/eu/-/l/-/a/.
- 4 Kha vha bule mubvumo wa u thoma wa ipfi Ḳo: /dz/.
- 5 Kha vha bule mubvumo wa vuvhili wa ipfi Ḳo: /eu/.
- 6 Kha vha bule mubvumo wa vuvuraru wa ipfi Ḳo: /l/.
- 7 Kha vha bule mubvumo wa u fhedza wa ipfi Ḳo: /a/.
- 8 Kha vha ṇwale ipfi Ḳo kha bodo ya tshoko: **dzeula**.
- 9 Kha vha sumbedzele nga u sumba na u ṭanganya mibvumo uri vha sike ipfi: /dzeu/-/la/= **dzeula**.
- 10 Kha vha dovhoolole kuitele uku kha ipfi Ḳi no bva kha ngudo ya Ḳavhuraru: **muomva**.

RINE RI...

- 1 Kha vha thome nga ngudo ya Ḳavhuvhili.
- 2 Kha vha bule ipfi: **vheula**.
- 3 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Mubvumo wa u thoma wa ipfi Ḳo ndi ufho?/vh/.
- 4 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Mubvumo wa vuvhili wa ipfi wa Ḳo ndi ufho?/eu/.
- 5 Kha vha bule mubvumo wa vuvuraru wa ipfi Ḳo: /l/.
- 6 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Mubvumo wa u wa u fhedza wa ipfi Ḳo ndi ufho?/a/.
- 7 Kha vha humbele vhagudi vha fhandekanye Ḳo ipfi Ḳi bve mibvumo yo imaho nga yoṭhe: /vh/-/eu/-/l/-/a/.
- 8 Kha vha ṇwale ipfi Ḳo: **vheula**.
- 9 Vha vha vhudze vhagudi uri vha ṭanganyise mibvumo i re kha ipfi Ḳo vha tshi zwi ita na vhone: /vheu/-/la/= **vheula**.
- 10 Kha vha dovhoolole kuitele uku kha ipfi Ḳi no bva kha ngudo ya Ḳavhuraru: **muoki**.

PHUROGIREME YA U ṭHADUKANYA FONIKI

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

Fhungo: _____

U vhalā (khathihi) na vhagudi:

Minete ya 15

U vhalā ha Vhuvhili

ZWIṲIRATHEDZHI ZWA U VHALA: U ṲALA MAṲWALANI

Ḳinwalwa	U vhalā ha Vhuvhili (U elekanya nga U amba)
Jane na Mandu vha takalela u reila baisigira dzavho vhe vhavhili. Ḳinwe ḡuvha, vha tshi khou reila vha kule na hayani – fhasi hangei tsini na mulamboni. Jane o vha a tshi khou reila nga luvhilo luhulu. Musi a tshi khou reila nga luvhilo a tshi tsa nga tshivhanga, a tou ḡaḡa u reila nga luvhilo luhulu.	Jane na Mandu vha takalela u ita mini musi vhe vhavhili? Hoo! Vha takalela u reila baisigira.
Yowee! thaela Ḳa Jane Ḳo mbo ḡi rwa tombo! A wela fhasi. Mandu a ima a tshi Ṳoḡa u vhona uri Jane ha ngo vhaisala naa. 'No vhaisala?' ndi Mandu a tshi vhudzisa. 'A tho ngo vhaisala,' ndi Jane a tshi fhindula. A ima a Ṳola baisigira yawe. 'Aiivho!, vhonani, thaela Ḳanga Ḳo xa, ndi nga si tsha kona u reila.' 'Zwino ndi ḡo swikisa hani hayani?'	Ndi ngani thaela Ḳa Jane Ḳo xa? Hoo! Jane o vha a tshi khou reila nga luvhilo luhulu a mbo ḡi rwa tombo.
'Yowee! Thaela Ḳanga!' 'Nḡe ndo takalela uri a no ngo vhaisala'	--
'Ndi na muhumbulo' ndi Mandu a no ralo. 'Ndi ḡo reila baisigira nda ya hayani nda yo dzhia bommbō. Ndi tshi vhuya ri ḡo kona u Ḳi bommba ra kona u ya hayani, a thiri!' Jane o vha a sa Ṳoḡi u sala e eṲhe mulamboni, fhedzi o vha a si na inwe ḡḡila. 'zwo luga,' ndi Jane a tshi ralo, 'ndi muhumbulo wavhuḡi hoyo.' Mandu a reila basigila a livha hayani.	Ndi nga mini Mandu o tou ḡidina nga u ya hayani? Mandu o ya hayani u yo dzhia bommbō uri vha kone u vhuya vha tshi lugisa thaela Ḳa baisigira ya Jane, vha kona u ya hayani.
Jane o lindela a ḡiphina. O vhona u nga ri zwi khou dzhia tshifhinga tshilapfulapfu. ḡuvha Ḳa thoma u kovhela. 'Arali thaela Ḳa Mandu Ḳo xa na Ḳone a balelwa u swika hayani?' ndi Jane a tshi vho thoma u vhilaela. Mala a Jane o mbo ḡi thoma u lila nga ḡḡala. Ho vha ho no vha tsini na tshifhinga tsha tshiswiṲulo. O vha a tshi vho farwa nga ḡḡala na ḡora. 'Ndi ḡo tou ita hani arali nda sa wana zwiḲiwa zwa tshiswiṲulo?' ndi Jane a tshi vho thoma u vhilahela.	Ndi nga mini Jane a tshi khou vhilahela? Jane u khou vhilahela uri u eṲhe mulamboni nahone a nga si Ṳuwe a ya hayani u swika Mandu a tshi mu thusa.
Ndi khou ḡivhudzisa uri Mandu u ngafhi?	--

Liṅwalwa	U vhala ha Vhuvhili (U elekanya nga U amba)
<p>Hu sikale, Jane a mbo ḡi vhona Mandu a tshi bvelela, a tshi khou ḡa na khaladzi yawe Dumisani a tshi khou reila. Jane o vha o takalesa musi a tshi vhona khonani yawe, a fhufhela nṭha a tshi khou huwelela.</p> <p>‘Pfarelo! Ndo dzhia tshifhinga tshilapfu,’ ndi Mandu a no ralo. ‘ndo thoma nda ṭoḡa Dumisani uri a kone u ri thusa. Nahone ndo reila lwendo lulapfu.’</p> <p>‘Ni fanela u vha no farwa nga nḡala’ ndi Mandu a no ralo. A mbo ḡi bvisa mafini na dzhusi ya maswiri begeni yawe ya u beba a ṅekedza Jane.</p>	<p>Ndi nga mini Jane o fhufhela nṭha a tshi khou huwelela.</p> <p>Hoo! Ngauri o vha o takalela u vhona khonani yawe.</p>
<p>Dumisani o mbo ḡi thusa Jane na Mandu u lugisa thaela lo xaho. Vha ḡi bommba uri li ḡale muya ḡa ḡala.</p> <p>‘ḡi vho tou nga ndi ḡiswa’ ndi Jane a tshi amba.</p> <p>‘A ri ṭuwe ri ye hayani ḡi sa athu swifhala,’ ndi Dumisani a no ralo.</p>	<p>Vho lugisisa hani thaela? Hoo! Vho ḡi bommba ḡa ḡala.</p>
<p>Vho mbo ḡi reila baisigira dzavho vha tshi vhonetschelwa nga tshedza tsha ṅwedzi. Jane o vha a tshi vho reila a na vhusedzi uri a sa dovhe a kanda matombo nḡilani. Zwino Jane o vha a tshi vho tou reila nga u vhuronwane. O vha a sa tsha ṭoḡa uri thaela ḡi xe hafhu! Lwo vha lwendo lwa tshifhinga tshilapfu lwa u humela hayani.</p>	<p>Ndi ngani Jane o vha a tshi vho tou reila nga u vhuronwane? Hoo! Jane o vha a sa tsha ṭoḡa uri thaela ḡi xe.</p>
<p>Vha tshi swika hayani, Jane a kuvhatedza khonani yawe Mandu.</p> <p>‘Ndo livhuwa thuso yaṅu Mandu’ u ralo a tshi mu vhudza. ‘Ni khonani ya vhukuma i londolaho!’ ndi zwine khonani dza tea u vha zwone! Ndi Mandu a tshi fhindula</p>	<p>Ndi nga mini Jane o livhuwa Mandu? Hoo! Ngauri Mandu o mu thusa.</p>
<p>Jane na Mandu vha takalela u reila baisigira dzavho vhe vhavhili. Liṅwe ḡuvha, vha tshi khou reila vha kule na hayani – fhasi hangei tsini na mulamboni. Jane o vha a tshi khou reila nga luvhilo luhulu. Musi a tshi khou reila nga luvhilo a tshi tsa nga tshivhanga, a tou ṅaṅa u reila nga luvhilo luhulu.</p>	<p>Jane na Mandu vha takalela u ita mini musi vhe vhavhili?</p> <p>Hoo! Vha takalela u reila baisigira.</p>

Mbudziso dza u tevhelela	Phindulo ndavhelewa
Mandu o vhuya na mini?	<ul style="list-style-type: none"> • O vhuya na bommbo. • O vhuya na khaladzi awe Dumisani. • O vhuya na mafini na dzhusi afha Jane.
Vho lugisa hani thaela?	O shumisa bommbo ya Mandu u ḡadza thaela nga muya
Mbudziso ya ngani	Phindulo ndavhelewa
Ndi nga mini Jane o vhudza Mandu uri u khonani ya vhukuma?	<ul style="list-style-type: none"> • Ngauri Mandu o ḡa a mu thusa. • Ngauri Mandu o ya hayani a dovha a vhuya a tshi itela u thusa Jane. • Ngauri Mandu o ḡisela Jane dzhusi na mafini • Ngauri Mandu o reila baisigira na Jane vha tshi humela vhoṭhe hayani.

U vhala ha Tshigwada hu na U sumbiwa Ndila Minete ya 30

ZWIGWADA: _____

- 1 Kha vha dzudze kīlasi yoṭhe, muṇwe na muṇwe e na **Bambirimishumo la U vhala la X**.
- 2 Kha vha ṭalutshedze kīlasi yoṭhe **Nyito ya 1** ya **Lāvhuṇa**.
- 3 Kha vha vhidze tshigwada tsha u thoma uri vha shume natsho.
- 4 Nga murahu ha minete ya 15, kha vha ri vha tshigwada itshi vha humele madzuloni avho.
- 5 Kha vha ite **Nyito ya U lindela-u-Vhala**.
- 6 Kha vha ṭalutshedze kīlasi yoṭhe **Nyito ya 2** ya **Lāvhuṇa**.
- 7 Kha vha vhidze tshigwada tsha vhuvhili uri vha shume natsho.
- 8 Kha vha ḡadze tshitevhelela ngudo vha tshi sumbedza uri ndi zwigwada zwifhio zwe vha zwi thetshesela, na uri zwo vhala mini.
- 9 Kha vha ṭalukanye uri ndi tshanduko dzifhio dzine dza tea u itwa kha zwigwada zwa u vhala kana nyito dza u vhala.

Ḳavhuṭanu

Nyito dza Oraḷa

Minete ya 15

ḐIVHAMAIPFI YA THERO

- 1 Kha vha funze vha tshi shumisa SIVA (PATS)
- 2 Kha vha ṭane ipfi na tsumbedzelo kha Bodo ya Ḑivhamaipfi ya Thero.
  - Khombo.
  - Vhukonani.
  - U takalela.

Tshidade kana luimbo	Nyito
Hee vhasidzana! Hee vhatukana!	<i>Vhatukana vhane vha khou vhidzelela vha sumba vhasidzana.</i> <i>Vhasidzana vhane vha khou vhidzelela vha sumba vhatukana.</i>
Limani miṭanga; Ni tshi thusana;	<i>Vha lima nga malembe zwa kholekhole.</i>
Nga u fhana mbeu; Ndi wone mulayo.	<i>Vha ṅekana mbeu zwa kholekhole.</i>

THERISANO YA MAṆWALWA A U VHALA (KHATHIHI) NA VHAGUDI

- 1 Kha vha ṅwale fureme ya therisano kha bodo ya tshoko:
  - a Jane na Mandu...
  - b Hune tshiṭori itshi tsha ntakadzesa ndi musi...
  - c Hune tshiṭori itshi tsha sa ntakadze ndi musi...
- 2 Kha vha vhelele vhagudi fureme ya therisano.
- 3 Kha vha vhee vhagudi kha **zwigwada zwiṭuku**.
- 4 Kha vha vhudze vhagudi uri vhoṭhe vha tea u seilelisana musi vha tshi fhindula mbudziso inwe na inwe ya therisano iyi.
- 5 Kha vha ri kilasi i thetshelese.
- 6 Kha vha humbele vhagudi vho fhambanaho kana tshigwada tshigede uri vha ṅekane phindulo na vhaṅwe.
- 7 Arali phindulo yo khakhea, kha vha vha khakhulule.
- 8 Kha vha livhuwe vhagudi nge vha shela mulenzhe kha ngudo.

U ṭalukanya mibvumo na Foniki:

Minete ya 15

U wana maipfi

Kha vha ite thebuḷu kha bodo ya tshoko ine ya katela mibvumo ye ya gudiwa kale khathihi na mibvumo ye ya funziwa nga Ḳavhuvhili na Ḳavhuraru.

eu	uo	m
l	n	dz
v	b	e
a	vh	t

U MODEḲA/NYEDZISELO

- 1 Kha vha humbudze vhagudi nga mibvumo ya vhege: **/eu/na/uo/**.
- 2 Kha vha vusuludze mibvumo yoṭhe na themba dzo vanganaho (ṭhanganyiso) nga u i ṅwala kha bodo ya tshoko.
- 3 Kha vha ṅee vhagudi minete ya 3 ya u sika maipfi a re na tshivhalo, u ya nga hune vha kona, vha tshi shumisa mibvumo na themba dzo vanganaho dzi re afho ṅṭha.
- 4 Kha vha sumbedze vhagudi kusikelwe kwa ipfi vha tshi shumiswa mubvumo wo tiwaho, sa: **/dz/-/eu/-/l/-/a/= dzeula**.
- 5 Kha vha humbudze vhagudi uri vha nga kona u vhumba ipfi vha tshi shumisa mibvumo miṅwe-vho – a vho ngo tea u shumisa fhedzi **/eu/kana/uo/**.
- 6 Kha vha sumbedze vhagudi kusikelwe kwa liṅwe ipfi, sa: **/m/-/a/-/b/-/a/= maba**.

VHAGUDI VHA A SHUMA

- 1 Kha vha vhudze vhagudi vha vule bugu dzavho dza ṅdowedzo vha ṅwale ṭhohwana i no ri: **ue, ai**.
- 2 Kha vha ṅee vhagudi ndaela ya uri vha thome u ṅwala.
- 3 Kha vha ṅee vhagudi minete ya 3 ya uri vha wane na u fhaṭa maipfi a re na tshivhalo u ya nga hune vha nga kona ngaho.
- 4 Kha vha tende vhagudi vha lulamise mishumo yavho. Kha vha vha sumbedze kufhaṭele kwa maipfi aya (na maṅwe): **dzeula, vheula, muomva, mama, maba, mema, baba, aba**.

PHUROGIREME YA U ṬHADUKANYA FONIKI

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

Fhungo: _____

U vhala (khathihi) na vhagudi:

Minete ya 15

thevhela uvhala

ZWIṬIRATHEDZHI ZWA U PFESESA: U NWELEDZA KANA MANWELEDZO/ṬALANI MAṆWALWANI/ṬALANI KHA MAṆWALWA

U ṆWALA HU NA U PFESESA

- 1 Ngudo i sa a thu thoma, kha vha ṅwale ṭhoho dzi tevhelaho: mbudziso na zwisimafhungo kha bodo ya tshoko.
- 2 Kha vha vhale mbudziso na vhagudi, ni dzi ṭalutshedze arali zwo tea.
- 3 Kha vha vhudze vhagudi vha rembuluwe vha sedzane vha rere nga mbudziso na phathinara.
- 4 Vhagudi vha tea u vula bugu dzavho dza u ṅwalela, vha ṅwala datumu na ṭhoho, vha dovhe vha ṅwale phindulo dza mbudziso.
- 5 Minete miṭanu ya u fhedzisela kha ngudo, kha vha sedze phindulo na vhagudi vha vha tendele u lulamisa mushumo wavho vhone vhaṅe.

THAELA ṬA JANE ṬO XA

- 1 Ndi thaela Ṭa nnyi Ṭo xaho?
Ndi thaela Ṭa...
- 2 Thaela Ṭa Jane Ṭo xisa hani?
Thaela Ṭa Jane Ṭo xa nge...
- 3 Ndi nnyi o thusaho Jane?
Jane o thuswa nga....

THAELA ṬA JANE ṬO XA

- 1 Ndi thaela Ṭa nnyi Ṭo xaho?
Ndi thaela Ṭa. Jane.
- 2 Thaela Ṭa Jane Ṭo xisa hani?
Thaela Ṭa Jane Ṭo xa nge a vha a tshi khou reila baisigila nga luvhilo luhulu musi a tshi tsa nga muvhundu, o mbo ḍi kanda tombo!

3 Ndi nnyi o thusaho Jane?

Mandu na khaladzi awe Dumisani vho thusa Jane u lugisa thaela.

U vhala ha Tshigwada hu na U sumbiwa Nḡila Minete ya 30

ZWIGWADA: _____

- 1 Kha vha dzudze kḲasi yoṭhe, muṅwe na muṅwe e na **Bambirimishumo Ḳa U vhala Ḳa 7.**
- 2 Kha vha ṭalutshedze kḲasi yoṭhe **Nyito ya 1** ya **Ḳavhuṭanu.**
- 3 Kha vha vhidze tshigwada tsha u thoma uri vha shume natsho.
- 4 Nga murahu ha minete ya 15, kha vha ri vha tshigwada itshi vha humele madzuloni avho.
- 5 Kha vha ite **Nyito ya U lindela-u-Vhala.**
- 6 Kha vha ṭalutshedze kḲasi yoṭhe **Nyito ya 2** ya **Ḳavhuṭanu.**
- 7 Kha vha vhidze tshigwada tsha vhuvhili uri vha shume natsho.
- 8 Kha vha ḡadze tshitevhelela ngudo vha tshi sumbedza uri ndi zwigwada zwifhio zwe vha zwi thetshesela, na uri zwo vhala mini.
- 9 Kha vha ṭalukanye uri ndi tshanduko dzifhio dzine dza tea u itwa kha zwigwada zwa u vhala kana nyito dza u vhala.

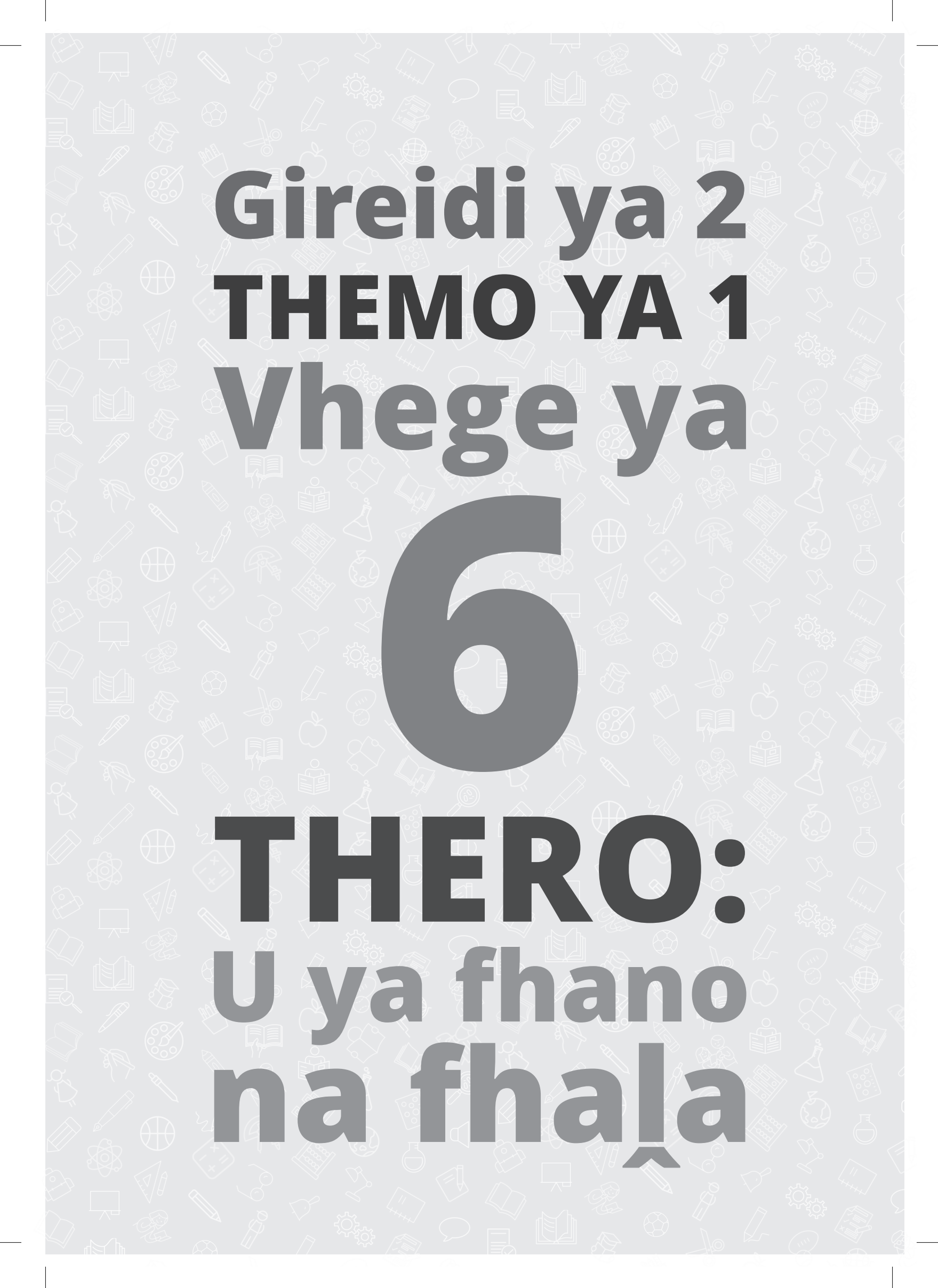

U sedzulusa ngudo ya luambo mafheloni a vhege

Minete ya 15

- 1 Kha vha dzudze vhagudi kha methe musi ḍuvha li tshi vho khunyelela.
- 2 Kha vha vhe na dzulo la u sedzulusa luambo vhege inwe na inwe. Vha nga nanga u vanganya u gudiwa ha Luambo lwa Hayani na Luambo lwa Nyengedzedzo lwa U thoma kha u sedzulusa uhu.
- 3 Vha elelwe u tendela vhagudi vha tshi 'Rembuluwa vha Amba' na u rera nga phindulo dzavho nga vhavhili/vhe na phathinara dzavho. Zwo no ralo, kha vha nange vhagudi vha si gathi uri vha vhudze-vho kilasi yoṭhe phindulo dzavho.
- 4 Kha vha shumise mbudziso ṭhuthuwedzi dzine dza ḍo sumba ndila therisano iyi i no kwama zwa luambo:
  - a Thero ya luambo ya vhege yashu yo vha ifho?
  - b Ndi zwiṭori zwifhio zwe ra vhala roṭhe?
  - c Maipfi a vhege e a ni takadzesa ndi afhio?
  - d No guda mini kha zwiṭori zwe ra vhala?
  - e Ro ṅwala nga mini ino vhege?
  - f Muṅwalo waṅu wo khwinifhala nga ndilade ino vhege?
  - g Kuvhalele kwaṅu kwo khwinifhala nga ndilade ino vhege?
  - h Ndi zwifhio zwine na dihudza ngazwo kha ino vhege?
- 5 Tsha u khunyeledza, kha vha vhudze vhagudi vha elekanye nga zwithu zwivhili zwine vha ḍo zuwela vha hayani malugana na zwe vha guda tshikoloni kana zwe vha di khwinisa khazwo tshikoloni ino vhege.

Kha vha vhe na nzhele: Maitele haya a u diingamela na u diṭola a na ndeme khulwane sa tshipida tsha u guda. Vha songo fanywa vha pfuka nyito iyi ya vhege nga vhege.

The background of the entire page is a light gray color with a repeating pattern of small, white, line-art icons. These icons represent various educational fields: science (flasks, beakers, globes, atoms), mathematics (calculators, rulers, compasses, triangles), arts (pencils, paint palettes, brushes), and general education (books, graduation caps, lightbulbs, speech bubbles).

Gireidi ya 2
THEMO YA 1
Vhege ya

8

THERO:
U thusa
khonani/ṭhama

Ndugiselo Dza Kilisani

- 1 Musi vhege inwe na inwe i tshi thoma, kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasirumu yavho yo kuna nahone zwithu zwo vhekanywa zwavhuḍi.
- 2 Bodo dza u ṭana, mbondo dza thero na thebuḷu, kha dzi shandulwe na u engedzwa tshifhinga tshoṭhe, zwithu zwine zwa si tsha vha na mushumo zwi bvisiwe, vha zwi vhulunge nga vhuronwane.
- 3 Vho no fhedza, kha vha lugise maipfi a garaṭaṭhaṅwa/garaṭambali/garaṭatai na zwifanyiso zwa maipfi a thero zwine vha ḍo ṭoda u zwi shumisa.
- 4 Kha vha wane na u ita ndugiselo dza zwitenwa zwine vha ḍo zwi shumisa kha luvhondo lwavho lwa thero na ṭafula/khona, zwine zwa ḍo takadza vhagudi, sa: kha vha vhudze vhagudi vha ḍe na zwifanyiso zwavho vha na khonani dzavho, vha ṭane zwifanyiso izwo.
- 5 Kha vha ite ṭhoḍisiso kha inthanethe vha tshi ita ndugiselo dza thero. Sa tsumbo: ri nga thusisa hani vhagudi vha re na thaidzo-kha vha wane na uri vha nga langa hani vhagudi uri vha ṭhonifhane.
- 6 Kha vha vhe na vhuṭanzi uri bugu dza vhagudiswa dza ndowedzo na Bugu dza Mishumo dza DBE dzi a lulamiswa dzoṭhe, dzi vhewa zwavhuḍi he dza tea u dzula hone.
- 7 Kha vha vhe na vhuṭanzi uri bugu dzoṭhe khulwane, bugunanguludzwa na bugu dza laiburari ya kilasini dzo dzula nga ngona.

Nyito Dza U Inga

Hedzi ndi nyito dzine dza nga shumiswa sa mishumo ine vhagudi vhane vha ṭavhanya u fhedza mishumo yavho vha ita KANA dzine vha dzi shumisa musu vha tshi khou linga vhagudi.

Nyito ya 1: Bugu ya Mishumo ya DBE ya 1: Siaṭari la 17, Kha ri nṱwale

Nyito ya 2: Bugu ya Mishumo ya DBE ya 1: Siaṭari la 18, Kha ri vhale

Nyito ya 3: Bugu ya Mishumo ya DBE ya 1: Siaṭari la 19, Kha ri nṱwale

Nyito ya 4: Olani tshifanyiso ni sumbedze ndila nthihi ye na vhuya na thusa khonani yaṅu.

Musumbuluwo

Nyito dza Oraḷa

Minete ya 15

KHA VHA DOVHOLOLE THERO: U SWIKELELA NḌIVHOTHANGELI

- 1 Kha vha sumbedze vhagudi tshifanyiso tshi re kha tshiḱori tsha Bugu Khulwane tsha: **Ntsikelelo a tshi khou bvisa Siviwe ḱiromuni.**
- 2 Kha vha vhudze vhagudi uri ri khou isa phanḁa na thero ya: U thusa khonani/thama.
- 3 Kha vha ole tshidanga tshi re na dzina ḷa **thero** vhukati ha bodo ya tshoko.
- 4 Kha vha vhudzise vhagudi vha ri: *Ndi zwifhio zwine na vho zwi ḱivha nga thero iyi?*
- 5 Kha vha ḱwale mihumbulo ya vhagudi kha mapa wa mihumbulo. Kha vha vhee mihumbulo i no fana fhethu huthihi.
- 6 Arali vhagudi vha tshi khou kundelwa u fhindula, kha vha vha vha vhudzise mbudziso mbudzisoḱhuthuwedzi dzi tevhelaho:
  - a Ndi tshini tshavhuḱi tshe khonani yaḱu a vhuya a ni itela?
  - b No ḱipfa hani?
  - c Ndi mini tshine na nga ita u sumbedza khonani yaḱu uri ni a mu funa?

ḌIVHAMAIPFI YA THERO

- 1 Kha vha funze vha tshi shumisa SIVA (PATS).
- 2 Kha vha ḱane ipfi na tshifanyiso kha Bodo ya Ḍivhamaipfi a Thero.
  - Ḍiromu.
  - Tumba.
  - phaḱalala.

Tshidade kana luimbo	Nyito
Hee vhasidzana! Hee vhatukana!	<i>Vhatukana vhane vha khou vhidzelela vha sumba vhasidzana.</i> <i>Vhasidzana vhane vha khou vhidzelela vha sumba vhatukana.</i>
Limani miḱanga; Ni tshi thusana;	<i>Vha lima nga malembe zwa kholekhole.</i>
Nga u fhana mbeu; Ndi wone mulayo.	<i>Vha ḱekana mbeu zwa kholekhole.</i>

Muñwalo

Minete ya 15

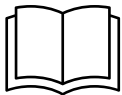
- 1 Kha vha vhudze vhagudi vha vule bugu dzavho dza ndowedzo.
- 2 Kha vha vhidze mibvumo na maipfi a tevhelaho uri vhagudi vha a ñwale:
  - a Eu.
  - b Uo.
  - c Dzeula.
  - d Vheula.
  - e Muomva.
  - f Muoki.
- 3 Tshi no tevhela, kha vha vhudze vhagudi uri vha shumise penisela dza muvhala kha u lulamisa mishumo yavho vhone vhaṅe.
- 4 Kha vha ñwale mibvumo na maipfi zwi tshi vhonala kha bodo ya tshoko.
- 5 Kha vha kuvhanganye bugu dza vhagudi musi tshikolo tshi tshi bva, vha sedze uri ndi nnyi ane a lila thuso inwe.

PHUROGIREME YA U ṬHADUKANYA MUÑWALO

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

U vhala (khathihi) na vhagudi:

Minete ya 15

Thangelauvhala

TSHIṬIRATHEDZHI TSHA U PFESESA: U BVUMBA

- 1 Kha vha dzudze vhagudi kha khaphethe u itela uri vha kone u vhona Bugu Khulwane.
- 2 Kha vha vule Bugu Khulwane vha ye kha tshiṭori tsha: **mudzumbamo.**
- 3 Kha vha ite nyendelazwifanyiso ya siatari linwe na linwe, vha tshi vhudzisa vhagudi uri vha vhona u nga hu khou bvelela mini.
- 4 Kha vha thuse vhagudi u ṭumekanya zwifanyiso, u itela uri vha kone u pfesesa zwavhuḍi uri tshiṭori itshi tshi amba nga mini.
- 5 Kha vha divhadze vhagudi divhamaipfi ntswa kha zwipiḍa zwo teaho zwa tshiṭori.
- 6 Kha vha vhale tshiṭori tshoṭhe nga khathihi, vha sa imi.

U ñwala:

Minete ya 30

u pulana na mvetomveto

ṬHOHO: Ñwalani nga zwe na vhuya na thusa khonani/ṭhama yaṅu.

MUSHUMO: Olani tshifanyiso ni ñwale mafhungo mavhili. Hezwi zwi ḍo vha tshipiḍa tsha bugu ya kilasini ya khona ya u vhalala.

FUREME/MUHANGA WA U ÑWALA

Ndo thusa khonani yanga...

Ndo pfa ndo...

U EDZISELA/U MODEḶA

- 1 Kha vha ṭalutshedze uri ṅamusi vhagudi vha ḍo ñwala nga **musi we vha vhuya vha thusa khonani/ṭhama.**
- 2 Nga u **edzisele/u modeḶa** kha vha sumbedze vhagudi uri **vha tea u humbula** vha sa a thu ñwala.
- 3 Kha vha vhudze vhagudi nga mihumbulo ine vhone vha vha nayo ya u ḍadza fureme ya u ñwala, sa: ndo thusa khonani yanga musi o wa. Ndo mu thusa u vuwa. Ndo pfa mbilu yanga i tshi vhavha ndi tshi vhona o vhaaisala.
- 4 Nga u **edzisele/u modeḶa** kha vha ole tshifanyiso tshavho tsha: sa, vhone vha tshi khou thusa khonani u vuwa nga murahu ha musi o wa.
- 5 Kha vha ṭalutshedze uri ri ḍo ñwala maipfi afhio. Kha vha **tale mutaladzi wa ipfi liṅwe na liṅwe.**
- 6 Nga u **edzisele/u modeḶa** kha vha fhedzise fureme ya u ñwala sa: ndo thusa khonani yanga musi o wa. Ndo mu thusa u vuwa. Ndo pfa mbilu yanga i tshi vhavha ndi tshi vhona o vhaaisala.
- 7 **Kha vha bule maipfi nga u ongolowa sa tshibode na u ñwala mibvumo ine vha i ḍivha.**
- 8 **Kha vha shumise zwishumiswa,** zwi ngaho sa: maipfi maanzeli/maipfi o ḍowealeho na maipfi a ḍivhamaipfi ya thero, u vha thusa u ñwala maipfi ane a vha kunda.
- 9 Kha vha thuthe tsumbo dzavho kha bodo ya tshoko. Kha vha ṭalutshedze vhagudi uri heyo yo vha i tshi tou vha tsumbo, zwino vhagudi vha tea u ñwala mihumbulo yavho vhone vhaṅe.

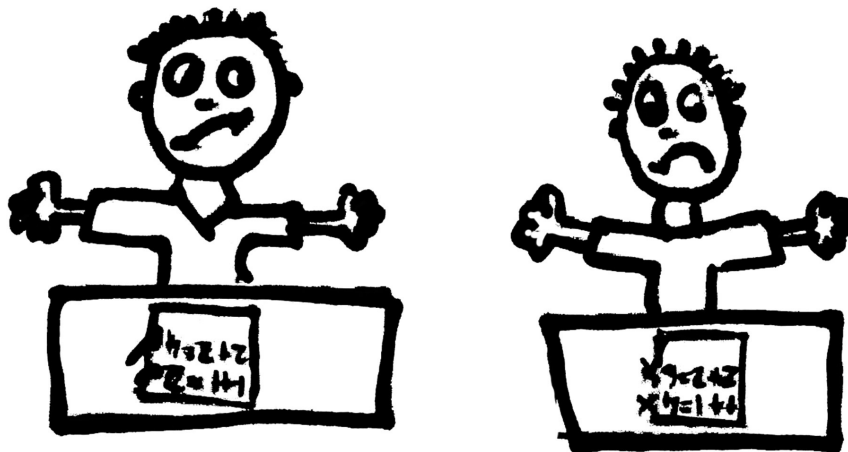
NDAELA DZA ORAḶA

- 1 Kha vha vhudzise vhagudi: No thusisa hani khonani yaṅu? No ḍipfa hani?.
- 2 Kha vha ṅee vhagudi ndaela ya **u humbula vha sa a thu ñwala.**

- 3 Kha vha ṭalutshedze vhagudi uri vha tea u ḁa na mihumbulo yavho vhone vhaṅe – vha songo kopa mihumbulo yavho!
- 4 Kha vha ṅee vhagudi ndaela ya u rembuluwa vha amba na phathinara nga mafhungo avho.
- 5 Kha vha ṅee vhagudi minete ya 2–3 vha rembuluwe vha ambe.
- 6 Kha vha vhidze vhagudi 3–4 vha vha vhudze nga ḁuvha ḁe vha thusa khonani.
- 7 Vha tea uri: Ndo thusa khonani yanga...ndo pfa...
- 8 Kha vha ṭalutshedze uri vhagudi vha ḁo tea u shumisa fureme ya u ṅwala, u ola na u ṅwala mihumbulo yavho vhone vhaṅe.

U ṅWALA

- 1 Kha vha ṅee **vhagudi bugu** dzavho.
- 2 Musi vhagudi vha tshi khou ṅwala, kha vha monamone na kilasi vha fare **khuvhanganotshihadu navho.**
- 3 Kha vha vhudze vhagudi vha **v hale zve vha ṅwala.**
- 4 Kha vha thuse vhagudi u fhedzisa fureme ya u ṅwala.
- 5 Kha vha thuse vhagudi u **bula maipfi nga u ongolowa sa tshibode na u shumisa zwiko zwo teaho.**
- 6 Kha vha ṭuṭuwedze vhagudi.

Ndo thusa khonani yanga kha u shumisa
mpalo. Ndo pfa zwi tshi mmbavha ngauri a
vha a tshi khay balelwa ngg marekanyo.

U vhala ha Tshigwada hu na U sumbiwa Ndila Minete ya 30

ZWIGWADA: _____

- 1 Kha vha dzudze kilasi yothe, muñwe na muñwe e na **Bambirimishumo la U vhala la 8.**
- 2 Kha vha talutshedze kilasi yothe **Nyito ya 1** ya **Musumbuluwo.**
- 3 Kha vha vhidze tshigwada tsha u thoma uri vha shume natsho.
- 4 Nga murahu ha minete ya 15, kha vha ri vha tshigwada itshi vha humele madzuloni avho.
- 5 Kha vha ite **Nyito ya U lindela-u-Vhala.**
- 6 Kha vha talutshedze kilasi yothe **Nyito ya 2** ya **Musumbuluwo.**
- 7 Kha vha vhidze tshigwada tsha vuvhili uri vha shume natsho.
- 8 Kha vha dadze tshitevhelangudo vha tshi sumbedza uri ndi zwigwada zwifhio zwe vha zwi thetshelesa, na uri zwo vhala mini.
- 9 Kha vha talukanye uri ndi tshanduko dzifhio dzine dza tea u itwa kha zwigwada zwa u vhala kana nyito dza u vhala.

Ḳavhuvhili

U ṭalukanya mibvumo na Foniki:

Minete ya 15

Kha vha ḍivhadze mibvumo na maipfi maswa

KHA VHA ḍIVHADZE MUBVUMO

- 1 Kha vha bule mubvumo vha imise garaṭatai: /ia/
- 2 Kha vha bule mubvumo uyo vha ṅee vhagudi ndaela ya uri vha dovhohole x 3.
- 3 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ni a ḍivhavho maṅwe maipfi a thomaho nga mubvumo/ia/?
- 4 Kha vha ite tsukamihumbulo ya maipfi vhe na vhagudi, sa: **vhia, via, miano.**

KHA VHA ḍIVHADZE MAIPFI MASWA

- 1 Kha vha bulele ṅṭha ipfi liṅwe na liṅwe, li tshi pfala, musi vha tshi khou ṭana garaṭaṭhanwa/garaṭambali: **miano, siana, vhia, via.**
- 2 Kha vha zwi sumbedze vhagudi musi vha tshi khou ralo u zwi bula.
- 3 Kha vha humbele vhagudi uri vha dovhohole maipfi vha tshi edzisela vhone.
- 4 Kha vha nambatedze garaṭaṭhanwa dza maipfi aya kha Bodo ya U ṭana Mibvumo.

PHUROGIREME YA U ṬHADUKANYA FONIKI

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

Fhungo: _____

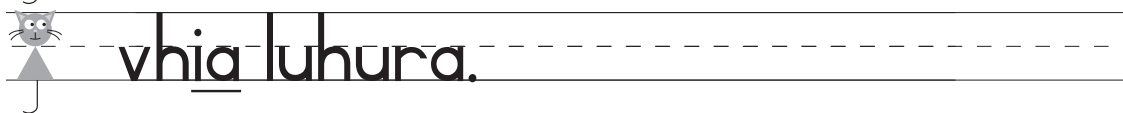
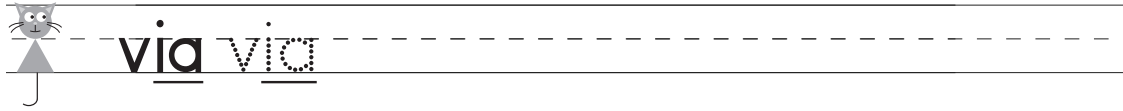
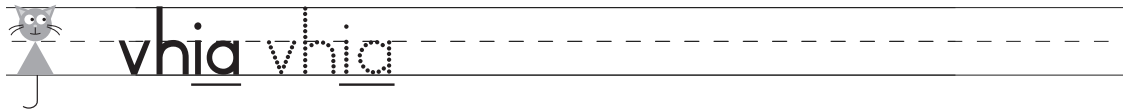
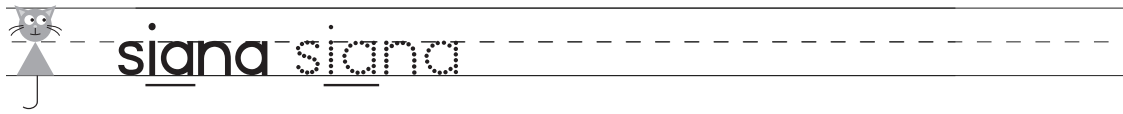
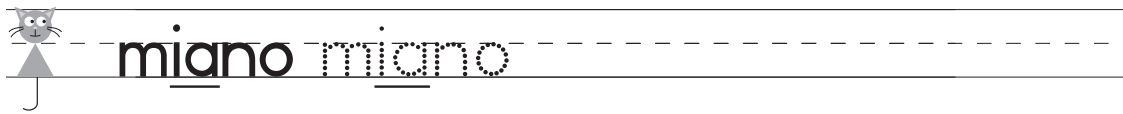
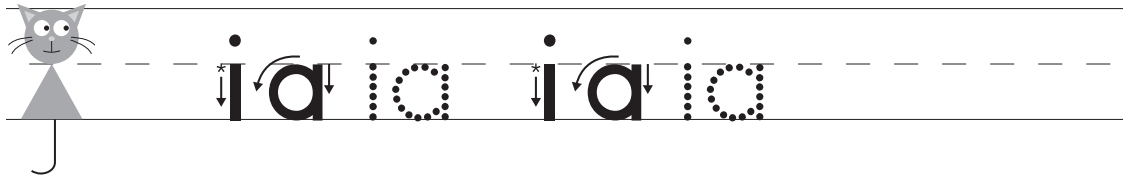
Muṅwalo:

Minete ya 15

Kha vha ṅwale ma(ḷeḷere) maswa (ḷiswa)/maipfi maswa/ mafhungo maswa

- 1 Kha vha funze vhagudi kuṅwalele kwone kwa maḷeḷere maṭuku na ma(ḷeḷeredanzi): **ia.**
- 2 Kha vha sumbedzele kuṅwalele kwa (ma)ḷeḷere kwa vhagudi vha no shumisa tshanḍa tsha u ḷa vha tovhedze nga kwa vhane vha shumisa tshanḍa tsha monde.
- 3 Vha kone u vhudza vhagudi u shuma shuma na phathinara dzavho vha ṅwale (ma) ḷeḷere kha miṭana yavho vha tshi shumisa minwe.

- 4 Nga murahu, kha vha vhudze vhagudi vha n̄wale (ma)ḽeḽere kha desike dzavho nga minwe.
- 5 Tsha u khunyeledza, kha vha sumbedze vhagudi hafhu kuḽwalelwe kwa (ma)ḽeḽere na maipfi kha bodo ya tshoko.
- 6 Vhagudi vha tea u n̄walula mibvumo/maipfi/mafhungo buguni dzavho.

PHUROGIREME YA U ḽHADUKANYA MUḽWALO

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

_____

U vhala (khathihi) na vhagudi:

Minete ya 15

U vhala ha U ranga

ZWIṬIRATHEDZHI ZWA U PFESESA: U DIVHUDZISA/U ṬAHISA MUHUMBULO

Liṅwalwa	U vhala ha U Ranga (U elekanya nga U amba)
<p>Liṅwe ḡuvha nga masiari a tshilimo, vhana vha Tsomo vha humbula u tamba mudzumbamo.</p> <p>'Nṅe ndi ḡo vhala!' ndi Lungi a tshi ḡita. A thoma u vhalela nṅha, '1-2-3-4-5...'</p> <p>Vhala vhana vhaṅwe vhoṅhe vha phaḡalala, vha tshi gidimela hune ha dzumbamea zwavhuḡi.</p>	<p>Ndi kha ḡi elelwa musi ndi tshee muṭuku, na riṅe ro vha ri tshi tamba mudzumbamo! He nda vha ndi tshi funesa u dzumbama hone ndi he nda vha ndi guludana nga ngomu ha thaela. Ndi a ḡivhudzisa uri vha ḡo dzumbama ngafhi?</p>
<p>Lumka a livha zwiṭakani. A swika e nga ngomu sunguvhee!</p> <p>Lumka u gidima o livha suṭhuni ḡa miri. A swika a ima o tou tswititi na muri mulapfulapfu, u ya nga hune a nga kona ngaho.</p>	
<p>Ntsikelelo a gidima a tshi tsa na nḡila u swika a tshi wana dindi tsini na nḡila. A mbo ḡi nga ngomu godii, a banda o guludana.</p> <p>Hlobisa u gidimela kha tombo ḡihulu/mvumi khulu. A swika a vhuvha nga murahu haḡo/hayo.</p>	
<p>Makhulu Vho Nkomo vha thusa Siviwe uri a dzhene fagini yavho. Vha mu panga ngomu. Ni songo vuwa na tiba mutibo wa fagi iyi arali no dzumbama ngomu hayo! Zwi ḡo ni vhangela khombo!' Makhulu Vho Nkomo vha gogoḡedza mutibo kha lurumbu lwa fagi vha dzhena ngomu nḡuni.</p>	<p>Ndi a kona u humbulela uri Siviwe ndi muṭuku, a nga si kone u dzhena ngomu fagini nga eṅhe!</p>
<p>'Kana no no luga kana a ni athu, ndi khou ḡa!' hu vhidzelela Lungi.</p> <p>Lungi a gidimela zwiṭakani. 'Ndo ni wana!' u ralo a tshi khou sumba Lumka.</p> <p>Lungi na Lumka vha gidima vha tshi livha suṭhuni ḡa miri. 'Ro ku wana!' vha ralo vha tshi huwelela Avela.</p> <p>Lungi, Lumka na Avela vha rwa gwilisha vha tshi tsa na nḡila, u swikela vha tshi vhona hemmbe tswuku ya Ntsikelelo ngomu dindini. 'Ra ḡa ra u wana!' ndi vhone vha tshi ralo, vha tshi vhidzelela Ntsikelelo.</p> <p>Lungi, Lumka, Avela na Ntsikelelo vha tsimbila vho livha tomboni ḡihulu. Vha mbo pfa Hlobisa a tshi hoṭola. 'Ro tshi wana!' vha mbo fa nga zwiseo vho sumba Hlobisa.</p>	<p>Ndi a kona u humbulela uri avha vhana vha anzela u dzumba vhudzumbamoni huthihi – ngauri a zwi vha konḡeli u dzumbululana. Zwo tou ralo kha avha vhana vhoṅhe nga nḡa ha Siviwe!</p>

Linwalwa	U vhala ha U Ranga (U elekanya nga U amba)
Siviwe ene o vha a tshee ngomu fagini.	
<p>'Kha ri tambe hafhu!' Hu amba Lumka, o no hangwa tshoṭhe nga Siviwe kwa vhathu.</p> <p>A thoma u vhalela nṭha, '1-2-3-4-5...'</p> <p>Avela, Ntsikelelo, Hlobisa, na Lungi vha balanngana, vha khou gidimela u wana ha u dzumbama huswa.</p>	Ndi a divhudzisa uri avha vhana Siviwe vha ḡo vuwa vho mu wana?
'A vho ngo nngwana!' ndi Siviwe a tshi elekanya, o tou liḡe nga zwiseo ngomu fagini.	Ndi a kona u humbulela uri Siviwe o vha o wana vhudzumbamo honehone, ngauri a hu no o no mu wanaho – nahone ndi vha kha raundu ya vuhvili zwino!
'A vho ngo nngwana!' ndi Siviwe a tshi elekanya, o tou liḡe nga zwiseo ngomu fagini.	
<p>Avela a gidimela ḡigoloini ḡa kale ḡo rusaho. E ngomu sunguvhe!</p> <p>Ntsikelelo ṭuwa nga luvhilo o livha nḡuni i re tsinisa nae. A ima na luvhondo murahu ha nḡu.</p>	Ndi a kona u humbulela uri Siviwe ha ṭoḡi u waniwa, u sunguvhela a tshi ya uri a si kone u waniwa!
<p>Hlobisa a gidima a tshi tsa na bada u swika a tshi wana thulwi ya mavu. A shuvhama fhasi nga murahu hayo.</p> <p>Lungi a gidimela getheni. a banda sa tshibande murahu haḡo.</p> <p>Siviwe kwa tou nṭaṭa u sunguvhela ngomu fagini.</p>	
<p>'Kana no no luga kana a ni athu, ndi khou ḡa!' hu vhidzelela Lumka.</p> <p>Lumaka a gidimela ngei ḡigoloini ḡa kale ḡo rusaho. 'Ndi ri ndo u wana!' ndi ene a no ralo, o tumba tsini ha goloi a tshi ṭolela fhasi hayo.</p> <p>Lumka na Avela vhe mapidi vho livha nḡuni i re tsinisa navho. 'Wo wanala!', vha ralo vha tshi vhidzelela Ntsikelelo.</p> <p>Lumka, Avela na Ntsikelelo vha gidima vha tshi tsa na nḡila, u swika vha tshi pfa tshihotoḡa tsha Hlobisa. 'Ro u wana!' vha amba mazha, vha tshi sea mazha.</p> <p>Lumka, Avela, Ntsikelelo, na Hlobisa, vha tshimbila vha tshi ya kha ḡipilamakukwe ḡa/gireithi ya tsimbi. Vha vhona zwienda zwa Lungi zwa lutombo. 'Dzumbulukwane! Ro u wana!' Vha thyethyenyeya vha tshi sumba milenzhe ya Lungi.</p> <p>Siviwe kwo vha ku tshee fagini, kwo ya nga khofhe!</p>	Ndi a kona u humbulela uri ho vha hu kale tshee Siviwe a dzhena ngomu fagini ngauri o fhedza o farwa nga khofhe!

Ḳinwalwa	U vhala ha U Ranga (U elekanya nga U amba)
<p>'Kha ri tambe hafhu!' hu amba Avela.</p> <p>'Ndi ḡo vhala' Avela u ralo a tshi ḡita.</p>	<p>Ndi a kona u humbulela uri Siviwe o eḡela, zwino ha ngo vhuya a lingedza u dzumbuluwa fagini ḡuvha Ḳoṭhe!</p>
<p>'Vhoiwe hae, kha ri ye hayani Ḳi sa athu swifhala!' hu amba Ntsikelelo. 'Kha ri ṭuwe Siviwe,' u ralo, a tshi ṭingaṭinga a tshi ṭoḡa kurathu kwawe. Ndi hone a tshi vho zwi vhona zwino uri Siviwe ha athu vhone u bva tshitshetsho!</p> <p>Lumka a gidimela zwiṭakani. Siviwe haho.</p> <p>Avela dubisa buse o livha suṭhuni Ḳa miri. Siviwe doo!</p> <p>Ntsikelelo a gidima a tshi tsa na nḡila u swikela a tshi swika dindini. Siviwe uri ndi a pfumelwa.</p> <p>Hlobisa a gidima o livha tomboni Ḳihulu. Siviwe ha vhone.</p> <p>Lungi a gidimela getheni. Siviwe u ndi bva vhubvo!</p> <p>Vha ṭoḡa hoṭhe hune vha anzela u dzumbama hone, zwe vhuboto.</p>	<p>Ndi a kona u humbulela uri fagini a si fhethu hune vha anzela u dzumbama hone, ngauri a hu na we a vhuya a humbula u ya u mu sedza hone!</p>
<p>Idzi khonani dza thoma mu vhidzelela nga dzina, vha tshi tou zhamba. 'Siviwe! Ni ngafhi wee? vha ṭavha mikosi.</p> <p>Ho no vha fhala, mikosi yavho ya swika nḡevheni dza Siviwe ngamu thumbuni ya fagi. A mbo takuwa, zwa kanya u vha muṭuku hawe. Ha koni u swikela mulomo wa fagi.</p> <p>'Ndi fahano! Ndi ngeno!' Siviwe u a vhidzelela.</p>	<p>Ndi a kona u humbulela uri Siviwe o vha o ya nga khofhe ngomu fagini ḡuvha Ḳoṭhe!</p>
Mbudziso dza u tevhelela	Phindulo ndavhelewa
Siviwe o dzumbama ngafhi?	O dzumbama ngomu fagini.
Siviwe o dzhenisa hani fagini?	Makhulu Nkomo vho mu thusa a tshi dzhena. Vho mu gagulela ngomu fagini.
Mbudziso ya ngani	Phindulo ndavhelewa
Ndi nga mini Siviwe o fhedza ḡuvha Ḳoṭhe e ngonani?	<ul style="list-style-type: none"> • Ngauri a huna we a kona u mu dzumbulula. • Ngauri fagi yo vha i yone vhudzumbamo honehone. • Ngauri a hu na we a ḡa u ṭoḡa Siviwe ngomu fagini. • Ngauri khonani dzawe dzo vha dzi tshi khou ḡiphiḡa nga mudzumbamo, a dzo ngo zwi vhona uri Siviwe haho. • Ngauri Siviwe o farwa nga khofhe e fagini.

U vhala ha Tshigwada hu na U sumbiwa Ndila Minete ya 30

ZWIGWADA: _____

- 1 Kha vha dzudze kīlasi yothe, muñwe na muñwe e na **Bammbirimishumo la U vhala la 8.**
- 2 Kha vha talutshedze kīlasi yothe **Nyito ya 1** ya **Lāvuhvili.**
- 3 Kha vha vhidze tshigwada tsha u thoma uri vha shume natsho.
- 4 Nga murahu ha minete ya 15, kha vha ri vha tshigwada itshi vha humele madzuloni avho.
- 5 Kha vha ite **Nyito ya U lindela-u-Vhala.**
- 6 Kha vha talutshedze kīlasi yothe **Nyito ya 2** ya **Lāvuhvili.**
- 7 Kha vha vhidze tshigwada tsha vuhvili uri vha shume natsho.
- 8 Kha vha ḍadze tshitevhela ngudo vha tshi sumbedza uri ndi zwigwada zwifhio zwe vha zwi thetshelesa, na uri zwo vhala mini.
- 9 Kha vha talukanye uri ndi tshanduko dzifhio dzine dza tea u itwa kha zwigwada zwa u vhala kana nyito dza u vhala.

Ḳavhuraru

Nyito dza OraḲa

Minete ya 15

ḐIVHAMAIPFI YA THERO

- 1 Kha vha funze vha tshi shumisa SIVA (PATS.)
- 2 Kha vha ṭane ipfi na tsumbedzelo kha Bodo ya Ḑivhamaipfi ya Thero.
  - murahu.
  - Nga fhasi.
  - U bva kha.

Tshidade kana luimbo	Nyito
Hee vhasidzana! Hee vhatukana!	<i>Vhatukana vhane vha khou vhidzelela vha sumba vhasidzana.</i> <i>Vhasidzana vhane vha khou vhidzelela vha sumba vhatukana.</i>
Limani miṭanga; Ni tshi thusana;	<i>Vha lima nga malembe zwa kholekhole.</i>
Nga u fhana mbeu; Ndi wone mulayo.	<i>Vha ṅekana mbeu zwa kholekhole.</i>

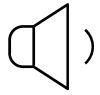
VHUTSILA HA U ANETSHELA ZWIṬORI (VHEGE YA U THOMA YA THERO IYI)

- 1 Kha vha fhandekanye vhagudi vha bve zwigwada zwiṭuku.
- 2 Kha vha fhe tshigwada tshiṅwe na tshiṅwe kopi ya zwifanyiso zwa vhutsila ha u anetshela zwiṭori.
- 3 Kha vha vhudze vhagudi uri vha elekanye nga tshiṭori tshine tsha yelana na zwifanyiso.
- 4 Kha vha ṅee vhagudi minete muthithi kana mivhili uri vha elekanye nga mihumbulo yavho.
- 5 Tshi tevhelaho, vhagudi vha re kha tshigwada vha fanela u sielesana, muṅwe na muṅwe wavho a tshi anetshela tshiṭori tshawe.
- 6 Kha vha humbudze vhagudi uri zwiṭori zwavho zwi tea u vha zwi na vhusiki, zwa dovha hafhu zwa yelana na zwifanyiso!

- 7 Kha vha humbudze vhagudi uri vha thetsheselele zwiṭori zwa vhañwe nga vhuronwane.
- 8 Kha vha livhuhe vhagudi nge vha anetshela-vho vhañwe ngavho zwiṭori zwavho.

U ṭalukanya mibvumo na Foniki:

Minete ya 15

Kha vha ḍivhadze mibvumo miswa na maipfi maswa

KHA VHA ḌIVHADZE MUBVUMO

- 1 Kha vha bule mubvumo vha imise garaṭatai: /ou/.
- 2 Kha vha bule mubvumo uyo vha vhudze vhagudi vha u dovhohole x 3.
- 3 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ni a ḍivhavho mañwe maipfi a thomaho nga mubvumo/uo/?
- 4 Kha vha ite tsukamihumbulo ya maipfi vhe na vhagudi, sa: **khou, tou.**

KHA VHA ḌIVHADZE MAIPFI MASWA

- 1 Kha vha bulele nṭha ipfi liñwe na liñwe, li tshi pfala, musi vha tshi khou ṭana garaṭathanwa/garaṭambali: **khou, tou, ṭolou.**
- 2 Kha vha zwi sumbedze vhagudi musi vha tshi khou ralo u zwi bula.
- 3 Kha vha humbele vhagudi uri vha dovhohole maipfi vha tshi edzisela vhone.
- 4 Kha vha nambatedze garaṭathanwa dza maipfi aya kha Bodo ya U ṭana Mibvumo.

PHUROGIREME YA U ṬHADUKANYA FONIKI

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

Fhungo: _____

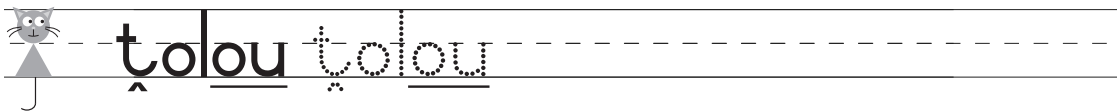
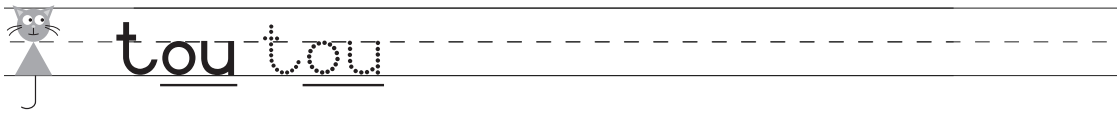
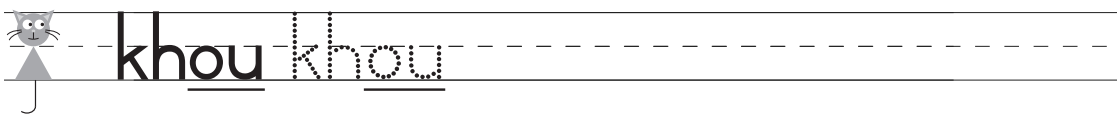
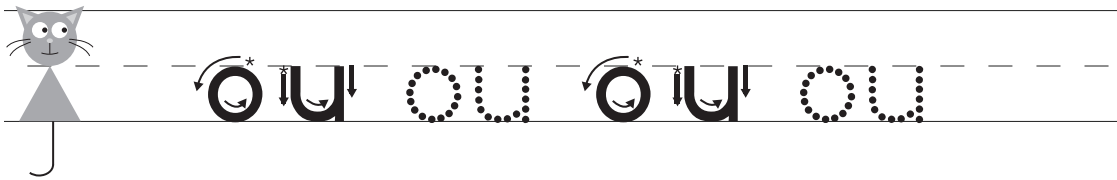
Muñwalo:

Minete ya 15

Kha vha ñwale ma(ḷeḷere) maswa (ḷiswa)/maipfi maswa/mafhungo maswa

- 1 Kha vha funze vhagudi kuñwalele kwone kwa ma(ḷeḷeredanzi) na maṭuku na: **ou.**
- 2 Kha vha sumbedzele kuñwalele kwa (ma)ḷeḷere kwa vhagudi vha no shumisa tshanda tsha u ḷa vha tovhedze nga kwa vhane vha shumisa tshanda tsha monde.
- 3 Kha vha vhudze vhagudi vha shume na phathinara dzavho vha ñwale (ma)ḷeḷere kha miṭana yavho vha tshi shumisa minwe.

- 4 Nga murahu, kha vha vhudze vhagudi vha ṅwale (ma)ḽedere kha desike dzavho nga minwe.
- 5 Tsha u khunyeledza, kha vha sumbedze vhagudi hafhu kuṅwalelwe kwa (ma)ḽedere na maipfi kha bodo ya tshoko.
- 6 Vhagudi vha tea u ṅwalula mibvumo/maipfi/mafhungo buguni dzavho.

PHUROGIREME YA U ṬHADUKANYA MUṆWALO

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

U n̄wala:

Minete ya 30

U pulana na mvetomveto

T̄HOHO: N̄walani nga musi we na vhuya na thusa khonani/t̄hama yaṅu.

MUSHUMO: Olani tshifanyiso ni engedze mafhungo mavhili.

FUREME/MUHANGA WA U N̄WALA

Ndo thusa khonani yanga...

Ndo pfa...

Ndi humbula u nga khonani yanga o pfa...ngauri...

Ndi humbula u ri ndi zwa ndeme uri khonani...

U EDZISELA/U MODELA

- 1 Kha vha ṭalutshedze vhagudi uri ṅamusi vha ḍo engedza kha zwe vha n̄wala nga Musumbuluwo.
- 2 ṅamusi vha ḍo humbula nga uri vha vhona u nga khonani yo ḍipfa hani musi yo thusiwa.
- 3 Kha vha vhalele vhagudi fureme ntswa dza u n̄wala.
- 4 Nga u **edzisele/u modela** kha vha sumbedze vhagudi uri **vha tea u humbula vha sa a thu n̄wala**.
- 5 Kha vha vhudze vhagudi nga mihumbulo ine vhone vha vha nayo ya u ḍadza fureme ya u n̄wala, sa: ndi humbula u nga khonani yanga o pfa o takala ngauri ndo mu thusa. Ndi humbula u nga ndi zwavhuḍi uri khonani dzi thusane.
- 6 Nga u **edzisele/u modela** kha vha engedze kha tshifanyiso tshavho, sa: khonani yavho i tshi khou sea.
- 7 Kha vha ṭalutshedze uri ndi maipfi afhio ane vhone vha ḍo n̄wala. Kha vha tale **mutaladzi wa ipfi liṅwe na liṅwe**.
- 8 Nga u shumisa **edzisele/u modela**, kha vha dzhenise fhungo la u fhedzisele kha fureme ya u n̄wala. Kha vha ṭalutshedze uri fhungo ili la u fhedzisele ndi li wela kha mutevhe wo fhambanaho, sa: ndi humbula u nga khonani yanga o pfa o takala ngauri ndo mu thusa. Ndi humbula u nga ndi zwavhuḍi uri khonani dzi thusane.
- 9 **Kha vha bule maipfi nga u ongolowa sa tshibode na u n̄wala mibvumo ine vha i ḍivha**.
- 10 **Kha vha shumise zwishumiswa**, (maipfi maanzeli/maipfi o ḍowealeho na maipfi a ḍivhamaipfi ya thero) kha u vha thusa u n̄wala maipfi ane a vha kunda.
- 11 **Kha vha thuthe tsumbo** dzavho kha bodo ya tshoko. Kha vha ṭalutshedze uri heyoy vha i tshi tou vha tsumbo, zwino **vhagudi vha tea u n̄wala mihumbulo yavho vhone vhaṅe**.

NDAELA DZA ORAḶA

- 1 Kha vha humbudze vhagudi uri nga Musumbuluwo, ro elekanya nga musi we vha thusa khonani.
- 2 Namusi ri ḁo dzhenisa mafhungo kha zwine ra ḁo ṅwala.
- 3 Kha vha vhudzise vhagudi: Ni humbula u nga ri khonani yaṅu o ḁipfa hani musi no mu thusa? Ndi ngani zwi zwa ndeme u thusana sa dzikhonani?
- 4 Kha vha ṅee vhagudi ndaela ya u **humbula vha sa a thu ṅwala.**
- 5 Kha vha ṭalutshedze vhagudi uri vha tea u ḁa na mihumbulo yavho vhone vhaṅe – **vha songo** kopa mihumbulo yavho!
- 6 Kha vha ṅee vhagudi ndaela ya u **rembuluwa vha amba** na phathinara nga musi we vha vhuya vha thusa khonani.
- 7 Kha vha ṅee vhagudi minete ya 2–3 vha rembuluwe vha ambe.
- 8 Kha vha vhidze vhagudi 3–4 vha vha vhudze uri khonani yo ḁipfa hani musi yo thusiwa.
- 9 Vha tea uri: Ndi humbula u nga ri khonani yanga o pfa...ngauri.../ndi vhona u nga ri ndi zwa ndeme khonani...
- 10 Kha vha ṭalutshedze uri vhagudi vha ḁo tea u shumisa fureme ya u ṅwala u ola, na u ṅwala mihumbulo yavho vhone vhaṅe.

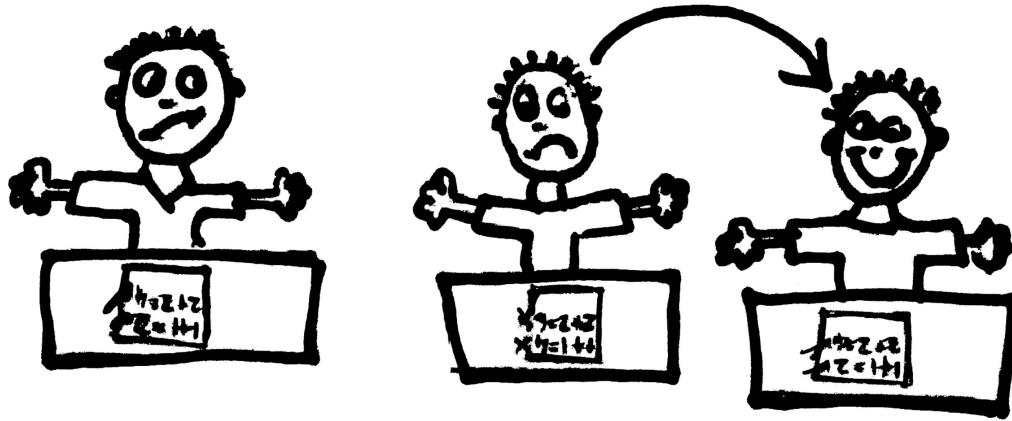
U ṅWALA

- 1 Kha vha **ṅee vhagudi bugu** dzavho.
- 2 Musi vhagudi vha tshi khou ṅwala, kha vha monamone na kilasi vha fare **khuvhangantshihadu navho.**
- 3 Kha vha vhudze vhagudi vha **vhale zwe vha ṅwala.**
- 4 Kha vha thuse vhagudi u fhedzisa fureme ya u ṅwala.
- 5 Kha vha thuse vhagudi u **bula maipfi nga u ongolowa sa tshibode na u shumisa zwiko zwo teaho.**
- 6 **Kha vha ṭuṭuwedze vhagudi.**

U REMBULUWA VHA AMBA

- 1 Musi ho sala minete ya 2–3, kha vha ṅee vhagudi ndaela ya uri vha vheye penisela kule.
- 2 Kha vha ṅee vhagudi ndaela ya uri vha rembuluwe vha ambe na phathinara nga zwe vha ola.

Kha vha kuvhanganye mushumo woṭhe wa vhagudi wa vhege, vha ite bugu. Vha vheye khonani ya u vhala henefho kilasini uri vhagudi vha kone u wana tshifhinga tsha u vhala nga vhoṭhe.

Ndo thusa khonani yanga kha u shuma mpalo. Ndo pfa zwi tshi mmbavha ngauri a vha a tshi khay balelwa nga murekanyo. Ndi vhone u nga khonani yanga o pfa o takala ngauri o vha a tshi vho kona murekanyo. Ndi zwavhudi musi khonani dzi tshi thusana.

U vhala ha Tshigwada hu na U sumbiwa Ndila Minete ya 30

ZWIGWADA: _____

- 1 Kha vha dzudze kilasi yothe, muñwe na muñwe e na **Bammbirimishumo** la U vhala la 8.
- 2 Kha vha talutshedze kilasi yothe **Nyito ya 1** ya Lavhuraru.
- 3 Kha vha vhidze tshigwada tsha u thoma uri vha shume natsho.
- 4 Nga murahu ha minete ya 15, kha vha ri vha tshigwada itshi vha humele madzuloni avho.
- 5 Kha vha ite **Nyito ya U lindela-u-Vhala**.
- 6 Kha vha talutshedze kilasi yothe **Nyito ya 2** ya Lavhuraru.
- 7 Kha vha vhidze tshigwada tsha vhuvhili uri vha shume natsho.
- 8 Kha vha dazde Ndongangudo vha tshi sumbedza uri ndi zwigwada zwifhio zwe vha zwi thetshesha, na uri zwo vhala mini.
- 9 Kha vha talukanye uri ndi tshanduko dzifhio dzine dza tea u itwa kha zwigwada zwa u vhala kana nyito dza u vhala.

Ḳavhuṇa

U ṭalukanya mibvumo na Foniki:

Minete ya 15

U fhandekanya na u ṭanganya

NṆE NDI...

- 1 Kha vha thome nga ngudo ya Ḳavhuvhili.
- 2 Kha vha bule ipfi: **miano**.
- 3 Kha vha fhandekanye ipfi Ḳi bve mibvumo yo imaho nga yoṭhe: /**m/-/ia/-/n/-/o/**.
- 4 Kha vha bule mubvumo wa u thoma wa ipfi Ḳo: /**m/**.
- 5 Kha vha bule mubvumo wa vuvhili wa ipfi Ḳo: /**ia/**.
- 6 Kha vha bule mubvumo wa vuvhuru wa ipfi Ḳo: /**n/**.
- 7 Kha vha bule mubvumo wa u fhedza wa ipfi Ḳo: /**o/**.
- 8 Kha vha ṇwale ipfi Ḳo kha bodo ya tshoko: **miano**.
- 9 Kha vha sumbedzele nga u sumba na u ṭanganya mibvumo uri vha sike ipfi: /**mia/-/no/= miano**.
- 10 Kha vha dovhoolole kuitele uku kha ipfi Ḳi no bva kha ngudo ya Ḳavhuraru: **khou**.

RṆE RI...

- 1 Kha vha thome nga ngudo ya Ḳavhuvhili.
- 2 Kha vha bule ipfi: **siana**.
- 3 Kha vha vuvhuzise vuvhudi uri: Mubvumo wa u thoma wa ipfi Ḳo ndi ufho?/**s/**.
- 4 Kha vha vuvhuzise vuvhudi uri: Mubvumo wa vuvhili wa ipfi wa Ḳo ndi ufho?/**ia/**.
- 5 Kha vha bule mubvumo wa vuvhuru wa ipfi Ḳo: /**n/**.
- 6 Kha vha vuvhuzise vuvhudi uri: Mubvumo wa u wa u fhedza wa ipfi Ḳo ndi ufho?/**a/**.
- 7 Kha vha humbele vuvhudi vha fhandekanye Ḳo ipfi Ḳi bve mibvumo yo imaho nga yoṭhe: /**s/-/ia/-/n/-/a/**.
- 8 Kha vha ṇwale ipfi Ḳo: **siana**.
- 9 Vha vha vuvhuzise vuvhudi uri vha ṭanganyise mibvumo i re kha ipfi Ḳo vha tshi zwi ita na vhone: /**sia/-/na/= siana**.
- 10 Kha vha dovhoolole kuitele uku kha ipfi Ḳi no bva kha ngudo ya Ḳavhuraru: **ṭolou**.

PHUROGIREME YA U ṭHADUKANYA FONIKI

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

Fhungo: _____

U vhalā (khathihi) na vhagudi:

Minete ya 15

U vhalā ha Vhuvhili

ZWIṲIRATHEDZHI ZWA U VHALA: NDI KHOU ḐIVHUDZISA/U ṲAHISA MUHUMBULO

Ḳinwalwa	U vhalā ha Vhuvhili (U elekanya nga U amba)
<p>Ḳinwe ḡuvha nga masiari a tshilimo, vhana vha Tsomo vha humbula u tamba mudzumbamo.</p> <p>‘Nḡe ndi ḡo vhalā!’ ndi Lungi a tshi ḡita. A thoma u vhalela nḡha, ‘1–2–3–4–5...’</p> <p>Vhaḷa vhana vhanwe vhoḡhe vha phaḡalala, vha tshi gidimela hune ha dzumbamea zwavhuḡi.</p>	<p>Ndi a kona u humbulela uri vhana vha Tsomo vha anzela u tamba mudzumbamo, ngauri vha vhonala vha tshi ḡalukanya milayo yawo nahone vho dzula vhe na vhudzumbamo havhuḡi.</p>
<p>Lumka a livha zwiḡakani. A swika e nga ngomu sunguvhee!</p> <p>Lumka u gidima o livha suḡhuni ḷa miri. A swika a ima o tou tswititi na muri mulapfulapfu, u ya nga hune a nga kona ngaho.</p>	
<p>Ntsikelelo a gidima a tshi tsa na nḡila u swika a tshi wana dindi tsini na nḡila. A mbo ḡi nga ngomu godii, a banda o guludana.</p> <p>Hlobisa u gidimela kha tombo ḷihulu/mvumi khulu. A swika a vhuvha nga murahu haḷo/hayo.</p>	
<p>Makhulu Vho Nkomo vha thusa Siviwe uri a dzhene fagini yavho. Vha mu panga ngomu. Ni songo vuwa na tiba mutibo wa fagi iyi arali no dzumbama ngomu hayo! Zwi ḡo ni vhangela khombo!’ Makhulu Vho Nkomo vha gogoḡedza mutibo kha lurumbu lwa fagi vha dzhena ngomu nḡuni.</p>	
<p>‘Kana no no luga kana a ni athu, ndi khou ḡa!’ hu vhidzelela Lungi.</p> <p>Lungi a gidimela zwiḡakani. ‘Ndo ni wana!’ u ralo a tshi khou sumba Lumka.</p> <p>Lungi na Lumka vha gidima vha tshi livha suḡhuni ḷa miri. ‘Ro ku wana!’ vha ralo vha tshi huwelela Avela.</p> <p>Lungi, Lumka na Avela vha rwa gwilisha vha tshi tsa na nḡila, u swikela vha tshi vhona hemmbe tswuku ya Ntsikelelo ngomu dindini. ‘Ra ḡa ra u wana!’ ndi vhona vha tshi ralo, vha tshi vhidzelela Ntsikelelo.</p>	<p>Ndi a kona u humbulela uri Siviwe ndi ene khonani ya u tou thoma ye ya dzumbama fagini ngauri a hu na we a humbula u ya u mu ḡoḡa hone!</p>

Liṅwalwa	U vhalo ha Vhuvhili (U elekanya nga U amba)
<p>Lungi, Lumka, Avela na Ntsikelelo vha tsimbila vho livha tomboni liṅhulu. Vha mbo pfa Hlobisa a tshi hoṭola. 'Ro tshi wana!' vha mbo fa nga zwiseo vho sumba Hlobisa.</p> <p>Siviwe ene o vha a tshee ngomu fagini.</p>	
<p>'Kha ri tambe hafhu!' Hu amba Lumka, o no hangwa tshoṭhe nga Siviwe kwa vhathu.</p> <p>A thoma u vhalala nṭha, '1-2-3-4-5...'</p> <p>Avela, Ntsikelelo, Hlobisa, na Lungi vha balanngana, vha khou gidimela u wana ha u dzumbama huswa.</p>	<p>Ndi a kona u humbulela uri avha vhaṅwe vhana vha khou takadzwa nga ṭoḍa u tamba mudzumbamo hafhu lwe vha balelwa vhona uri Siviwe ha vhone!</p>
<p>'A vho ngo nngwana!' ndi Siviwe a tshi elekanya, o tou liḍe nga zwiseo ngomu fagini.</p>	<p>I can infer that Siviwe is having fun playing, because he laughed when his friends can't find him!</p>
<p>'A vho ngo nngwana!' ndi Siviwe a tshi elekanya, o tou liḍe nga zwiseo ngomu fagini.</p>	<p>Ndi a kona u humbulela uri Siviwe mudzumbamo u khou mu takadza ngauri u a sea musi khonani dzawe dzi tshi balelwa u mu wana!</p>
<p>Avela a gidimela liḡoloini la kale lo rusaho. E ngomu sunguvhe!</p> <p>Ntsikelelo ṭuwa nga luvhilo o livha nḡuni i re tsinisa nae. A ima na luvhondo murahu ha nḡu.</p>	<p>Ndi a kona u humbulela uri Siviwe u kha ḡi ḡiphiṅa mudzumbamo – ngauri na zwino ha ṭoḍi u waniwa!</p>
<p>Hlobisa a gidima a tshi tsa na bada u swika a tshi wana thulwi ya mavu. A shuvhama fhasi nga murahu hayo.</p> <p>Lungi a gidimela getheni. a banda sa tshibande murahu haḷo.</p> <p>Siviwe kwa tou ḡaḡa u sunguvhela ngomu fagini.</p>	
<p>'Kana no no luga kana a ni athu, ndi khou ḡa!' hu vhidzelela Lumka.</p> <p>Lumaka a gidimela ngei liḡoloini la kale lo rusaho. 'Ndi ri ndo u wana!' ndi ene a no ralo, o tumba tsini ha golo a tshi ṭolela fhasi hayo.</p> <p>Lumka na Avela vhe mapidi vho livha nḡuni i re tsinisa navho. 'Wo wanala!', vha ralo vha tshi vhidzelela Ntsikelelo.</p> <p>Lumka, Avela na Ntsikelelo vha gidima vha tshi tsa na nḡila, u swika vha tshi pfa tshihotola tsha Hlobisa. 'Ro u wana!' vha amba mazha, vha tshi sea mazha.</p>	<p>Khonani dza Siviwe dzi nga vha dzo vha dzo mu hangwa, ngauri vha khou ḡiphiṅesa lwe vha balelwa u vhona uri ha vhone tsha kalekale!</p>

Ḳinwalwa	U vhala ha Vhuvhili (U elekanya nga U amba)
<p>Lumka, Avela, Ntsikelelo, na Hlobisa, vha tshimbila vha tshi ya kha Ḳipilamakukwe Ḳa/gireithi ya tsimbi. Vha vhona zwienda zwa Lungi zwa lutombo. ‘Dzumbulukwane! Ro u wana!’ Vha thyethyenyeya vha tshi sumba milenzhe ya Lungi.</p> <p>Siviwe kwo vha ku tshee fagini, kwo ya nga khofhe!</p>	
<p>‘Kha ri tambe hafhu!’ hu amba Avela. ‘Ndi ḡo vhala’ Avela u ralo a tshi ḡita.</p>	<p>Khonani dza thamba si dza aweli. Ndi a kona u humbulela uri vho mu hangwa!</p>
<p>‘Vhoiwe hae, kha ri ye hayani Ḳi sa athu swifhala!’ hu amba Ntsikelelo. ‘Kha ri ḡuwe Siviwe,’ u ralo, a tshi ḡingaḡinga a tshi ḡoḡa kurathu kwawe. Ndi hone a tshi vho zwi vhona zwino uri Siviwe ha athu vhonala u bva tshitshetsho!</p> <p>Lumka a gidimela zwiḡakani. Siviwe haho.</p> <p>Avela dubisa buse o livha suḡhuni Ḳa miri. Siviwe doo!</p> <p>Ntsikelelo a gidima a tshi tsa na ḡila u swikela a tshi swika dindini. Siviwe uri ndi a pfumelwa.</p> <p>Hlobisa a gidima o livha tomboni Ḳihulu. Siviwe ha vhonali.</p> <p>Lungi a gidimela getheni. Siviwe u ndi bva vhubvo!</p> <p>Vha ḡoḡa hoḡhe hune vha anzela u dzumbama hone, zwe vhutoto.</p>	<p>Ndi a kona u humbulela uri avha vhana vho vha vha tshi khou ḡiphiḡa nga u tamba, ngauri a vha litshi u tamba u swika Ḳi tshi vho swifhala!</p>
<p>Idzi khonani dza thoma mu vhidzelela nga dzina, vha tshi tou zhamba. ‘Siviwe! Ni ngafhi wee? vha ḡavha mikosi.</p> <p>Ho no vha fhala, mikosi yavho ya swika ḡevheni dza Siviwe ngamu thumbuni ya fagi. A mbo takuwa, zwa kanya u vha muḡuku hawe. Ha koni u swikela mulomo wa fagi.</p> <p>‘Ndi fahano! Ndi ngeno!’ Siviwe u a vhidzelela.</p>	

Mbudziso dza u tevhelela	Phindulo ndavhelewa
Ndi iyi we a ḡita uri a vhe ene wa u thoma u vhala?	Lungi o ḡita uri a vhe ene wa u thoma u vhala.
Ri zwi ḡivha ngani uri Siviwe o wana vhudzumbamo honehone.	<ul style="list-style-type: none"> • Ngauri a hu na we a kona u mu wana ḡuvha loṭhe. • Ngauri ndi ene we a kunda kha mutambo uyu!
Mbudziso ya ngani	Phindulo ndavhelewa
Ri nga kona hani u humbulela uri avha vhana vho ḡiphiḡa nga u tamba mudzumbamo?	<ul style="list-style-type: none"> • Ngauri vho tamba lunzhilunzhi, zwi tshi ṭandulukana. • Ngauri vho tamba u swika ḡi tshi swifhala. • Ngauri vho vha vho futelela u tamba lwe vha kundwa u vhona uri muḡwe wa khonani dzavho ha vhoneali.

U vhala ha Tshigwada hu na U sumbiwa Ndila Minete ya 30

ZWIGWADA: _____

- 1 Kha vha dzudze kilasi yoṭhe, muḡwe na muḡwe e na **Bambirimishumo ḡa U vhala ḡa 8.**
- 2 Kha vha ṭalutshedze kilasi yoṭhe **Nyito ya 1 ya ḡavhuḡa.**
- 3 Kha vha vhidze tshigwada tsha u thoma uri vha shume natsho.
- 4 Nga murahu ha minete ya 15, kha vha ri vha tshigwada itshi vha humele madzuloni avho.
- 5 Kha vha ite **Nyito ya U lindela-u-Vhala.**
- 6 Kha vha ṭalutshedze kilasi yoṭhe **Nyito ya 2 ya ḡavhuḡa.**
- 7 Kha vha vhidze tshigwada tsha vhuvhili uri vha shume natsho.
- 8 Kha vha ḡadze tshitevhela ngudo vha tshi sumbedza uri ndi zwigwada zwifhio zwe vha zwi thetshesela, na uri zwo vhala mini.
- 9 Kha vha ṭalukanye uri ndi tshanduko dzifhio dzine dza tea u itwa kha zwigwada zwa u vhala kana nyito dza u vhala.

Lavhuṭanu

Nyito dza Oraḷa

Minete ya 15

DIVHAMAIPFI YA THERO

- 1 Kha vha funze vha tshi shumisa PATS.
- 2 Kha vha ṭane ipfi na tsumbedzelo kha Bodo ya Divhamaipfi ya Thero.
  - Muḍinetshedzi.
  - mona.
  - ṭoda.

Tshidade kana luimbo	Nyito
Hee vhasidzana! Hee vhatukana!	<i>Vhatukana vhane vha khou vhidzelela vha sumba vhasidzana.</i> <i>Vhasidzana vhane vha khou vhidzelela vha sumba vhatukana.</i>
Limani miṭanga; Ni tshi thusana;	<i>Vha lima nga malembe zwa kholekhole.</i>
Nga u fhana mbeu; Ndi wone mulayo.	<i>Vha ṅekana mbeu zwa kholekhole.</i>

THERISANO YA MAṆWALWA A U VHALA (KHATHIHI) NA VHAGUDI

- 1 Kha vha ṅwale fureme ya therisano kha bodo ya tshoko:
  - a Kha tshiṭori hetshi, ro vhona vhukonani musi...
  - b Zwine nda takalela kha tshiṭori ndi...
  - c Ndi ḍo shandukisa...
- 2 Kha vha vhelele vhagudi fureme ya therisano.
- 3 Kha vha vhee vhagudi kha **zwigwada zwiṭuku**.
- 4 Kha vha vhudze vhagudi uri vhoṭhe vha tea u seilelisana musi vha tshi fhindula mbudziso iṅwe na iṅwe ya therisano iyi.
- 5 Kha vha ri kiḷasi i thetshese.
- 6 Kha vha humbele vhagudi vho fhambanaho kana tshigwada tshigede uri vha ṅekane phindulo na vhaṅwe.
- 7 Arali phindulo yo khakhea, kha vha vha khakhulule.
- 8 Kha vha livhuwe vhagudi nge vha shela mulenzhe kha ngudo.

U ṭalukanya mibvumo na Foniki:

Minete ya 15

U wana maipfi

Kha vha ite thebuḽu kha bodo ya tshoko ine ya katela mibvumo ye ya gudiwa kale khathihi na mibvumo ye ya funziwa nga ḽavhuvhili na ḽavhuraru.

ia	ou	m
l	n	o
v	b	e
a	vh	s

U MODEḽA/NYEDZISELO

- 1 Kha vha humbudze vhagudi nga mibvumo ya vhege: /**ia/na/ou/**.
- 2 Kha vha vusuludze mibvumo yoṭhe na themba dzo vanganaho (ṭhanganyiso) nga u i ṅwala kha bodo ya tshoko.
- 3 Kha vha ṅee vhagudi minete ya 3 ya u sika maipfi a re na tshivhalo, u ya nga hune vha kona, vha tshi shumisa mibvumo na themba dzo vanganaho dzi re afho ṅṭha.
- 4 Kha vha sumbedze vhagudi kusikelwe kwa ipfi vha tshi shumiswa mubvumo wo tiwaho, sa: /**vh/-/ia/= vhia**.
- 5 Kha vha humbudze vhagudi uri vha nga kona u vhumba ipfi vha tshi shumisa mibvumo miṅwe-vho – a vho ngo tea u shumisa fhedzi/**ia/kana/ou/**.
- 6 Kha vha sumbedze vhagudi kusikelwe kwa ḽiṅwe ipfi, sa: /**m/-/a/-/b/-/a/= maba**.

VHAGUDI VHA A SHUMA

- 1 Kha vha vhudze vhagudi vha vule bugu dzavho dza ṅdowedzo vha ṅwale ṭhohwana i no ri: **ia, ou**.
- 2 Kha vha ṅee vhagudi ndaela ya uri vha thome u ṅwala.
- 3 Kha vha ṅee vhagudi minete ya 3 ya uri vha wane na u fhaṭa maipfi a re na tshivhalo u ya nga hune vha nga kona ngaho.
- 4 Kha vha tende vhagudi vha lulamise mishumo yavho. Kha vha vha sumbedze kufhaṭele kwa maipfi aya (na maṅwe): **miano, siana, vhia, via, tou, mama, maba, mema, baba, sema, sola**.

PHUROGIREME YA U THADUKANYA FONIKI

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

Fhungo: _____

U vhala (khathihi) na vhagudi:

Minete ya 15

Thevhela uvhala**ZWIṬIRATHEDZHI ZWA U PFESESA: U NWELEDZA KANA MANWELEDZO/
TSHIFANYISO TSHA MUHUMBULO****MANWELEDZO A NYITO YA U AMBA A TSHIṬORI**

- 1 Kha vha ṭalutshedze uri ṅamusi ri ḑo humbula nga zwipiḑa zwi re na ndeme nga maṅwalwa.
- 2 Ri ḑo dovha hafhu ra humbula pfunzo ine ra tea u guda kha maṅwalwa.
- 3 Kha vha ṅwale fureme ya manweledzo kha bodo ya tshokho.
- 4 Kha vha ṅee vhagudi ndaela ya u shumisa fureme I tevhelaho u fhindula mbudziso.
  - a **Tshiṭori hetshi tshi amba nga...** (mafhungo 2–3)
  - b **Ndi takalela...**
  - c **Ndi humbulela uri vhana kha tshiṭori hetshi vha takalela u tamba mudzumbamo ngauri ...**
- 5 Kha vha ṭalutshedze uri vhagudi a vha nga koni u amba zwoṭhe nga maṅwalwa – vha ḑo tea u nanga zwi re na ndeme fhedzi.
- 6 Nga u modeḑa kana u edzisela kha vha ṅee vhagudi phindulo dzavho. Kha vha ri: ***Tshiṭori hetshi tshi amba*** nga vhana vha kusini kwa ha Tsomo, vhane vha takalela u tamba mutambo wa mudzumbamo. Vha tamba uyu mutambo vha tshi dovhola. ***Ndi takalela*** musi Siviwe a tshi farwa nga khofhe a fhethu ha dzumbana he a vha a tshi hu funesa. ***Ndi humbulela uri vhana kha tshiṭori hetshi vha funa mutambo wa mudzumbamo ngauri vha u tamba u swika tshikovhelelo!***
- 7 Kha ṅee vhagudi tshifhinga tsha u humbula nga zwipiḑa zwa ndeme kha maṅwalwa.
- 8 Kha vha vhudze vhagudi vha shumise fureme, u ṅwala manweledzo avho.
- 9 Kha vha vhidze kilasi I vhuye fhethu huthihi.
- 10 Kha vha humbele vhagudi 1–2 vha ambe nga manweledzo na kilasi yoṭhe.
- 11 Kha vha ṅee kilasi manweledzo, sa: ***Tshiṭori hetshi tshi amba nga*** mutambo wa mudzumbamo. Vhana kha tshiṭori hetshi vha takalela u tamba mutambo wa mudzumbamo ḑuvha loṭhe. ***Ro takadzwa nga*** musi Siviwe a tshi farwa nga khofhe, a fhethu ha u dzumbana he a vha a tshi hu funesa. ***Ndi humbulela uri vhana kha tshiṭori***

hetshi vha funa mutambo wa mudzumbamo ngauri vha ri u tamba vha hangwa na khonani yavho. Vho vha vha tshi khou diphinesa!

U vhala ha Tshigwada hu na U sumbiwa Ndila Minete ya 30

ZWIGWADA: _____

- 1** Kha vha dzudze kilasi yoṭhe, muṅwe na muṅwe e na **Bambirimishumo la U vhala la 8.**
- 2** Kha vha ṭalutshedze kilasi yoṭhe **Nyito ya 1** ya **Lavhuṭanu.**
- 3** Kha vha vhidze tshigwada tsha u thoma uri vha shume natsho.
- 4** Nga murahu ha minete ya 15, kha vha ri vha tshigwada itshi vha humele madzuloni avho.
- 5** Kha vha ite **Nyito ya Phanda-u-Vhala.**
- 6** Kha vha ṭalutshedze kilasi yoṭhe **Nyito ya 2** ya **Lavhuṭanu.**
- 7** Kha vha vhidze tshigwada tsha vhuvhili uri vha shume natsho.
- 8** Kha vha ḍadze Ndondangudo vha tshi sumbedza uri ndi zwigwada zwifhio zwe vha zwi thetshesha, na uri zwo vhala mini.
- 9** Kha vha ṭalukanye uri ndi tshanduko dzifhio dzine dza tea u itwa kha zwigwada zwa u vhala kana nyito dza u vhala.

U sedzulusa ngudo ya luambo mafheloni a vhege

Minete ya 15

- 1 Kha vha dzudze vhagudi kha methe musi d̄uvha li tshi vho khunyelela.
- 2 Kha vha vhe na dzulo la u sedzulusa luambo vhege inwe na inwe. Vha nga nanga u vanganya u guɗiwa ha Luambo lwa Hayani na Luambo lwa Nyengedzedzo lwa U thoma kha u sedzulusa uhu.
- 3 Vha elelwe u tendela vhagudi vha tshi 'Rembuluwa vha Amba' na u rera nga phindulo dzavho nga vhavhili/vhe na phathinara dzavho. Zwo no ralo, kha vha nange vhagudi vha si gathi uri vha vhudze-vho kilasi yothe phindulo dzavho.
- 4 Kha vha shumise mbudziso thuthuwedzi dzine dza do sumba ndila therisano iyi i no kwama zwa luambo:
  - a Thero ya luambo ya vhege yashu yo vha ifho?
  - b Ndi zwitori zwifhio zwe ra vhala rothe?
  - c Maipfi a vhege e a ni takadzesa ndi afhio?
  - d No guda mini kha zwitori zwe ra vhala?
  - e Ro nwala nga mini ino vhege?
  - f Muñwalo wanu wo khwinifhala nga ndilade ino vhege?
  - g Kuvhalele kwanu kwo khwinifhala nga ndilade ino vhege?
  - h Ndi zwifhio zwine na dihudza ngazwo kha ino vhege?
- 5 Tsha u khunyeledza, kha vha vhudze vhagudi vha elekanye nga zwithu zwivhili zwine vha do zuwela vha hayani malugana na zwe vha guda tshikoloni kana zwe vha dikhwinsa khazwo tshikoloni ino vhege.

Kha vha dzhieze nzhele Maitete haya a u diingamela na u ditola a na ndeme khulwane sa tshipida tsha u guda. Vha songo fanywa vho pfuka nyito iyi ya vhege nga vhege.

Gireidi ya 2

THEMO YA 1

Vhege ya

9

THERO:

U ta ndivho

Ndugiselo Dza Kilisani

- 1 Musi vhege inwe na inwe i tshi thoma, kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasirumu yavho yo kuna nahone zwithu zwo vhekanywa zwavhuḍi.
- 2 BODO DZA U ṬANA kha dzi shandulwe na u engedza zwithu zwine zwa si tsha vha na mushumo zwi bvisiwe, vha zwi vhulunge nga vhuronwane.
- 3 Vho no fhedza, kha vha lugise maipfi a garaṭaṭhaṭwa/garaṭambali/garaṭatai na zwifanyiso zwa maipfi a thero zwine vha ḍo ṭoḍa u zwi shumisa.
- 4 Kha vha wane na u ita ndugiselo dza zwiteṭwa zwine vha ḍo zwi shumisa kha luvhondo lwavho lwa thero na ṭafula/khona, zwine zwa ḍo takadza vhagudi: khaphu kana mendele, garaṭa ya bannga, mutevhe wa ndivho dzaṅu.
- 5 Kha vha ite ṭhoḍisiso kha inthanethe vha tshi ita ndugiselo dza thero. Sa tsumbo: ndivho dzine ra nga ṭuṭuwedza vhagudi u ta.
- 6 Vha vhe na vhuṭanzi uri bugu dza vhagudiswa dza ndowedzo na Bugu dza Mishumo dza DBE dzi a lulamiswa dzoṭhe, dza vhewa zwavhuḍi he dza tea u dzula hone.
- 7 Kha vha vhe na vhuṭanzi uri bugu dzoṭhe khulwane, bugunanguludzwa na bugu dza laiburari ya kilasini dzo dzula nga ngona.
- 8 Kha vha dzudzanyulule zwigwada zwavho zwa u vhala nga zwigwada arali zwo tea.
- 9 Kha vha pulanele nyito dzoṭhe dza vhege yeneyo dza u linga ha fomaḷa na hu si ha fomaḷa.

Nyito Dza U Inga

Hedzi ndi nyito dzine dza nga shumiswa sa mishumo ine vhagudi vhane vha ṭavhanya u fhedza mishumo yavho vha ita KANA dzine vha dzi shumisa musu vha tshi khou linga vhagudi.

Nyito ya 1: Bugu ya Mishumo ya DBE ya 1: Siaṭari la 20, Kha ri ite nyito

Nyito ya 2: Bugu ya Mishumo ya DBE ya 1: Siaṭari la 21, Kha ri nṱwale

Nyito ya 3: Bugu ya Mishumo ya DBE ya 1: Siaṭari la 22, Kha ri vhale

Nyito ya 4: Olani tshifanyiso tsha u sumbedza vhuḍipfi haṅu musu no bvelela.

Musumbuluwo

Nyito dza Oraḷa

Minete ya 15

KHA VHA DIVHADZE THERO: U SWIKELELA NDIVHOTHANGELI

- 1 Kha vha sumbedze vhagudi tshifanyiso kha Bugu Khulwane tsha vhuṭambo ha ḍvha ḷa mabebo ḷa Mandla: **Marie o vhulunga tshelede.**
- 2 Kha vha vhudze vhagudi uri ri khou thoma thero ntswa i no pfi: **U ta ndivho.**
- 3 Kha vha ole tshidanga tshi re na dzina ḷa **thero** vhukati ha bodo ya tshoko.
- 4 Kha vha vhudzise vhagudi vha ri: *Ndi zwifhio zwine na vho zwi ḍvha nga thero iyi?*
- 5 Kha vha ḿwale mihumbulo ya vhagudi kha mepe wa mihumbulo. Kha vha vhee mihumbulo i no fana fhethu huthihi.
- 6 Arali vhagudi vha tshi khou kundelwa u fhindula, kha vha vha vha vhudzise mbudzisoṭhuṭhuwedzi dzi tevhelaho:
  - a U ta ndivho ndi mini?
  - b Ni humbula u nga ndi nnyi a no ta ndivho?
  - c Vhathu vha anzela u ta lini dzindivho?

DIVHAMAIPFI A THERO

- 1 Kha vha funze vha tshi shumisa SIVA (PATS.)
- 2 Kha vha ṭane ipfi na tshifanyiso kha Bodo ya Divhamaipfi ya Thero.
  - Ndivho.
  - U swikela.
  - U sa swikela.

Tshidade kana luimbo	Nyito
Ndi mushai thungo dzoṭhe. Vhabebi vho ṭuwa vhoṭhe.	<i>Tshifhaṭuwo tshi sumbedza u ṭungufhala nga uri vhabebi vho lovha vhoṭhe.</i>
Ndo sala ndo touri tutuu! Sa tshiiṭha muronzhe.	
Kongelela pfunzo, hulisa Ramakole,	<i>Tshifhaṭuwo tshi sumbedza u takala musi vha tshi sumbedza u ḍivheshela zwipikwa, vha putulula zwanḍa vha tshi sumbedza muthu a tshi khou vhalo bugu. Vha imisela zwanḍa ḿha vha tshi sumbedza u renda Mudzimu Ramaanḍa.</i>
Zwau zwi ḍo naka.	

Muñwalo

Minete ya 15

- 1 Kha vha vhudze vhagudi vha vule bugu dzavho dza ndowedzo.
- 2 Kha vha vhidze mibvumo na maipfi a tevhelaho uri vhagudi vha a ñwale:
  - a Ia.
  - b ou.
  - c Miano.
  - d Siana.
  - e ʒolou.
  - f Tou.
- 3 Tshi no tevhela, kha vha vhudze vhagudi uri vha shumise penisela dza muvhala kha u lulamisa mishumo yavho vhone vhaṅe.
- 4 Kha vha ñwale mibvumo na maipfi zwi tshi vhonala kha bodo ya tshoko.
- 5 Kha vha kuvhanganye bugu dza vhagudi musi tshikolo tshi tshi bva, vha sedze uri ndi nnyi ane a lila thuso inwe.

PHUROGIREME YA U ʒHADUKANYA MUÑWALO

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

U vhala (khathihi) na vhagudi:

Minete ya 15

Thangelauvhala

TSHIʒIRATHEDZHI TSHA U PFESESA: U BVUMBA

- 1 Kha vha dzudze vhagudi kha methe/khaphethe u itela uri vha kone u vhona Bugu Khulwane.
- 2 Kha vha vule Bugu Khulwane vha ye kha tshiṅtori tsha: Marie o vhulunga tshelede.
- 3 Kha vha ite nyendelazwifanyiso ya siaṅari liṅwe na liṅwe, vha tshi vhudzisa vhagudi uri vha vhona u nga hu khou bvelela mini.
- 4 Kha vha thuse vhagudi u ʒumekanya zwifanyiso, u itela uri vha kone u pfesesa zwavhuḍi uri tshiṅtori itshi tshi amba nga mini.
- 5 Kha vha ḍivhadze vhagudi ḍivhamaipfi ntswa kha zwipiḍa zwo teaho zwa tshiṅtori.
- 6 Kha vha vhale tshiṅtori tshoṅthe nga khathihi, vha sa imi.

U ñwala:

Minete ya 30

u pulana na mvetomveto

ṬHOHO: Ñwalani mutevhe wa ndivho dze na ðitela.

MUSHUMO: Olani tshifanyiso ni ñwale mutevhe. Hezwi zwi ðo vha tshipiḁa tsha khona ya u vhala bugu kiḁasini.

FUREME/MUHANGA WA U ÑWALA

Ndivho dzanga:

1 _____

2 _____

U EDZISELA/U MODEḂA

- 1 Kha vha ṭalutshedze uri ñamusi vhagudi vha ðo ñwala nga **dziñwe dza ndivho dzine vha vha nadzo**.
- 2 Kha vha vhalele vhagudi fureme ya u ñwala.
- 3 Kha vha sumbe **ṭhoho** (*tshierendzi tshine nda tshi takalela*). Kha vha ṭalutshedze uri ṭhoho iyi i ri vhudza uri mutevhe u ðo vha nga ha mini.
- 4 Kha vha ṭalutshedze uri ñamusi ri ðo ita mutevhe. Hezwi zwi amba uri ri ðo nanga ndivho mbili dzine ra ðo dzi ñwala tsini na nomboro.
- 5 Nga u **edzisela/u modeḂa** kha vha sumbedze vhagudi uri **vha tea u humbula** vha sa a thu ñwala.
- 6 Kha vha vhudze vhagudi nga mihumbulo ine vhone vha vha nayo ya u ḁadza fureme ya u ñwala, sa: ndi na ndivho nanzhi dzo fhambanaho. Ndi khou ṭoḁa u gidima mbambe ya tshikhala tshilapfu. Ndi ndivho yanga. Ndi khou ṭoḁa u guda u pennda. Ndi inwe ndivho yanga. Ndi khou ṭoḁa u guda tshiNdebele. Ndi humbula uri ndi zwa ndeme u amba nyambo nanzhi dzo fhambanaho.
- 7 Nga u **edzisela/u modeḂa** kha vha ole tshifanyiso tshavho vha tshi khou humbula nga nga ndivho mbili dzine vha vha nadzo, sa; u gidima na u pennda.
- 8 Kha vha ṭalutshedze uri ri ðo ñwala maipfi afhio. Kha vha **tale mutaladzi wa ipfi liñwe na liñwe**.
- 9 Nga u **edzisela/u modeḂa** kha vha fhedzise tshiteñwa tsha u thoma kha mutevhe: Ndivho yanga ndi u guda u pennda.
- 10 Nga u **edzisela/u modeḂa** kha vha fhedzise tshiteñwa tsha vhuvhili kha mutevhe: Ndivho yanga ndi u guda tshiNdebele.
- 11 **Kha vha bule maipfi nga u ongolowa sa tshibode na u ñwala mibvumo ine vha i ðivha**.
- 12 **Kha vha shumise zwishumiswa**, zwi ngaho sa: maipfi maanzeli/maipfi o ḁowealeaho na maipfi a ðivhamaipfi ya thero u vha thusa u ñwala maipfi ane a vha kunda.

- 13** Kha vha thuthe tsumbo dzavho kha bodo ya tshoko. Kha vha ʔalutshedze vhagudi uri heyo yo vha i tshi tou vha tsumbo, zwino vhagudi vha tea u ʔwala mihumbulo yavho vhone vhaṅe.

NDAELA DZA ORAḶA

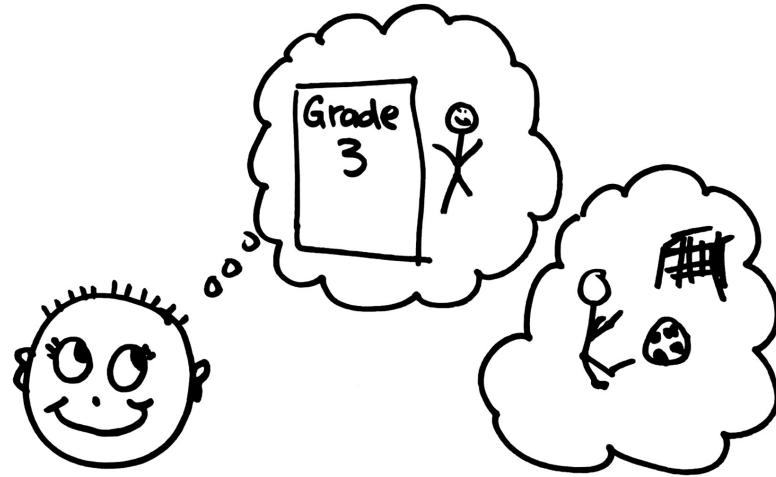
- 1** Kha vha vhudzise vhagudi: ndi mini zwine na ʔoda u zwi swikela? Ndivho dzanu ndi dzifhio?
- 2** Kha vha ʔee vhagudi ndaela ya **u humbula vha sa a thu ʔwala**.
- 3** Kha vha vhidze vhagudi 2–3 vha vha vhudze nga inwe ya ndivho dzavho.
- 4** Vhagudi vha tea uri: Ndivho yanga ndi...
- 5** Kha vha ʔalutshedze vhagudi uri zwino vha do ola na u ʔwala mutevhe wa ndivho dzavho.

U ʔWALA

- 1** Kha vha ʔee vhagudi bugu dzavho.
- 2** Musi vhagudi vha tshi khou ʔwala, kha vha monamone na kilasi vha fare **khuvhanganotshihadu navho**.
- 3** Kha vha humbele vhagudi vha vha vhudze nga ha u ʔwala havho.
- 4** Kha vha thuse vhagudi u lebuḶa.
- 5** **Kha vha ʔutuwedze vhagudi.**

U ʔWALA

- 1** Kha vha ʔee **vhagudi bugu** dzavho.
- 2** Musi vhagudi vha tshi khou ʔwala, kha vha monamone na kilasi vha fare **khuvhanganotshihadu navho**.
- 3** Kha vha vhudze vhagudi vha **vhale zwe vha ʔwala**.
- 4** Kha vha thuse vhagudi u fhedzisa fureme ya u ʔwala.
- 5** Kha vha thuse vhagudi u **bula maipfi nga u ongolowa sa tshibode na u shumisa zwiko zwo teaho**.
- 6** **Kha vha ʔutuwedze vhagudi.**

Zwipikwa Zwanga:

1. Tshipikwa tshanga ndi u phasa Gireidi ya
- 2.
2. Tshipikwa tshanga ndi u dzhena kha
- thimu ya bola ya milenzhe.

U vhalo ha Tshigwada hu na U sumbiwa Ndila Minete ya 30

ZWIGWADA: _____

- 1 Kha vha dzudze kilasi yothe, muñwe na muñwe e na **Bambirimishumo** la U vhalo la 9.
- 2 Kha vha talutshedze kilasi yothe **Nyito ya 1** ya **Musumbuluwo**.
- 3 Kha vha vhidze tshigwada tsha u thoma uri vha shume natsho.
- 4 Nga murahu ha minete ya 15, kha vha ri vha tshigwada itshi vha humele madzuloni avho.
- 5 Kha vha ite **Nyito ya U lindela-u-Vhalo**.
- 6 Kha vha talutshedze kilasi yothe **Nyito ya 2** ya **Musumbuluwo**.
- 7 Kha vha vhidze tshigwada tsha vhuvhili uri vha shume natsho.
- 8 Kha vha dazde tshitevhelelangudo vha tshi sumbedza uri ndi zwigwada zwifhio zwe vha zwi thetshesela, na uri zwo vhalo mini.
- 9 Kha vha talukanye uri ndi tshanduko dzifhio dzine dza tea u itwa kha zwigwada zwa u vhalo kana nyito dza u vhalo.

Ḳavhuvhili

U ṭalukanya mibvumo na Foniki:

Minete ya 15

Kha vha ḍivhadze mibvumo na maipfi maswa

KHA VHA ḍIVHADZE MUBVUMO

- 1 Kha vha bule mubvumo vha imise garaṭatai: /ea/.
- 2 Kha vha bule mubvumo uyo vha ṅee vhagudi ndaela ya uri vha dovhohole x 3.
- 3 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ni a ḍivhavho maṅwe maipfi a thomaho nga mubvumo/ea/?
- 4 Kha vha ite tsukamihumbulo ya maipfi vhe na vhagudi, sa: **vhea, sea, rea.**

KHA VHA ḍIVHADZE MAIPFI MASWA

- 1 Kha vha bulele ṅṭha ipfi ḷiṅwe na ḷiṅwe, ḷi tshi pfala, musi vha tshi khou ṭana garaṭaṭhanwa/garaṭambali: **vhea, sea, rea, tshea, peama.**
- 2 Kha vha zwi sumbedze vhagudi musi vha tshi khou ralo u zwi bula.
- 3 Kha vha humbele vhagudi uri vha dovhohole maipfi vha tshi edzisela vhone.
- 4 Kha vha nambatedze garaṭaṭhanwa dza maipfi aya kha Bodo ya U ṭana Mibvumo.

PHUROGIREME YA U ṬHADUKANYA FONIKI

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

Fhungo: _____

Muṅwalo:

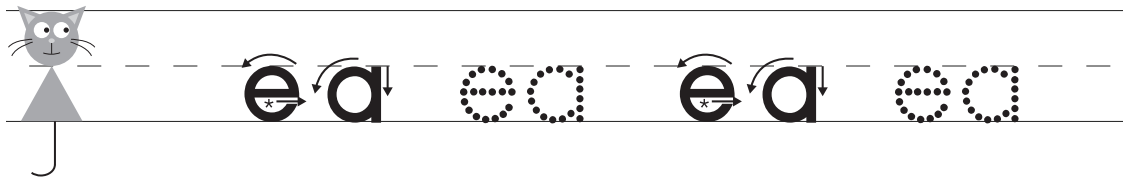
Minete ya 15

Kha vha ṅwale ma(ḷeḍere) maswa (ḷiswa)/maipfi maswa/ mafhungo maswa

- 1 Kha vha funze vhagudi kuṅwalele kwone kwa maḷeḍere maṭuku na ma(ḷeḍeredanzi): **ea.**
- 2 Kha vha sumbedzele kuṅwalele kwa (ma)ḷeḍere kwa vhagudi vha no shumisa tshanḍa tsha u ḷa vha tovhedze nga kwa vhane vha shumisa tshanḍa tsha monde.
- 3 Vha kone u vhudza vhagudi u shuma shuma na phathinara dzavho vha ṅwale (ma) ḷeḍere kha miṭana yavho vha tshi shumisa minwe.

- 4 Nga murahu, kha vha vhudze vhagudi vha n̄wale (ma)ḽeḽere kha desike dzavho nga minwe.
- 5 Tsha u khunyeledza, kha vha sumbedze vhagudi hafhu kuḽwalelwe kwa (ma)ḽeḽere na maipfi kha bodo ya tshoko.
- 6 Vhagudi vha tea u n̄walula mibvumo/maipfi/mafhungo buguni dzavho.

 vhea vhea

 sea sea

 rea rea

 tshea tshea

 peama peama

 O vhea bugu yo peama

 a i tshea.

PHUROGIREME YA U ḽHADUKANYA MUḽWALO

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

_____

U vhala (khathihi) na vhagudi:

Minete ya 15

U vhala ha U ranga

ZWIṀIRATHEDZHI ZWA U PFESESA: TSHIFANYISO TSHA MUHUMBULO

Liṅwalwa	U vhala ha U Ranga (U elekanya nga U amba)
<p>Khonani ya Marie, Busi o vha a na lukanyakanya lwa vhuḁisa lwa pinki. ḁuvha liṅwe na liṅwe Marie o vha a tshi zwi humbula uri ngavhe o vha e na lukanyakanya lu fanaho na lwa Busi uri vha kone u reila vhoṱhe.</p>	
<p>Liṅwe ḁuvha Marie e na khotsi awe mavhengeleni a vbona lukanyakanya lwa muṱaḁa lu fanaho na lwa Busi lwa Pinki. Yooo! Nṅe ndi khou ṱoḁa u renga lukanyakanya holwu! Ndi Marie a tshi ḁivhudza. Lukanyakanya lwo vha lwo tshi ḁura R200. 'Baba ndi khou humbela u renga lukanyakanya holwu!' 'Ndi ḁo badela hafu ya heyi tshelede,' ndi khotsi a Marie vha no ralo. 'Inwi ni tea u shuma na vhulunga iṅwe hafu 'Khotsi awe vho mbo ḁi mu fha Marie a tshi swika hayani a vhea iḁa tshelede jaini, hune ya ḁo vha yo vhulungea zwavhuḁi. A thoma u humbula, 'Zwino ndi ḁo wanangafhiirwe tshelede uri ndi kone u renga lukanyakanya?'</p>	<p>Ndi na tshifanyiso tsha muhumbulo nga musu Marie o dzula nṱha ha mmbete a tshi khou humbula nga ha uri u ḁo wana ngafhi tshelede ya u renga lukanyakanya. Ndi a ni anela, u khou humbula nga u reila lukanyakanya lwawe luswa lwa muṱaḁa.</p>
<p>Nga ḁuvha li tevhelaho, Busi a ḁa a tshi khou reila lukanyakanya lwawe lwavhuḁi lwa pinki. Marie a mbo ḁi vhudza khonani yawe Busi zwe khotsi awe vha mu vhudza. 'Arali nda kona u vhulunga tshelede, ri nga kona u reila lukanyakanya roṱhe.' Ndi Marie a no ralo. 'Ndi na muhumbulo!' ndi Busi. 'ṱhamusi ri nga shuma ngadeni, khotsi aṅu vha ri badela. Zwenezwo, ni nga kona u shumisa iyo tshelede u renga lukanyakanya.' Busi na Marie vho mbo ḁi ya kha khotsi a Marie. 'Baba vha nga ri badela arali ra thusa u kunakisa ngade?' ndi Marie a tshi vhudzisa.</p> <p>'Ndi muhumbulo wavhuḁi hoyo!' ndi khotsi a Marie. 'ndi a ṱoḁa thuso kha heyi ngade khulu ngaurali!, ndi ḁo ni badela R20 muṅwe na muṅwe nga ḁuvha.'</p>	
<p>Busi na Marie vho shuma ḁuvha loṱhe. Vha tshi fhedza khotsi a Marie vha vha ṅea muṅwe na muṅwe wavho Busi a mbo ḁi fha Marie mukovhe wawe. 'Zwi ḁo takadzesa musu inwi no no vha na lukanyakanya lwaṅu ra reila roṱhe.' ndi Busi a no ralo. 'Eeeee! Ndo livhuha Busi. Ndi Marie ano ralo.</p>	<p>Ndi na tshifanyiso tsha muhumbulo nga ha Marie na Busi vha tshi khou shuma ngadeni. Musu vha tshi khou shuma, Marie u khou humbula nga u reila lukanyakanya luswa lwa muṱaḁa.</p>

Linwalwa	U vhalo ha U Ranga (U elekanya nga U amba)
Marie o mbo qi ya lufherani lwawe lwa u eqela. A vhea R40 yawe he a vha o vhea R100. 'Ndi na R140!' ndi ene a tshi humbula. 'Maquvha a si mangana ndi do kona u renga lukanyakanya lwanga.'	
Nga Musumbuluwo tshikolo tshi tshi tou bva, Busi na Marie vha tshi khou tamba vhothe dzharatani, Marie a pfa phosho i sa pfeseseiho. 'Thetshelesani!' ndi ene a tshi amba. 'No zwi pfa?' Busi a sedza fhasi. A vhona tshimange tsho fashwa luhurani lwa darata. 'Aivho! Tshimange tsho fashwa' ndi Busi. 'Tshimange hetshi tsho fashwa!' Marie o no tou gwadama a tshi khou thusa u tshi lungulula. Yoweee! Tshimangana iwe vhathu!	Ndi na tshifanyiso tsha muhumbulo nga ha Marie a tshi khou lavhelesa thungo dzothe a tshi toda u vhona hune phosho ya khou bva hone.
Busi a dzhia tshikadzi a tshi vhandavhanda a tshi khou tshi fhumudza. 'Zwino ndi ite mini?' ndi Marie a tshi vhudzisa. 'Ndi a ni anela huna muñwe muthu huñwe fhethu, ane a khou todana natsho hetshi tshimange!'	Ndi na tshifanyiso tsha muhumbulo nga ha Busi a tshi khou vhandavhanda tshimange a tshi fhumudza
Zwenezwo vha tshee vho mangala, vha mbo qi vhona phositaro yo nambatedzwa kha muri. Yo vha i na tshifanyiso tsha tshimange tshenetsho, ho ñwalwa nga majedere matswuku uri, 'TSHO XELA.' Vha mbo qi ñwala nomboro dza luñingo fhasi. Vha gidimela hayani ha Busi. Mme a Busi vha vha tendela vha tshi shumisa luñingo lwavho u rwela luñingo lwe lwa ñwalwa kha phosita. Brenda o mbo qi da u dzhia tshimange tshawe. Musi a tshi vho tuwa, o mbo qi bvisa R100 begeni yawe. 'Ndo livhuha no wana tshimange tshanga' u ralo a tshi vha vhudza, a dovha a ñekedza Busi tshelede. 'Vhonani!' ndi Busi, 'Zwino ni na tshelede i linganaho u renga lukanyakanya, ra dovha ra sala nga tshentshi.'	Ndi na tshifanyiso tsha muhumbulo nga ha vhasidzana vha tshi khou vhudza mme a Busi nga tshimange tsho xelaho. Ndi na tshifanyiso tsha muhumbulo nga ha mme a Busi vha tshi vha ñea luñingo.
(TSHO XELA) Ndo xedza tshimange tshanga Muvhala watsho ndi mutshena na wa dzhinzha. Tshi pfi Dzhezha Arali na tshi wana ni rwele luñingo kha Brenda at 01234567. Ndi do da nda tshi dzhia	--

Liṅwalwa	U vhala ha U Ranga (U elekanya nga U amba)
Nga mugivhela u tevhelaho, Marie na khotsi awe vha ṭuwa vha ya mavhengeleni u renga lukanyakanya lwa muṭaḡa lwa u naka. Busi na Marie vho mbo ḡi reila vhoṭhe vhukanyakanya havho. Ḍuvha loṭhe u swika li tshi kovhela!	Ndi na tshifanyiso tsha muhumbulo nga ha Busi na Marie vha tshi khou reila vhoṭhe
Mbudziso dza u tevhelela	Phindulo ndavhelewa
Ndi nnyi o fhaho Marie tshelede?	Khotsi awe, Busi, Brenda (muṅe wa tshimange)
Marie o vha a tshi khou ṭoḡa vhugai uri a renga lukanyakanya?	O wana R200.
Mbudziso ya ngani	Phindulo ndavhelewa
Ndi ngani Marie o tea u vhulunga tshelede?	<ul style="list-style-type: none"> • Ngauri o vha a tshi ṭoḡa u renga lukanyakanya. • Ngauri o vha a tshi ṭoḡa u renga lukanyakanya lu nga lwa khonani yawe Busi. • Ngauri o vha a tshi ṭoḡa u reila lukanyakanya lu no fana na lwa khonani yawe Busi. • Ngauri khotsi awe vho muvhudza uri vha ḡo badela hafu, ene u ḡo vhulunga inwe hafu.

U vhala ha Tshigwada hu na U sumbiwa Nḡila Minete ya 30

ZWIGWADA: _____

- 1 Kha vha dzudze kilasi yoṭhe, muṅwe na muṅwe e na **Bambirimishumo la U vhala la 9**.
- 2 Kha vha ṭalutshedze kilasi yoṭhe **Nyito ya 1** ya **Lavhuvhili**.
- 3 Kha vha vhidze tshigwada tsha u thoma uri vha shume natsho.
- 4 Nga murahu ha minete ya 15, kha vha ri vha tshigwada itshi vha humele madzuloni avho.
- 5 Kha vha ite **Nyito ya U lindela-u-Vhala**.
- 6 Kha vha ṭalutshedze kilasi yoṭhe **Nyito ya 2** ya **Lavhuvhili**.
- 7 Kha vha vhidze tshigwada tsha vuvhili uri vha shume natsho.
- 8 Kha vha ḡadze tshitevhelela ngudo vha tshi sumbedza uri ndi zwigwada zwifhio zwe vha zwi thetshelesa, na uri zwo vhala mini.
- 9 Kha vha ṭalukanye uri ndi tshanduko dzifhio dzine dza tea u itwa kha zwigwada zwa u vhala kana nyito dza u vhala.

Lavhuraru

Nyito dza Oraġa

Minete ya 15

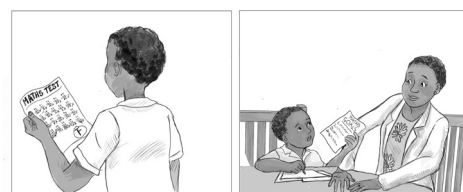
DIVHAMAIPFI YA THERO

- 1 Kha vha funze vha tshi shumisa SIVA (PATS.)
- 2 Kha vha tane ipfi na tsumbedzelo kha Bodo ya Divhamaipfi ya Thero.
  - Khwinisa.
  - U pulana.
  - Mbambe.

Tshidade kana luimbo	Nyito
Ndi mushai thungo dzoṭhe. Vhabebi vho ṭuwa vhoṭhe.	<i>Tshifhaṭuwo tshi sumbedza u ṭungufhala ngauri vhabebi vho lovha vhoṭhe.</i>
Ndo sala ndo touri tutuu! Sa tshii vha muronzhe.	
Kongelela pfunzo, hulisa Ramakole,	<i>Tshifhaṭuwo tshi sumbedza u takala musi vha tshi sumbedza u divheshela zwipikwa, vha putulula zwanḡa vha tshi sumbedza muthu a tshi khou vhalo bugu. Vha imisela zwanḡa nṭha vha tshi sumbedza u renda Mudzimu Ramaḡa.</i>
Zwau zwi ḡo naka.	

VHUTSILA HA U ANETSHELA ZWIṬORI (VHEGE YA U THOMA YA THERO IYI)

- 1 Kha vha fhandekanye vhagudi vha bve zwigwada zwiṭuku.
- 2 Kha vha fhe tshigwada tshinwe na tshinwe kopi ya zwifanyiso zwa vhutsila ha u anetshela zwiṭori.
- 3 Kha vha vhudze vhagudi uri vha elekanye nga tshiṭori tshine tsha yelana na zwifanyiso.
- 4 Kha vha nee vhagudi minete muthithi kana mivhili uri vha elekanye nga mihumbulo yavho.
- 5 Tshi tevelaho, vhagudi vha re kha tshigwada vha fanela u sielesana, muṅwe na muṅwe wavho a tshi anetshela tshiṭori tshawe.
- 6 Kha vha humbudze vhagudi uri zwiṭori zwavho zwi tea u vha zwi na vhusiki, zwa dovha hafhu zwa yelana na zwifanyiso!

- 7 Kha vha humbudze vhagudi uri vha thetshelese zwiṭori zwa vhaṅwe nga vhuronwane.
- 8 Kha vha livhuhe vhagudi nge vha anetshela-vho vhaṅwe ngavho zwiṭori zwavho.

U ṭalukanya mibvumo na Foniki:

Minete ya 15

Kha vha ḍivhadze mibvumo miswa na maipfi maswa

KHA VHA ḌIVHADZE MUBVUMO

- 1 Kha vha bule mubvumo vha imise garaṭatai: /ui/.
- 2 Kha vha bule mubvumo uyo vha vhudze vhagudi vha u dovhole x 3.
- 3 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ni a ḍivhavho maṅwe maipfi a thomaho nga mubvumo/ui/?
- 4 Kha vha ite tsukamihumbulo ya maipfi vhe na vhagudi, sa: **muila**.

KHA VHA ḌIVHADZE MAIPFI MASWA

- 1 Kha vha bulele nṭha ipfi liṅwe na liṅwe, li tshi pfala, musi vha tshi khou ṭana garaṭathanwa/garaṭambali: **muila, muingameli**.
- 2 Kha vha zwi sumbedze vhagudi musi vha tshi khou ralo u zwi bula.
- 3 Kha vha humbele vhagudi uri vha dovhole maipfi vha tshi edzisela vhone.
- 4 Kha vha nambatedze garaṭathanwa dza maipfi aya kha Bodo ya U ṭana Mibvumo.

PHUROGIREME YA U ṬHADUKANYA FONIKI

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

Fhungo: _____

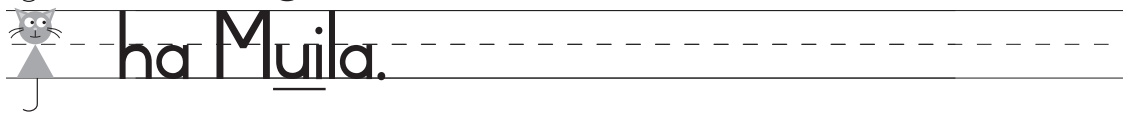
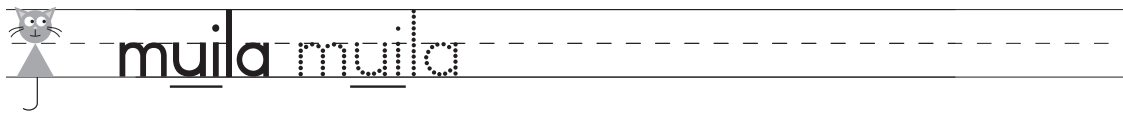
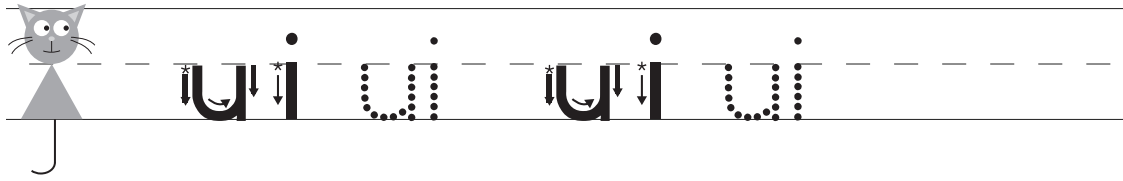
Muṅwalo:

Minete ya 15

Kha vha ṅwale ma(ḷeḷere) maswa (ḷiswa)/maipfi maswa/mafhungo maswa

- 1 Kha vha funze vhagudi kuṅwalele kwone kwa ma(ḷeḷeredanzi) na maṭuku na: **ui**.
- 2 Kha vha sumbedzele kuṅwalele kwa (ma)ḷeḷere kwa vhagudi vha no shumisa tshanḍa tsha u ḷa vha tovhedze nga kwa vhane vha shumisa tshanḍa tsha monde.
- 3 Kha vha vhudze vhagudi vha shume na phathinara dzavho vha ṅwale (ma)ḷeḷere kha miṭana yavho vha tshi shumisa minwe.

- 4 Nga murahu, kha vha vhudze vhagudi vha n̄wale (ma)ḽeḽere kha desike dzavho nga minwe.
- 5 Tsha u khunyeledza, kha vha sumbedze vhagudi hafhu kuḽwalelwe kwa (ma)ḽeḽere na maipfi kha bodo ya tshoko.
- 6 Vhagudi vha tea u n̄walula mibvumo/maipfi/mafhungo buguni dzavho.

PHUROGIREME YA U ṬHAḽUKANYA MUḽWALO

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

_____

U ñwala:

Minete ya 30

U pulana na mvetomveto

T̄HOHO: Ñwalani mutevhe wa ndivho dzine na t̄oḁa u swikela. Hezwi zwi ḁo vha tshipiḁa tsha khona ya u vhala bugu kiḁasini.

MUSHUMO: Olani tshifanyiso ni ite mutevhe ni shumise khoma.

FUREME/MUHANGA WA U ÑWALA:

Ndivho dzanga:

1 _____

2 _____

3 _____

Ndi tama u _____, _____, na u _____.

U EDZISELA/U MODEḁA

- 1 Kha vha t̄alutshedze vhagudi uri ñamusi vha ḁo engedza kha zve vha ñwala nga Musumbuluwo.
- 2 Ñamusi vha ḁo engedza tshiteñwa tshithihi kha mutevhe wavho we vha u thoma nga Musumbuluwo.
- 3 Vha ḁo ñwala mutevhe wa mafhungo vha tshi shumisa khoma.
- 4 Kha vha vhalele vhagudi fureme ntswa dza u ñwala.
- 5 Nga u **edzisele/u modeḁa** kha vha sumbedze vhagudi uri **vha tea u humbula vha sa a thu ñwala**.
- 6 Kha vha vhudze vhagudi nga mihumbulo ine vhone vha vha nayo ya u ḁadza fureme ya u ñwala, sa: ndi t̄oḁa u vha khonani ya vhukuma. Ndi humbula u nga ndi nga vha muthu o lugaho a sa fheli mbilu. Tshiñwe tshifhinga ndi sinyuwa nga u t̄avhanya. Ndivho yanga ndi u sa sinyutshela khonani yanga.
- 7 Nga u **edzisele/u modeḁa** kha vha engedze mihumbulo nga bulo ḁa tshipitshi u sumbedza ndivho ntswa, sa: vhone vha tshi khou elekanya.
- 8 Kha vha t̄alutshedze uri ri ḁo ñwala maipfi afhio. Kha vha tale **mutaladzi wa ipfi liñwe na liñwe**.
- 9 Nga u **edzisele/u modeḁa** kha vha fhedzise tshiteñwa tsha vhuraru kha mutevhe: Ndivho yanga ndi u sa sinyuwa nga u t̄avhanya.
- 10 Nga u **edzisele/u modeḁa** kha vha ḁadzise fhungo ḁa u fhedzisele kha mutevhe wa fureme ya u ñwala. Kha vha t̄alutshedze uri fhungo heli ḁa u fhedzisele ḁo fhambana na ḁa mutevhe wa murahu kana wo fhiraho. Ri tea u shumisa ndivho tharu dze ra nanga ra ḁadzisa kha mutevhe. Kha vha t̄alutshedze uri khoma na ipfi 'na' zwi fhambanya zwiteñwa zwi re kha mutevhe, sa: Ndivho yanga ndi ya u guda Tshindevhele, u pennda na u sa sinyuwa nga u t̄avhanya.

- 11 **Kha vha bule maipfi nga u ongolowa sa tshibode na u ñwala mibvumo ine vha i ñivha.**
- 12 **Kha vha shumise zwishumiswa,** (maipfi maanzeli/maipfi o ñowealeho na maipfi a ñivhamaipfi ya thero) u vha thusa u ñwala maipfi ane a vha kunda.
- 13 **Kha vha thuthe tsumbo** dzavho kha bodo ya tshoko. Kha vha ñalutshedze uri heyo yo vha i tshi tou vha tsumbo, zwino **vhagudi vha tea u ñwala mihumbulo yavho vhone vhañe.**

NDAELA DZA ORAĽA

- 1 Kha vha humbudze vhagudi uri nga Musumbuluwo, ro humbula nga ha ndivho dzine ra ñoða u swikela.
- 2 Ñamusi ri ño engedza mutevhe washu.
- 3 Kha vha vhudzise vhagudi: Ndi ndivho dzifhio dzine na ñoða u swikela.
- 4 . Kha vha ñee vhagudi ndaela ya u **humbula vha sa a thu ñwala.**
- 5 Kha vha ñalutshedze vhagudi uri vha tea u ña na mihumbulo yavho vhone vhañe – vha songo kopa mihumbulo yavho!
- 6 Kha vha ñee vhagudi ndaela ya u rembuluwa vha sedzana vha amba na phathinara nga ndivho dzavho.
- 7 Kha vha ñee vhagudi minete ya 2–3 vha rembuluwe vha sedzane vha ambe.
- 8 Kha vha vhidze vhagudi 3–4 vha vha vhudze nga ndivho dzine vha ñoða u swikela.
- 9 . Vhagudi vha tea uri: ndivho dzanga ndi..., na...
- 10 . Kha vha ñalutshedze uri vhagudi vha ño tea u shumisa fureme ya u ñwala, u ola na u ñwala mihumbulo yavho vhone vhañe.

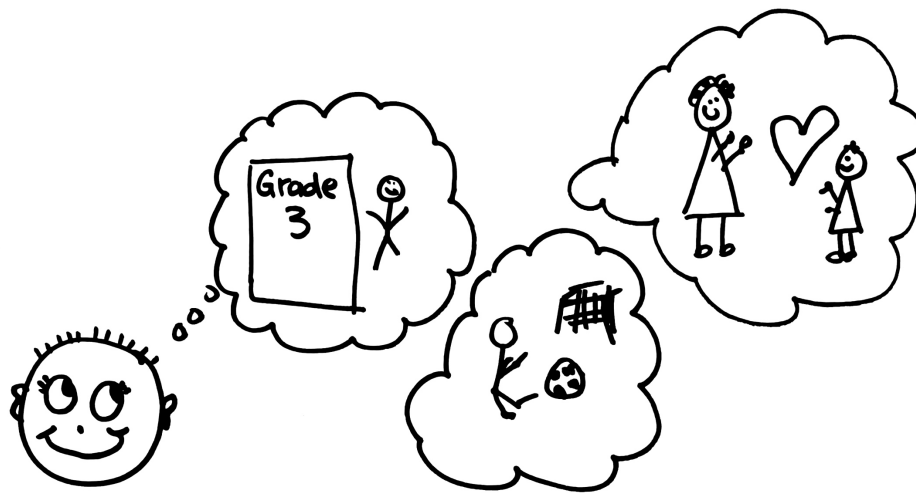
U ÑWALA

- 1 Kha vha ñee **vhagudi bugu** dzavho.
- 2 Musi vhagudi vha tshi khou ñwala, kha vha monamone na kilasi vha fare **khuvhanganotshihadu navho.**
- 3 Kha vha vhudze vhagudi vha **vhale zwe vha ñwala.**
- 4 Kha vha thuse vhagudi u fhedzisa fureme ya u ñwala.
- 5 Kha vha thuse vhagudi u **bula maipfi nga u ongolowa sa tshibode na u shumisa zwiko zwo teaho.**
- 6 **Kha vha ñutuwedze vhagudi.**

U REMBULUWA VHA AMBA

- 1 Musi ho sala minete ya 2–3, kha vha ñee vhagudi ndaela ya uri vha vheye penisela kule.
- 2 Kha vha ñeani vhagudi ndaela ya uri vha rembuluwe vha ambe na phathinara nga zwe vha ola.

Kha vha nemebedze zwe vhagudi vha ñwala u mona na kilasi, vha zwi livhanye na levele ya maño a vhagudi. Hezwi zwi thusa uri vhagudi vha vhe na therisano nga thero yavho.

Zwipikwa zwanga:

1. Tshipikwa tshanga ndi y phasa Gireidi ya
2.
2. Tshipikwa tshanga ndi y dzhena kha
thimu ya bala ya milenzhe.
3. Tshipikwa tshanga ndi y vha muthu wa
vhulenda.

Zwipikwa zwanga ndi y phasa Gireidi ya Z,
u dzhena kha thimu ya bala ya milenzhe,
na y vha muthu wa vhulenda.

U vhala ha Tshigwada hu na U sumbiwa Ndila Minete ya 30

ZWIGWADA: _____

- 1 Kha vha dzudze kīlasi yothe, muñwe na muñwe e na **Bammbirimishumo la U vhala la 9**.
- 2 Kha vha talutshedze kīlasi yothe **Nyito ya 1** ya **Lāvthuraru**.
- 3 Kha vha vhidze tshigwada tsha u thoma uri vha shume natsho.
- 4 Nga murahu ha minete ya 15, kha vha ri vha tshigwada itshi vha humele madzuloni avho.
- 5 Kha vha ite **Nyito ya U lindela-u-Vhala**.
- 6 Kha vha talutshedze kīlasi yothe **Nyito ya 2** ya **Lāvthuraru**.
- 7 Kha vha vhidze tshigwada tsha vuvhili uri vha shume natsho.
- 8 Kha vha ḡadze tshitevhelela ngudo vha tshi sumbedza uri ndi zwigwada zwifhio zwe vha zwi thetshesha, na uri zwo vhala mini.
- 9 Kha vha talukanye uri ndi tshanduko dzifhio dzine dza tea u itwa kha zwigwada zwa u vhala kana nyito dza u vhala.

Ḳavhuḡa

U ḡalukanya mibvumo na Foniki:

Minete ya 15

U fhandekanya na u ḡanganya

NḡE NDI...

- 1 Kha vha thome nga ngudo ya Ḳavhuvhili.
- 2 Kha vha bule ipfi: vhea.
- 3 Kha vha fhandekanye ipfi ḡi bve mibvumo yo imaho nga yoḡhe: /vh/-/ea/.
- 4 Kha vha bule mubvumo wa u thoma wa ipfi ḡo: /vh/.
- 5 Kha vha bule mubvumo wa u fhedza wa ipfi ḡo: /ea/.
- 6 Kha vha ḡwale ipfi ḡo kha bodo ya tshoko: **vhea**.
- 7 Kha vha sumbedzele nga u sumba na u ḡanganya mibvumo uri vha sike ipfi: /**vhe**-/a/= **vhea**.
- 8 Kha vha dovholole kuitele uku kha ipfi ḡi no bva kha ngudo ya Ḳavhuraru: **muila**.

RḡE Rḡ...

- 1 Kha vha thome nga ngudo ya Ḳavhuvhili.
- 2 Kha vha bule ipfi: **peama**.
- 3 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Mubvumo wa u thoma wa ipfi ḡo ndi ufho?/p/.
- 4 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Mubvumo wa vuvhili wa ipfi wa ḡo ndi ufho?/ea/.
- 5 Kha vha bule mubvumo wa vhuraru wa ipfi ḡo: /m/.
- 6 Kha vha vhudzise vhagudi uri: Mubvumo wa u wa u fhedza wa ipfi ḡo ndi ufho?/a/.
- 7 Kha vha humbele vhagudi vha fhandekanye ḡo ipfi ḡi bve mibvumo yo imaho nga yoḡhe: /p/-/ea/-/m/-/a/.
- 8 Kha vha ḡwale ipfi ḡo: **peama**.
- 9 Vha vha vhudze vhagudi uri vha ḡanganyise mibvumo i re kha ipfi ḡo vha tshi zwi ita na vhone: /**pea**-/ma/= **peama**.
- 10 Kha vha dovholole kuitele uku kha ipfi ḡi no bva kha ngudo ya Ḳavhuraru: **muingameli**.

PHUROGIREME YA U ḡHADUKANYA FONIKI

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

Fhungo: _____

U vhalala (khathihi) na vhagudi:

Minete ya 15

U vhalala ha Vhuvhili

ZWIṬIRATHEDZHI ZWA U VHALA: TSHIFANYISO TSHA MUHUMBULO

Ḳiṅwalwa	U vhalala ha Vhuvhili (U elekanya nga U amba)
<p>Khonani ya Marie, Busi o vha a na lukanyakanya lwa vhuḍisa lwa pinki. Ḳuvha Ḳiṅwe na Ḳiṅwe Marie o vha a tshi zwi hambula uri ngavhe o vha e na lukanyakanya lu fanaho na lwa Busi uri vha kone u reila vhoṭhe.</p>	
<p>Ḳiṅwe Ḳuvha Marie e na khotsi awe mavhengeleni a vhona lukanyakanya lwa muṭaḍa lu fanaho na lwa Busi lwa Pinki. Yooo! Nṅe ndi khou ṭoḍa u renga lukanyakanya holwu! Ndi Marie a tshi ḍivhudza. Lukanyakanya lwo vha lwo tshi ḍura R200. 'Baba ndi khou hambela u renga lukanyakanya holwu!' 'Ndi ḍo badela hafu ya heyi tshelede,' ndi khotsi a Marie vha no ralo. 'Inwi ni tea u shuma na vhulunga iṅwe hafu 'Khotsi awe vho mbo ḍi mu fha RMarie a tshi swika hayani a vhea iḷa tshelede Ḳaini, hune ya ḍo vha yo vhulungea zwavhuḍi. A thoma u hambula, 'Zwino ndi ḍo wanangafhiṅwe tshelede uri ndi kone u renga lukanyakanya?'</p>	<p>Ndi na tshifanyiso tsha muhumbulo nga ha Marie uri tshine a khou ṭoḍa ndi lukanyakanya luswa lwa muṭaḍa.</p> <p>Tshiṅwe tshine a khou hambula tshone ndi uri u ḍo wana ngafhi tshelede ya u renga lukanyakanya.</p>
<p>Nga Ḳuvha Ḳiṅwe tevhelaho, Busi a ḍa a tshi khou reila lukanyakanya lwawe lwavhuḍi lwa pinki. Marie a mbo ḍi vhudza khonani yawe Busi zwi khotsi awe vha mu vhudza. 'Arali nda kona u vhulunga tshelede, ri nga kona u reila lukanyakanya roṭhe.' Ndi Marie a no ralo. 'Ndi na muhumbulo!' ndi Busi. 'ṭhamusi ri nga shuma ngadeni, khotsi aṅu vha ri badela. Zwenezwo, ni nga kona u shumisa iyo tshelede u renga lukanyakanya.' Busi na Marie vho mbo ḍi ya kha khotsi a Marie. 'Baba vha nga ri badela arali ra thusa u kunakisa ngade?' ndi Marie a tshi vhudzisa.</p> <p>'Ndi muhumbulo wavhuḍi hoyo!' ndi khotsi a Marie. 'ndi a ṭoḍa thuso kha heyi ngade khulu ngaurali!, ndi ḍo ni badela R20 muṅwe na muṅwe nga Ḳuvha.'</p>	
<p>Busi na Marie vho shuma Ḳuvha loṭhe. Vha tshi fhedza khotsi a Marie vha vha ṅea muṅwe na muṅwe wavho Busi a mbo ḍi fha Marie mukovhe wawe. 'Zwi ḍo takadzesa musi inwi no no vha na lukanyakanya lwaṅu ra reila roṭhe.' ndi Busi a no ralo. 'Eeeee! Ndo livhuha Busi. Ndi Marie ano ralo.</p>	<p>Ndi na tshifanyiso tsha muhumbulo nga uri Busi o takalela hani musi a tshi wana uri Marie a nga wana lukanyakanya luswa.</p>

Liṅwalwa	U vhala ha Vhuvhili (U elekanya nga U amba)
<p>Marie o mbo ḡi ya lufherani lwawe lwa u eḡela. A vhea R40 yawe he a vha o vhea R100. 'Ndi na R140!' ndi ene a tshi humbula. 'Maḡuvha a si mangana ndi ḡo kona u renga lukanyakanya lwanga.'</p>	
<p>Nga Musumbuluwo tshikolo tshi tshi tou bva, Busi na Marie vha tshi khou tamba vhoṭhe dzharatani, Marie a pfa phosho i sa pfeeseiho. 'Thetshelesani!' ndi ene a tshi amba. 'No zwi pfa?' Busi a sedza fhasi. A vhona tshimange tsho fashwa luhurani lwa ḡaraṭa. 'Aivho! Tshimange tsho fashwa' ndi Busi. 'Tshimange hetshi tsho fashwa!' Marie o no tou gwadama a tshi khou thusa u tshi lungulula. Yoweee! Tshimangana iwe vhathu!</p>	<p>Ndi na tshifanyiso tsha muhumbulo nga ha Marie a tshi khou shavha musi a tshi pfa phosho i songo ḡoweleaho</p>
<p>Busi a dzhia tshikadzi a tshi vhanḡavhanḡa a tshi khou tshi fhumudza. 'Zwino ndi ite mini?' ndi Marie a tshi vhudzisa. 'Ndi a ni anela huna muṅwe muthu huṅwe fhethu, ane a khou ṭḡḡana natsho hetshi tshimange!'</p>	<p>Ndi na tshifanyiso tsha muhumbulo nga ha Busi a tshi khou vhilaela uri vha ḡo ita mini nga tshimange itsho.</p>
<p>Zwenezwo vha tshee vho mangala, vha mbo ḡi vhona phosiṭara yo nambatedzwa kha muri. Yo vha i na tshifanyiso tsha tshimange tshenetsho, ho ṅwalwa nga maḡeḡere matswuku uri, 'TSHO XELA.' Vha mbo ḡi ṅwala nomboro dza luṭingo fhasi. Vha gidimela hayani ha Busi. Mme a Busi vha vha tendela vha tshi shumisa luṭingo lwavho u rwela luṭingo lwe lwa ṅwalwa kha phosita. Brenda o mbo ḡi ḡa u dzhia tshimange tshawe. Musi a tshi vho ṭuwa, o mbo ḡi bvisa R100 begeni yawe. 'Ndo livhuha no wana tshimange tshanga' u ralo a tshi vha vhudza, a dovha a ṅekedza Busi tshelede.</p> <p>'Vhonani!' ndi Busi, 'Zwino ni na tshelede i linganaho u renga lukanyakanya, ra dovha ra sala nga tshentshi.'</p>	<p>Ndi na tshifanyiso tsha muhumbulo nga ha Busi a tshi vhona RO takalela na u vhona uri Marie zwino o fara tshelede i no lingana u renga lukanyakanya.</p>
<p>(TSHO XELA)</p> <p>Ndo xedza tshimange tshanga</p> <p>Muvhala watsho ndi mutshena na wa dzhinzha. Tshi pfi Dzhinzha</p> <p>Arali na tshi wana ni rwele luṭingo kha Brenda at 01234567.</p> <p>Ndi ḡo ḡa nda tshi dzhia</p>	<p>--</p>

Ḳinwalwa	U vhala ha Vhuvhili (U elekanya nga U amba)
Nga mugivhela u tevhelaho, Marie na khotsi awe vha ṡuwa vha ya mavhengeleni u renga lukanyakanya lwa muṡaḡa lwa u naka. Busi na Marie vho mbo ḡi reila vhoṡhe vhukanyakanya havho. Ḳuvha loṡhe u swika li tshi kovhela!	Ndi na tshifanyiso tsha muhumbulo nga ha vhasidzana vha tshi khou reila vhoṡhe vho takala vha tshi khou sea.
Mbudziso dza u tevhelela	Phindulo ndavhelewa
Marie o i wana hani tshelede?	<ul style="list-style-type: none"> • O shuma ngadeni. • Busi o shuma ngadeni a fha Marie tshelede. • Vho wana tshimange tsho xelaho, muṡe watsho a vha livhuha nga tshelede.
Tshelede ya avha vhasidzana yo fhedza yo fhira nga vhugai?	Yo fhedza yo fhira nga R40.
Mbudziso ya ngani	Phindulo ndavhelewa
Ndi ngani Busi o ṡea Marie tshelede?	<ul style="list-style-type: none"> • Ngauri o vha a tshi ṡoḡa u thusa khonani yawe u vhulunga tshelede ya u renga lukanyakanya. • Ngauri ene o no ḡi vha na lukanyakanya. • Ngauri ndi khonani ya vhukuma i ṡoḡaho u thusa. • Ngauri zwi a takadza u reila lukanyakanya u na khonani yau.

U vhala ha Tshigwada hu na U sumbiwa Nḡila Minete ya 30

ZWIGWADA: _____

- 1 Kha vha dzudze kilasi yoṡhe, muṡwe na muṡwe e na **Bammbirimishumo la U vhala la 9**.
- 2 Kha vha ṡalutshedze kilasi yoṡhe **Nyito ya 1** ya **Ḳavhuḡa**.
- 3 Kha vha vhidze tshigwada tsha u thoma uri vha shume natsho.
- 4 Nga murahu ha minete ya 15, kha vha ri vha tshigwada itshi vha humele madzuloni avho.
- 5 Kha vha ite **Nyito ya U lindela-u-Vhala**.
- 6 Kha vha ṡalutshedze kilasi yoṡhe **Nyito ya 2** ya **Ḳavhuḡa**.
- 7 Kha vha vhidze tshigwada tsha vhuvhili uri vha shume natsho.
- 8 Kha vha ḡadze tshitevhelela ngudo vha tshi sumbedza uri ndi zwigwada zwifhio zwe vha zwi thetshesela, na uri zwo vhala mini.
- 9 Kha vha ṡalukanye uri ndi tshanduko dzifhio dzine dza tea u itwa kha zwigwada zwa u vhala kana nyito dza u vhala.

Lavhutanu

Nyito dza Oraja

Minete ya 15

DIVHAMAIPFI YA THERO

- 1 Kha vha funze vha tshi shumisa SIVA (PATS)
- 2 Kha vha tane ipfi na tsumbedzelo kha Bodo ya Divhamaipfi ya Thero.
  - U vhulunga.
  - U ita ndowendowe.
  - Mbuelo.

Tshidade kana luimbo	Nyito
Ndi mushai thungo dzothe. Vhabebi vho tuwa vhothe.	<i>Tshifhatuwo tshi sumbedza u tungufhala ngauri vhabebi vho lovha vhothe.</i>
Ndo sala ndo touri tutuu! Sa tshiivha muronzhe.	
Kondelela pfunzo, hulisa Ramakole,	<i>Tshifhatuwo tshi sumbedza u takala musi vha tshi sumbedza u divheshela zwipikwa, vha putulula zwanda vha tshi sumbedza muthu a tshi khou vhalo bugu. Vha imisela zwanda ntha vha tshi sumbedza u renda Mudzimu Ramaanda.</i>
Zwau zwi do naka.	

THERISANO YA MAÑWALWA A U VHALA (KHATHIHI) NA VHAGUDI

- 1 Kha vha n'wale fureme ya therisano kha bodo ya tshoko:
  - a Ndivho ya Marie ndi...
  - b O swikela ndivho yawe musi...
  - c Tshitori hetshi tshi mpfunza...
- 2 Kha vha vhelele vhagudi fureme ya therisano.
- 3 Kha vha vhee vhagudi kha **zwigwada zwiutuku**.
- 4 Kha vha vhudze vhagudi uri vhothe vha tea u seilelisana musi vha tshi fhindula mbudziso inwe na inwe ya therisano iyi.
- 5 Kha vha ri kilasi i thetshelese.
- 6 Kha vha humbele vhagudi vho fhambanaho kana tshigwada tshigede uri vha nekane phindulo na vhanwe.
- 7 Arali phindulo yo khakhea, kha vha vha khakhulule.
- 8 Kha vha livhuwe vhagudi nge vha shela mulenzhe kha ngudo.

U ṭalukanya mibvumo na Foniki:

Minete ya 15

U wana maipfi

Kha vha ite thebuḲu kha bodo ya tshoko ine ya katela mibvumo ye ya gudiwa kale khathihi na mibvumo ye ya funziwa nga Ḳavhuvhili na Ḳavhuraru.

ea	ui	m
l	n	o
r	b	e
a	vh	tsh

U MODEḲA/NYEDZISELO

- 1 Kha vha humbudze vhagudi nga mibvumo ya vhege: **/ea/na/ui/**.
- 2 Kha vha vusuludze mibvumo yoṭhe na themba dzo vanganaho (ṭhanganyiso) nga u i ṅwala kha bodo ya tshoko.
- 3 Kha vha ṅee vhagudi minete ya 3 ya u sika maipfi a re na tshivhalo, u ya nga hune vha kona, vha tshi shumisa mibvumo na themba dzo vanganaho dzi re afho ṅṭha.
- 4 Kha vha sumbedze vhagudi kusikelwe kwa ipfi vha tshi shumiswa mubvumo wo tiwaho, sa: **/vh/-/ea/= vhea**.
- 5 Kha vha humbudze vhagudi uri vha nga kona u vhumba ipfi vha tshi shumisa mibvumo miṅwe-vho – a vho ngo tea u shumisa fhedzi **/ea/kana/ui/**.
- 6 Kha vha sumbedze vhagudi kusikelwe kwa liṅwe ipfi, sa: **/m/-/a/-/b/-/a/= maba**.

VHAGUDI VHA A SHUMA

- 1 Kha vha vhudze vhagudi vha vule bugu dzavho dza ṅdowedzo vha ṅwale ṭhohwana i no ri: **ea, ui**.
- 2 Kha vha ṅee vhagudi ndaela ya uri vha thome u ṅwala.
- 3 Kha vha ṅee vhagudi minete ya 3 ya uri vha wane na u fhaṭa maipfi a re na tshivhalo u ya nga hune vha nga kona ngaho.
- 4 Kha vha tende vhagudi vha lulamise mishumo yavho. Kha vha vha sumbedze kufhaṭele kwa maipfi aya (na maṅwe): **vhea, sea, rea, tshea, muila, mama, maba, mema, baba**.

PHUROGIREME YA U THADUKANYA FONIKI

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

Fhungo: _____

U vhala (khathihi) na vhagudi:

Minete ya 15

Thevhelaughala

ZWIṬIRATHEDZHI ZWA U PFESESA: U NWELEDZA KANA MANWELEDZO/ TSHIFANYISO TSHA MUHUMBULO

KHA VHA SUMBEDZELE MAṆWALWA

- 1 Dzudzani vhagudi desikeni dzavho, vha vhe na bugu dzavho dza u ṅwalela kana bammberi ḽi si na tshithu, na penisela kana khirayoni.
- 2 Ṇwalani zwi tevhelaho bodoni ya tshoko:
  - a Ndi na tshifanyiso tsha muhumbulo tsha _____
  - b Zwi vhoneala/zwi nukha sa/zwi pfala sa _____
- 3 Kha vha vhudze vhagudi uri vha tea u shumisa tshifanyiso tsha muhumbulo nga zwi no bva kha maṅwalwa.
- 4 Kha vha vhudze vhagudi vha bonye maṭo, vha ḽigede. Kha vha dovhe vha vha vhalele maṅwalwa hafhu.
- 5 Kha vha vhudze vhagudi vha bonyolole maṭo, vha ole zwe vha vha vha tshi khou vhona kha tshifanyiso tsha muhumbulo wavho tshi no bva kha maṅwalwa.
- 6 Kha vha vhudze vhagudi vha dzhenise ḽebuḽu nthihi kana mbili (1–2) kha nyolo dzavho.
- 7 Kha vha vhudze vhagudi vha fhedzise mafhungo buguni dzavho.
- 8 Tsha u fhedzisela, tendelani vhagudi vha rembuluwe vha sedzane vha ambe nga zwifanyiso zwa mihumbulo yavho na phathinara dzavho.

U vhala ha Tshigwada hu na U sumbiwa Ndila Minete ya 30

ZWIGWADA: _____

- 1 Kha vha dzudze kīlasi yoṭhe, muṅwe na muṅwe e na **Bammbirimishumo la U vhala la 9**.
- 2 Kha vha ṭalutshedze kīlasi yoṭhe **Nyito ya 1** ya **Lāvhuṭānu**.
- 3 Kha vha vhidze tshigwada tsha u thoma uri vha shume natsho.
- 4 Nga murahu ha minete ya 15, kha vha ri vha tshigwada itshi vha humele madzuloni avho.
- 5 Kha vha ite **Nyito ya U lindela-u-Vhala**.
- 6 Kha vha ṭalutshedze kīlasi yoṭhe **Nyito ya 2** ya **Lāvhuṭānu**.
- 7 Kha vha vhidze tshigwada tsha vuvhili uri vha shume natsho.
- 8 Kha vha ḍadze tshitevhelela ngudo vha tshi sumbedza uri ndi zwigwada zwifhio zwe vha zwi thetshesela, na uri zwo vhala mini.
- 9 Kha vha ṭalukanye uri ndi tshanduko dzifhio dzine dza tea u itwa kha zwigwada zwa u vhala kana nyito dza u vhala.

U sedzulusa ngudo ya luambo mafheloni a vhege

Minete ya 15

- 1 Kha vha dzudze vhagudi kha methe musi $\dot{d}$ uvha $\dot{l}$ i tshi vho khunyelela.
- 2 Kha vha vhe na dzulo $\dot{l}$ a u sedzulusa luambo vhege inwe na inwe. Vha nga nanga u vanganya u gudiwa ha Luambo lwa Hayani na Luambo lwa Nyengedzedzo lwa U thoma kha u sedzulusa uhu.
- 3 Vha elelwe u tendela vhagudi vha tshi 'Rembuluwa vha Amba' na u rera nga phindulo dzavho nga vhavhili/vhe na phathinara dzavho. Zwo no ralo, kha vha nange vhagudi vha si gathi uri vha vhudze-vho $\dot{k}$ ilasi yothe phindulo dzavho.
- 4 Kha vha shumise mbudziso $\dot{t}$ huthuwedzi dzine dza $\dot{d}$ o sumba $\dot{n}$ dila therisano iyi i no kwama zwa luambo:
  - a Thero ya luambo ya vhege yashu yo vha ifho?
  - b Ndi zwi $\dot{t}$ ori zwifhio zwe ra vhalo rothe?
  - c Maipfi a vhege e a ni takadzesa ndi afhio?
  - d No guda mini kha zwi $\dot{t}$ ori zwe ra vhalo?
  - e Ro $\dot{n}$ wala nga mini ino vhege?
  - f Mu $\dot{n}$ walo wa $\dot{n}$ u wo khwinifhala nga $\dot{n}$ dilade ino vhege?
  - g Kuvhalele kwa $\dot{n}$ u kwo khwinifhala nga $\dot{n}$ dilade ino vhege?
  - h Ndi zwifhio zwine na $\dot{d}$ iHUDZA ngazwo kha ino vhege?
- 5 Tsha u khunyeledza, kha vha vhudze vhagudi vha elekanye nga zwithu zwivhili zwine vha $\dot{d}$ o zuwela vha hayani malugana na zwe vha guda tshikoloni kana zwe vha $\dot{d}$ ikhwinisa khazwo tshikoloni ino vhege.

Kha vha dzhiele nzhele Maitete haya a u $\dot{d}$ iingamela na u $\dot{d}$ itola a na ndeme khulwane sa tshipida tsha u guda. Vha songo fanywa vho pfuka nyito iyi ya vhege nga vhege.

Gireidi ya 2

THEMO YA 1

Vhege ya

10

THERO:

U ta ndivho

Ndugiselo Dza Kilisani

- 1 Musi vhege inwe na inwe i tshi thoma, kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasirumu yavho yo kuna nahone zwithu zwo vhekanywa zwavhuḍi.
- 2 Bodo dza u ṭana, mbondo dza thero na thebuḷu, kha dzi shandulwe na u engedzwa tshifhinga tshoṭhe, zwithu zwine zwa si tsha vha na mushumo zwi bvisiwe, vha zwi vhulunge nga vhuronwane.
- 3 Vho no fhedza, kha vha lugise maipfi a garaṭaṭhaṅwa/garaṭambali/garaṭatai na zwifanyiso zwa maipfi a thero zwine vha ḍo ṭoda u zwi shumisa.
- 4 Kha vha wane na u ita ndugiselo dza zwiṭenwa zwine vha ḍo zwi shumisa kha luvhondo lwavho lwa thero na ṭafula/khona, zwine zwa ḍo takadza vhagudi, sa: tshifanyiso tsha muthu o kundaho kha mbambe, muholefali a tshi khou tamba muṅwe mutambo.
- 5 Kha vha ite ṭhoḍisiso kha inthanethe vha tshi ita ndugiselo dza thero. Sa tsumbo: kha vha lavhelese Carol Dweck kha therisano ya *'TED Growth mind set'*
- 6 Vha vhe na vhuṭanzi uri bugu dza vhagudiswa dza ndowedzo na Bugu dza Mishumo dza DBE dzi a lulamiswa dzoṭhe, dza vheva zwavhuḍi he dza tea u dzula hone.
- 7 Kha vha vhe na vhuṭanzi uri bugu dzoṭhe khulwane, bugunanguludzwa na bugu dza laiburari ya kilasini dzo dzula nga ngona.

Nyito Dza U Inga

Hedzi ndi nyito dzine dza nga shumiswa sa mishumo ine vhagudi vhane vha ṭavhanya u fhedza mishumo yavho vha ita KANA dzine vha dzi shumisa musu vha tshi khou linga vhagudi.

Nyito ya 1: Bugu ya Mishumo ya DBE ya 1: Siatari la 23, Kha ri ṅwale

Nyito ya 2: Bugu ya Mishumo ya DBE ya 1: Siatari la 24, Kha ri ite nyito

Nyito ya 3: Bugu ya Mishumo ya DBE ya 1: Siatari la 25, Kha ri ṅwale

Nyito ya 4: Olani tshifanyiso tshaṅu ni tshi khou shuma vhukuma.

Musumbuluwo

Nyito dza Oraja

Minete ya 15

KHA VHA DOVHOLOLE THERO: U SWIKELELA NDIVHOTHANGELI

- 1 Kha vha sumbedze vhagudi tshifanyiso kha tshitori tsha Bugu Khulwane tsha khotsi a tshi khou amba na vhana vhawe vha vhatukana vhararu: Mutukana o talifhaho.
- 2 Kha vha vhudze vhagudi uri ri khou isa phanda na thero ya: u ta ndivho.
- 3 Kha vha ole tshidanga tshi re na dzina la **thero** vhukati ha bodo ya tshoko.
- 4 Kha vha vhudzise vhagudi vha ri: *Ndi zwifhio zwine na vho zwi divha nga thero iyi?*
- 5 Kha vha n'wale mihumbulo ya vhagudi kha mapa wa mihumbulo. Kha vha vhee mihumbulo i no fana fhethu huthihi.
- 6 Arali vhagudi vha tshi khou kundelwa u fhindula, kha vha vha vhudzise mbudzisothuthuwedzi dzi tevhelaho:
  - a Ndi ndivho ifhio ye Marie a swikela?
  - b O i swikelela hani?
  - c Ndi zwiṭirathedzhi zwifhio zwine ra shumisa u swikela ndivho dzashu?

DIVHAMAIPFI YA THERO

- 1 Kha vha funze vha tshi shumisa SIVA (PATS).
- 2 Kha vha tane ipfi na tshifanyiso kha Bodo ya Divhamaipfi a Thero.
  - tshirathedzhi.
  - talifha.
  - thanya.

Tshidade kana luimbo	Nyito
Ndi mushai thungo dzoṭhe. Vhabebi vho tuwa vhoṭhe.	<i>Tshifhaṭuwo tshi sumbedza u tungufhala ngauri vhabebi vho lovha vhoṭhe.</i>
Ndo sala ndo touri tutuu! Sa tshiiivha muronzhe.	
Kongelela pfunzo, hulisa Ramakole,	<i>Tshifhaṭuwo tshi sumbedza u takala musi vha tshi sumbedza u divheshela zwipikwa, vha putulula zwanḁa vha tshi sumbedza muthu a tshi khou vhalo bugu. Vha imisela zwanḁa nṭha vha tshi sumbedza u renda Mudzimu Ramaanḁa.</i>
Zwau zwi ḁo naka.	

Muñwalo

Minete ya 15

- 1 Kha vha vhudze vhagudi vha vule bugu dzavho dza ndowedzo.
- 2 Kha vha vhidze mibvumo na maipfi a tevhelaho uri vhagudi vha a ñwale:
  - a Tshee.
  - b See.
  - c Dzhela.
  - d Swiela.
  - e Khou.
  - f Tou.
  - g Vhea.
  - h Tshea.
- 3 Tshi no tevhela, kha vha vhudze vhagudi uri vha shumise penisela dza muvhala kha u lulamisa mishumo yavho vhone vhañe.
- 4 Kha vha ñwale mibvumo na maipfi zwi tshi vhonala kha bodo ya tshoko.
- 5 Kha vha kuvhanganye bugu dza vhagudi musi tshikolo tshi tshi bva, vha sedze uri ndi nnyi ane a lila thuso inwe.

PHUROGIREME YA U THADUKANYA MUÑWALO

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

U vhala (khathihi) na vhagudi:

Minete ya 15

Thangelauvhala

TSHITIRATHEDZHI TSHA U PFESESA: U BVUMBA

- 1 Kha vha dzudze vhagudi kha khaphethe u itela uri vha kone u vhona Bugu Khulwane.
- 2 Kha vha vule Bugu Khulwane vha ye kha tshitori tsha: Mutukana o talifhaho.
- 3 Kha vha ite nyendelazwifanyiso ya siatari linwe na linwe, vha tshi vhudzisa vhagudi uri vha vhona u nga hu khou bvelela mini.
- 4 Kha vha thuse vhagudi u tumekanya zwifanyiso, u itela uri vha kone u pfelesa zwavhudi uri tshitori itshi tshi amba nga mini.
- 5 Kha vha divhadze vhagudi divhamaipfi ntswa kha zwipida zwo teaho zwa tshitori.
- 6 Kha vha vhale tshitori tshothe nga khathihi, vha sa imi.

U ñwala:

Minete ya 30

u pulana na mvetomveto

ṬHOHO: Nangani ndivho nthihi ni ñwale uri ni ḍo i swikelelisa hani. Ni nga nanga u bva kha mutevhe waṅu wa vhege yo fhiraho kana na nanga ndivho ntswa.

MUSHUMO: Olani tshifanyiso ni ñwale mafhungo mavhili.

FUREME/MUHANGA WA U ÑWALA

Ndivho yanga ndi...

Ndi khou ḍitetshela ndivho heyi ngauri...

U EDZISELA/U MODEḶA

- 1 Kha vha ṭalutshedze uri ṅamusi vhagudi vha ḍo ñwala nga **ndivho dzavho. Vha ḍo humbula na nga uri ndi ngani zwi zwa ndeme uri vha i swikele.**
- 2 Nga u **edzisele/u modeḶa** kha vha sumbedze vhagudi uri **vha tea u humbula** vha sa a thu ñwala.
- 3 Kha vha vhudze vhagudi nga mihumbulo ine vhone vha vha nayo ya u ḍadza fureme ya u ñwala, sa: ndi khou ṭoḍa u khwinisa kuvhalele kwanga. Ndi ṭoḍa u vhala nga u ṭavhanya. Ndi ṭoḍa u vhala tshifhinga tshilapfu nahone ndi vhale zwiṭori zwi takadzaho. Ndi khou ta ndivho heyi ngauri ndi a zwi ḍivha uri u vhala ndi tshikili tsha ndeme.
- 4 Nga u **edzisele/u modeḶa** kha vha ole tshifanyiso tsha muhumbulo wavho, sa: vhone vha tshi khou vhala hayani tsini na luvhone.
- 5 Kha vha ṭalutshedze uri ri ḍo ñwala maipfi afhio. Kha vha **tale mutaladzi wa ipfi liṅwe na liṅwe.**
- 6 Nga u **edzisele/u modeḶa** kha vha fhedzise fureme ya u ñwala: **ndivho yanga** ndi u khwinisa kuvhalele kwanga. **Ndi khou ta ndivho** heyi ngauri ndi a zwi ḍivha uri u vhala ndi tshikili tsha ndeme.
- 7 **Kha vha bule maipfi nga u ongolowa sa tshibode na u ñwala mibvumo ine vha i ḍivha.**
- 8 **Kha vha shumise zwishumiswa,** zwi ngaho sa: maipfi maanzeli/maipfi o ḍowealeho na maipfi a ḍivhamaipfi ya thero, u vha thusa u ñwala maipfi ane a vha kunda.
- 9 Kha vha thuthe tsumbo dzavho kha bodo ya tshoko. Kha vha ṭalutshedze vhagudi uri heyo yo vha i tshi tou vha tsumbo, zwino vhagudi vha tea u ñwala mihumbulo yavho vhone vhaṅe.

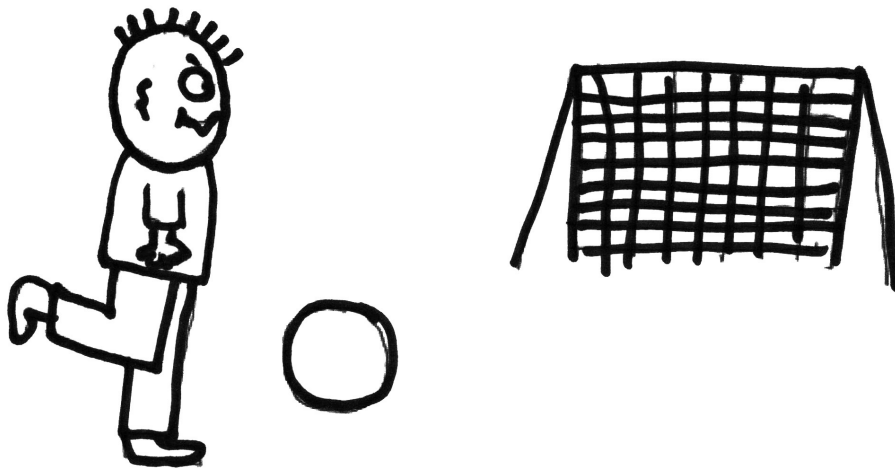
NDAELA DZA ORAḶA

- 1 Kha vha vhudzise vhagudi: ni ṭoḍa u swikela ndivho ifhio? Ndi ngani ndivho iyo i ya ndeme kha inwi?

- 2 Kha vha nee vhagudi ndaela ya **u humbula vha sa a thu n̄wala**.
- 3 Kha vha talutshedze vhagudi uri vha tea u ḁa na mihumbulo yavho vhone vhaḁe – vha songo kopa mihumbulo yavho!
- 4 Kha vha nee vhagudi ndaela ya u rembuluwa vha sedzana vha amba na phathinara nga ndivho nthihi ine vha ṭoḁa u swikela.
- 5 Kha vha nee vhagudi minete ya 2–3 vha rembuluwe vha ambe.
- 6 Kha vha vhidze vhagudi 3–4 vha vha vhudze nga ndivho ine vha ḁo n̄wala ngayo.
- 7 Vha tea uri: ndivho yanga ndi...ndi khou ta heyi ndivho ngauri...
- 8 Kha vha talutshedze uri vhagudi vha ḁo tea u shumisa fureme ya u n̄wala, u ola na u n̄wala mihumbulo yavho vhone vhaḁe.

U N̄WALA

- 1 Kha vha nee **vhagudi bugu** dzavho.
- 2 Musi vhagudi vha tshi khou n̄wala, kha vha monamone na kilasi vha fare **khuvhanganotshihadu navho**.
- 3 Kha vha vhudze vhagudi vha **vhale zve vha n̄wala**.
- 4 Kha vha thuse vhagudi u fhedzisa fureme ya u n̄wala.
- 5 Kha vha thuse vhagudi u **bula maipfi nga u ongolowa sa tshibode na u shumisa zwiko zwo teaho**.
- 6 Kha vha ṭuṭuwedze vhagudi.

Tshipikwa tshanga ndi u dzhena kho thimu ya bala ya milenzhe. Ndi na tshipikwa itshi ngauri ndi funa nga maanda u tamba bala ya milenzhe.

U vhala ha Tshigwada hu na U sumbiwa Ndila Minete ya 30

ZWIGWADA: _____

- 1 Kha vha dzudze kilasi yothe, muñwe na muñwe e na **Bambirimishumo la U vhala la 10**.
- 2 Kha vha talutshedze kilasi yothe **Nyito ya 1** ya **Musumbuluwo**.
- 3 Kha vha vhidze tshigwada tsha u thoma uri vha shume natsho.
- 4 Nga murahu ha minete ya 15, kha vha ri vha tshigwada itshi vha humele madzuloni avho.
- 5 Kha vha ite **Nyito ya U lindela-u-Vhala**.
- 6 Kha vha talutshedze kilasi yothe **Nyito ya 2** ya **Musumbuluwo**.
- 7 Kha vha vhidze tshigwada tsha vuvhili uri vha shume natsho.
- 8 Kha vha dadze tshitevhelangudo vha tshi sumbedza uri ndi zwigwada zwifhio zwe vha zwi thetshesha, na uri zwo vhala mini.
- 9 Kha vha talukanye uri ndi tshanduko dzifhio dzine dza tea u itwa kha zwigwada zwa u vhala kana nyito dza u vhala.

Ḳavhuvhili

U ṭalukanya mibvumo na Foniki:

Minete ya 15

Kha vha ḡivhadze mibvumo miswa na maipfi maswa

- 1 Kha vha bule mubvumo, vha imisele nṭha magaraṭatai oṭhe o gudwaho nga iyi themo: /**iu//ie//oo//ee//uu//oi//ue//ai//eu//uo//ia//ou//ea//ui/**.
- 2 Kha vha imisele nṭha magaraṭatainga mutevhe wo fhambanaho, vha humbele vhagudi vha vhale mibvumo nga muthihi.
- 3 Kha vha nambatedze garaṭatai ḡi re na mubvumo kha bodo ya tshoko.
- 4 Kha vha humbele vhagudi vha si vhanzhi vho fhambanaho vha ḡe vha fhaṭe maipfi kha bodo ya tshoko.
- 5 Vha kone u humbela vhagudi vha fhaṭa na u ṅwala maipfi a tshivhalo tshine vha ḡo tshi kona kha bugu dzavho.

PHUROGIREME YA U ṬHADUKANYA FONIKI

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

Fhungo: _____

Muṅwalo:

Minete ya 15

Kha vha dovholole (ma)ḡedere/maipfi/mafhungo

- 1 Kha vha sumbedze vhagudi kuṅwalele khwa mafhungo mapfufhi kha bodo ya tshoko.
- 2 Kha vha sumbedze uri fhungo ḡi thoma nga Danzi ḡa fhela nga tshithoma.
- 3 Vhagudi vha ṅwalulula mafhungo kha bugu dzavho.

 Nṅwedzi wo tshena wo
 tou mboo!

Muelo wa muembe u re tsini
na muedzi ndi mupfufhi.

PHUROGIREME YA U THADUKANYA MUŊWALO

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

U vhala (khathihi) na vhagudi:

Minete ya 15

U vhala ha U ranga

ZWIṬIRATHEDZHI ZWA U PFESESA: U ṬAHISA MUHUMBULO

Ṭinwalwa	U vhala ha U Ranga (U elekanya nga U amba)
<p>Mpumi na vharathu vhawe vho vha vha tshi takalela u dalela makhulu wavho muḍanani wa Zinyoka nga holodei ya vhuria. Nga madekwana, makhulu vho vha vha tshi honza/vhasa ṭidido ṭihulu ngei nḡḡa, vhoṭhe vha ya vha dzula vho temba muliloni, vha tshi khou swura tie ngeno mudugudugu u tshi vha dudedza.</p>	<p>Musi une Mpumi na vharathu vhawe vha dalela makhulu wavho, zwi vha zwi zwa nṭha!</p>
<p>Ha ri vhuṅwe vhusiku hu songo ḡowealeaho. Malume Vho Kwezi vha mbo swika. Afha muṭani uyu, vho vha vhe na bvumo ṭa u anetshela zwiṭori zwi no takadzesa. Fhedziha, vho vha vhe muthu a sa ambesi, lwe zwa vha zwi tshi ḡivhiwa uri vha a konḡa u anetshela zwiṭori izwi.</p> <p>Mpumi na vharathu vho lavhelesa Malume Vho Kwezi vha tshi khou swura tie yavho vho sokou ṛoo! Mpumi u khou balelwa u ḡifara. 'Malume. Ri khou humbela vha ri anetshela-vho tshiṭori! Ro pfa u pfi zwi a takadzesa!' ndi ene a tshi luvhelela malume wawe.</p> <p>Malume Vho Kwezi vha imisa tshifhaṭuwo, vho mangana. Vha ṛwethuwa vho sedza Mpumi.</p> <p>'Ndi ḡo ni anetshela tshiṭori tshine nda tshi funesa, vhunga ni vhaeni vha no bva kule,' ho vha u tenda havho.</p>	<p>Zwi dovha zwa vha zwa maṭhakheni musi Malume Vho Kwezi vha tshi swika – ndi a kona u humbulela uri zwiṭori zwa malume vho no zwi pfa fhedzi itshi vho vha vha sa athu tshi pfa.</p>

Lĩnwalwa	U vhala ha U Ranga (U elekanya nga U amba)
<p>Kalekale, ho vhuya ha vha na rabulasi wa mukalaha we a vha e na vharwa vhararu. O vha a tshi vho sokou farwa nga malwadze khathihi na u hoṭefhala, zwino a tea u tshea tsheo ya uri ndi ufhio kha avha vharwa ane a tea u dzhia bulasi musi ene o no lovha. 'U vha rabulasi zwi ṭoḍa u elekanya na u pulana nga vhuronwane,' ndi ene a tshi elekanya. 'Iyi bulasi ndi tea u i siela murwa wanga ufhio ane a vha muelekanyi na mupulani a no fhira vhoṭhe?'</p>	<p>Ndi a kona u humbulela uri khotsi a avha vhathu vha khou balelwa u dzhia tsheo ya uri ndi nnyi, kha vharwa vhavho, o tewaho nga bulasi iyi.</p>
<p>Nga lĩnwe ḍuvha nga masiari, mukalaha vha mbo vhidza avha vharwa vhuraru havho, ha dzheniwa tshitaleni/shedeni.</p> <p>"Musi ndi sa tsha vha kha lĩno, muñwe wa vhoiwe u ḍo wana vhufa ha bulasi heyi,' vha ralo vha tshi vhudza avha vharwa, 'zwino u ḍo vha mushumo waṅu uri onoyo muthu a ṭhogomele avha vhañwe vhana vha mme. Ndi tea u dzhia tsheo uri ndi nnyi wa khwinesa kha vhoiwe ane a ḍo ṭhogomela bulasi musi ndi si tsheho.'</p> <p>Vharwa avha vha sedzana, vha tshi ḍivhudzisa uri ndi nnyi ane a ḍo ṅewa bulasi.</p>	<p>Ndi a kona u humbulela uri mukalaha avha a vha ṭoḍi u nanga vha sa athu vha na vhuṭanzi! Vha khou ṭoḍou ṅea bulasi yavho muthu we ya mu tea.</p>
<p>'Shede iyi khulukhulu ni khou vhona? ndi avha mukalaha vha tshi vhudzisa. 'Muñwe na muñwe wa vhoiwe ndi khou mu fha maḍuvha maṭanu uri a i ḍadze nga tshiñwe na tshiñwe tshine a tama. Ni ḍadze shede yoṭhe nga maḍuvha maṭanu.'</p>	<p>Ndi a kona u humbulela uri khotsi a avha vharwa vho ḍa na muṭaṭisano uyu u itela uri zwi leluwe u dzhia tsheo uri bulasi yo tea nnyi.</p>
<p>Murwa wa tanzhe a vha ene wa u thoma u edzisa. A humbula uri a ḍadze shede nga muṭavha. A hwalela bara dza muṭavha dzi tshi ṭandulukana, u tshi bva mulamboni, fhedzi musi ḍuvha ḵa vhuṭanu ḵi tshi swika, shede yo vha i sa athu swika na kha hafu.</p>	<p>Ndi a kona u humbulela uri murwa wa tanzhe ndi mushumi wa biko. Fhedzi, muhumbulo wawe a wo ngo shuma. Ndi vhona u nga o vha o tea o ḍa na pulane ya khwine!</p>
<p>Murwa wa vhukati o vha ene wa u tevhela. Ene o nanga u ḍadza shede nga mavhele. A hwalela mavhele shedeni, a tshi bva masimuni, o a gagaḍela nga zwanḍa a tshi tsa a tshi gonya. A shuma u ḍiimisela tshoṭhe, fhedzi nga ḍuvha ḵa vhuṭanu, shede ḵo vha ḵo ḍala hafu fhedzi!</p>	<p>Ndi a kona u humbulela uri murwa wa tanzhe ndi mushumi wa biko. Fhedziha, pulane yawe a yo ngo shuma. ṭhamusi o vha o tea o ḍa na pulane ya khwiṅe?</p>
<p>Murwa wa phedzi o vha ene wa u fhedzisela. O fhedza ḍuvha ḵa u thoma o ganama murunzini wa muri a tshi khou humbula.</p> <p>'Ndi mubva hoyu muthu!' ndi mukomana wawe wa tanzhe a tshi elekanya. 'A zwi vhuyi zwa vhudziswa uri heyi bulasi i ḍo vha yanga!'</p>	<p>Ndi a kona u humbulela uri a hu na na muthu na muthihi ane a vhona phedzi yo tewa nga bulasi. Vha humbula uri o ḍigedesa hu si na tshine a khou ita!</p>

Ḷinwalwa	U vhala ha U Ranga (U elekanya nga U amba)
<p>Nga ḁuvha ḁa vuvhili, uyu murathu wa lupedzi a dzula fhasi hafhu a tshi khou vhala na u humbula nga zwine a tea u ita.</p> <p>‘Ha londi hoyu mutukana!’ ndi mukomana wa vhukati a tshi elekanya. A zwi vhuyi zwa vhudziswa uri heyi bulasi i ḁo vha yanga!</p> <p>Nga ḁuvha ḁa vhuraru, uyu murathu wa lupedzi a dzula fhasi na kubugwana kwa u ḁwalela, a tshi khou humbula na u pulana uri u ḁo ita mini.</p> <p>‘Ha khou vhuya a shuma hoyu mutukana!’ ndi khotsi awe vha tshi elekanya. ‘A hu na tshine a ḁo wana!’</p>	
<p>Nga ḁuvha ḁa vhuḁa, uyu murathu wa lupedzi a bubela ḁoroboni. A vhuya nga madekwana o fara kubege kuḁuku. Nga hetshi tshifhinga, vha afha muḁini vhoḁhe vho vha vha tshi vho tenda uri ha na ndavha na u ri a wane bulasi.</p>	<p>Ndi a kona u humbulela uri kubege kwa lupedzi kwo ḁaḁisa muḁa woḁhe, ngauri ndi kuḁukuḁuku. Vha muḁi uyu woḁhe vha nga vha vho humbula uri zwi nga si vuwe zwo itea uri a vhe ene o no ḁo kunda.</p>
<p>Nga ḁuvha ḁa vhuḁanu, khotsi awe vha amba nae.’ Ndi nga mini wo sokou puta zwanḁa? U khou ntsema u a ḁivha!’ vha mu hambekanya.</p> <p>‘A si zwone Baba! Kha vha mpfulufhele. Ndi na pulane yavhuḁi nga maanḁa!’</p>	
<p>Musi ḁi tshi thoma u ita luswiswi nga ḁeneḁi ḁuvha ḁa vhuḁanu, uyu murathu wa lupedzi a vhidzela khotsi awe shedeni. Kha kubege kwawe a bvisa khandela ḁihuluhulu a ḁi vhea fhasi vhukati ha shede. A ḁi funga, shede yoḁhe ya ḁala nga tshedza.</p> <p>Khotsi awe vha lavhelesa hoḁhe vho akhamala. ‘Wo thanya nga maanḁa ḁwananga. Ndi iwe u woḁhe we wa kona u ḁadza shede iyi. Bulasi ndi yau!’</p>	<p>Ndi a kona u humbulela uri khotsi awe vho vha vha songo lavhelela uri murwa wa phedzi u ḁo kunda, ngauri zwo vhoneka kha ganuko ḁavho. Fhedzi phedzi yo vha yone i yoḁhe ye ya zwi kona!</p>
<p>Malume Vho Kwezi vha lavhelesa Mpumi na vharathu vhawe. ‘Zwino ni a kona u zwi vhoneka – u shumisa zwi na ndeme, fhedzi ni tea u dovha na vha muthu a no kona u pulana!</p>	<p>Malume Vho Kwezi vha nga vha vho anetshela avha vhasidzana tshiḁori itshi hu u itela u vha funza pfunzo! Ri tea u shumisa mihumbulo na u pulana arali ri tshi ḁoḁa u bveta phanḁa!</p>

Mbudziso dza u tevhelela	Phindulo ndavhelewa
Mukomana wa tanzhe o lingedza u ḡadza shede nga mini?	Mukomana wa tanzhe o lingedza u ḡadza shede nga muṭavha.
Mukomana wa vhukati o lingedza u ḡadza shede nga mini?	Mukomana wa vhukati o lingedza u ḡadza shede nga mavhele?
Mbudziso ya ngani	Phindulo ndavhelewa
Ndi nga mini murwa wa lupedzi o ṅewa bulasi?	<ul style="list-style-type: none"> • Ngauri o vha ene murwa e eṭhe we a ḡadza shede. • Ngauri o ḡadza shede yoṭhe nga tshedza. • Ngauri o vha e na pulane yoneyone. • Ngauri o vha e na pulane yoneyone u fhira vhakomana vhawe. • Ngauri o vha o ṭalifha.

U vhala ha Tshigwada hu na U sumbiwa Ndila Minete ya 30

ZWIGWADA: _____

- 1 Kha vha dzudze kilasi yoṭhe, muṅwe na muṅwe e na **Bambirimishumo la U vhala la 10.**
- 2 Kha vha ṭalutshedze kilasi yoṭhe **Nyito ya 1** ya **Lavhuvhili.**
- 3 Kha vha vhidze tshigwada tsha u thoma uri vha shume natsho.
- 4 Nga murahu ha minete ya 15, kha vha ri vha tshigwada itshi vha humele madzuloni avho.
- 5 Kha vha ite **Nyito ya U lindela-u-Vhala.**
- 6 Kha vha ṭalutshedze kilasi yoṭhe **Nyito ya 2** ya **Lavhuvhili.**
- 7 Kha vha vhidze tshigwada tsha vhuvhili uri vha shume natsho.
- 8 Kha vha ḡadze tshitevhela ngudo vha tshi sumbedza uri ndi zwigwada zwifhio zwe vha zwi thetshesela, na uri zwo vhala mini.
- 9 Kha vha ṭalukanye uri ndi tshanduko dzifhio dzine dza tea u itwa kha zwigwada zwa u vhala kana nyito dza u vhala.

Lavhuraru

Nyito dza Oraḷa

Minete ya 15

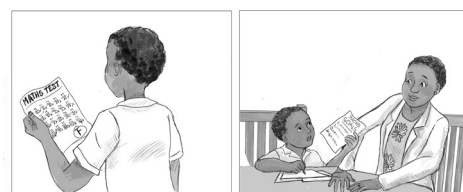
DIVHAMAIPFI YA THERO

- 1 Kha vha funze vha tshi shumisa SIVA (PATS.)
- 2 Kha vha tane ipfi na tsumbedzelo kha Bodo ya Divhamaipfi ya Thero.
  - Bvafha.
  - Shumesa.
  - Fanela.

Tshidade kana luimbo	Nyito
Ndi mushai thungo dzoṭhe. Vhabebi vho ṭuwa vhoṭhe.	<i>Tshifhaṭuwo tshi sumbedza u ṭungufhala ngauri vhabebi vho lovha vhoṭhe.</i>
Ndo sala ndo touri tutuu! Sa tshii vha muronzhe.	
Kongelela pfunzo, hulisa Ramakole,	<i>Tshifhaṭuwo tshi sumbedza u takala musi vha tshi sumbedza u divheshela zwipikwa, vha putulula zwanḡa vha tshi sumbedza muthu a tshi khou vhalo bugu. Vha imisela zwanḡa nṭha vha tshi sumbedza u renda Mudzimu Ramaḡa.</i>
Zwau zwi ḡo naka.	

VHUTSILA HA U ANETSHELA ZWIṬORI (VHEGE YA U THOMA YA THERO IYI)

- 1 Kha vha fhandekanye vhagudi vha bve zwigwada zwiṭuku.
- 2 Kha vha fhe tshigwada tshinwe na tshinwe kopi ya zwifanyiso zwa vhutsila ha u anetshela zwiṭori.
- 3 Kha vha vhudze vhagudi uri vha elekanye nga tshiṭori tshine tsha yelana na zwifanyiso.
- 4 Kha vha nee vhagudi minete muthithi kana mivhili uri vha elekanye nga mihumbulo yavho.
- 5 Tshi tevhelaho, vhagudi vha re kha tshigwada vha fanela u sielesana, muṅwe na muṅwe wavho a tshi anetshela tshiṭori tshawe.
- 6 Kha vha humbudze vhagudi uri zwiṭori zwavho zwi tea u vha zwi na vhusiki, zwa dovha hafhu zwa yelana na zwifanyiso!

- 7 Kha vha humbudze vhagudi uri vha thetshelese zwiṭori zwa vhaṅwe nga vhuronwane.
- 8 Kha vha livhuhe vhagudi nge vha anetshela-vho vhaṅwe ngavho zwiṭori zwavho.

U ṭalukanya mibvumo na Foniki:

Minete ya 15

Kha vha ḍivhadze mibvumo miswa na maipfi maswa

U DOVHOLOLA MAIPFI.

- 1 Kha dzule vho dzudzanya magaraṭatai.
- 2 Kha vha fare garaṭa liṅwe na liṅwe, vha humbele vhagudi vho fhambanaho nga muthihi vha vhale.
- 3 Arali mugudi a sa kona u vhala ipfi, kha vha thuse mugudi a tou bula mibvumo ya ipfi

PHUROGIREME YA U ṬHADUKANYA FONIKI

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

Fhungo: _____

Muṅwalo:

15 Minete

Kha vha ite ndovhololo ya (ma)ḷedere/maipfi/mafhungo.

- 1 Kha vha sumbedze vhagudi kuṅwalele khwa mafhungo mapfufhi kha bodo ya tshoko.
- 2 Kha vha sumbedze uri fhungo ḷi thoma nga Danzi ḷa fhela nga tshithoma.
- 3 Vhagudi vha ṅwalulula mafhungo kha bugu dzavho.

 Matḷodzi o dzula fhasi ha
 muungo ari duu.

 Vhanani tshiulu tsho tingiwa
 nga miunga na miumo.

PHUROGIREME YA U THADUKANYA MUÑWALO

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

U ñwala:

Minete ya 30

U pulana na mvetomveto

THOHO: Nangani ndivho nthihi ni ñwale uri ni do i swikelela hani. Ni nga nanga kha mutevhe wanu wa vhege yo fhiraho kana na nanga ndivho ntswa.

MUSHUMO: Olani tshifanyiso ni engedze mafhungo mavhili.

FUREME/MUHANGA WA U ÑWALA

Ndivho yanga ndi...

Ndi khou ta heyi ndivho ngauri...

U swikela ndivho yanga ndi do.....na...

Musi ndi tshi swikela ndivho heyi ndi do...

U EDZISELA/U MODELA

- 1 Kha vha talutshedze vhagudi uri namusi vha do engedza kha zwe vha ñwala nga Musumbuluwo.
- 2 Namusi vha do humbula nga uri vha toda u swikela hani ndivho dzavho, na uri vha do dipfa hani arali vha bvelela.
- 3 Kha vha vhalele vhagudi fureme ntswa dza u ñwala.
- 4 Nga u **edzisele/u modela** kha vha sumbedze vhagudi uri **vha tea u humbula vha sa a thu ñwala**.
- 5 Kha vha vhudze vhagudi nga mihumbulo ine vhone vha vha nayo ya u dadza fureme ya u ñwala, sa: ndi a zwi divha uri u khwinisa kuvhalele kwanga ndi tea u ita ndowendowe tshifhinga tshinzhi. Ndi tea u vhalesa u fhira zwine nda vhalisa zwone zwino. Ndi do tea u vhalala na hayani. Ndi do tea u humbela bugu laiburari!
- 6 Nga u **edzisele/u modela** kha vha engedze kha tshifanyiso tshavho, sa: thuli ya bugu tsini navho.
- 7 Kha vha talutshedze uri ndi maipfi afhio ane vhone vha do ñwala. Kha vha tale **mutaladzi wa ipfi linwe na linwe**.

- 8 Nga u **edzisela/u modela**, kha vha fhedzise fureme ya u **nwala**, sa: **3**. u swikela ndivho yanga ndi tea u vhalesa. Ndi do tea u vhalana hayani. Ndi do tea u humbela bugu laiburari! Nda swikelela ndivho heyi ndi do dirwa khana.
- 9 Kha vha sumbedze uri fhungo la u thoma liswa ndi mutevhe, tshiteŋwa tshiŋwe na tshiŋwe tsho fhandekanywa nga khoma kana nga ipfi 'na.' Kha vha humbudze vhagudi uri ro **nwala** ngazwo vhege yo fhiraho.
- 10 **Kha vha bule maipfi nga u ongolowa sa tshibode na u nwala mibvumo ine vha i divha.**
- 11 **Kha vha shumise zwishumiswa**, (maipfi maanzeli/maipfi o doweleaho na maipfi a divhamaipfi ya thero) kha u vha thusa u **nwala** maipfi ane a vha kunda.
- 12 **Kha vha thuthe tsumbo** dzavho kha bodo ya tshoko. Kha vha talutshedze uri heyo yo vha i tshi tou vha tsumbo, zwino **vhagudi vha tea u nwala mihumbulo yavho vhone vhaŋe.**

NDAELA DZA ORALA

- 1 Kha vha humbudze vhagudi uri nga Musumbuluwo, ro elekanya nga ha ndivho dzine ra do dzi shumela u dzi swikelela.
- 2 Namusi ri do engedza mafhungo kha zwine ra do nwala.
- 3 Kha vha vhudzise vhagudi: ni do ita mini uri ni swikele ndivho dzaŋu? Ni do dzi swikela hani?
- 4 Kha vha nee vhagudi ndaela ya u **humbula vha sa a thu nwala.**
- 5 Kha vha talutshedze vhagudi uri vha tea u da na mihumbulo yavho vhone vhaŋe – **vha songo** kopa mihumbulo yavho!
- 6 Kha vha nee vhagudi ndaela ya u **rembuluwa vha amba** na phathinara nga u ri vha do swikela hani ndivho dzavho.
- 7 Kha vha nee vhagudi minete ya 2–3 vha rembuluwe vha ambe.
- 8 Kha vha vhidze vhagudi 3–4 vha vha vhudze nga u ri vha do swikela hani ndivho dzavho.
- 9 Vha tea uri: U swikela ndivho heyi ndi do..... na....
- 10 Kha vha talutshedze uri vhagudi vha do tea u shumisa fureme ya u **nwala** u ola, na u **nwala** mihumbulo yavho vhone vhaŋe.

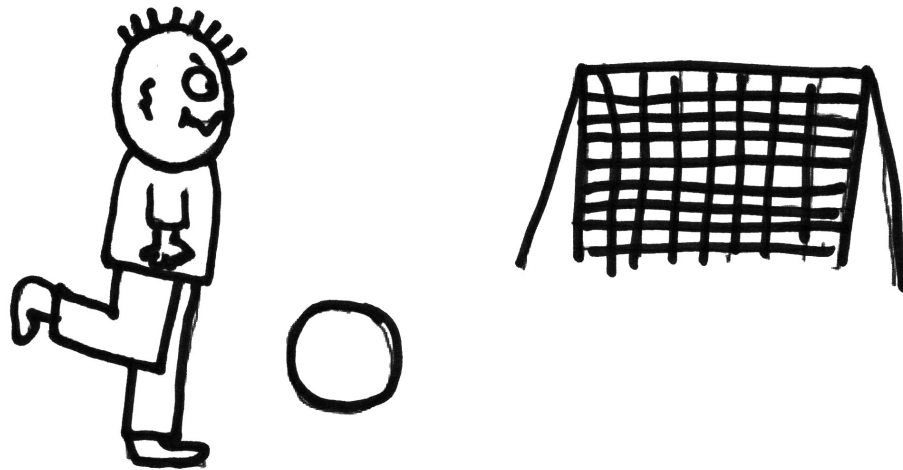
U NŴALA

- 1 Kha vha **nee vhagudi bugu** dzavho.
- 2 Musi vhagudi vha tshi khou **nwala**, kha vha monamone na kilasi vha fare **khuvhanganotshihadu navho.**
- 3 Kha vha vhudze vhagudi vha **vhale zwe vha nwala.**
- 4 Kha vha thuse vhagudi u fhedzisa fureme ya u **nwala.**
- 5 Kha vha thuse vhagudi u **bula maipfi nga u ongolowa sa tshibode na u shumisa zwiko zwo teaho.**
- 6 **Kha vha tutuwedze vhagudi.**

U REMBULUWA VHA SEDZANA VHA AMBA

- 1 Musi ho sala minete ya 2–3, kha vha ñee vhagudi ndaela ya uri vha vheye penisela kule.
- 2 Kha vha ñee vhagudi ndaela ya uri vha rembuluwe vha sedzane na phathinara vha ambe nga zwe vha ola.

Kha vha kuvhanganye mushumo wothe wa vhagudi wa vhege, vha ite bugu. Vha vheye khonani ya u vhala henefho kilasini uri vhagudi vha kone u wana tshifhinga tsha u vhala nga vhothe.

Tshipikwa tshanga ndi u dzhena kho thimu ya bola ya milenzhe. Ndi na tshipikwa itshi ngauri ndi funa nga maanda u tamba bok ya milenzhe.

U itela u wana tshipikwa tshanga, ndi do ita ndowendowe, nda vha na nungo, nda ya u lingiwa. Musi ndo no wana tshipikwa itshi, ndi do dihudza ngatsho.

U vhala ha Tshigwada hu na U sumbiwa Ndila Minete ya 30

ZWIGWADA: _____

- 1** Kha vha dzudze kilasi yothe, muñwe na muñwe e na **Bammbirimishumo la U vhala la 10.**
- 2** Kha vha talutshedze kilasi yothe **Nyito ya 1** ya **Lavhuraru.**
- 3** Kha vha vhidze tshigwada tsha u thoma uri vha shume natsho.
- 4** Nga murahu ha minete ya 15, kha vha ri vha tshigwada itshi vha humele madzuloni avho.
- 5** Kha vha ite **Nyito ya U lindela-u-Vhala.**
- 6** Kha vha talutshedze kilasi yothe **Nyito ya 2** ya **Lavhuraru.**
- 7** Kha vha vhidze tshigwada tsha vhuvhili uri vha shume natsho.
- 8** Kha vha dadze Ndongangudo vha tshi sumbedza uri ndi zwigwada zwifhio zwe vha zwi thetshelesa, na uri zwo vhala mini.
- 9** Kha vha talukanye uri ndi tshanduko dzifhio dzine dza tea u itwa kha zwigwada zwa u vhala kana nyito dza u vhala.

Lavuḥuḅa

U ṭalukanya mibvumo na Foniki:

Minete ya 15

U fhandekanya na u ṭanganya

NNE NDI...

- 1 Kha vha thome nga ngudo ya Lāvuhvili.
- 2 Kha vha bule ipfi: **dzeula**.
- 3 Kha vha fhandekanye ipfi ḽi bve mibvumo yo imaho nga yoṭhe: /dz/-/eu/-/l/-/a/.
- 4 Kha vha bule mubvumo wa u thoma wa ipfi ḽo: /dz/.
- 5 Kha vha bule mubvumo wa vḥuvhili wa ipfi ḽo: /eu/.
- 6 Ni a ḽivhavho maṅwe maipfi a thomaho nga mubvumo: /l/.
- 7 Kha vha bule mubvumo wa u fhedza wa ipfi ḽo: /a/.
- 8 Kha vha ṅwale ipfi ḽo kha bodo ya tshoko: **dzeula**.
- 9 Kha vha sumbedzele nga u sumba na u ṭanganya mibvumo uri vha sike ipfi: /dzeu/-/la/= **dzeula**.
- 10 Kha vha dovholele kuitele uku kha ipfi ḽi no bva kha ngudo ya Lāvuhuraru: **vheula**.

RINE RI...

- 1 Kha vha thome nga ngudo ya Lāvuhvili.
- 2 Kha vha bule ipfi: **vhee**.
- 3 Kha vha vḥudzise vḥagudi uri: Mubvumo wa u thoma wa ipfi ḽo ndi ufḥio?/vḥ/.
- 4 Kha vha vḥudzise vḥagudi uri: Mubvumo wa u wa u fhedza wa ipfi ḽo ndi ufḥio?/ee/.
- 5 Kha vha humbele vḥagudi vha fhandekanye ḽo ipfi ḽi bve mibvumo yo imaho nga yoṭhe: /vḥ/-/ee/
- 6 Kha vha ṅwale ipfi ḽo: **vhee**.
- 7 Vha vha vḥudze vḥagudi uri vha ṭanganyise mibvumo i re kha ipfi ḽo vha tshi zwi ita na vhone: /vḥ/-/ee/= **vhee**.
- 8 Kha vha dovholele kuitele uku kha ipfi ḽi no bva kha ngudo ya Lāvuhuraru: **tshee**.

PHUROGIREME YA U ṬHADUKANYA FONIKI

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

Fhungo: _____

U vhalo (khathihi) na vhagudi:

Minete ya 15

U vhalo ha Vhuvhili

ZWIṬIRATHEDZHI ZWA U VHALA: U ṬAHISA MUHUMBULO

Liṅwalwa	U vhalo ha Vhuvhili (U elekanya nga U amba)
<p>Mpumi na vharathu vhawe vho vha vha tshi takalela u dalela makhulu wavho muḍanani wa Zinyoka nga holodei ya vhuria. Nga madekwana, makhulu vho vha vha tshi honza/vhasa ḽidido ḽihulu ngei nḽa, vhoṭhe vha ya vha dzula vho temba muliloni, vha tshi khou swura tie ngeno mudugudugu u tshi vha dudedza</p>	
<p>Ha ri vhuṅwe vhusiku hu songo ḽowealeho. Malume Vho Kwezi vha mbo swika. Afha muṭani uyu, vho vha vhe na bvumo ḽa u anetshela zwiṭori zwi no takadzesa. Fhedziha, vho vha vhe muthu a sa ambesi, lwe zwa vha zwi tshi ḽivhiwa uri vha a konḽa u anetshela zwiṭori izwi.</p> <p>Mpumi na vharathu vho lavhelesa Malume Vho Kwezi vha tshi khou swura tie yavho vho sokou ṅoo! Mpumi u khou balelwa u ḽifara. 'Malume. Ri khou humbela vha ri anetshelevho tshiṭori! Ro pfa u pfi zwi a takadzesa!' ndi ene a tshi luvhelela malume wawe.</p> <p>Malume Vho Kwezi vha imisa tshifhaṭuwo, vho mangala. Vha ṅwethuwa vho sedza Mpumi.</p> <p>'Ndi ḽo ni anetshela tshiṭori tshine nda tshi funesa, vhunga ni vhaeni vha no bva kule,' ho vha u tenda havho.</p>	
<p>Kalekale, ho vhuya ha vha na rabulasi wa mukalaha we a vha e na vharwa vhararu. O vha a tshi vho sokou farwa nga malwadze khathihi na u hoṭefhala, zwino a tea u tshea tsheo ya uri ndi ufhio kha avha vharwa ane a tea u dzhia bulasi musi ene o no lovha. 'U vha rabulasi zwi ṭoḽa u elekanya na u pulana nga vhuronwane,' ndi ene a tshi elekanya. 'ḽi bulasi ndi tea u i siela murwa wanga ufhio ane a vha muelekanyi na mupulani a no fhira vhoṭhe?'</p>	<p>Ndi a kona u humbulela uri havha khotsi a vha ḽivhi uri ndi murwa ufhio ane a vha ene muelekanyi na mupulani eneene. A vha ṭoḽi u siela bulasi yavho muthu ane a sa ḽo i ṭhogomela zwavhuḽi!</p>
<p>Nga ḽiṅwe ḽuvha nga masiari, mukalaha vha mbo vhidza avha vharwa vhararu havho, ha dzheniwa tshitaleni/shedeni.</p>	<p>Ndi a kona u humbulela uri mukalaha vha khou ṭoḽou ṅea bulasi yavho muthu ane a ḽo kona u i ṭhogomela a tshi itela muṭa woṭhe!</p>

Ḳinwalwa	U vhala ha Vhuvhili (U elekanya nga U amba)
<p>“Musi ndi sa tsha vha kha Ḳino, muḡwe wa vhoiwe u ḡo wana vhufa ha bulasi heyi,’ vha ralo vha tshi vhudza avha vharwa, ‘zwino u ḡo vha mushumo waḡu uri onoyo muthu a ḡhogomele avha vhaḡwe vhana vha mme. Ndi tea u dzhia tsheo uri ndi nnyi wa khwinesa kha vhoiwe ane a ḡo ḡhogomela bulasi musu ndi si tsheho.’</p> <p>Vharwa avha vha sedzana, vha tshi ḡivhudzisa uri ndi nnyi ane a ḡo ḡewa bulasi.</p>	
<p>‘Shede iyi khulukhulu ni khou vhona? ndi avha mukalaha vha tshi vhudzisa. ‘Muḡwe na muḡwe wa vhoiwe ndi khou mu fha maḡuvha maḡanu uri a i ḡadze nga tshiḡwe na tshiḡwe tshine a tama. Ni ḡadze shede yoḡhe nga maḡuvha maḡanu.’</p>	<p>Ndi a kona u humbulela uri khotsi a vharwa avha vha khou shavha u khethulula vhana vhavho, vha ḡo ḡea bulasi ufho na ufho ane a nga kona u ita mushumo wonewone!</p>
<p>Murwa wa tanzhe a vha ene wa u thoma u edzisa. A humbula uri a ḡadze shede nga muḡavha. A hwalela bara dza muḡavha dzi tshi ḡandulukana, u tshi bva mulamboni, fhedzi musu ḡuvha Ḳa vhuḡanu Ḳi tshi swika, shede yo vha i sa athu swika na kha hafu.</p>	<p>Ndi a kona u humbulela uri avha mukalaha vho vhea Ḳiḡo kha murwa wavho wa tanzhe u itela u vhona arali a tshi nga vha ene a no ḡo ḡewa bulasi!</p>
<p>Murwa wa vhukati o vha ene wa u tevhela. Ene o nanga u ḡadza shede nga mavhele. A hwalela mavhele shedeni, a tshi bva masimuni, o a gagaḡela nga zwaḡa a tshi tsa a tshi gonya. A shuma u ḡiimisela tshoḡhe, fhedzi nga ḡuvha Ḳa vhuḡanu, shede Ḳo vha Ḳo ḡala hafu fhedzi!</p>	<p>Ndi a kona u humbulela uri mukalaha vha khou guda zwinzhi siani Ḳa zwitsivhudzi zwa uri muḡwe na muḡwe wa vharwa vhavho u ḡo vha rabulaside!</p>
<p>Murwa wa phedzi o vha ene wa u fhedzisela. O fhedza ḡuvha Ḳa u thoma o ganama murunzini wa muri a tshi khou humbula.</p> <p>‘Ndi mubva hoyu muthu!’ ndi mukomana wawe wa tanzhe a tshi elekanya. ‘A zwi vhuyi zwa vhudziswa uri heyi bulasi i ḡo vha yanga!’</p> <p>Nga ḡuvha Ḳa vhuvhili, uyu murathu wa lupedzi a dzula fhasi hafu a tshi khou vhala na u humbula nga zwine a tea u ita.</p> <p>‘Ha londi hoyu mutukana!’ ndi mukomana wa vhukati a tshi elekanya. A zwi vhuyi zwa vhudziswa uri heyi bulasi i ḡo vha yanga!</p> <p>Nga ḡuvha Ḳa vhuraru, uyu murathu wa lupedzi a dzula fhasi na kubugwana kwa u ḡwalela, a tshi khou humbula na u pulana uri u ḡo ita mini.</p> <p>‘Ha khou vhuya a shuma hoyu mutukana!’ ndi khotsi awe vha tshi elekanya. ‘A hu na tshine a ḡo wana!’</p>	<p>Ndi a kona u humbulela uri u tou nga u na vhubva, fhedzi ngoho ndi yauri u khou humbula na u pulana! Ndi vhona u nga a zwo ngo tea u humbulela zwithu ngeno u si na vhuḡanzi.</p>

Liṅwalwa	U vhalo ha Vhuvhili (U elekanya nga U amba)
<p>Nga ḍuvha ḵa vhuṅa, uyu murathu wa lupedzi a bubela ḍoroboni. A vhuya nga madekwana o fara kubege kuṅuku. Nga hetshi tshifhinga, vha afha muḍini vhoṅhe vho vha vha tshi vho tenda uri ha na ndavha na u ri a wane bulasi.</p>	<p>Ndi a kona u humbulela uri vhaṅwe afha muḍini uyu a vho ngo tou ṅalifha u fana na murwa wa vharuru. A hu na na muṅwevho na muthihi a no pfesesa uri lupedzi lu nga ḍa na pulane i sa fani na dzavho – naho hu uri pulane dzavho a dzo ngo shuma!</p>
<p>Nga ḍuvha ḵa vhuṅanu, khotsi awe vha amba nae.' Ndi nga mini wo sokou puta zwanḍa? U khou ntsema u a ḍivha!' vha mu hambekanya.</p> <p>'A si zwone Baba! Kha vha mpfulufhele. Ndi na pulane yavhuḍi nga maanḍa!'</p>	<p>Ndi vhona phedzi i yone i re na vhuḍifulufheli ha uri muhumbulo wawe u ḍo shuma. Ndi humbulela ngauralo ngauri o fhedza tshifhinga tshinzhitshinzhi a tshi khou humbula!</p>
<p>Musi ḵi tshi thoma u ita luswiswi nga ḵeneḵi ḍuvha ḵa vhuṅanu, uyu murathu wa lupedzi a vhidzela khotsi awe shedeni. Kha kubege kwawe a bvisa khandela ḵihuluhulu a ḵi vhea fhasi vhukati ha shede. A ḵi funga, shede yoṅhe ya ḍala nga tshedza.</p> <p>Khotsi awe vha lavhelesa hoṅhe vho akhamala. 'Wo thanya nga maanḍa riwananga. Ndi iwe u woṅhe we wa kona u ḍadza shede iyi. Bulasi ndi yau!'</p>	<p>Khotsi a avha vharwa vho vha vha sa ḍivhi uri ndi nnyi we a tea u wana bulasi, fhedzi muṅṅisano we vha thoma wo vha leludzela u dzhia tsheo! Ndi vhona u nga ndi ngazwo vho ḍa na muṅṅisano u no konḍa ngaurali!</p>
<p>Malume Vho Kwezi vha lavhelesa Mpumi na vharathu vhawe. 'Zwino ni a kona u zwi vhonaha – u shumesa zwi na ndeme, fhedzi ni tea u dovha na vha muthu a no kona u pulana!</p>	<p>Ndi a kona u humbulela uri tshiṅwe tshifhinga, u humbula na u pulana zwi nga nga u sa ita tshithu, fhedzi zwi na ndeme nahone zwi ri thusa uri ri phethe mishumo yashu nga ngona!</p>
<p>Mbudziso dza u tevhelela</p>	<p>Phindulo ndavhelewa</p>
<p>Ndi nnyi ane a khou anetshela tshiṅori?</p>	<p>Malume Vho Kwezi vha khou anetshela vhaḍuhulu vhavho tshiṅori, Mpumi na vharathu vhawe.</p>
<p>Mulaedza wa tshiṅori itshi ndi ufhiio?</p>	<p>Mulaedza ndi wa uri u shumesa zwi na ndeme, fhedzi u tea u dovha wa vha mupulani a re na vhuronwane.</p>
<p>Mbudziso ya ngani</p>	<p>Phindulo ndavhelewa</p>
<p>Ndi nga mini avha khotsi vho vhudza vharwa vhavho uri vha ḍadze shede.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Ngauri vho thoma muṅṅisano wa u itela u vhona uri ndi nnyi ane a ḍo ṅewa bulasi. • Ngauri vho vha vha tshi khou ṅoḍa ṅḵila ya u dzhia tsheo ya uri ndi murwa wavho ufhiio ane a tea u ṅewa bulasi. • Ngauri vho vha vha tshi khou ṅoḍo vhona uri ndi nnyi kha vharwa wavho ane a ḍo kona u ḍadza shede nga maḍuvha maṅanu. • Ngauri vho vha vha tshi khou ṅoḍo vhona uri ndi nnyi kha vharwa vhavho ane a vha mutandululimakone wa thaidzo, ane a ḍo dovha a vha ene makone kha u ṅhogomela bulasi.

U vhala ha Tshigwada hu na U sumbiwa Ndila Minete ya 30

ZWIGWADA: _____

- 1 Kha vha dzudze kīlasi yoṭhe, muṇwe na muṇwe e na **Bammbirimishumo la U vhala la 10**.
- 2 Kha vha ṭalutshedze kīlasi yoṭhe **Nyito ya 1** ya **Lāvhuṇa**.
- 3 Kha vha vhidze tshigwada tsha u thoma uri vha shume natsho.
- 4 Nga murahu ha minete ya 15, kha vha ri vha tshigwada itshi vha humele madzuloni avho.
- 5 Kha vha ite **Nyito ya U lindela-u-Vhala**.
- 6 Kha vha ṭalutshedze kīlasi yoṭhe **Nyito ya 2** ya **Lāvhuṇa**.
- 7 Kha vha vhidze tshigwada tsha vuvhili uri vha shume natsho.
- 8 Kha vha ḍadze tshitevhela ngudo vha tshi sumbedza uri ndi zwigwada zwifhio zwe vha zwi thetshelesa, na uri zwo vhala mini.
- 9 Kha vha ṭalukanye uri ndi tshanduko dzifhio dzine dza tea u itwa kha zwigwada zwa u vhala kana nyito dza u vhala.

Lavhutanu

Nyito dza Oraja

Minete ya 15

DIVHAMAIPFI YA THERO

- 1 Kha vha funze vha tshi shumisa SIVA (PATS.)
- 2 Kha vha tane ipfi na tsumbedzelo kha Bodo ya Divhamaipfi ya Thero.
  - U swikela.
  - U wana ifa.
  - Vhukoni.

Tshidade kana luimbo	Nyito
Ndi mushai thungo dzothe. Vhabebi vho tuwa vhothe.	<i>Tshifhaṭuwo tshi sumbedza u tṅungufhala ngauri vhabebi vho lovha vhothe.</i>
Ndo sala ndo touri tutuu! Sa tshiivha muronzhe.	
Konḡelela pfunzo, hulisa Ramakole,	<i>Tshifhaṭuwo tshi sumbedza u takala musi vha tshi sumbedza u ḡivheshela zwipikwa, vha putulula zwanda vha tshi sumbedza muthu a tshi khou vhalo bugu. Vha imisela zwanda nṭha vha tshi sumbedza u renda Mudzimu Ramaanda.</i>
Zwau zwi ḡo naka.	

THERISANO YA MAṆWALWA A U VHALA (KHATHIHI) NA VHAGUDI

- 1 Kha vha ṅwale fureme ya therisano kha bodo ya tshoko:
  - a Kha tshiṭori itshi...
  - b Zwine nda takalela kha tshiṭori itshi ndi...
  - c Ndi humbula u nga hetshi tshiṭori tsho ṅwalelwa u ri ndi gude...
- 2 Kha vha vhelele vhagudi fureme ya therisano.
- 3 Kha vha vhee vhagudi kha **zwigwada zwiṭuku**.
- 4 Kha vha vhudze vhagudi uri vhothe vha tea u seilelisana musi vha tshi fhindula mbudziso inwe na inwe ya therisano iyi.
- 5 Kha vha ri kilasi i thetshelese.
- 6 Kha vha humbele vhagudi vho fhambanaho kana tshigwada tshigede uri vha ṅekane phindulo na vhaṅwe.
- 7 Arali phindulo yo khakhea, kha vha vha khakhulule.
- 8 Kha vha livhuwe vhagudi nge vha shela mulenzhe kha ngudo.

U ṭalukanya mibvumo na Foniki:

Minete ya 15

U fhandekanya na u ṭanganya

Kha vha ṅwale thebuḷu kha bodo a tshoko I ne ya katela mibvumo yo gudwaho ino themo.

iu	ie	oo
a	b	m
uu	ee	oi
e	i	f
ue	ai	eu
m	g	o
uo	ea	ia
d	u	h

U MODEḶA/NYEDZISELO

- 1 Kha ṭole mibvumo yoṭhe vha i vange kha bodo ya tshoko.
- 2 Kha vha ṅee vhagudi minete 3 uri vha ite maipfi manzhi ane vha nga a kona vha tshi khou shumisa u ṭhanganyiso ya mibvumo afho ṅṭha.

VHAGUDI VHA A SHUMA

- 1 Kha vha vhudze vhagudi vha vule bugu dzavho dza ṅḍowedzo.
- 2 Kha vha ṅee vhagudi ndaela ya uri vha thome u ṅwala.
- 3 Kha vha ṅee vhagudi minete ya 3 ya uri vha wane na u fhaṭa maipfi a tshivhalo u ya nga hune vha nga kona ngaho.
- 4 Kha vha tende vhagudi vha lulamise mishumo yavho.
- 5 Kha vha humbele vhagudi u kovhekana na vhaṅwe maipfi e vha a fhaṭa, vha a ṅwale kha bodo ya tshoko.

PHUROGIREME YA U ṭHADUKANYA FONIKI

Mubvumo/Mibvumo: _____

Maipfi: _____

_____

Fhungo: _____

_____

U vhala (khathihi) na vhagudi:

Minete ya 15

ThevhelaUVhala

ZWIṬIRATHEDZHI ZWA U PFESESA: U NWELEDZA KANA MANWELEDZO/ TSHIFANYISO TSHA MUHUMBULO

MANWELEDZO A NYITO YA U AMBA A TSHIṬORI

- 1 Kha vha ṭalutshedze uri ṅamusi ri ḑo humbula nga zwipiḑa zwi re na ndeme nga maṅwalwa.
- 2 Ri ḑo dovha hafhu ra humbula pfunzo ine ra tea u guda kha maṅwalwa.
- 3 Kha vha ṅwale fureme ya manweledzo kha bodo ya tshokho.
- 4 Kha vha ṅee vhagudi ndaela ya u shumisa fureme I tevhelaho u fhindula mbudziso.
  - a **Tshiṭori hetshi tshi amba nga...**(mafhungo 2–3)
  - b **ṅwana wa mutukana Muṭuku o kunda ngauri...**
  - c **Ndi humbula uri vho Kwezi vho nanga tshiṭori hetshi ngauri ...**
- 5 Kha vha ṭalutshedze uri vhagudi a vha nga koni u amba zwoṭhe nga maṅwalwa – vha ḑo tea u nanga zwi re na ndeme fhedzi.
- 6 Nga u modela kana u edzisela kha vha ṅee vhagudi phindulo dzavho. Kha vha ri: ***Tshiṭori hetshi tshi amba*** nga vharwa vhararu vhe vha vha vha tshi khou tea u ḑadza shede nga maḑuvha maṭanu. Kha tshiṭori itshi murwa muthihi ndi ene ane a khou tea u dzhia vhufa ha bulasi ya khotsi awe. ***Murwa wa lupedzi ndi ene o kundaho ngauri o vha o pulana a dovha a vha na vhukonibale ha u humbula nga ṅḑila ine ya sumbedza uri u ḑo vuledza mushumo une mukalaha vha ḑo mu sia nawo nga vhuṭali. Ndi humbula u nga vho Kwezi vho nanga tshiṭori hetshi*** u ṅea Mpumi na murathu wawe pfunzo!
- 7 Kha ṅee vhagudi tshifhinga tsha u humbula nga zwipiḑa zwa ndeme kha maṅwalwa.
- 8 Kha vha vhudze vhagudi vha shumise fureme, u ṅwala manweledzo avho.
- 9 Kha vha vhidze kilasi i vhuye fhethu huthihi.
- 10 Kha vha humbele vhagudi 1–2 vha ambe nga manweledzo na kilasi yoṭhe.
- 11 Kha vha ṅee kilasi manweledzo, sa: ***Tshiṭori hetshi tshi amba*** nga vharwa vhararu vhe vha vha vha tshi khou tea u ḑadza shede nga maḑuvha maṭanu. Kha tshiṭori itshi murwa muthihi ndi ene ane a khou tea u dzhia vhufa ha bulasi ya khotsi awe. ***Murwa wa lupedzi ndi ene o kundaho ngauri o vha o pulana a dovha a vha na vhukonibale ha u humbula nga ṅḑila ine ya sumbedza uri u ḑo vuledza mushumo une mukalaha vha ḑo mu sia nawo nga vhuṭali. O ḑadza ranndavhula nga tshedza! Ndi vhona u nga vho Kwezi vho nanga hetshi tshiṭori ngauri*** vho vha vha tshi khou ṭoda u gudisa Mpumi na murathu wawe uri u pulana ndi ha ndeme musi muthu a na ndivho ine a ṭoda u i swikelela!

U vhala ha Tshigwada hu na U sumbiwa Ndila Minete ya 30

ZWIGWADA: _____

- 1 Kha vha dzudze kīlasi yoṭhe, muṅwe na muṅwe e na **Bammbirimishumo la U vhala la 10**.
- 2 Kha vha ṭalutshedze kīlasi yoṭhe **Nyito ya 1** ya **Lāvhuṭānu**.
- 3 Kha vha vhidze tshigwada tsha u thoma uri vha shume natsho.
- 4 Nga murahu ha minete ya 15, kha vha ri vha tshigwada itshi vha humele madzuloni avho.
- 5 Kha vha ite **Nyito ya Phanda-u-Vhala**.
- 6 Kha vha ṭalutshedze kīlasi yoṭhe **Nyito ya 2** ya **Lāvhuṭānu**.
- 7 Kha vha vhidze tshigwada tsha vhuvhili uri vha shume natsho.
- 8 Kha vha ḍadze Ndongangudo vha tshi sumbedza uri ndi zwigwada zwifhio zwe vha zwi thetshelesa, na uri zwo vhala mini.
- 9 Kha vha ṭalukanye uri ndi tshanduko dzifhio dzine dza tea u itwa kha zwigwada zwa u vhala kana nyito dza u vhala.

U sedzulusa ngudo ya luambo mafheloni a vhege

Minete ya 15

- 1 Kha vha dzudze vhagudi kha methe musi ḍuvha li tshi vho khunyelela.
- 2 Kha vha vhe na dzulo la u sedzulusa luambo vhege in̄we na in̄we. Vha nga nanga u vanganya u gudiwa ha Luambo lwa Hayani na Luambo lwa Nyengedzedzo lwa U thoma kha u sedzulusa uhu.
- 3 Vha elelwe u tendela vhagudi vha tshi 'Rembuluwa vha Amba' na u rera nga phindulo dzavho nga vhavhili/vhe na phathinara dzavho. Zwo no ralo, kha vha nange vhagudi vha si gathi uri vha vhudze-vho kilasi yothe phindulo dzavho.
- 4 Kha vha shumise mbudziso thuthuwedzi dzine dza do sumba ndila therisano iyi i no kwama zwa luambo:
  - a Thero ya luambo ya vhege yashu yo vha ifho?
  - b Ndi zwitori zwifhio zwe ra vhala rothe?
  - c Maipfi a vhege e a ni takadzesa ndi afhio?
  - d No guda mini kha zwitori zwe ra vhala?
  - e Ro nwala nga mini ino vhege?
  - f Muñwalo wanu wo khwinifhala nga ndilade ino vhege?
  - g Kuvhalele kwanu kwo khwinifhala nga ndilade ino vhege?
  - h Ndi zwifhio zwine na dihudza ngazwo kha ino vhege?
- 5 Tsha u khunyeledza, kha vha vhudze vhagudi vha elekanye nga zwithu zwivhili zwine vha do zuwela vha hayani malugana na zwe vha guda tshikoloni kana zwe vha dikhwina khazwo tshikoloni ino vhege.

Kha vha vhe na nzhele: Maitete haya a u diingamela na u ditola a na ndeme khulwane sa tshipida tsha u guda. Vha songo fanywa vho pfuka nyito iyi ya vhege nga vhege.